

IO. AVGVSTI ERNESTI

ARCHAEOLOGIA LITERARIA

EDITIO ALTERA

EMENDATA ATQVE AVCTA

OPERA ET STVDIO

GEORGII HENRICI MARTINI

LIPSIAE

SVMTV CASPARI FRITSCH

MDCCLXXXX.

BIBLIOTHECA · BODLEIANA
DOMINUS ILLUMINATIO MEA

PRAEFATIO EDITORIS

Viri non pauci eruditionis nomine perquam celebres, atque auctoritate in rep. literaria multum valentes, intellecto, me τοῦ πάνυ ERNESTI *Archaeologiam literariam*, in praelectionibus academicis, post Viri Summi mortem, semel iterumque interpretatam plenius illustrasse, et haud exigua librorum, ad hoc literarum genus necessariorum copia instructum esse; identidem optare sese mihi significarunt, vt de conficiundo libello simili cogitarem, ac quae in Ernestiano superuacanea videntur, inducere, quae desiderantur, suo quaeque loco admista exponere, quae dubia vel falsa, emendare, nec tam literaturae, quam artium ipsarum, et rerum ingeniose affabreque fabricatarum rationem habere vellem. Quod idem bibliopola, auctoritate viri, nescio cuius, permotus saepenumero postulauit. Ego vero, quamquam virorum me doctiorum atque praestantiorum voluntati obtemperare, quam repugnare malo, et quidquid in me est ingenii scientiaeque, quod valde exiguum esse non ignoro, lubenti et promto animo ad prouehendum artium optimarum florem adhibere volo et debeo: tamen caussis, aeque grauibus ac multis permotus, postulatis, quae dixi, honestis mihique sane honorificis obsequi dubitaui; in aliis propterea, quod non parum metui,

ne probabili meo illis obediendi ſtudio inflammatus, onus ſuſciperem grauius; eidemque ferendo impar, tam virorum, quos dixi, optimorum exſpectationem deciperem, quam memet ipſe turpiter darem. Conſilium enim atque inceptum eiusmodi librum, qui poſcitur et exſpectatur, conſcribendi, quam arduum ſit, et quam difficile, ex iis, quae excurſuum qualiumcunque meorum primo expoſui, iam ſatis et luculenter perſpici poſſe, non temere opinor. Opinionis meae cauſſas qui recte et accurate animo expendere haud grauatur, is tantum abeſt, vt ſententiae meae refragari posſit, vt potius adſtipulari, in eamque abire debeat. Praeter haec, pudore quodam ingenuo et liberali erga vniuerſam ciuitatem literariam affectus, diuulgare verebar librum, ſuper loco eo ſcriptum, qui vel viris in hoc literarum genere quam maxime verſatis, et omni librorum exquiſitorum copia inſtructiſſimis, difficilior eſt viſus, quam quem ſcribendo perſequerentur, et cuius capita, multa pariter ac diuerſa, nec parum a plerorumque virorum doctorum ſtudiis aliena, eo exponerent. Hinc bibliopolae, viro honeſtiſſimo atque integerrimo, auctor et ſuaſor exſtiti, libellum Erneſtianum, viri cuiuſpiam eruditi cura et ſtudio recenſitum auctumque recudendi, itaque vulgandi, vt in poſterum quoque, qui volunt, doctores publici eo, tamquam duce, vti, et archaeologiam in praelectionibus academicis docere poſſint. Cuius negotii adgrediendi perficiendique curam, quo-

niam

niam duobus VIRI aeternum colendi Nepotibus, VV. Celeberrimis et longe Eruditiſſimis, ad quos eam in primis pertinere rebar, per cauſſas grauiſſimas et incepta alia, rei et publicae, et literariae vtiliſſima, ſuſcipere non licebat: eam mihi, quod libelli interpres aliquoties iam exſtitiſſem, duumuirûm, quos dixi, ſuaſu hortatuque demandare voluit libelli redemtor optimus; perſuaſus et ab aliis viris eruditis, ac cauſſis, neſcio quibus, libellum Erneſtianum meis curis, mea opera et ſtudio fore talem, qualem viri docti et harum rerum intelligentes ſatis ſint probaturi. Quod de me et qualicunque mea ſcientia iudicium, quam honorificum mihi ſit, video; quam verum, alii videant decernantque. Quamquam enim, maxime ex quo mihi contigit, vt in patriam reuocatus, et Lipſiae Scholarum publicarum alteri praefectus, in luce et conſpectu virorum celeberrimorum verſarer, nonnihil temporis in omni archaeologia inueſtiganda conſumſi, et vndique quaeſitis, coemtis, lectis optimis quibusque libris ad eam pertinentibus, ſcientiam meam augendam putaui: id tamen, ne quid arroganter a me dictum exiſtimetur, mihi haud aſſumo, vel meo iure quodam modo vindico, me in hoc literarum genere tantum videre, quantum videat, neceſſe eſt, qui diſciplinae tum late patentis rationem et quaſi formulam libello aliquo ſuo concluſam et comprehenſam exponere, vel alius cuiuſpiam Viri Celeberrimi librum emendare adgrediatur. Tantam igitur rei archaeo-

logicae cognitionem quum mihi aſſumere et vindicare nec vellem, nec poſſem; curam vero et operam Erneſtiani libri retractandi per cauſſas varias, easque iuſtiſſimas, recuſare nollem, ne aut aliorum iudicio mihi tam honorifico, aut mihimet ipſe defuiſſe iudicarer: negotium mihi demandatum ſuſcepi tandem, et in eo exſequendo maximam, quam poteram, curam pariter ac modeſtiam obſeruare mihi imperaui, ne cui pietatis honeſtatisque leges temere, ne dicam, malitioſe migraſſe videar. Quodſi non reapſe aſſequutus, certe quidem ſequutus ſum, hac via et ratione.

Nimirum oblato mihi, et humaniſſime tradito a Ioan. Chriſtiano Theophilo, altero Auctoris immortalis Nepote Digniſſimo, et Profeſſore exquiſita artium plurimarum ſcientia Clariſſimo, exemplo libelli eo, quo Vir Summus in tradenda hac diſciplina ipſe vſus erat, et in quo partim operarum errores emendarat, et vnum alterumque vocabulum aut mutarat, aut adiecerat, partim etiam in eius margine paucis verbis notarat, quae in ſcholis copioſius perſequi conſtituiſſet: equidem meum eſſe credidi, in exemplo eo, ex quo libellus iterum excudendus erat, errores, quos dixi, emendare, voculas mutatas adiectasue itidem mutare et adiicere, vt adeo editio altera vere emendatior futura eſſet. Ex eis autem, quae in ora erant adnotata, nihil in orationem contextam recepi, quoniam ſingulis locum ſatis idoneum adſignare non poteram, et quae Ipſe

pro-

promulgata noluerat, diuulgare verebar. Qua mea cura tum effecisse opinor, vt noua libri recensio a prima haud discrepet, tum cauisse, ne quam opinionem meam Auctori aeternum Colendo affingere, atque hoc nomine venditare velle existimer. Verbo, libellus Ernestianus, cura qualicunque mea iterum promulgatus, in lucem exit ita, vt nemo quidquam in eo temere mutatum, omissum, additum, vere conqueri possit. Legem longe aequissimam, qua *cuique suum* tribuere iubemur, religiose obseruaui: quod, quibus vtramque editionem comparare placet, verissimum esse deprehendent.

At enim vero ne librum velut prorsus indotatum dimitterem, compluribus eum auxi Excursibus, quibus capita varia, ab Auctore Celeberrimo tacta quidem illa, sed non satis luculenter exposita, paullo plenius disserendo persequi visum est. Eis continentur plura, quae ad *artificialem* (liceat mihi hoc vocabulum heic loci sensu parum vsitato vsurpare) rectius et verius, quam ad *literariam* pertinent archaeologiam; eo quod talia in libello, de quo quaeritur, potissimum desiderarunt viri harum rerum intelligentes. Neque tamen haec omnia ad viuum resecare potui, aut volui, sed tantum breuiter strictimque tangere, veritus, ne libellus, iusto plus auctus, sua laboraret mole. Praeter haec in illis non nisi specimen edere libuit rerum, quas ego, libelli interpres, in praelectionibus academicis tradere soleo, et quas plenius persequi propositum est libro singulari

 super

ſuper archaeologia vniuerſa ſcribendo, ſi Deus o. m. mihi, homini fere ſeptuagenario, vitam viresque largiatur; neque interim inutilis et prorſus ſuperuacaneus fiat eiusmodi labos, per omnium *Operum antiquitus affabre fabricatorum hiſtoriam*, quam Vir quidam Celeber atque Eruditus, ſeſe ſcripturum, ac cum viris eruditis communicaturum eſſe, ſemel iterumque ſignificauit, vel plane pollicitus eſt. Quem ſi promiſſis ſtetiſſe, et eiusmodi hiſtoriam edidiſſe videro, ſchedas meas, ad hoc argumentum pertinentes, ſine mora ſcriniis latere iubebo, non nonum in annum, ſed in perpetuum. Interea dum quidquid ad eam rem pertinere arbitror, vnde fieri poteſt, colligo, iuſtum in ordinem redigo, ſuper rebus ſingulis, earumque cauſſis, quantum par eſt, ac poſſum, commentandi cauſſa meditor, vt librum, ſi vnquam conficere, et per graues illas, quas dixi, cauſſas diuulgare licebit, lectoribus aequis, et harum rerum prudentibus probare poſſim; tempus, a neceſſariis officii mei muneribus curandis reliquum, iuuante Deo o. m. impendam ita, vt partim operum ingenioſe et affabre factorum, quibus Graecia potiſſimum celebrata fuit, auctore PAVSANIA, indicem ex huius libris conſcriptum, in lucem exire iubeam, partim in noua PAVSANIAE editione recenſenda et adornanda elaborem, quoniam ſcriptoris huius opus cum maxime plane non venit in tabernis librariis, et varii eius loci, ab interpretibus et editoribus minus recte intellecti, eoque nomine, ſi quid intelligo,

incon-

inconſiderate tentati ſunt. Quod negotium ſi quando adgredi potero, nihil profecto reliqui faciam, vt neceſſaria ad id recte et ordine curandum et perficiendum praeſidia per amicos meos adipiſcar.

Excurſibus meis continentur multa, quae, tantum abeſt, vt pro veris et luculenter demonſtratis accipienda cenſeam, vt potius non niſi pro meris coniecturis ſuper rebus perquam dubiis et incertis habeam, et ab aliis haberi velim. Plurima enim, quae ad Artium origines, progreſſum, perfectionem, propagationem et quaſi migrationes pertinent, tanta premuntur caligine, vt, qui ſingula explorare liquido, narrare et demonſtrare poſſit, credam fore neminem. Eis adnumero, quae de ſcribendi inuento, et huius propagandi ratione; quae de orichalco, non facticio, ſed nato; quae de numorum cudendorum arte, aliis, diſputata ſunt. Talia aequo, reor, animo leget et examinabit lector quisque humanus, et prudens rerum ſimilium exiſtimator: ac ſi quem fore intellexero, qui meis rectiora et veriora tradat, firmisque argumentis efficiat, eum omni, qua par eſt, laude et ſtudio proſequar, eiusque in ſententiam omnium primus ſum abiturus. Contra ſiquis, arrepta ex eiusmodi coniecturis occaſione, probabile et honeſtum conſilium, quo eas cum viris eruditis communicatas volui, ſugillare, et nota quaſi cenſoria in ludibria vertere velit: is ſeſe ſciat hoc facto mihi minus, quam ſibi nocere, et literas optimas prouehendi ſtudium

magis exſtinguere, quam inflammare. Talis mea mens eſt, tales meae, hominis ſeneſcentis, rationes, vt me nec laus immerita arrogantem, nec iniuſta reprehenſio humilem et abiectum reddere ſoleat.

Fuerunt alii, qui, intellecto meo conſilio, me rectius et melius facturum fuiſſe exiſtimarent, ſi, excurſuum loco, notas, ſingulis libelli paginis ſubiiciendas, ſcripſiſſem. Tales ſcribere poteram, et volebam, quin reapſe inchoabam: ſed mutaui mentem, animaduertens, adnotationes paucas et breues, parum vel nihil vtilitatis habituras, plures et longiores lectori plurimum taedii adlaturas. Erat, praeter haec, cauſſa alia, eademque grauiſſima, quae me, vt incepto abſiſterem, perpulit; ſed quam de induſtria ſilentio praetermittere placet. Multa igitur, quae in eiusmodi notis erant tangenda, in excurſus meos referre volui, quod me iſta viderem in his paullo copioſius, et vno velut tenore, quam in eis, diſſerere poſſe. Accedit, quod hoc modo ſuſpicionem quam facillime amouere poteram omnem, multa fortaſſe a me adnotata eſſe iniquo vel maleuolo in ERNESTIVM immortalem animo, eoque tantum conſilio, vt haberem, quod refellerem. Sed huiusmodi praeuaricationem me ſciunt odiſſe, ac prorſus deteſtari, quotquot me recte norunt. Quin moleſtiſſime fero, ſiquem virum probum, quantumuis ignobilem, nedum ERNESTIVM, de humanitatis artibus et vniuerſa re literaria quam optime promeritum, audio legoue teme-

re

re reprehendi et contumeliis affici ab iis, qui merita de re literaria vel exigua, vel plane nulla iactare possunt. Absit, longissime a me absit similis improbitas atque peruersitas; quae tantum abest, vt sit decori, vt potius maximo dedecori esse oporteat. Equidem vt viuum magni, quantum par erat, feci Eximium, de quo quaeritur, Praeceptorem et Fautorem, ita vel mortui honori et existimationi quauis ratione consulendum esse censeo. Qui Ipsum aliqua in re errasse credit, ac videt etiam; is sese itidem sciat, hominem esse, qui errare queat: adeoque erga Illum affectum esse debere ita, vt alios erga se errantem vel lapsum, animatos esse velit. Atque haec caussa me adduxit etiam, vt ego illorum, qui scriptoris cuiuscunque vel libros singulares, vel omnes simul, iterum promulgant, rationes imitari noluerim. Plerique enim, qui hoc faciunt, auctoris illius aut merita praeter modum laudibus extollunt; aut lapsus valde faciles et humanos nulla non occasione ita exaggerant, vt prauae et peruersae, qua sunt, indoli satisfacere possint. Cuiusmodi homines, vbi animaduerto, procul a me abesse iubeo, eorumque mores et consuetudinem plane abominor. Temere atque inconsulte vt non laudare, ita nec aspernari, quemquam soleo.

Erunt fortasse, qui, quoniam ipsi nullo non scripti cuiuspiam sui loco libros, quotquot vel legerunt, vel viderunt tantum, aut ex ephemeridibus literariis promulgatos esse sciunt, legentibus

gentibus adnumerare ſolent ac crepare, non aliam ob cauſſam, quam vt ipſos aeſtimes ſuſpiciasque velut viros, mille librorum lectione eruditos et nutritos; ego contra in excurſibus meis paucos duntaxat libros, hic, illic, memoraui, meam rationem hoc nomine reprehendant, meque negotium ſuſceptum minus recte, et vt decebat, exſequutum opinentur, ac contendant. Sed ſiqui futuri ſint, qui ita ſtatuant, eos bene meminiſſe velim, in ſimili libello Archaeologiae *initia*, non *hiſtoriam literariam* proponi, ipſiusque interpretem, docendo, libros plures, quam quos dixi, indicare, quin, ſi rariores ſint et praeſtantiores, monſtrare oportere, vt, qui ipſum audiunt, eos intueri, contemplari, et quid in eis praecipuum vel ſingulare ſit, mentibus inculcare poſſint. Hoc profecto longe maiorem adfert vtilitatem, quam vel copioſiſſimus librorum index, quorum ne nomina quidem memoria tenere, nedum iuſtam et accuratam notitiam de ſingulorum vſu et praeſtantia ex eiusmodi nomenclatura conſequi poſſumus. Vnde eam, quam dixi, ſequutus ſum rationem, quotiescunque Erneſtiani libri interpretem egi: hanc ſequar in poſterum, ſiqui erunt, qui archaeologiae deliciis allecti, me magiſtro vti, ſe non indignum exiſtiment.

Ex eis, quae dicta ſunt, ſatis poteſt intelligi, quid lectores in libello, cura operaque mea iterum vulgato, exſpectare poſſint et debeant. Nimirum accipiunt eum integrum, et locis compluribus

pluribus emendatiorem: praeter hunc, excurſus qualescunque meos, quibus nonnulla capitum ſingulorum loca vel plenius diſſerui, vel coniectura aliqua mea in eiusmodi velut adſpectum collocaui, vt aliter, ac ſolet, de iis exiſtimari oporteat: denique copioſiorem rerum tam earum, quae ipſo libello Erneſtiano, quam quae excurſibus meis continentur, indicem, vt viri eruditi, qui librum totum perlegere nequevnt, ex hoc videant, ſiquod rei, quam ipſorum plurimum intereſt indagare et perſpicere, lumen ex eo petere poſſint.

Atque haec habui, quae de altera libelli Erneſtiani editione, qualicunque mea opera ſtudioque curata, emendata et aucta, dicerem. Dicta ſunt pauca alia de illius ratione excurſu omnium primo, quae comparata cum his, quae praefandi cauſſa ſcripſi, mentem meam ſatis declarabunt. In quo, quamuis excurſibus meis nonnihil aucto, deeſſe et ſcio, et fateor, adhuc plura, quae ad *τοῦ Antiqui* ſtudium recte et prudenter inſtituendum requiruntur: vt, locus de incredibili *Critices* neceſſitate, ſine cuius praeſidio tantum abeſt, vt, quod opus vere antiquum, integrum et bene conſeruatum ſit; quod primo et primario cuidam *protypo* conuenienter, velut *ectypon*, per artificem alium, imitando formatum; quod trunco alicui antiquo, a recentiori manu temere adpoſitum et quaſi adſutum, quisquam videat, vt potius in cauſſa ſimili decernenda, facile et vehementer errare ac falli poſſit: idque tum in primis, quum ipſum

ipſum de colligenda ſupellectili antiquaria cogitare percrebeſcit. Huiusmodi emtori quanta cautio tum ſit adhibenda, ne ipſe venditione hominis aſtuti fraudulenta decipiatur, hic, illic, vno iam verbulo indicaui. Totum vero argumentum, vt alia quaedam, mihi hac opportunitate dicendo perſequi non licuit, animo ſatis praecipienti, hanc diſputationem, ſi plena, perfecta et omnibus numeris abſoluta ſit, iuſto copioſiorem; ſin tantummodo affecta, manca, necdum confecta, prorſus inutilem futuram eſſe. Vnde eam in praeſenti plane non tangere, quam vixdum inchoatam relinquere malui. Faxit Deus o. m. vt libellus, ita recuſus, nonnihil momenti habeat ad Iuuenum Generoſiſſimorum atque Nobiliſſimorum, literis et artibus liberalibus operam nauantium, animos permouendos atque incitandos, vt in reliquis literarum ſtudiis, quibus recte, et, vt par eſt, eruditi tum patriae dulciſſimae ornamento et praeſidio, tum ſibimet ipſi decori eſſe poſſunt, huic quoque diſciplinae animum applicare ne grauentur; quippe qua imbuti, pulcri venuſtique ſenſum et intelligentiam, ad res multas pertinentem, adipiſcentur et quaſi induent, ac liberi ſimul tutique erunt ab omni metu, de operibus ingenioſe affabreque fabricatis, ſiue antiqua ſint, ſiue recentiora, praue et peruerſe ſtatuendi. Cuiusmodi iudicio turpiter ſeſe dare non minus nocet exiſtimationi, quam reprehendenda rerum aliarum ignoratio. Scrib. Lipſiae e ſchola Nicolaitana pridie Kal. Octobr. MDCCLXXXX.

PRAE-

PRAEFATIO AVCTORIS

Vltimum operum mortalium immortali ad noſtram Patriaeque communis memoriam Principi, CHRISTIANO FRIDERICO, fuit Academia Pictoriae aliarumque artium, quae pulcritudinis maxime commendationem habent. Id inſtitutum, non profecto a vanitate ortum, ſed totum ad vtilitatem popularium, vt omnia illius Principis opera, comparatum, mihi videbar non ſolum gratia ea, qua dignum erat ipſum, qua longe digniſſimus auctor, pro virili mea parte excepturus eſſe, ſed etiam a parte ea, qua eſſet doctrinae liberali coniunctius, aliquantulum adiuturus, ſi iuuenes liberales et nobiles ad cognitionem aliquam operum antiquorum, quae ab artibus iis nata eſſent, adducerem; praeſertim cum illius Academiae eſſet in hac vrbe noſtra pars non parua. Itaque inſtitui tum primum Lectiones Archaeologicas, quae proprie ad hoc genus antiquitatis, accommodate ad aetatem illam et ad vſum doctrinae explicandum, pertinerent, easque quarto quoque ſemeſtri repetii. Id mihi erat expeditius, quod ante hos quatuor et viginti annos, Plinii Hiſtoriam naturae vno tenore legens, tum alia ad antiquitatis cognitionem, tum maxime ad totum hoc genus pertinentia, notaram, eaque ſubinde, cognoſcendis operibus antiquariis,

tum

tum ſuperioribus, tum poſt illud tempus editis, auxeram, vnde ſumere, quae conſilio prodesſent, haud difficile erat. Sed mihi placebat, latius aperire illius inſtitutionis archaeologicae fines, et totum genus operum antiquorum complecti, nec modo quod ab artibus illis ingenioſae pulcritudinis profectum eſſet, ſed etiam quod magis ad literas illuminandas pertineret, et ad eruditionem liberalem et elegantem. Hinc de ſcripturis antiquis, de libris, titulis, numisque tradere placuit, etiam de diplomatis, non modo iis, quae veterrima latinitate dicuntur, et proprie ad antiquitatem Romanam pertinent, poſſuntque ad Inſcriptionum caput referri; ſed etiam poſterioribus, et antiquitatis, vt ita dicam, iunioris, quae conſuetudo noſtra intelligit, cum diplomata commemorat. Etenim exiſtimabam, vix alium mihi commodiorem locum dari, de eo genere monimentorum veterum praecipiendi, quae prodeſſe iuuentuti poſſent in ſtudio hiſtoriae: nec alienum putabam, ea, quae in hoc genere maxime neceſſaria eſſent, tradi a me, cui profuiſſet, horum monimentorum indolem et vſum mature per diſciplinam BERGERI, in Schola Vitembergenſi, vtcunque cognouiſſe; quanquam ille, vix tum ex Italico itinere redux, diplomata latius, de omni genere literarum publicarum, etiam quae in libris monimentisque aliis veteribus reperiuntur, dicebat, ſecutus, vt opinor, MAFFEVM, quocum in Italia multum fuerat verſatus, amicitiam-

que

que contraxerat. Omnino illi diſciplinae maturum amorem omnium literatorum ſacrae et profanae antiquitatis monimentorum, vt, Inſcriptionum, Liturgiarum, Conciliorum, etc. ac ſtudium debeo. Quae igitur ex illis generibus omnibus delecta, et ad capita quaeque ſua digeſta, aliquoties in Scholis tradidi et vberius illuſtraui, ea nuper recognita per ruſticationis otium, typis permiſi exprimenda, vt ſcribendi neceſſitatem demerem diſcentibus, et tempus lucrarer, quod dictandi mora periret. Sed de conſilio et ratione libelli et inſtituti explanatius dicendum videtur, ſi cauere poſſim, ne, quod ad vtilitatem iuventutis et literarum comparatum eſt, ad noxam trahatur.

Non equidem negem, in toto illo tum inſtituto ſpectatum a me eſſe id, a quo ortum dixi, vt ingenia adoleſcentum aliquem vel ſenſum, vel amorem illius elegantiae et pulcritudinis caperent, quae in operibus artium antiquis laudari ſolet, et ii, qui eſſent a re familiari inſtructi ſatis, ad diſcendam artem linearem allicerentur, qua maxime acuuntur oculi ad iudicium pulcritudinis in operibus adſpectabilibus artium: ſed multo magis videbam ea, quae ad literarum et doctrinarum vſum prodeſſent. Primum volebam allicere ſtudioſos, atque adeo adducere ad partem difficiliorem antiquitatis, et literarum graecarum

rum

rum latinarumque cognoſcendam, qua ad hoc genus antiquitatis intelligendae opus eſt, praeſertim ſi e fontibus haurire, aut ſcriptores veteres ipſe conſulere, omninoque eos intelligere velis, cum de talibus operibus et artibus loquuntur, quod faciunt non raro; nec modo ii, qui proprie graecae et latinae linguae auctores dicuntur, ſed etiam eccleſiaſtici, vt, CLEMENS ALEXANDRINVS (v. Paedag. II, 3.), TERTVLLIANVS et alii, nec minus libri Iuris Ciuilis, Pandectae et Codex vterque. Deinde amorem et ſtudium omnium monimentorum veterum, praeſertim literatorum, iniicere me ſperabam poſſe, et ad eorum vſum in vario genere doctrinae praeceptis exemplisque adducere; quod mihi, vt ante dixi, mature contigiſſe gauderem. Notitia denique librorum meliorum in omnibus generibus antiquorum operum et multis partibus doctrinae liberalis tradenda, tentabam amorem ac ſtudium hiſtoriae librariae reuocare. Etenim videbam, hodie homines vulgo ad illam hiſtoriam tardos eſſe, et totum illius ſtudium inter nos refrixisſe; quod ante hos amplius triginta annos etiam plus, quam ſatis eſſet, vigebat, nec ſatis apte ad vſum doctrinae tractabatur, vt etiam interdum illius moderandi, et ad certiores vſus dirigendi, auctores eſſemus.

Atque

Atque his omnibus aliisque de cauſſis *literariam* appellaui hanc *Archaeologiam*, vt non artificibus, pictoribus, caelatoribus, architectis, nec iſtis vernaculis nugatoribus antiquariis, ſed ſtudioſis liberalis doctrinae deſtinatam, eorumque ſtudiis et rationibus accommodatam eſſe appareret. Itaque raro ac parce attigi rationem eam, quae artificio coniunctior eſt, et tum demum, cum neceſſitas aliqua extabat, admonens etiam ſubinde, vbi deſinendum eſſet Archaeologiae literatae, ne fines artificum temere ingrederetur, quod raro audebit ſine periculo, ne ab iis irrideatur. Atque vtinam his commemorandis, et multo magis, tota re ita in Scholis tractanda, poſſim efficere, vt ne qui, vel antiquitatis huius ſtudio vel elegantiae nomine capti, declinent ab illa literata ratione ad alteram, quae magis eſt artificis, quam hominis docti; quo viſa eſt ab aliquo tempore res vergere, cum nonnulli, eruditionem profeſſi, nimis multa de artificiis ipſis dicere et pulcritudine operum, pauca ad vſum literarum et doctrinae, tanquam magiſterium artium ipſarum profiterentur. Laudo et amo viros praeclaros, qui opera artium antiqua ita deſcribere inſtituerunt, vt etiam pulcritudinis et artificii rationem aliquam haberent, in primisque CAYLVM Comitem, qui, in pulcerrimo operum antiquorum apparatu, eius rationis auctor ſtudioſis antiquitatis extitit, (v. T. I.

 Praef.)

Praef.) quod opus hoc etiam nomine et ipſe magna cum voluptate legi, et in hoc ipſo Archaeologiae libello ſaepe commendaui: ſed id, cum ipſe proprie ad artificum vſum et artium ipſarum vtilitatem retulerit, non debet eo trahi, vt eo, quod difficilius eſt in hoc genere ac minus ſpecioſum ad vulgi ſenſum et captum, et tamen maius, h. e. quod ad vſum doctrinae liberalis pertinet, relicto vel negligentius tractato, alterum, pulcritudinis artisque intelligendae et iactandae vanitate capti, vel vnum vel maxime amplectamur. Atque, vt arbitror, hic quoque imitandus eſt Cicero, qui de harum artium operibus ita loquitur, vt non obtuſus ad ſenſum pulcritudinis videri velit, ſed tamen abſit a vanitate eorum, qui acerrimo eius ſenſu et iudicio praediti vel eſſent, vel videri vellent.

Quo loco non alienum arbitror, effundere dolorem quendam meum, et querelam non iniuſtam, vt opinor; ſi poſſim occurrere malo latius in dies ſerpenti, et ſeueris ſtudiis doctrinae liberalis prope perniciem minanti. Fuit quoddam tempus ſuperiori ſaeculo, cum homines quidam, eruditi illi quidem, ſed non ſatis ſubacti ſeuera literarum graecarum et latinarum diſciplina, qualis in Germania, his etiam in terris per Melanthonem et Camerarium conſtituta fuerat, quod audie-

audierant, auctoribus graecis et latinis, in primis historicis, cognoscendis, prudentiam politicam comparari posse, totam rationem eorum cognoscendorum ad hanc partem trahebant, et, relicta seuera interpretandi et intelligendi ratione, in Scholis et in Commentariis Politicam tantum artem sequebantur. Eius rei dulcedine, praesertim, quae difficultatis nihil haberet, capta iuuentus, nihil nisi sententiolas politicas et locos communes de rebus ciuilibus captabat, secura interpretationis accuratae et vtilitatis ceterae, ex scriptorum veterum lectione recte instituta capiendae. Sublatum est hoc literarum malum per disciplinam I. F. GRONOVII et GRAEVII, quorum èa de re, et inani iuuenum studio politicas artes discendi ex Historicis non intellectis, extant narrationes. Ecce vero aliud repente malum! Cum illi praeclari viri ad intelligendos scriptores graecos et latinos plurimum prodesse ostenderent cognitionem antiquitatis graecae et latinae, rituum et morum antiquorum, eamque et ipsi iuuarent vel docendo, vel libris antiquariis edendis, accepta est res et culta diligentius. Ibi tum maior pars repente se totam eo conuertit, et nihil nisi antiquitates loqui coepit. Itaque effectum est paullatim, vt literas humaniores nosse, earumque scientiam ostendere, nihil prope aliud esset, quam locos quosdam antiquitatis in

promtu habere, ſuper iis collecta ex Indicibus, Lexicis, vel in Lectionibus ſuper auctores veteres, vel in Commentariis, libellisque aliis proferre et iactare, cum magna pompa auctoritatum, et latis notarum, nominibus illuſtribus ſplendentium, limbis. Haec, me adoleſcente, ratio dominabatur, haec in Scholis, haec in hac ipſa Academia valebat maxime, cum GESNERVS, ante hos prope quadraginta annos, in hanc Vrbem venit, cum ipſe ad docendum acceſſi. Ego vero, cum ille a nobis abiſſet, hanc rationem oppugnare coepi, cum magna tum invidia mea apud multos, aliam, veterem illam, veram et ſeueram, ſcribendo, docendo maxime, commendans noſtris, vt GESNERVS faciebat apud ſuos, h. e. quae ad accuratam interpretationem per iuſtam ſcientiam linguarum adduceret, quae doctrinae omnis copiam e ſcriptoribus graecis et latinis recte intellectis haurire iuberet, quae indolem verae eloquentiae et eius petendae viam demonſtraret, quid recte, eleganter, acute, venuſte, magnifice dictum eſſet, iudicare doceret, quae ingenia formaret, quae ſenſu honeſtatis et virtutis admiratione, vitiorum odio imbueret animos. Vicimus, effecimusque adiuuantibus de diſciplina noſtra multis, vt ea ratio valeret. Enimuero ſenſi, et ſenſere alii, multos coepiſſe ab aliquo tempore ex hac ratione decerpere, quod eſſet faci-

facilius, et magis ſenſu, quam labore conſtaret, hoc eſt, quod ad pulcritudinem figurarum et ſententiarum, vtcunque intellectarum ſpectaret, vt in fabulis, maxime ſcenicis, carminibus aliis, itemque reliquis generibus ingenioſis ſcribendi: has *bellas literas* vocari, nouo more, et prope eo rem redigi, vt literae bellae, etiam *ſcientias pulcras* vernaculo ſermone appellant, ſcenae maxime ſeruiant, fabuliſque ſcenicis iudicandis et ſcribendis, earumque arti, venuſtati vel ſublimitati in ſententiis intelligendae, et, vt loquuntur, guſtandae: dum interea veteres illae literae bonae et humaniores, qua labore conſtant, et doctrinis literarum proſunt, vel negligantur penitus, vel tractentur remisſius et negligentius. Quae ratio, mulierculis aptior, quam viris, fortaſſe in earum gratiam inſtituta, vt in communionem literarum veniant et ipſae, vt ipſarum iudiciis ac laudibus floreant belli homines; haec igitur ratio ſi latius ſerpat ac diutius valeat, magnam calamitatem literis bonis afferet.

Quo minus mirari quiſquam aequus rerum iudex debet, ſi literis etiam ab hac parte antiquariae ſcientiae, in hac vanitate ſaeculi, et mollitie hominum, timeo, eique malo cautum cupio: in quo vt alii, qui literas ſeuere didicerunt, et vere amant,

amant, ſubleuent curam noſtram, vehementer opto.

Ita dimiſi e manibus hunc archaeologicum libellum; in quo ſi me, propter multitudinem et varietatem, aut obſcuritatem rerum, in tanta occupatione mea, vel memoria, vel ratio aliquando feſellerit, quod vereor ſane, ne interdum acciderit, eius rei a peritioribus, et magis vacuo animo iſta tractantibus, veniam peto.

PRO-

PROLEGOMENA.

1.

Antiquitatis cognofcendae duplex ratio eſt: quarum altera inſtituta, ritus facros ciuilesque, mores item publicos priuatosque perſequitur, ad vſum doctrinae liberalis et prudentiae ciuilis: altera autem operum antiquorum reliquias ſpectat, et ad eruditionis copiam et ad ingenii elegantiam: quam *Archaeologiam litterariam* appellemus licet.

2. Etenim, vt primam illam et vulgatiorem rationem mittamus, cum veteres religionem ſuam, hiſtoriam, inſtituta ciuilia et militaria, iura; aliasque res multas, publicas priuatasque, doctrinam ipſam, per varia opera poſteris tradere inſtituerint, ſintque in iis impreſſa ſimulacra et alia multa veſtigia rerum antiquarum; ſua ſponte intelligitur, quam ſit in iis multiplex ad varias doctrinae partes, ad hiſtoriam et Criticam in primis, ad intelligendos denique ſcriptores veteres vtilitas.

3. Et ſunt in iis multa, in quibus ars exquiſita cernitur, ad vitae cultum et elegantiam fructuoſa: quibus adeo cognoſcendis ſenſus et guſtus elegantia quaedam (Cicero intelligentiam vocat) venit non illiberalis, aut homine erudito indigna. Nam et inſtauratio artium pulcrarum inde quondam initium habuit: et pars eſt hodie elegantiae, talia opera non ignorare, nec in eorum iudicio ſtupidum aut abſurdum eſſe.

4. Sunt autem opera antiqua vel literata, vel literis carentia. In illo genere codices ſunt ſcripti, chartae, numi, tituli; in hoc picturae, ſcalpturae, ſtatuae, vaſa etc. quamquam haec quoque interdum literis ſunt notata.

5. Tum in omnibus et materia ſpectatur et forma: haec arti propria eſt; in illa plerumque naturae modo opus cernitur, quamquam interdum etiam artis.

6. Itaque haec Archaeologica inſtitutio in partes deſcripta nobis ſit duas: quarum prima materiam operum antiquorum exponat, chartas et ſcripturam, marmora, gemmas, et alios lapides, tum nobiliores, tum ignobiliores, metalla, ligna etc. altera autem genera ipſa operum ad vſus ante demonſtratos accommodate perſequatur.

PARTIS

PARTIS PRIMAE

CAP. I.

DE

SCRIPTVRA ANTIQVA etc.

I.

Antiquissima cogitatorum et sensuum exprimendorum ratio figurata videtur fuisse et symbolica, quae primum figuris rerum ipsarum pictis vteretur pro signis, deinde signis meris, velut iis, quae hieroglyphica dicuntur: (v. WARBVRTONI L. IV. *de Legatione Mosis*, separatim francice editum, et a viro docto illustratum *Paris.* 1744. 12.) quamquam alii aliter iudicant: donec res ad literarum et scripturae inuentionem deducta est.

2. Haec, quem populum hominemue auctorem habuerit, quo denique tempore exstiterit, plane ignoramus; nec attinet fabulas et opiniones commemorare: antiquissimae esse originis, et mature, vt alias artes, ingenio humano ab necessitate expressam quidem, sed adiuuante prouidentia diuina perfectam, facile concedimus.

3. Antiquissimum literarum genus esse *hebraicum* vix dubitari potest, sed longe rudius eo, quod nunc dicimus; (nam id Chaldaicum ac nouum est:) nec diuersum a *Phoenicio* veterrimo, a quo etiam omnis alia scriptura, graeca, et latina, ducta est. v. CHISHULL *Antiqu. Asiat.* p. 25. BVRGVETVS *Bibl. Italic.* T. XVIII. p. 63. etc.

4. Nam a Phoeniciis literae primum illatae ſunt Graeciae per Pelaſgos, multo poſt per Cadmum; a cuius literis paullatim mutatis *Ionicae* ortae ſunt. Pelaſgi in Italiam transtulerunt adque *Latinos:* ad Etruſcos dudum alia via ſcripturae vſus venerat, ab his etiam ad vicinos. In Hiſpaniam, Siciliam, Africam veniſſe Phoenicias in promtu eſt. Itaque in Siciliae Hiſpaniaeque monimentis antiquis reperiuntur. De Hiſpanicis in primis extat LVD. IOS. VELASQVEZ liber hiſpanice ſcriptus, *de literis ignotis in monimentis Hiſpaniae antiquis*, Madriti, ante non multos annos (1752. 4.) editus, (quem illuſtriſſ. BACHOVII beneficio habemus, qui in Hiſpania legatione functus eſt,) ad hanc partem literaturae admodum vtilis.

5. Literarum *graecarum* antiquiſſima exempla ſunt in inſcriptione Amyclaea FVRMONTII (T. I. *Nouv. Tr. diplom.* p. 616.) et Sigea CHISHULLI, vtraque viginti ſeculorum aetatem ſuperante. Aliquot ſeculis iuniora ſunt, quae in tabulis Heracleenſibus nuper erutis ſpectantur, et apud MONTEFALCONIVM *in Palaeogr.* p. 122. b et 135. vt alia mittamus. De literis graecis vniuerſis nemo doctius ſcripſit SCALIGERO ad *Euſeb.* p. 110. ſed addendi SPANHEMIVS *de Vſu et Praeſt. Num.* Diſſ. II. BVHERIVS in Diſſ. *de literis graec.* ad calcem MONTEFALCONIANI operis, et in Diſſ. ſur *Herodote* c. 10. et alii, qui per monimenta noua locum hunc magis excoluere.

6. De *Etruſcis*, quarum exempla ſunt in tabulis Eugubinis (ap. GRVTER. T. I. p. CXLIII.) et aliis monimentis nuper prolatis, planum factum

eſt

eſt a GORIO, SVINTONO, et aliis, eſſe Phoenicias ſ. Pelaſgicas, modo veterrimo ſcriptas. v. GOR. *Muſ. Etr. I.* p. 47. ſ. SVINTONI *de lingua Etr. regalis vernacula.* add. CHISHULL *Ant. As.* p. 24. in tab.

7. Atque etiam in antiquiſſimis *Aegyptiacis* ſcripturis, quamquam nondum ſatis perſpectis ac cognitis, tamen veſtigia ſcripturae Phoeniciae, et qua literas, et qua ſeriem ſcribendi, reperta ſunt. v. CAYLVS *Collect. Ant.* T. I. p. 65; V. p. 77.

8. Scripſere olim a dextris verſus ſiniſtram, quod ſoli Hebraeorum libri ſeruarunt ſcripturaeque Etruſcae. Ab eo more declinauere Graeci, ſcriptura inducta, quae boum arantium flexus imitaretur (βυστροφηδὸν) vel a dextris ad ſiniſtram, inde rurſus ad dextram, vel a ſiniſtra ad dextram, hinc viciſſim ad ſiniſtram. Illius rationis exemplum eſt in inſcriptione Sigea, alterius in Amyclaea, et in ara apud CAYLVM Comitem *in Collect. Antiqu.* T. I. tab. 20. n. 4 et 5. Denique eum, qui nunc tenet, ordinem ſcribendi induxere, auctore, ſi vere traditum eſt, Pronapide Athenienſi. v. THEODOS. *in Schol. ined.* ad *Dionyſ. Thrac.* ap. FABRIC. *B. G. I.* p. 159. Eum Latini ſecuti ſunt.

*9. *Latinae* literae a Pelaſgicis ſiue Ionicis ſunt ortae. Antiquiſſimae exempla formae in lamellis aeneis Tiburtinis, et L. Scipionis Barbati numis (VAILLANT *famil. R. I.* tab. 4, 7. 5, 7. 11.) extant; in baſi porro columnae Duillianae et SCto de Bacchanalibus, denique in reliquiis legum et inſcriptionum aliarum ante Chriſtum natum. E Codicibus autem ſcriptis poſt Chriſti aetatem antiquioribus ſpecimina habent MABIL-

 LONIVS,

LONIVS, Auctores noui operis diplomatici, BLANCHINVS in Euangeliario et alii.

10. Scriptura autem antiqua tum graeca, tum latina, fuit maiufculis literis, vel quadratis, vel ad earum fimilitudinem factis; quam etiam populi barbari latinam linguam docti, modo quifque fuo, funt imitati. Quae maioris moduli effent, *Vnciales* appellatae Latinis, ap. HIERONYMVM *praef. in Iobum:* quamquam ibi CASLEIVS reponi malit *initiales*, quod libri quidam fcripti in Vallarfiano exemplo habent. LVPVS quidem Ferrarienfis *unciales* commemorat Epift. 5.

11. Minutior fcriptura labentibus demum feculis per barbaros inducta putatur; cuius per omnia fecula inferiora, in graecis MONTEFALCONIVS, in latinis PAPEBROCHIVS et MABILLONIVS, denique Auctores noui operis diplomatici, exempla dedere. Sed antiquiorem effe, quam vulgo exiftiment, et in liturariis vfurpatam, non improbabiliter defendunt ALLATIVS *ad Antiqu. Etr.* p. 44. f. in primisque Auctores noui operis diplom. T. III. p. 252. f.

12. Fuit etiam ab initio fine pronunciandi diftincteque legendi fignis, continuatisque fere fine interuallo verbis. Nam adfpiratio quidem olim apud Graecos literis H, F et V expreffa eft, quae et in linguam latinam venere, poft apud Graecos in figna minutiora funt mutata, primum ⊣ et ⊢, quae et in tabulis Heracleenfibus occurrunt: poft ɹ et ɪ, vnde ɔ et c denique facta. *Interpunctio* autem, antiquioribus memorata, lectionis fuit et vocis, non fcripturae. Nec ante feculum quartum in libris reperitur; tum quoque inconftans et vaga: a feculo inde feptimo perpe-

tua

tua esse coepit. *Accentus* denique scriptos inscitia modulandae vocis, h. e. vel acuendae, vel submittendae, peperit, initio facto, quoad exemplis certis constat, seculo sexto; tum quidem adhuc rarius, vniuerse septimo et octauo in scribendo vsurpati sunt. Caueatur igitur consuetudo sine accentibus scribendi.

13. Atque etiam vinctura literarum recentior est, in Graecis post seculum nonum orta, in vtraque lingua cum vulgata scriptura minutiori ad celeritatem scribendi.

14. Eademque peperit compendiorum scribendi crebriorem vsum. Nam tachygraphicae quidem notae antiquiores, vel singularum literarum, vel figurarum e pluribus literis sine certa lege structarum, excipiendae orationis alienae celeritati seruiuere, nec in libros venere. In monimentis autem, in primisque libris, compendia olim rarius vsurpata et in verbis obuiis, ac sine ambiguitate. Seculis demum serioribus et frequentia esse coepere, et obscura, cum non essent certa et constantia, sed arbitraria et singulis propria; vnde difficultas legendi multa et magna errorum seges orta est. Compendia Graecorum antiqua praeter MONTEFALCONIVM *Palaeogr.* L. V. MAFFEVS et CORSINVS, Latinorum SERTORIVS VRSATVS, propriis libris interpretati sunt: recentiora Latinorum, praeter MABILLONIVM, BARINGIVS *in Claue dipl.* et WALTHERVS *in Lexico Diplomatico.*

15. Sed praeter notas literarum antiquitas Graeca et Latina vsa est etiam figuris, ad exprimenda verba integra factis. Ex eo genere sunt, quae *Tironis* dicuntur, quibus similes Graeci

habuere (MONTEFALC. *Palaeograph.* 4, 1.) Sed de Tironianis notis difficilis est, necdum expedita satis res, in qua ante non ita multos annos CARPENTERIVS (*in Alphab. Tiron. Paris.* 1747.) nuper Noui operis Diplom. Auctores elaborauerunt, T. III. p. 564. s. Eas vsurpatas esse interdum in componendis libris, qui deinde a librariis sine notis describerentur, itemque in describendis ad vsum priuatum libris, exempla talium librorum in Bibliothecis, vt Sangermanensi et Mediolanensi, arguunt.

16. Ex genere notarum sunt hieroglyphicae scripturae Aegyptiorum, quae in eorum monimentis cernuntur, et ab HERODOTO 2, 30. DIODOROque 3, init. memorantur. Earum vsus vtrum in tegendis rebus arcanis, an in rebus memoriae tradendis antiquior sit, non constat inter eruditos iudices, hoc WARBVRTONO *Legat. Mos.* p. 957. cui adstipulatur CAYLVS, T. I. p. 69. s., illud aliis defendentibus. Historici vsus exemplum est apud DIODORVM L. I. p. 51. eoque pertinere videntur obelisci.

17. Scripsere in saxis, aere, etiam plumbo, ligno, publice maxime ad populi posteritatisque memoriam, vt in legibus, foederibus, similibusque, tum in foliis arborum, cera, linteo, libro, vt tiliarum, papyracea et membranacea, post et bombycina charta: linea sero, nec satis certo tempore, orta est: ad eam a bombycina per eam, quae e pannis facta est, transitus factus videtur.

18. Instrumenta scribendi, *stilus* et *calamus*, vulgo nota: pennarum vsus in scribendo veteribus ignotus fuit; nec contra audiendus MONTEFALCONIVS *Palaeogr.* p. 21. *Atramenti* non idem

idem genus fuit; eiusque loco et alii, variique coloris liquores, velut purpureus, caeruleus, aureus, argenteus etc. (v. P. II. c. de Codd.) vſurpati; nec encauſtum ignobile eſt Imperatorum Graecorum. v. ALLATIVS ad *Antiquit. Etruſcas* p. 145. CANEPARII liber de *atramentis*, phyſicis aptior eſt, quam antiquariis rationibus.

CAP. II.

DE MARMORIBVS.

1.

Marmoris ad opera artis commendatio vel ab *duritie*, vel a *pulcritudine* fuit: nam quaedam marmora ab igne liqueſiunt, aut in puluerem rediguntur.

2. *Pulcritudo* eſt vel a colore, et eius puritate atque ſplendore, vt candidi in Hymettio, Pentelico, Pario, aliisque; nigri in Laconico, viridis in Caryſtio etc. vel a maculis: in quibus color, figura, ſitus ſpectatur. Antiquior tamen et latior coloris ſimplicis, quam maculoſi, vſus et honos, auctore PLINIO 36, 6. 7.

3. Omnino multiplex vſus marmoris veteribus, HOMERO tamen poſterior fuit. Antiquiſſimus videtur fuiſſe in columnis ad aedificiorum firmitatem, proximus in ſtatuis, poſtremus in cruſtis, in opere vermiculato, ſeu muſiuo, et vaſis. Eſt enim exquiſitioris vel elegantiae, vel luxus.

4. Pulcritudinem vniuerſam adiuuat ars marmorariorum bene ſecando et poliendo: ſed ei etiam ſeruire iuſſa eſt pictura, inuento ſeculi

 Clau-

Claudiani (PLIN. 35, 1.) nec modo vt maculae adderentur, ſed etiam vt teſſerulae marmoris variis coloribus tinctae, aptiores fierent operi muſiuo, ad exprimendos rerum colores. Etiam per cruſtas inſertas addere maculas marmori repertum eſt ſub Nerone, PLIN. l. c. omnia tentante ingenio humano, vt marmora talia faceret, qualia naſci vellet.

5. Etiam ferruminatio marmorum memoratur, peculiari glutine facta e Parii marmoris puluere et taurocolla, λιθοκόλλαν vocauere. DIOSCORID. 5, 164. itemque *circumlitio* marmoreorum operum, apud SENECAM ep. 86. et PLINIVM 35, 11. Inducebant marmor tenuiſſimis coloribus, vel vernice, quibus claritas marmoris excitaretur, et aduerſus puluerem et ſordes defenderetur. Praxiteles quidem circumlitione Niciae ſuis operibus vltimum decus accedere fatebatur.

6. Genera marmorum natalibus diſcernuntur, vel coloribus: nec natalium diſtributio, qua vna vtitur diligentiſſimus in hoc genere CARYOPHILVS ad bene intelligendum ſufficit. Romae gratiſſima Graeca fuiſſe, poetarum ſatirae arguunt, vt HORATII Carm. 2, 1. IVVENALIS 14, 89. ſed inclaruere etiam alia, Aſiatica et Africana, nihil Graecis cedentia. Nam viriditatem Laconici aequabat Caryſtium; et candorem Graeci, vt Pentelici, Tyrium et Lunenſe Italiae etc.

7. In marmorum generibus enarrandis diligentiſſimus veterum eſt PLINIVS, penultimo operis magni libro; ſed quaedam nominat modo, nec diſcernendi notas tradit, denique praetermiſſo

miſſo haud vno genere, HERODOTO aliisque veterum memorato: quae adnumerat diligenter CARYOPHILVS; qui in primis conſulendus. Nam AGRICOLA noſter rem modo leuiter attigit in opere *de Foſſil.* L. I.; et tamen MERCATVS *Metall. Vat.* p. 351. et alii, nihil niſi AGRICOLAM compilauere. add. *Muſeum Richt.* P. III. p. 185. ſed multa tamen genera ſunt obſcura, quaedam raro, aut ſemel modo, commemorata antiquis, quorum nominibus memoriam onerare non eſt neceſſe. Suffecerit ſtudioſis, clariora tenere, quorum hic ſit indiculus ſecundum colores maxime:

8. *Nigri vel ferrei* coloris ſunt *Aethiopicum*, qui et *Baſaltes*, (de quo v. CAYLVS, T. V. p. 11.) *Lucullеum* Aegypti, item *Obſidianum* Aethiopiae; *Thebaicum* Aegypti, *Laconicum* alterum ſ. *Taenarium*, *Lydium* alterum. *Candida* ſunt *Alabandicum*, *Coraliticum* Phrygiae, et *Synnadicum* ſ. *Phrygium*, quod tamen purpureis orbiculis diſtinguitur, *Parium* ſ. *Lychnicum*, *Proconneſium*, *Cyzicenum*, *Tyrium*, *Hymettium*, *Pentelicum*, *Lunenſe* Italiae, *Phengites*, qui et pellucet, *Onychites*. *Viridia* ſunt *Laconicum* alterum e Taygeto, *Caryſtium*: *Purpureum* eſt *Porphyreticum* in Aegypto et Arabia, adſperſis punctis candidis; *rubrum*, *Lydium* alterum cum maculis candidis. *Flauum* eſt *Numidicum* punctis, ſeu maculis purpureis. Varii coloris eſt *Chium*, area nigra cum variis maculis, et *Ophites*, a maculis ſerpentium formam habentibus appellationem nactus: in quo genere et e ſuperioribus quaedam poni poſſunt.

CAP.

CAP. III.

DE

GEMMIS ET ALIIS LAPIDIBVS NOBILIORIBVS.

1.

Gemmae nomen varie dicitur, modo latius de omni genere lapidum nobiliorum et pretiosorum, modo angustius, de insigniter duris et pellucentibus: Graeci simpliciter dicunt λίθον, quod et latini poetae imitantur. Itaque veteres gemmae nomine appellant, quibus nostra Germanorum lingua nomen lapidis nobilis non tribuit; vnde et dissensus interdum apud veteres, de quo noster AGRICOLA *de Nat. Fossil.* VI. init. PLINIVS genera *confessae nobilitatis* a ceteris distinguit.

2. Omnino veterum in hoc genere vitia plura sunt, praeter id, quod diximus: primum, quod gemmas non satis distinguunt characteribus idoneis; vnde eorum descriptiones non sufficiunt interdum ad distinguendum et agnoscendum genus quodque: alterum, quod non satis distinguunt genera diuersa: tertium, quod iis saepe vim commentitiam tribuunt etiam in medicina: a quibus vitiis nec PLINIVS est liber, vt ab eodem notatum est AGRICOLA, l. c. p. 301.

3. Distributio maxime vsitata gemmarum est in *pellucidas*, *semipellucidas* et *opacas;* alia est a varietate originis et naturae; qua in hac institutione non vtimur: ad rationem nostram aptissima est ea, quae a varietate colorum ducitur. Nam colori-

coloribus facile agnoſcuntur genera gemmarum pleraque, ſaltem nobiliora, ac diſcernuntur, ſiue in exemplis ſpectentur, ſiue a veteribus commemorata reperiantur: quamquam genera quaedam non vnius coloris ſunt, vt iaſpides.

4. Pulcerrima et pretioſiſſima genera ſunt, quae vel e ſilice ſunt, vel cruſtarum ſaxoſarum velut radicibus haerent, duriſſima illa, pellucida, et ſplendore puriſſimo nitentia.

5. In his et veterum, et noſtro recentiorum, iudicio primum locum tenet *Adamas*, duritie, nitore, pondere; nomine ipſo ducto, vt videtur, a duritie, vnde et cum ferro communicatur a Graecis; ſiue a ferro nomen gemmae ductum eſt: quippe et vſus verbi in ferro antiquior eſt. Ceterum traditio veterum, nominatim PLINII de adamante (37, 4.) adeo non conuenit adamanti noſtro, propter notarum proditarum diuerſitatem, vt nonnullis plane diuerſus a noſtro videatur. Ea quidem genera adamantum, quae PLINIVS tradit ex India, Arabia, Macedonia, Cypro, Aethiopia et Scythia venire, naſcique in aurariis metallis, nobis ignota ſunt. Ab adamante veteres diſtinguunt *androdamantem*, ſola figura diuerſum: nam quadratus eſt androdamas, ille ſexangulus, vel rotundus. Vſus adamantis primum in ſolis annulis et monilibus fuit, poſt et ad vaſa potoria, et aliam ſupellectilem vel deorum, vel hominum vocauit profuſio.

6. Sub eodem genere coloris ſunt *Cryſtalli*, *Opali* ſ. *Paederotes*, et *Aſteriae*. Cryſtalli ſpecies eſt *Pangonios*, ab angulorum multitudine nomen trahens. Differunt figura. Nam Cryſtallus angulata eſt, ceterae etiam rotundae.

7. *Cry-*

7. *Cryftallus* a glaciei fimilitudine nomen accepit, non quod ipfa glacies effet, vt veterum quibufdam vifum eft. Optima eft, quae candidiffima et maxime pellucida, qualis ex Oriente maxime venit. In Occidente laudatur Alpina. Magnitudinis mirae exempla commemorat antiquitas. Liuia quidem in Capitolio dedicauit cryftallum librarum quinquaginta.

8. Vfus eius fuit maxime in vafis potoriis, vt poculis, (SVET. Ner. 47.) trullis, (PLIN. 37, 6.) quo pertinere videtur trulla Antiochi regis ex vna gemma, apud CIC. *Verr.* 4, 27. cf. SENECA *de Ira*, 3. 40. tum in annulis et fcalpturis. Pila cryftallina exceptis folis radiis vri et liquefieri corpora, vetus traditio eft. v. ARISTOPH. *Nub.* v. 768. et Schol. ad h. l.

9. *Opali* funt et ipfi candidi, fed inclinati mutant et variant colorem, vnde et diuerficoloribus adnumerantur; in quibus principatum tenent: cuius generis eft etiam *Afteria*. Infani pretii in opalo exemplum eft ap. PLIN. 37, 6.

10. E *viridi* genere funt *fmaragdi*, *berylli*, *topafii*, et *prafii*, quorum etiam varias fpecies faciunt, facili in plerisque diftinctione e nominibus ipfis, vt in *chryfoberyllo*, *chryfoprafio* etc.

11. *Smaragdo* proximum PLINIVS locum ab adamante tribuit, 37, 5. Optimi generis funt denfe et acriter virides ac pellucentes, nec in fole, aut cum inclinantur, variantes aut minuentes viriditatem. Exempla mirae magnitudinis et olim reperta funt, auctore PLINIO, et nunc extant. v. AGRICOLA l. c. et KEYSLERI Iter per Germaniam. Ex eorum genere funt *Chalcedonii*,

donii, ab natalibus dicti, f. monte fmaragdite prope Chalcedonem Bithyniae: fed apud veteres in exiguo honore fuere. Vfus multus fmaragdorum in annulis et fcalpturis, aliisque deliciis fuit, per commendationem coloris, propter quem et artifices libenter eos fcalpfere.

12. *Beryllos* oriens mittit, maxime India. Viriditatem maris puri et placidi imitantur, cum funt optimi. Ab hoc colore velut per gradus quosdam deflectunt et pallefcunt: vnde *chryfoberylli*, qui ad flauedinem defcendunt; *chryfoprafi*, qui etiam magis pallent.

13. *Prafiorum* dilutior beryllis viriditas eft, ad fimilitudinem porri, vnde nomen ducitur: funtque adeo in ignobilioribus generibus gemmarum, nec frequentis in ornamentis vfus fuere. Scalpti prafii exempla funt ap. GORLAEVM *in Dactylioth. n.* 40. 44. 79. 80.

14. Nobiliores ac meliores funt *topafii*, etfi et ipfae languentis et pallentis viriditatis; nam plus fulgoris habent ad fimilitudinem auri, magisque pellucent.

15. Proximam a viridibus gratiam habent *caeruleae* et *violaceae* f. *purpureae.* Ex illo genere funt *fapphirus* et *cyanos*, coeli puri colorem imitantes, fed ille ftellati; quippe aureis lucet punctis: ex hoc *amethyftus* (etiam *gemmam Veneris, Paederotem* et *Anterotem* vocant) et *hyacinthus*, ille magis ad rubedinem vergens, hic ad flauedinem, fed dilutioris coloris.

16. Rubrae funt *fardae*, vfitatiffimae in annulis fignatoriis; *carneoli* hodie dicuntur a colore: fed varie rubent, nec pellucidae omnes. Eis inter-

interdum ſubiicitur *onyx*, vnguis humani colorem imitans, interdum purum, interdum venis rubris: vnde *ſardonyx* dicitur; qualem fuiſſe tradebant gemmam Polycratis regis, quam Romae oſtendebant, PLIN. 37, 1.

17. Ex ardentibus *carbunculus*, qui et rubet et fulget, ſed varie; vnde plura genera, quorum pulcerrimum *rubinum* vulgo vocant noſtri, Graeci *pyropum*, et *lychnin*, ſ. *lychniten*, et *chryſolithum:* qui nigrius rubent, recentioribus *granati* dicuntur, veteribus *carchedonii*, quod in Garamantis et Naſamonibus reperti Carthaginem deferebantur, inde ad alios populos.

18. Sunt etiam gemmae nigrae pellucentes, quod genus proprio nomine *morion* appellatur. Earum nigerrima ſpecies *pramnium* eſt: putant eſſe ſardas, carbunculos, hyacinthos e craſſiori materia; inde fuſcum colorem duxiſſe.

19. Diuerſicolorum clariſſimae ſunt *iaſpides* et *achatae*. *Iaſpides* imitantur ſmaragdos, ſardas etc. ſed vt vel omnino non, vel non totae, pelluceant, earumque maxime probari PLINIVS tradit *boream*, noſtri *Turcicum* appellant (*türkis*), quod ab Turcis primus regionibus noſtris illatus eſt. Eſt etiam ex iaſpidum genere *molochites*, a colore maluarum, craſſius ſmaragdo virens: ſed hodie ſunt, qui credant eſſe *chryſocollam* natiuam; nam et facticia eſt. *Achatae* ab Siciliae flumine dictae, vbi primum repertae. Sunt colore aut nigro, aut cinereo, aut ſimiles ſardae, curalio etc. vnde et *ſardachatae*, *curallioachatae* etc. Vſus iaſpidis multus in annulis, enſium capulis, fibulis et ſimilibus: achatae in ſcalpturis, propter facilitatem ſcalpendi, fuit. Achatas olim in magno honore

honore fuisse, sua aetate in nullo, PLINIVS tradit 37, 10.

20. Gemmarum vsum ad ornandum antiquissimum fuisse, literae sacrae demonstrant pectorali Aaronis. Apud Graecos antiquissima exempla sunt sardonyx in annulo Polycratis Samii, et achates in annulo Pyrrhi regis, Musas et Apollinem lusu naturae exhibens. Post signando vsurpatae, cum scalpi coepissent. Romae post victorias vltramarinas innotuere, primum non vltra annulos in viris, et delicias mulierum; et magis, vt in ornamentis templorum essent, quam hominum. In poculis, et alia supellectili conuiuiorum et mensae, ornandis vti, Asiatica lautitia fuit, (PLIN. 37, 2.) quae tamen et ipsa Romae sub Caesaribus inualuit.

21. Inter gemmas secundo loco numerat PLINIVS *margaritas:* non quia genus gemmae est, sed quia pretio supra gemmas, praeter adamanta, omnes attollebantur. Solis mulieribus seruiebant: Caii mollities, margaritis calceos ornantis, irrisa est: sed maxime in Deorum ac templorum honoribus vsurpatae, structis inde etiam variis operibus, quae templis inferrentur, vt ibi essent spectaculo. In Actis quidem triumphorum Pompeianorum talia opera, et e margaritis donaria, commemorantur apud PLINIVM, et in Augusto SVETONII, c. 30. coll. nott.

22. Ad gemmarum similitudinem specie et vsu accedunt *succinum*, siue *electrum*, et *lyncurium:* cuius naturam et originem patriamque veteres varie, fabulose etiam, falso omnes, explicant. PLIN. 37, 3. AGRICOLA, l. c. p. 233. Romani coepere natales succini cognoscere, victa Germania,

mania, recteque tradit PLINIVS. Nec tamen Europaeum modo fuccinum eft; etiam Africani eft apud veteres mentio; quamquam de natalibus diffident: parique obfcuritate Afiaticum laborat.

23. Vfum fuccini in ornatu mulierum apud Germanos et Gallos fuiffe, fatis conftat; ab his didiciffe Latinas mulieres (OVID. *Met.* III. 364. PLIN. 37, 6. extr. TACIT. Germ. c. 45.), isque antiquiffimus mulierum ornatus videtur. Romae in magno honore fuit. Hominis, quamuis parua e fuccino imaguncula, hominum viuorum pretia fuperauit.

24. Proximum eft *curalium*, Graecis *lithodendron.* Eft enim arbufcula, feu planta marina, baccas ferens, fimiles cornis; quae in aqua molles, in aëre ftatim lapidis duritiem ducunt, vnde *Gorgonia* planta ipfa dicitur. Colores variat varietas fuccorum, quos baccae biberunt. A Gallis in ornandis armis vfurpatum effe, veteres tradidere. Sed ad alios quoque populos vfum in ornatu tranfiffe, opera corallina teftantur, a DORVILLIO in Sicilia reperta, (in *Itin. Sic.* p. 56.) et coralliopl aftarum artificium. v. BVRMAN. V. C. ad *Doruill. Iter*, T. II. p. 571.

25. Etiam *murrhina* a PLINIO in genere gemmario ponuntur, fed non alio, quam vaforum, in primis potorii generis, in vfu. Genus onychis idem PLINIVS facit, quod in Parthia, in primisque Carmania, nafcatur: nitorem magis tribuit, quam fplendorem: pretium effe in varietate colorum, deinde ab extremitatibus, in quibus repercuffu exiftant, vt in arcu coelefti, colores, denique ab odore. Ex qua defcriptione vix effe poffunt *Porcellana* noftra, vt nonnullis vifum;

visum; quod late oppugnat CHRISTIVS, *de murrhinis.* Iis fauere tamen videtur PROPERTIVS, qui 4, 5, 26. *murrea in Parthis cocta focis* habet, sed hactenus, vt vasa e genere figlino fuisse videantur. v. Interpretes ad SVETON. *Aug.* c. 71. et collecta RADERO ad *Martial.* p. 860.

26. Primus Romam inuexit Pompeius Mithridatico triumpho, sed in templis reposuit. Augustus murrhino poculo vno vsus est e praeda Aegyptiaca: post frequentata sunt etiam priuatis, immensoque pretio emta: trecentis talentis emit trullam Petronius, Nero capidem.

27. In cetero genere lapidum nobiliorum, ad antiquitatis intelligentiam pertinentium, primas tenet *amiantus; corsoides* quoque et *polia* appellatur. Veteres nasci in Cypro tradidere: vt DIOSCORID. 5, 156. Reperitur etiam in septentrionalibus Europae regionibus, in Germania, in primisque Corsica, cuius lanugo est longior, vt et in Alpibus. v. AGRICOLA, l. c. p. 253. in primisque BERGERI *Eclogar. Corsic.* Diss. II. p. 49.

28. Vsus fuit in conficiendis chartis, ellychniis, et ad telas funebribus vestibus, et cineribus cadauerum seruandis, denique mensis sternendis: cuius generis telas immenso pretio venisse, PLINIVS tradit, 19, 1. quamquam ibi de asbestino, quod e lino fit, loquitur: sed de amianto accipit AGRICOLA, l. c. dicique linum, quia in fila vt linum ducatur, et lini, quod proprie dicitur, fila igni non resistant; quod et defendit LANCISIVS *in not.* ad MERCATI *Metallothecam Vatic.* p. 158. qui et modum ex amianto chartae et telae conficiendae, et purgandae, tradit. De reliquiis talium telarum, quae in Museis quibus-

dam visuntur, idem consulendus. add. BOLDETTVM *de Coemeteriis Christian.* etc. p. 75. et BERGERVM, l. c. p. 53.

29. In lautitiis vsum habuit etiam *phengites*, et *lapis specularis*: ille pellucens et relucens; quo vsus est Domitianus, ap. SVETON. 14; prior Nero in domo aurea et aede Fortunae, sub quo primum in Cappadocia repertus traditur, propterque duritiem in marmorum numero ponitur a PLINIO, 36, 22: hic, quia translucet, in fenestris vsum habuit. Aluearia, e speculari facta, ad obseruanda apium opera, narrat idem PLINIVS, 21, 14.

CAP. IV.

DE METALLIS.

I.

In operibus et supellectili antiquorum multa metallorum mentio est. Itaque de his quoque cognoscendum est studiosis antiquitatis.

2. Principatum tenet *aurum*, cuius purissimum et optimum genus, *coronarium*, vel *obryzum*, dicitur. Infecti massae *lateres*, e Graeco (πλίνθοι) appellantur. Franci vocant *barres d'or.*

3. Vsus eius in ornatu operum, et hominum, iam Homeri aetate notus inter Graecos fuit: apud ceteros Asiae populos etiam antea: sed antiquior vsus fuit in ornatu hominum et operibus, quam in pecunia signata; frequentior et prior in Oriente, quam in Occidente.

4. Ro-

4. Romanis primus vſus fuit in ornatu mulierum, et ſupellectili ſacra, etiam domeſtica, vt, in thuribulis, denique, quamquam ſerius, in annulis virorum. Poſt, aucta copia, ſignatum eſt, et ad omnia prope migrauit, quae eſſent in vſu vitae elegantioris et lautioris, ad vaſa potoria, ad candelabra, ſoleas, matulas, etc. ad opera varia, vel laminis inducenda, vel linenda, vt, lacunaria, parietes, etiam ſtatuas, etc. Veſtigia ſtatuarum, auro illitarum, nuper reperta ſunt, vt in Veneris Mediceae capillis. De quo genere videndus WINKELMANNVS in *Hiſtoria Artium* p. 207.

5. Coepit etiam duci in fila, et neri ad vſum veſtium, maxime, quibus lecti in conuiuiis ſternerentur, vel acu pingendarum, vel pectine, et radio, ad nodos, et villos, et alia. Veſtium, auro contexendarum, inuentum Attalo tribuitur, vnde *Attalicae* appellatae: ſaltem primus aurum videtur intexuiſſe. PLIN. 8, 48.

6. *Argentum* optimum eſt, quod *puſtulatum*, vel *puſulatum*, a purgatione vocatur in SVETON. v. *Neronis* c. 44. eſtque vel *rude*, vel *factum*, vel *ſignatum*.

7. Ante factum eſt, quam ſignatum, non modo apud Romanos, ſed etiam apud ceteros populos. Sed facti vſus multiplex fuit, in vaſis, in primis ad vſum menſae; in quo genere *puri*, et *caelati*, diſcrimen eſt; ad ſpecula delicatiorum, et ad omne genus ſupellectilis, vt, ad monopodia, lectos tricliniares, etc.; in quo inſanire ſupra modum coepere Romani, poſt Aſiaticas et Graecas victorias: vnde argentum eſcarium, potorium, balneare, viatorium, muliebre etc. memoratur.

8. Sed facta distributio etiam est ab officinis vel artificum, vel vrbium et locorum; vnde *Deliacum*, *Corinthium*, *Clodianum*, *Gratianum*, etc. in eoque manupretium magis, quam materia aestimata est; vnde argentum purum, cuius artifices *vascularii* sunt, contemsit Verres. PLIN. 33, 11.

9. Non minoris multo claritatis, interdum et pretii, fuit *aes* in operibus artificum, in quodam genere etiam maioris. Id primum inuentum in Cypro ferunt, e lapide chalcitide; alibi e Cadmia factum, lapide aeroso: sed Cyprium contemtum est, inuentis melioribus generibus, quae enumerat PLINIVS, 34, 2. a locis, vel dominis metallorum, appellata. Cyprii vsus Romae mansit modo in assibus; sestertii e melioribus facti.

10. Praecipuam dignitatem diu habuit *orichalcum*, (HESIOD. *Scut.* 122.) quippe et auro aequatum, (PLAT. in *Crit.* T. 3. p. 114.): verum non factum arte, sed natum, quod PLINII aetate defecerat, l. c. v. BOCHART. *Hieroz.* P. II. 6, 16. Factitii orichalci, quod nos habemus, etiam veteribus vsus. CIC. *Off.* 3, 23. SVETON. *Vitell.* 6. Sed factitiis aeris generibus superata sunt nata, cum aurum et argentum aeri misceri coepissent.

11. In iis princeps fuit *Corinthium*, siue casu ortum, vt ferunt, siue arte potius. Nam nec credibilis est fortuita mixtura talis; et opera Corinthii aeris antiquiora excidio Corinthi extitere, auctore PLINIO, l. c. Nec eiusdem generis aut coloris fuit, alio ad argenti modum candido, alio fuluo, et aurum imitante.

11. Vsus

11. Vſus aeris in omni genere ſupellectilis fuit, vt argenti, at clariſſimus in ſignis, tum fundendis, tum caelandis. Itaque PLINIVS, quo loco de aere tradit, de re ſtatuaria agit.

12. Auri, argenti et aeris haec comparatio fuit: Ratio auri ad argentum plerumque, bonis temporibus, decupla fuit, (POLYB. *Exc. Legat.* 28. POLLVX. 9, 76.): ſed eam interdum vel auxit, vel minuit, auri vel copia, vel raritas: vnde HERODOTVS aurum τρισδεκαςάσιον facit, PLINIVS antiquioribus temporibus quindecuplum. Caeſar autem, copia auri vrbi illata, fecit, vt ſeptem librae argenti cum dimidia, libram auri aequarent, SVETON. *Caeſ.* 54. V. GRON. *Seſtert.* p. 156. et 344. Libra argenti olim Romae mille aſſibus emebatur, poſt, aucto eius pecuniaeque argenteae pretio, mille et ſexcentis. Libra aeris 24. aſſibus aeſtimabatur. cf. ARBVTHNOTII *tabulas antiquorum Numorum* etc. c. 6. p. 37.

13. Nec *plumbi* genus praetermittendum. Nam albi ſ. candidi, Graeci κασσίτερον vocant, mentio apud HOMERVM *in artis operibus* Il. λ'. 25. ψ'. 561. Nigrum eſt, quod nos vulgo in hoc verbo intelligimus. Sed κασσίτερον idem cum ſtanno faciunt, a quo tamen diſtinguit PLINIVS, 34, 16. et melius facit: nam ſtannum, ait, adulterari in plumbum candidum. Candidum plumbum in Britannis reperiri, tradit CAESAR *B. G.* 5, 12.

14. *Stanni* vſus in ſpeculis fuit ante argentea vulgata, in quo genere in primis Romae laudata Brunduſina. PLIN. 34, 17. Sed et in alia ſupellectili vſurpatum, vt plumbum candidum. Etiam in numis plumbum commemoratur, de quibus ſuo loco videbimus.

15. Nigrum plumbum ſeruit vinciendis lapidibus, ferroque, quod vetus latinitas *plumbare* vocat, v. CATON. *R. R.* 21. aquarum fiſtulis, etiam ſcripturae ſeruandae in titulis, et aliis monimentis. v. ſupra c. 1. §. 17.

16. *Ferrum*, cuius duriſſimum genus, et velvt nucleus, vt PLINIVS appellat, eſt *chalybs*, commendatur colore, ſimili violaceo, vnde *ἰόεις* Graecis, et *ἰοειδὴς* dicitur, et duritie. Vtrumque bonum accipit ab aquae bonitate, qua fuſum tingitur, vt aes. v. quae diximus in *Claue Ciceron.* v. *aqua.*

17. Heroicis temporibus ſupellectili variae ſeruiebat, vnde *πολύκμητος σίδηρος*, *bene elaboratum ferrum*, ſaepe apud HOMERVM. PLINIVS etiam in ſtatuis vſurpatum eſſe, tradit. In templorum quidem foribus frequens eius mentio eſt.

CAP. V.

DE

VARIA MATERIA OPERVM ANTIQVORVM.

I.

In reliqua operum antiquorum, et deliciarum veterum materia, primus locus debetur *ebori*, in quo interdum ipſa magnitudo inſignis cimelium fecit, vt apud CICER. *Verr.* 4, 45. PLIN. 8, 10. vbi v. HARDVINVS.

2. Eius virtus prima eſt in candore; vſus nobiliſſimus in operibus ſculptis, vt ſignis; in

quibus

quibus in primis laudata eſt eboris materia: memoranturque clara in eo genere artificum, vt, Phidiae, Myrmecidae, aliorumque opera. Sed pariter frequens vſus fuit in ſellis, ſceptris, lacunaribus, lectis, enſibus, frenis equorum, ferculis menſarum, et triumphorum, in codicillis et diptychis, ad quorum vſum ſectum eſt. Eboris caelati ad ornatum vel tecti, vel parietis, in tricliniis, etc. (*bas-relief*) exempla v. ap. CAYLVM T. V. p. 230. Et quia flauedinem ducit ab annis, coepit etiam tingi, in primis purpura et cocco, iam Homericis temporibus. v. *Iliad.* δ'. 142. cf. HEINS. ad CLAVDIAN. de *Rapt. Pros.* 1, 274.

3. Altera materia eſt *teſtudinis*, quae, ſecta in laminas, tegendis ad ornatum lectis, abacis, poſtibus forium, adhiberi coepit. PLIN. 9, 13. CLEMENS ALEX. *Paedag.* 2, 3. VIRGIL. *Georg.* 2, 462. Caeſar etiam in ferculis triumphi vſus eſt, apud VELLEIVM, 2, 56. Neronis imperio inuentum eſt pingere teſtudinem, vt imitaretur ligna pretioſiora, PLIN. 16, 43.

4. Lignorum etiam delectus in deliciis veterum fuit. *Acanthi* (arbor Aegyptia eſt), praeſertim candidae, lignum in pulcris numeratum, Caeſaris triumphus Ponticus arguit, in quo fercula ex acantho, ap. VELLEI. l. c.

5. Sed longe clarior *citrus* Africana, ſeu Mauruſia, (PLIN. 13, 15.) in deliciis Romanis fuit, in menſis in primis, in quibus ad inſaniam vſque cupiditas lautiorum hominum flagrauit. TERTVLLIANVS de *Pallio extr.* menſam citream XV. M. HS. a CICERONE, XXX. ab Aſinio, emtam tradit. add. MARTIAL. 14, 89. Sed etiam

expoliendis nobilioribus aedium partibus seruiuit. v. FESTVS in *pauimenta poenica*.

6. Ligna alia, quibus in laminas, seu bracteas, vt PLINIVS loquitur, sectis, alia vilior et minus speciosa materia inducta est, fuere *terebinthus*, *aceris* genera, *buxus*, *palma*, *ilex*, *populus*, auctore PLINIO, 16, 43. adde *ebenum* (nigram) ap. LVCAN. 10, 17.

7. *Cedrus* quoque laudatur, in Oriente in structuris, in Occidente in Deorum in primis simulacris vsitata, ob duritiem. VIRGIL. *Aen.* 7, 178; PLIN. 13, 5. vbi Apollo cedrinus in delubro Romano memoratur. Color ligni, mixtus e nigro et aureo, seu medius inter vtrumque, i. e. flauus. OVID. *Amor.* 1, 14, 12.

8. Firmitatis commendationem habuit etiam *cyparissus*, vel *cypressus*; vnde et in signis Deorum vsurpata, (LIV. 27, 37. etc.) et in tabulis legum, quales Solonis fuisse traditum est. Apud HOMERVM in aedibus regiis postes e cupresso, *Odyss.* ῥ. 340.

9. In materia autem vel deliciarum antiquarum, vel operum aliorum, sunt etiam colores: in quibus difficultas est saepe ex ambiguitate verborum Graecorum et Latinorum, confusis interdum inter se vicinorum verbis, vt, in purpura et cocco, in epithetis tum Graecis, αἴθοψ, οἴνοψ, κυάνεος, et Latinis, vt, viridis, caeruleus, niger, etc. Sed genera ipsa colorum, qua constant materia, ad vsus picturae, enarrat et persequitur PLINIVS, 35, 5. 6.

PARTIS

PARTIS II

CAP. I.

DE LIBRIS SCRIPTIS.

1.

Antiquiſſimi, quorum memoria extet, libri ſunt gentis Iſraëliticae, nec antiquior Moſaico vel eſt vſpiam, vel fide certa apud veteres commemoratur. Formam autem antiquiſſimam eſſe, quae proprie volumen dicitur, Pſalmorum Dauidicorum teſtimonio conſtat (40, 8.) et eius formae perpetua in ſacris Iudaeorum libris conſeruatione. Etiam Graecis ab initio formam eam vſitatam fuiſſe, auctores idonei tradidere. De Latinis ipſum *voluminis* verbum indicio eſt, cum variis inde ductis formis loquendi.

2. Plagulae, vel ſegmenta plura, vel chartae, vel membranae conferuntur, totumque contextum voluitur circa cylindrum, cui altera eius extremitas commiſſa eſt. In contexendis plagulis permutationes interdum factas, et hinc transpoſitiones ſcripturae, coniicere liceret, ſi certum eſſet, in ſingulis plagulis ſcripſerint, an in confertis, et toto plagularum contexto. In linteis libris tali confertione opus fuiſſe non videtur. Vnum cylindrum fuiſſe, non duos, indicant teſtimonia veterum, ſemper ſingulari numero vtentium, et ipſae figurae voluminum antiquae, in monimentis repertae. Cylindri extremi habent *vmbilicos*, i. e. capita in vmbilicorum

rum formam; quae et *cornua* vocant. *Vmbilici picti* ſunt ap. MARTIALEM I, 67.

3. Quadratorum librorum inuentum Attalo tribuentium opinio vt valeat; tamen id inuentum non mouit loco et vſu volumina. Nam et in poſterioris aetatis monimentis ſpecies voluminum, per pluteos digeſtorum, reperta eſt, vt, in Nouiomagenſi ap. BROWERVM, *Annal. Trev.* p. 105. niſi ea tabularii potius, quam bibliothecae, ſpecies eſt: et voluminum exempla ipſa ex Herculanenſibus receſſibus prolata ſunt.

4. Sed quadratos libros faciendi conſilium ſiue Attalo, ſiue alii cuicunque, iniecit chartae vel caritas, vel parſimonia, dum in aduerſa et auerſa parte chartas conſcribere volunt, in membranis nominatim, poſtquam vtramque partem ita mundare didicerant, vt pariter apta eſſet ſcripturae capiendae. v. ALLATIVS ad *Antiqu. Etr.* p. 113. VOSS. ad *Catull.* p. 50.

5. Etſi autem chartae membranaceae inuentum Attalo antiquius credatur, antiquior tamen Niloticae vſus videtur. Itaque antiquiſſimi libri papyracei fuere; manſitque vſus papyri in libris ſcribendis ad nonum vſque ſeculum, vt demonſtrat MABILLONIVS, *Diplom.* I, 8. Extant etiamnum Codices quidam e charta tali, quos enumerant *Auctores Noui Operis Diplom.* T. I. p. 496.

6 Codices cerati vſibus priuatis, vt, rationum, ſeruiuere, vt formandarum orationum, carminum, etc. In publicum proditura ingeniorum monimenta papyro, vel membranis, commendata ſunt. Exempla tabularum ceratarum, ſiue

fiue Codicum ceratorum, nunc quoque in Bibliothecis quibusdam visuntur. Sed eae mediae aetatis reliquiae sunt. Vidimus ipsi exemplum in bibliotheca scholae Portensis.

7. Ornatus librorum communis fuit in titulis, literis primis, minio, auro, etc. linendis, chartis leuigandis, etiam cedro imbuendis adversus cariem: proprius quadratis et membranaceis, purpura inficiendis chartis, scripturaque maiori et nitidiori; quae pictura verius, quam scriptura, appelletur; etiam aureis, vel argenteis literis. v. VOSS. ad *Catull.* l. c. MONTEFALCONIVS *Palaeogr.* 3, 5. Exempla Codicum purpuratorum, et literis aureis argenteisue scriptorum enumerat BREITINGERVS V. C. de *Psalterio Gr. Turicensi*, p. 8. quod et ipsum purpura tinctas membranas habet, et scripturam auream, et argenteam. Exstant SCHWARTZII eruditae de *Ornamentis librorum* Disputationes.

8. Ad vsum magis, quam ad ornatum, pertinent imagines rerum in perantiquis Codicibus Graecis obuiae, vt, *Dioscoridis*, *Hesiodi*, etc. Sed raro in iis aut diligentia iusta, aut elegantia cernitur. v. MONTEFALC. p. 7. sq.

9. In Hebraicis sacrorum librorum Codicibus antiquitas magis ante iactata, aut temere credita, quam probata est. Meliores adhuc Hispanici fuere, qui reperiuntur locis in iis Orientis, quo expulsi Hispania Iudaei abierunt. Hodie studium hominum vndique eruendi Hebraicos libros spem facit reperiundae scripturae antiquioris exempla, ante secure ignorata. Scripturae antiquioris discrimen a recentiore facit minus quaesita literarum elegantia: sed sunt et alia

signa,

ſigna, de quibus hic dici non eſt neceſſe. v. SIMON. *Hiſt. Crit.* T. I. L. I. c. 21. ſ. Auctores *Noui Op. dipl.* T. II. p. 385. ſ.

10. In Graecis et Latinis copia exemplarium diſcrimen facilius reddidit; quod iudicium tamen interdum cupiditas hominum impedit, vel ſua nimis admirantium, vel ſuae cuidam opinioni, per antiquitatem librorum defendendae, nimis fauentium. Antiquiſſimum Codicem Graecum, et ſeculo ſecundo ſcriptum, credidere multi Codicem Bibliorum Vaticanae Bibliothecae; nec multo iuniorem eum, quem Alexandrinum appellamus: quorum neutrum hodie periti credunt. Sunt tamen antiquiſſimi.

11. Antiquiſſimi autem e Graecis ſunt, qui literas maiores quadratas, vel rotundas habent, ſine notis, lectionem iuuantibus, nec inter ſe nexas, vt ii, quos ante commemorauimus, Codex Colbertinus, in quo eſt verſionis V. T. Graecae fragmentum, Dioſcoridis Vindobonenſis, et alii. Sed vt ſeptimo ſeculo antiquiores iudicare facile, ſic certae aetati adſignare, haud in promtu eſt e ſola ſcriptura. In deteriori ſcriptura minus impedita res eſt: eoque proſunt ſcripturarum antiquarum ſpecimina, de quibus ſupra diximus.

12. Atque etiam in iis, qui antiquae ſcripturae formam habent, ambiguitas quaedam eſt ex eo, quod quidam, ſeris etiam temporibus, ſcripti ſunt cum imitatione veteris ſcripturae, primum in Italia a Langobardis, deinde a Britannis, forte etiam Francis, poſt illata iis terris literarum Graecarum ſtudia. De Codicibus quidem biblicis Graeco-Latinis res eſt in prom-

promtu, ſuntque reperti in Francia et Britannia.

13. Latini antiquiſſimi ſunt, qui ad ſcripturam maiorem, quam in antiquis tabulis Legum, SCtorum, in titulis, numisque videmus, accedunt proxime. In quo genere tamen et ipſo interdum imitatio antiquitatis fallit: quippe et ab imperitis doctrinae Codices antiqui repetiti ſunt, non tam ſcribendis ſuo modo, quam pingendis, vt eſt apud GERSONEM de *Scriptoribus;* quorum vltimam claſſem facit eam, quam diximus. Sed id, vt opinamur, non minuit pretium librorum, ſiue auctoritatem; quia ſunt tamen imitationes, et velut picturae veterrimorum Codicum, forte diligentiores iis, qui ab intelligentibus deſcripti ſunt.

14. Ceterum e ſeculis, a Chriſto nato prioribus, Codex ſcriptus extat nullus; ſuntque antiquiſſimi fere Gothicae, aut Langobardicae, aut Carolingicae aetatis. Nec mirum eſt, veterrima exempla periiſſe in tam frequentibus barbarorum irruptionibus, tot incendiis, etiam ſuperſtitione ad extremum ea, quae libros veteres, vt profanos et religioni noxios, damnabat: qua *Gregorium M.* incenſum multos Latinos libros veteres deleuiſſe ap. IOANNEM SARISBER. *Policrat.* 8, 19. traditum eſt; de qua re nuper controuerſia exorta eſt: V. BRVKERI V. Cel. *Supplementa ad Hiſt. philoſ.* p. 636. ſqq. quae mala ſunt omnia libris Graecis communia.

15. Sed aut par, aut maior pernicies illata eſt libris antiquioribus ab inſcitia, delente veterem ſcripturam, vt reponeret nouam: qui *Codices reſcripti* dicuntur. Ea non modo in libros gentilium,

lium, ſed etiam ſacros ſaeuiit; vnde et Canones, ei coërcendae ſcripti, vt *Quiniſextae* 68. ad quem v. *Balſamo* et *Zonaras:* fruſtra: reperiunturque etiamnum reſcripti libri plures in bibliothecis, quos diligentia eruditorum quorundam commode deprehendit, vt, Codex *Ephremi* Syri in Pariſina, deprehenſus ab ALLIXIO, v. WETSTENII *Proleg. ad N. T.* T. I. p. 29. vt ISIDORI *Etymologicum in Guelferbytana*, de quo et aliis v. Cl. KNITTELIVM ad *Fragm. Vlphilae*, p. 207. adde MONTEFALC. *Palaeogr.* p. 318. 19. Auct. *operis noui Diplom.* T. 4. p. 458.

16. Ad iudicandam autem aetatem Codicum etſi maxime valet vſus in his, qui Codices multos non modo leuiter ſpectauere, ſed etiam curioſius tractauere: tamen etiam prodeſt, quae ſcriptura cuiusque aetatis fuerit ac gentis ſcire, et inſpiciendis ſpeciminibus Codicum cognoſcere, praeſertim eorum, de quorum aetate ſatis conſtet. In quo cautio eſt, ne quodque ſcripturae genus definitis veluti vnius cuiusdam ſeculi terminis adſtringamus. Interdum citius, interdum tardius, ſcripturae forma mutatur: et vulgaris formae imitatio non ita rata fuit, et quaſi lege imperata librariis, vt religioſum eſſet, ſcripturae melius genus vel diſcere, vel, vbi didiceris, vſurpare. Nec ſola ſcripturae forma niti oportet, ſed in ipſis Codicibus, in calce, in marginibus quaerere, ſi quid ſit, quod ad aetatis indicium valere poſſit; qualia ſaepe ſunt in libris ſcriptis reperta.

17. Etiam recentioribus temporibus, inuenta typographia, Codices plures periere, cum, exſcripti typographorum formis, negligerentur,

et

et pro inutilibus abiicerentur, vel etiam manibus operarum ita essent vitiati, vt contemnerentur, cum non ex apographo, sed ipso codice, textus ab operis sumeretur. Itaque frustra plures hodie Codices in bibliothecis requiruntur, e quibus libri veteres primum expressi typis sunt, vt, Codex Moguntinus *Liuii*, e quo Schefferiana fluxit, vt, *Quintiliani*, et alii e Gallensi bibliotheca; nisi quidam adhuc ibi latent, sed vulgo ignorati, dum negligunt bona sua populares, vt fit plerisque in locis.

18. Enimuero iisdem temporibus multi libri, etiam qui iam editi essent per typographos, etiam ex ipsis typographicis exemplis, descripti sunt, vel ad vsus singulorum, quibus potestas aliorum exemplorum non erat, vt factum est in scholis, vel ad quaestum: qualium scribarum quaestuosa societas Florentiae, atque aliis locis fuit. Huius generis multa exempla sunt in Bibliothecis, quae etiam pro veteribus vel iactantur, vel probantur ab imperitis, quando sua interesse vident. In hoc genere Codicem Rauianum Berolini posuerim cum CROZIO.

19. Notitia Codicum adhuc ex antiquitate reliquorum, peti debet e Catalogis Bibliothecarum, praesertim iis, in quibus diligentius describuntur; qui sunt valde pauci: nam quam in vsus primum suos congessit, deinde edidit MONTEFALCONIVS Bibliothecam manuscriptorum Tomis duobus, ea nihil nisi nomina librorum habet; tum ex operibus eorum, qui inedita e manuscriptis codicibus edidere, vt, CANISII, BALVZII, LABBEI, et multi alii, item e praefationibus eorum, qui veteres scriptores grae-

cos, aut latinos, aut ſcripta Patrum graecorum, latinorumue edidere, de eorumque Codicibus ſcriptis diſſeruere: a quo genere maior diligentia ſolet et in inſpiciendo, et in deſcribendo adhiberi.

20. Vtilitas inſpiciendorum Codicum ſcriptorum multiplex eſt. Primus cernitur in librorum, iam editorum, vel corrigenda et emendanda vitioſa lectione, vel vera firmanda et vindicanda, cuius vſus pleni ſunt commentarii Criticorum in ſcriptores veteres, graecos et latinos; nec is habet dubitationem. In quo genere non modo noui, i. e. nondum collati Codices excutiendi ſunt, ſed etiam ab aliis iam inſpecti, vel illi ipſi, a quibus primum ſumta ſunt exempla edita. Nam in illis initiis literarum inſtauratarum nondum ea diligentia in conferendis libris erat, quae nunc requiritur, et in edendo plus ſibi libertatis ſumebant.

21. Huic proximus eſt, vel in explendis lacunis, vel deprehendendis, atque inde reſecandis, ſpuriis emblematis, itemque in luxatis ſanandis, cum ea, quae loco ſuo mota ſunt tranſpoſitione fortuita, in ſuam ſedem reponuntur: cuius generis medicinae ſaepe per libros ſcriptos feliciter adhibitae ſunt, vt ſingulos ſcriptorum veterum, tum gentilium, tum chriſtianorum, editores mittamus, a CANISIO, LABBEO, et aliis, a LEIBNITIO in DITMARI *Chronico*, et aliis.

22. Nec ille paruus vſus eſt, aut contemnendus, qui eſt in auctoribus librorum veris, fictisque cognoſcendis: in quo genere ſaepe libris eccleſiaſticis vel falſus auctor ademtus, vel verus redditus eſt, vt e commentariis CAVEI, PAGII, OUDINI, et aliorum patet. Nec vero alia ſatis

certa eſt, aut ſaltem certior, cognoſcendorum auctorum ratio. Quae coniecturis rerum vtitur, facilius, qui non ſit auctor, quam qui ſit, repererit.

23. Omninoque tractare libros veteres, plurimum prodeſt ad obſeruationes criticas de modis et cauſſis corrumpendi, interpolandi, omittendi, transponendi, *etc.* vel colligendas, vel firmandas, et illuſtrandas. v. in praefatione noſtra ad TACITVM de Codice Guelferbytano, ad CALLIMACHVM, etc. Et diſcuntur illae haud paullo melius, et ad vſum aptius hoc modo, quam e ieiunis ſcholae praeceptis.

24. Ille vero haud inficiandus vſus eſt, quod Codicibus tractandis libri nondum editi reperiri poſſunt, et reperti ſunt ſat multi, quibus edendis doctrinae et literis ſaepe conſultum eſt per eos, quos ſupra commemorauimus, et alios; etſi non ſemper delectus in edendo adhibitus eſt, qui debebat. Et latent profecto adhuc multa in Bibliothecis, praeſertim Eccleſiarum maiorum in Germania, et aliis locis, quae cum fructu edi poſſent, ſi modo eſſent, qui quaerere, inſpicere, atque edere vellent.

CAP. II.

DE

TITVLIS, TABVLIS LEGVM, DECRETORVM, ET SIMILIBVS, VULGO INSCRIPTIONIBVS.

I.

Praeter librorum ſcriptorum Codices extant et alia multa monimenta antiquitatis literata, multa Codicibus omnibus haud paullo antiquiora, quae *Inſcriptionum* nomine complecti ſolemus; in quibus conquirendis et inſpiciendis cum ſemper diligentes fuerint ſtudioſi literarum et doctrinae, vt vel e veteribus Hiſtoricis, inde ab HERODOTO, etiam Oratoribus, et Grammaticis, diſcimus; inſtauratis quoque literis, initio facto ab CYRIACO Anconitano, et IOCVNDO Veronenſi, ad hoc vſque tempus in iis eruendis, colligendis in certum corpus, proferendisque in lucem, a multis laboratum eſt, et nunc quoque laboratur. v. PETR. BVRMANNI praef. ad *Gruteri* Theſaurum, et HESSELIVM in praef. ad *Gudii* Inſcr. p. 13. 14. ſ. et in *Append.* praef.

2. Atque vt mittamus eos, qui tantum obiter ſcriptis ſuis ex hoc genere aliquid adſperſere, e Philologis, Criticis, Hiſtoricis, vt, FABRICII, VICTORII, PIGHII, BARONII, et ſexcenti alii: colligendi et ſeparatim edendi initium factum

factum est in Germania ab duobus, PEVTINGERO, a. 1505. et HVTTICHIO, 1520, secutis Romae MAZOCHIO, 1521. in Germania APIANO et AMANTIO, Ingolstadii 1534. sed longe superatis omnibus a SMETIO, cuius collectionem edidit LIPSIVS, Lugd. Bat. 1588. f.

3. Verum et *Lipsium* longe post se reliquit IANVS GRVTERVS, *Ios. Scaligeri* et *Marci Velseri* auspiciis collecto iusto Corpore, et ap. *Commel.* 1603. edito, cum Indicibus a SCALIGERO immenso labore, sed ad vsum aptissime, digestis; ad quorum formam prope omnes, qui secuti sunt, suos digessere. Id opus, GVDII cura multis locis emendatum, cum notulisque pluribus recusum est a. 1707. sed prioris editionis exemplis diligentior correctio contigit.

4. Qui post GRVTERVM idem egere, eorum duo genera sunt: in primo sunt, qui intelligendi et interpretandi auctores esse voluere, editis cum commentario, aut notis, Inscriptionibus delectis e vario genere; vt REINESIVS, *Lips.* 1682. SPONIVS, in *Miscell. Antiqu. Lugd.* 1685. FABRETTVS, *Rom.* 1699. Compendium huius generis tironibus seruiens est in Sylloge FLEETWOODI, *Lond.* 1691. 8.

5. Alterum genus velut Supplementa Gruteriano operi scripsit, colligendis et edendis aut nouis, aut accuratius descriptis. Talia sunt *Doniana*, ab GORIO edita, *Gudiana* per HESSELIVM, MARMORA OXONIENSIA, nuper auctius splendidiusque post PRIDEAVSIVM et METARIVM edita, NORISII *Pisana*, CHISHVLLI *Asiatica*, GORII *Etrusca*, *Pisaurensia* OLIVIERII, *Veronensia*, *Taurinensia* Marmora

P. II. *Palmyrena*, *Pocokiana*, tum in Itinerario, tum Volumine proprio edita, *Marmor Sanduicense* TAYLORI, et *Atticum* RICARDI, *Heracleensia* per MAZOCHIVM, etc. quo pertinent et alia in operibus antiquariis, vt, BOLDETTI *Coemeteriis*, DORVILLII *Itinere Siculo*, Comitis CAYLI *Collectione Antiqu.* etc. itemque *Diptycha*, vt, Leodienſe WILTHEMII, Diuionenſe, Brixianum, Turicenſe, et alia, ab aliis edita et illuſtrata.

6. Ita aucta dudum prope in immenſum ſupellectili hac erudita, nouum Corpus, Gruteriano inſtituto, vniuerſarum moliri coepit SCIPIO MAFFEVS, edita etiam operis deſcriptione: (v. ad calcem *Sigl. Gr.*) ſed, ſiue victus labore immenſo, et deſperans conſilii exitum, ſiue morte praeuentus, deſtituit ſpem ſtudioſorum. Succedere voluit operi MVRATORIVS; ſed, conſilio abiecto, edidit tamen Inſcriptionum volumina quatuor, *Mediol.* 1739 — 42. velut ſupplementum collectionum ſuperiorum: qui etſi cenſuras multas multorum, in primis HAGENBVCHII et SAXII, incurrit; bene tamen de hoc genere meruit, multis ante non editis inſerendis, praeſertim in Claſſe Conſulari, ex qua Faſti Conſulares ſub Caeſaribus luculenter vel emendari, vel locupletari poſſunt, et Legum, SCtorum, etc. Huius operis ſupplementa dare coepit SEB. DONATVS, *Lucae* 1764. f. cuius praefatio adeunda.

7. Antiquiſſimas omnium, quae quidem repertae ſint, habemus inſcriptiones, in inſulae Cypri vrbe, Cittio, repertas, Phoeniciis literis; quae ſpectantur Oxonii in Muſeo, editae nuper etiam

etiam in *Marmoribus Oxonienſibus*, et in SWINTONI Diſſ. de *Inſcriptionibus Cittieis*, *Oxon.* 1750. 4. ſed cui ſuper earum interpretatione non conuenit cum BARTHOLOMAEO, V.C. Francogallo. De iis, quas in Arabiae deſertis, in primis in monte Sina, ſaxis inciſas iam antiquus auctor, COSMAS *Topogr. Chriſt. V. p.* 205. itemque alii auctores ſuperioris ſeculi tradidere, res incerta videbatur MAFFEO *Crit. Lap. I. p.* 9. certior facta eſt per POCOKIVM, qui titulos, magno numero inde deſcriptos, dedit, partim Aegyptiaca, partim Arabica ſcriptura, vtraque etiam in nonnullis mixta, *Itiner. T. I. p.* 148. ſuper quibus admonentem nonnulla vide CAYLVM, *Coll. Ant. T. I. p.* 73. De earum aetate et argumento nihil adhuc certi eſt.

8. Inter Graecas veterrimae ſunt *Amyclaea*, a FVRMONTIO reperta (*Nouum opus diplom. T. I. p.* 616.); *Sigea* in *Antiquitatibus Aſiaticis*, a CHISHVLLO edita, et aliae eiusdem POCOKII, aliorumque Britannorum, *Heracleenſes* denique MAZOCHII.

9. Inter Latinas vetuſtiſſimae ſunt in vaſe aeneo ap. WINKELM. *Hiſt. art.* p. 292. in *lamellis Tiburtinis* ap. FABRETT. p. 461. in baſi columnae Duillianae, SCtum de Bacchanalibus, quod commentario illuſtrauit MATTH. AEGYPTIVS etc.

10. Optimae porro et vtiliſſimae ſunt, quae Leges, SCta, et Decreta Ciuitatum et Regum, Foedera, magnarumque rerum aliarum memoriam ſeruant, vt, Faſti Capitolini, Monimentum Ancyranum, et quaecunque Hiſtoriae, Geographiae, Chronologiae proſunt.

11. Vſus

11. Vſus inſcriptionum in omni prope parte doctrinae liberalis eſt permagnus et multiplex, atque, vt GVDIO placuit, prope maior, quam numorum veterum; quippe et maior varietas eſt; in Grammaticis et omni Philologia antiqua, in Critica omni, in Geographia, Chronologia, et Hiſtoria vniuerſa, tum ſacra, tum cetera, in ritibus moribusque antiquis; quibus omnibus etiam permultum lucis e talibus titulis eſt affuſum.

12. Et permultae hoc proſunt magis, quod, quia publica ſunt monimenta, certa rerum argumenta praebent. Itaque videmus etiam hiſtoricos veteres, iis vt praecipuis et haud dubiis teſtimoniis vti, et ad lites dirimendas conferre: vt docuimus in Diſputatione noſtra *de Fide hiſtoricorum aeſtimanda* §. 18. ſqq. In quo eos recentiorum ita quisque eſt ſecutus maxime, vt de talibus rebus iudicare potuit optime. Exempla eius generis, e ſcriptoribus antiquis ad Hiſtoriae vsque Auguſtae ſcriptores collecta, reperiuntur apud MAFFEVM operis poſtumi, mox commemorandi, libro ſecundo.

13. Sed duplici cautione opus eſt, prima, vt genuinae ſint, deinde, vt accurate, et a peritis talium rerum deſcriptae. Et eſt ſaepe in illo difficile iudicium, nec minus difficilis rectus vſus. Quo magis optabile eſt, vt Critica lapidaria prodeat a viro docto promiſſa. Nam a MAFFEO promiſſa, imperfecta relicta eſt; cuius tamen particulae nuper a DONATO, in opere ſupra laudato, editae, multum boni habent, non modo, quia traduntur leges recte iudicandi, ſed multo magis, quia examinandis inſcriptionibus pluri-

pluribus, praebent materiam exercendi in eo genere iudicii, et ad vſum viam muniunt, *libri quarti capite ſecundo et tertio.* Nec minus vtilem literis rem faciat, ſi quis ſcribat opus, quale GVDIVS meditabatur, de vſu inſcriptionum, ſimile Spanhemiano de vſu numorum.

14. Sed ad eas, quas antea §. 10. commemorauimus, vtilitates, opus eſt primum, inſcriptiones vt bene legere poſſis: deinde, vt intelligere: denique, vt quid, quoue modo inde diſci poſſit, ſcias. In primo proderunt in primis de notis libri, quos ſupra indicauimus, P. I. c. 1. §. 14. nam quae in literarum figuris eſſe difficultas poteſt, vt in Graecis, breui vſu tollitur: alterum requirit notitiam aliquam antiquitatis Graecae et Romanae in honoribus, ſacris, ciuilibus et militaribus, in moribus, publicis in primis. In vtroque genere proderit, delegiſſe ſibi aliquem ducem ex iis, qui in explicandis titulis laborarunt, vt, REINESIVM, in primisque FABRETTVM, eiusque opere legendo vtriusque rei facultatem ſibi comparare: tironibus etiam FLEETWOODI Sylloge ſuffecerit. Proderit etiam legiſſe, quae MAFFEVS, de quo paullo ante commemorauimus, operis imperfecti libro vltimo, c. 1. paſſim praecepit.

15. In tertia ratione etſi non opus eſt praeceptis apud eum, qui ingenio et doctrina valet; tamen vtile admodum eſt, in legendis virorum doctorum ad auctores veteres Graecos et Latinos commentariis, in libris geographicis, grammaticis, vt, de orthographia, in libris hiſtoricis et criticis virorum doctorum, vt, SCALIGERI, CASAVBONI, PERIZONII, TILLEMONTII,

 PAGII,

PAGII, obferuaffe, quomodo titulis antiquis ad rem quamque vfi fint: tironibus e. c. commendem P. WESSELINGII libellum ad Infcriptionem in Corpore Muratoriano editam, in qua P. Sulpicii Quirini, et Cenfus Syriaci mentio eft. *Vltrai.* 1745. Ita paullatim et ftudium, et facultas imitandi veniet. Difputationes fuper difficilioribus rebus et quaeftionibus, vel ad maturitatem in hoc genere maiorem feponendae funt, vt in omni alio genere antiquitatis: et feponentur hoc fecurius, quo rarius vtilitatem parem labori habent; vel relinquendae iis, qui non modo, vt doctrinae adiumentum, hoc genus antiquitatis affumere, fed in eo habitare volent.

CAP. III.

DE DIPLOMATIBVS.

I.

Diplomata proprie funt chartae complicatae, vel *tabellae duplices*, vulgo *Codicilli* (MACROB. *Sat.* 1, 23.), fed vfus fecit, vt de tabellis dicerentur maxime, quae itineris (publico in primis curfu) faciendi facultatem darent (CIC. *Div.* 6, 12. v. *Clav. Cic.* CASAVB. ad SVET. *Aug.* 50.). Poft translata funt ad literas Principum, Pontificum, etc. figillo fancitas, in primis, per quas aliquid iuris vel beneficii daretur; ad extremum, de omnibus prope literis publicis dici coepere, praefertim in arte, vt a MAFFEO. Nos eam rationem verbi vfurpandi fequimur, quae de literis publicis Principum, Pontificum, Epifcoporum,

porum, etc. accipit. v. Auctores *Noui Operis Diplom. T.* I. *p.* 233. f.

2. Ea cum ſint in fontibus et inſtrumentis hiſtoriae certae, iurisque publici, viri docti, vtriusque diſciplinae ſtudioſi, in iis conquirendis cum omni tempore, tum noſtra in primis aetate, laborauerunt: extantque Collectiones Diplomatum prope innumerabiles, quas longo ordine recenſet BARINGIVS, in *Claue Diplom.* p. 36. ne horum quidem praetermiſſis, qui ſeparatim quidem Diplomata non edidere, ceterum opera ſua hiſtorica iis referſere; vt BARONIVS, RAYNALDVS, BOLLANDISTAE, BROWERVS, SCHATENIVS, FREHERVS, et alii fecere. Ad faciliorem eorum vſum comparata ſunt PETRI GEORGISCH *Regeſta Chronologico-Diplomatica*, *Francof.* 1740. *Voll.* 4.

3. Sed modus diplomatum tractandorum, h. e. iudicandorum et vſurpandorum, olim non praeceptis et arte conſtabat, ſed obſeruatione et vſu; quo frequentior etiam fraus interceſſit: donec ab duobus viris doctis initium factum eſt, certas obſeruationes colligendi, et canones ſcribendi, quibus iudicium diplomatum dirigeretur, altero Graeco, LEONE ALLATIO, in *Animaduerſ. ad Antiquit. Etruſcas*, *Paris.* 1640. quamquam id opuſculum ad vniuerſam librorum veterum, i. e. Mſſtorum, criſin pertinet; altero Germano, HERM. CONRINGIO, in *Cenſura Diplom. Lindav. Helmſt.* 1672. et in *Oper. T.* II. *p.* 567. ſqq.

4. Ab his initiis profectus magis ad artis formam de Critica diplomatica ſcribere inſtituit DAN. PAPEBROCHIVS, in nobili *Propylaeo*

anti-

antiquario, P. I. ad T. II. *Apr.* in *Act. S.* Qua re locum famosae controuersiae diplomaticae fecit, siue Scepticismo diplomatico; perfecti efficere nihil potuit, propter inopiam exemplorum (v. *praef. Propyl.*), philosophia quadam potius vsus, quam certis et sufficientibus rei vniuersae obseruationibus; quae in tali genere dominantur.

5. Successit maiori cum apparatu IO. MABILLONIVS, edito *Parisiis* a. 1681. opere *de Re Diplom.* libris sex, cuius etiam *Supplementa* edidit, a. 1704. Repetitum et auctius editum est praeclarum opus *Parisiis* 1709. Nec modo obseruationibus diligentibus de omni Diplomatum materia et forma, rem agit, sed etiam fidem diplomatum vniuersam asserit.

6. Nec aequauit hunc, nec spem doctorum, SCIPIO MAFFEVS, edita bis 1727. 1734. Italico sermone, *Historia Diplomatica;* quam voluit esse Institutionem Criticae Diplomaticae. Nam historica magis et philologica tractat, velut de papyro late, et antiquiora Seculo diplomatico, quod a seculo fere octauo ducitur; finit in enumerandis iis, qui diplomata vel collegere, vel ad historiam illuminandam contulere.

7. Perfectius quid promisere, atque etiam dedere, duo Monachi Benedictini in opere magno, *Nouveau Traité Diplomatique*, Tomis sex ab a. 1751. ad a. 1765. 4. edito *Parisiis:* de quo late a nobis dictum est in *Biblioth. Theolog.* a. 1766. et sequ. Summam operis faciunt, principia artis diplomaticae examinare; ita vocant capita de literis, forma scribendi, compendiis scripturae, sigillis, et similibus: regulas discernendo-

nendorum diplomatum conſtituere: denique charačteres diplomatum ſeculi cuiusque demonſtrare. Eſtque opus praeclarum, et plenum bonis rebus, praeſertim, quae ductae ſunt e manuſcriptis libris et bibliothecis: ceterum, vltra fines operis nimis late euagantur, veluti, cum omnem antiquitatem literarum et ſcripturae Hebraicae, Graecae, Latinae illuſtrandam ſibi ſumunt: et in fine ſuper arte iudicandae fidei diplomaticae ſubtilius diſputatur, quam aut neceſſe erat, aut materia ſubiecta patitur.

7. Rem diplomaticam Germaniae proprie tractare et illuſtrare inſtituit *Chronici Gotuicenſis*, eruditiſſimi operis, auctor, a. 1732 editi, quae eſt Tomi prodromi Pars I. et II. Volumen alterum ad prelum paratum eſſe in Bibliotheca Monaſterii Gotuicenſis, nuper teſtatus eſt Abbas S. Blaſii GERBERTVS, in *Epiſtolis* p. 426. Eam rem ad vſum ſtudioſorum aptius et plenius egit IO. HEVMANNVS in Commentariis de Diplom. Impp. et Regum, item Auguſtarum et Reginarum Germaniae, *Norib.* 1745. 49. 4. Tironibus profuerit CHRIST. HENR. EKHARDI Introductio in rem Diplom. praecipue Germaniae. *Ienae* 1742. et 1753. 8.

8. Hiſtoriam rei diplomaticae qui plenius cognoſcere velit, adeat *Baringium*, in Claue Dipl. et Cl. *Gatterrum*, in inſtituto Opere Diplomaticae vniuerſalis, cuius vna modo pars prodiit Gottingae a. 1765. quamquam *Allatium* omittit, vt opinor, quod proprie de diplomatibus non egit, et deos minorum gentium perſequitur.

9. Diplomatum qui et quantus vſus ſit, ante indicauimus, et late diſputatur a multis, vt inprimis

mis a LEIBNITIO, in praeclara *Codicis Iurii Nat. et Gentium praefatione* vtraque, et Auctoribus *Noui Operis diplomat.* in praefatione.

10. Sed vt eam vtilitatem capere possis e diplomatis, quae iis tribuitur, recte vti scias oportet. In quo primum est, *recte legere*, alterum, *recte intelligere*, tertium, *genuina a spuriis discernere:* possis addere quartum, ex intellectis obseruationes colligere, conclusionesque ducere.

11. Ad recte legendum opus est, cognoscere figuras literarum, quibus tempore, siue, vt loqui mos est, seculo quoque, vsi sunt in scribendo populi, quorum diplomata cognoscere velis; deinde siglas et notas; denique compendia scribendi, et monogrammata nominum: quae sunt omnia ex antiquis exemplis a MABILLONIO, et multis aliis, copiosissime in *Nouo Opere diplom.* T. II. et III. tradita. Tironibus BARINGIVS suffecerit.

12. Ad intelligendum opus est primo scientia latinitatis, quae tempore quoque fuit; cuius facultatem dabit CANGII Glossarium, a Benedictinis praesertim auctum, itemque CARPENTARII Supplementum nuper (1766) editum; deinde notitia palatiorum, villarumque et cortium regiarum, pagorum porro Germaniae, dignitatum tum aulicarum, tum ciuilium, et militarium, denique kalendarii mediae aetatis, omninoque modorum temporis signandi. Ea ex iisdem fere fontibus haurietur: in vltimo profuerit etiam, HALTAVSII *Kalendarium medii aeui* consuluisse, et legisse Disputationem praemissam operi claro: *l'art de verifier les dates*, auctore CLEMENCET, *Paris.* 1750. 4.

13. Iu-

13. Iudicium diplomatum, genuina ſint, an ſpuria, etſi multas et magnas difficultates habet, vt in aliis libris; quod controuerſia diplomatica docet, tum vniuerſa illa, quae inter Francos et Italos fuit; cum alii, duce GERMONIO, Ieſuita, prope totum genus diplomatum antiquorum ſuſpectum reddere tentarent, alii defenderent eorum fidem vniuerſam; tum quae ſuper ſingulorum fide diſceptatae ſunt, vt, *Carolinis* quibusdam, *Lindauienſi*, etc. tamen dubitari non debet, quin hic quoque ars critica, ſi officium ſuum recte faciat, ad verum nos perducere queat. Sed cauendum, ne, aut credulitate aliqua et cupiditate in iudicio temere praecipitando, peccemus, aut dubitandi libidine, et argutiis inutilibus in Pyrrhoniſmum incidamus, qui ab hoc initio latius ſerpat, et omnes antiquitatis reliquias ſcriptas ſuſpectas faciat; quod egiſſe Ieſuitas, non nimis abhorret a vero, etſi reclamat GERMONIVS.

14. Sed etiamſi, vt in aliis generibus Criticis, ita in hoc quoque, plus ad bene iudicandi facultatem valet naturalis ſolertia, ſcientia, et vſus rerum, denique exercitatio aliqua examinandi et iudicandi: tamen non inutile eſt, praecepta quaedam ſcribi ac teneri, quae partim in iudicando dirigant parum exercitatos, partim in controuerſiis ſuppeditent principia diſputandi.

15. Oportet igitur *primum* tenere characteres diplomatum, et vniuerſos ac communes, et cuiusque aetatis proprios, eosque tum *externos*, qui ſunt in ſcripturae forma vniuerſa, in monogrammatis, ſigillis, ſimilibusque, cognoſcunturque obſeruatione; vnde de his latiſſime agunt omnes

omnes artis huius magiſtri; tum *internos*, qui ſunt in genere orationis, nominum, titulorum, ſubſcriptionis modo: *ſecundo* oportet rerum ipſarum non imperitum eſſe, vt, quid conſentiens ſit, quid repugnans, iudicare poſſis.

16. At vt haec praecepta ad vſum conferre diſcas paullatim, iudicandique in his rebus facultatem conſequare, legenda ſunt primum diplomata cuiusuis aeui quaedam haud dubie genuina, vt adſueſcas formae legitimae in ſingulis generibus, et comparandis deinde dubiis, vt conſenſum, vel diſſenſum, animaduertere poſſis. In quo etiam proderit plurimum, legiſſe analyſes diplomatum obſeruationibus additis, vt, IO. HEVMANNI, et de controuerſis diplomatis disputationes. Tironibus commendem *Allatii* libellum, et in CONRINGII *Cenſura Dipl. Lind.* in primis c. 18.

17. Vt denique ad Hiſtoriam, Geographiam, et Chronologiam, ad iuris item publici, ciuilis, et eccleſiaſtici ſcientiam vti diplomatibus diſcas, cognitus eſſe debet modus eorum in has partes vſurpandorum; qui conſtat maxime obſeruationibus, vnde concluſiones ducantur profuturae. In quo etſi ingenioſo non multum difficultatis eſt, tamen vtile eſt obſeruaſſe, quomodo alii viri docti, et in talibus rebus triti, ex iis argumenta hiſtorica, geographica, et alia, per obſeruationes inde oblatas duxerint, quorum eſt hodie numerus non paruus: nec modo in hoc genere monimentorum antiquorum, ſed etiam in aliis, quorum non diſſimilis eſt ratio.

CAP.

CAP. IV.

DE RE NVMARIA.

I.

Metalli nobilioris in emtionibus vsurpandi antiquissima consuetudo est, vt quae iam in primo Pentateuchi libro 23, 16. memoratur, et apud HOMERVM *Iliad.* *η*, 473. Sed ibi argentum est, hic aes et ferrum. Nec tamen statim signato vsos esse credibile est, aut certis antiquitatis vel sacrae, vel profanae, indiciis colligi potest, ne apud HOMERVM quidem vllo eius vestigio impresso. Nam si tum fuisset, profecto aut loco illo memoraretur, aut in praemiis *ι*, 213. *ψ*, 259. s. Veterrimae simplicitatis est, cuius nunc etiam apud Sinenses et Abessinos vsus, taleis metalli vti, quae pendantur, quam et de Britannis tradit CAESAR, *B. G.* 5, 12.

2. Nec quis primus signare inuenerit, aut qui primi signato vsi sint, pro certo dici potest: *Phidoni* Argiuo Graeci vulgo tribuunt argenti signati vel inuentum, vel institutum (AELIAN. *V. H.* 12, 10. et ibi PERIZON.), alii, auctore HERODOTO 1, 94. *Lydis*, alii aliis.

3. Apud *Hebraeos* ante Simonis Maccabaei tempora numos cusos fuisse, vix doceri potest, qui id ius extorsit Syris, 1. *Macc.* 15, 5. 6. Ab illo tempore signati, qui Samaritanis literis inscripti sunt, soli genuini habentur, ceteri omnes pro spuriis reiiciuntur. V. RELANDVS *de numis Samarit. Diss. I.* in primis FROELICHIVS, prolegom. ad *Annales Syr.* p. 74. s.

4. *Phoenices*, credibile eſt, ad mercaturae commoditatem mature numis vſos eſſe: ſed nihil certi eſt. Punicos multos exhibet LASTANOSA in rariſſimo opere numiſmatico; qui vtrum ſint vere Punici, an Saracenici, in Hiſpania cuſi, dubitatur: ſed de hoc argumento rectius ſcripſit is, quem ſupra P. I. c. 1. p. 4. memorauimus, VELASQVEZ, in eo, quem indicauimus, libro. Extant tamen alii Punicis literis, etiam Phoeniciis, in DORVILLII Siculis, T. II. *tab.* 1. n. 4. 5. 6. conf. etiam WINKELM. *Hiſt. art.* p. 71. 72. et PELLERINVS in *Numis populorum*, qui ſuper eorum diuerſis generibus, et controuerſia de eorum interpretatione cum *Bartholomaeo* V. C. videndus *T. vlt. Supplem. p.* 48. *ſqq.*

5. Antiquiſſimus e Graecis, qui exſtet, numus ante putabatur *Amyntae* Regis, abaui Alexandri M. de quo v. BIMARDVS ad IOBERTVM, T. I. p. 26. Poſt ei aetate praelatus eſt *Phidonianus* (*Phidonis* nomine ſignatus) in *Thes. Brandeb.* BEGERI, T. I. p. 279, de quo extat SCHOTTI Diſp. in *Miſcell. Berolin.* T. I. p. 53. item *Cyrenaeus*, quem Phidoniano etiam praeponit HARDVINVS, putatque, tempora Cyri regis attingere (in *Comment. Triuultinis* a. 1727. p. 1444.). Sed in vtroque non vna eſt dubitatio: nec abhorret, antiquiores eſſe, in quibus ſcriptura eſt a dextris, vt, Syracuſanos, et alios apud WINKELMANNVM in *Hiſt. Art.* p. 213. 215. quales et in DORVILLII *Itin.* T. II. (v. BVRM. V. C. p. 369.) ſunt; quod tamen non vniuerſe adfirmauerim de omnibus: quippe vetus ſcribendi modus in nonnullis locis potuit diutius ſeruatus eſſe, ſaltem in publicis monimentis, vt in numis.

6. Apud

6. Apud *Persas* primus aurum purissimum signauit Darius Hystaspes, auctore HERODOTO 4, 166. *Darici* appellati PLVTARCHO, et aliis, pares stateribus aureis, h. e. viginti drachmis argenti. GRONOV. *Sest.* p. 168. 169.

7. *Romae* ab initio aes modo signatum sub Seruio Tullio, vt tradit PLINIVS, placetque PERIZONIO *de aere graui* §. 5. Argentum bello Punico primo demum signatum est, a. V. 485. lege Ogulnia; aurum annis duobus et sexaginta post, incertum, quo auctore, PLIN. 33, 3.

8. Sed in omni genere numorum veterum principatum elegantia et vsu ad doctrinam liberalem tenent Graeci et Romani: in iisque et materia spectatur, et argumentum: quanquam pretium numi cuiusque magis ab hoc est, quam ab illa.

9. Aurei numi Graeci et Romani sunt ex auro purissimo: argentei Romani minus puri: quamquam purum argentum magis vocant vetus, propter vilitatem aetatis serioris. Nam sub Septimio Seuero coepere plus aeris admiscere, et sub Gallieno et successoribus prope nihil argenti remansit: Franci vocant *medailles de billon:* a Postumiis inde ad Diocletianum argentati modo fuere. Post meliores cusi sunt.

10. Ceteri omnes aenei dicuntur, quamquam non sunt omnes ex aere, quod proprie dicitur, aut eodem. E Cyprio asses facti, meliora sestertios dedere. Quidam etiam ex aere Corinthio facti creduntur; sed res ipsa refellit opinionem. Nam experimento cognitum est, nil iis esse admistum auri, qui ex eo genere

 putan-

putantur (SAVOT, P. II. c. 17.), nec veteres vspiam testes sunt: denique analogia repugnat: auxisset enim aes tale pretium numorum.

11. Plumbum an Romae signatum sit, vix hodie dubitatur, et quia diserte plumbei numi a veteribus memorantur, vt, PLAVTO *Trinum.* 4, 4, 120. et MARTIALE 1, 79. 10, 64. et quia exempla reperta sunt, quae in Museis ostenduntur (BIMARDVS ad IOBERT. T. I. p. 64.): sed publici vsus fuisse, aut publice signatos, vix crediderim: propiusque fidem est, vel ad lusus, vel aliam talem ob caussam cusos esse, ob quam nunc quoque plumbei et alii vilioris materiae fiunt. Publice tria tantum genera numorum cusa esse, titulus triumuirorum auro, argento, aere flando feriundo indicat.

12. Magnitudo numorum, qui vsus publici essent, in auro et argento, non variauit, certe Romae. Nam denario argenteo, et numo aureo, qui denariis quinque et viginti par esset, maiores in vtroque metallo, missilibus potius, quam numis adnumerandi, (*medaglioni* vocant Itali, nos *Schaustücke*) in quibus honoris magis habendi ratio, quam vsus communis spectatus est. quamquam BIMARDVS (ad IOBERTVM T. II. p. 59.) putat, paullatim vsus publici factos, vt apud Graecos. Ex eo genere sunt etiam, quos *Contorniatos* verbo Italico vocant, ab addito alius metalli circulo. Aerei autem generis variam magnitudinem necessitas induxit ad vsus vitae communis: maioris, medii et minimi moduli faciunt artis numariae magistri: in quibus tamen ordinandis non satis consentiunt, cum ad iudicium de singulis res venit.

13. Di-

13. Diſtributionem numorum in genera plura facit etiam partis aduerſae (ſ. *anticae*, *de la tête*) argumentum: vnde alios Deorum, Regios alios, Conſulares, Caeſareos, vrbium denique et coloniarum alios, dicunt: in quibus Conſulares et vrbium in primis requiruntur.

14. Sed maxime ſpectari debet pars auerſa (ſ. *poſtica*, *le revers*), et eius argumentum: nam id plurimum fere prodeſt ad doctrinam; itemque vtriusque partis titulus.

15. Vſus quidem numorum veterum totus pendet e figuris vtriusque partis, et titulis: eſtque maxime duplex: primus, minus ille quidem late patens, ceterum non negligendus, pertinet ad iudicium artis et elegantiae in figuris perſonarum ac rerum, ad artem pictoriam, praeſertim linearem, et architecturam, propter artificium exquiſitum, quod in figuris, et qua picturam linearem, et qua elaborationem, temporibus bonis, h. e. ſeculo vrbis Rom. ſeptimo, octauo et nono, cernitur; deinde ad inuentionem monetarum, ſymbolorum, emblematum et titulorum; quae rectiſſime ad illam veterem rationem dirigitur. In quo imitationis exemplum maxime praebet opus elegantiſſimum ***Hiſtoire metallique de Louis XIV.***

16. Alter eſt vberior in omni genere doctrinae antiquae liberalis, in Grammatica, in primisque Hiſtoria vniuerſa, in Geographia, cui maxime proſunt numi vrbium et populorum, et Chronologia, ritibusque publicis, quibus ſaepenumero et lucem, et certitudinem adferunt. Hos vſus copioſiſſime demonſtrauit in immortali opere de vſu et praeſtantia numorum EZ. SPAN-

HEMIVS, cuius, ſub nomine ficto *Debiel*, FROELICHIVS compendium tironibus aptum dedit; quamquam maxime ſecutus eſt partem eam, quae ad Hiſtoriam pertinet. Hiſtoricos quidem, et Chronologicos vſus vberrimos, nemo poteſt ignorare, qui TRISTANOS, NORISIOS, PAGIOS, TILLEMONTIOS, etc. nouit, eorumque opera attigit. In re theologica quoque vſus quosdam demonſtrauit VAL. ERN. LOESCHERVS, in Stromateo, vt alios mittamus.

17. Enimuero ne in hoc vſu erretur, oportet cauere, ne ſpuriis decipiamur; praeſertim cum conſtet, multum fraudis in hoc genere intercedere: cui tamen magis obnoxii ſunt emtores cupidi, et rariores numos requirentes, quam eruditi numorum tractatores. V. IOBERTVM *de re num.* c. 10.

18. Itaque multo magis videndum eſt, vt numos bene intelligere, et ad vſus eruditos conferre diſcamus. Id conſequemur duabus rebus. Primum, opus eſt notitia aliqua ſiglarum et compendiorum ſcribendi, vt titulos recte legere poſſimus, quorum intelligendorum auctores ſupra commemorauimus. Nec oportet perſequi obſcura et ambigua, quae ſunt non nimis multa, et fortaſſe parum vtilitatis habitura, ſi maxime intelligerentur. Secunda eſt in notitia aliqua rerum ad intelligenda argumenta, h. e. Hiſtoriae Graecae et Latinae, quae quidem accurata ſit, et e fontibus ducta, item Geographiae antiquae et Chronologiae, qua aeras maxime populorum et vrbium, denique Mythologiae.

19. Opus eſt etiam apparatu quodam librorum numariorum: quorum eſt genus duplex. Alte-

Alterum verſatur in ſcientia rei numariae vniverſae; in quo genere principes ſunt SAVOTVS, PATINVS, et IOBERTVS, praeſertim BIMARDI notis illuſtratus, (Pariſ. 1739. voll. 2. 12.). Etiam RINKII noſtratis, de cognitione rei numariae, opuſculum valde laudat BANDVRIVS, in *Bibl. num.* p. 77. Ad hoc genus etiam pertinent ANT. AVGVSTINI Dialogi de *Antiquitatibus Rom. et Hiſp. in numis:* quos Latine factos edidit A. SCHOTTVS, *Antw.* 1617.f. rec. Rom. 1736. f. vtiliſſimi tractaturis numos Latinos. Sed haec ſcientia libris ſolis parari non poteſt, vſumque aliquem deſiderat inſpiciendis et tractandis numis ipſis, viſendisque Muſeis.

20. Alterum genus eſt, quod numos ipſos exhibet, explicat, et illuſtrat. In quo principes ſunt ad numos *Caeſarum* MEDIOBARBVS, VALENS (*Vaillant*) MORELLIVS, CANGIVS, et BANDVRIVS: ad *Conſulares*, PATINVS, VALENS, et MORELLIVS: ad *Regios*, idem VALENS, ad *Vrbicos et Colonicos*, praeter VALENTEM, HARDVINVS. Generis regii et vrbici praeclara ſupplementa dedit nuper PELLERINVS, Francogallus, decem voluminibus, *Pariſiis* inde ab a. 1762. ad 1767. editis, in quibus inediti modo et rariores, eamque ob cauſam vulgo minus noti, proponuntur et explicantur, etiam ſuperiorum, vt, *Valentis*, errores paſſim notantur. Vniuerſa genera vno opere edidit IO. IAC. GESNERVS, *Tiguri* 1738. f.

21. Oportet etiam exercitatione aliqua vti ad capiendam aliquam conſuetudinem, et facultatem conferendorum ad vſus, ante demonſtratos, numorum, legendis quibusdam libris, in quibus

numi ad illuminandam hiſtoriam, aliasque doctrinae partes ſunt collati. Ii qui ſint, ante demonſtratum eſt, §. 16. ſ.

22. Studium colligendorum numorum antiquorum cum ipſa literarum bonarum inſtauratione cepit initium in Italia, per PETRARCHAM, ALPHONSVM, Arragoniae regem, ANTONIVM, S. Marci Cardinalem, COSMVM MEDICEVM, filiumque PETRVM, et LAVRENTIVM nepotem; in Germania, per MATTHIAM CORVINVM, MAXIMILIANVM, Caeſarem; quibus acceſſere priuati multi, vt BVDAEVS in Gallia, in Belgio et Germania plurimi. v. GOLZII praef. *Operis numiſm.* ad Antiquarios; vnde patet, permagnum tum numerum fuiſſe eorum in Italia, Francia, Germania, Belgio, qui numophylacia haberent. Tantum ſtudium rei numariae erat!

23. Hodie Muſea huius generis inſtructiſſima ſunt, *Pariſiis*, regium et S. Genouefae; in *Italia*, Vaticanum, Taurinenſe; in *Britannis*, Londinenſe; in *Germania*, Vindobonenſe, Berolinenſe, Gothanum, Stutgardianum, Lipſienſe Senatus, in genere Conſulari locuples in primis; quibus addendum *Danicum* Hafniae. Muſeum *Chriſtinae*, reginae, clariſſimum diſperſum eſt cum Bibliotheca. Eius tamen deſcriptio extat, ab HAVERCAMPO edita 1742.

24. Edendorum numorum initium factum eſt in Germania per IO. HVTICHIVM in *Vitis Caeſarum*, a. 1525. et iterum 1534, in quibus exemplis Conſulares 42. acceſſere; eumque deinde in aliis generibus plures ſecuti ſunt. Sed primus operae pretium fecit HVBERTVS GOLZIVS,

ZIVS, Belga, edito *Thesauro rei antiquariae*, aliisque operibus numariis, a. 1575. sqq. quae deinde in vnum corpus redacta, bis *Antuerpiae* repetita sunt Tomis quinque a. 1608. et 1620.

25. Post eum certatim viri praestantissimi in lucem edidere numos vel vniuersorum generum, vel singulorum, vel Museorum, eosque commentariis illustrauere, vel selectos et rariores, tum per occasiones fortuitas in historicis operibus, vel commentariis auctorum Graecorum et Latinorum, tum in propriis libellis, quos magno numero ad temporum seriem enumerat, diligenterque recenset ANS. BANDVRIVS in *Bibliotheca numaria*, quae per IO. ALB. FABRICIVM in Germania repetita, et passim aucta, atque illustrata est: sed non paruis supplementis indiget. Nam subsistit in anno huius seculi septimo, post quem multa, et praeclara in hoc genere opera prodiere, vt, LIEBII Gotha numaria, HAYMII Thesaurus Brit. MORELLII Postuma opera, DORVILLII numi Siculi, in parte altera *itineris*, *Siculi* a *P. Burmanno* V. C. illustrati, FROELICHII *Annales Syriae*, nuper pulcherrimum opus *Pellerini*, quod ante commemorauimus, et alia.

CAP. V.

DE TOREVTICE.

Ab operibus literatis veniamus ad cetera, in quibus ingenia et manus artificum ſpectantur. Sunt autem artes, quarum opera ſpectanda ſunt, quatuor principes, *toreutice*, *plaſtice*, *pictoria*, et *architectura*.

1. Harum etſi baſis eſt *pictura linearis*, *Graphice*, (*l'art à deſſiner*) tamen inuentione ita videtur illis, certe plerisque, poſterior, vt ars dicendi eloquentia: pictura quidem ea, quae penicillo et coloribus imitatur naturam, priorem, immo eius fuiſſe initium, et quaſi proluſionem, facile crediderim: ſecus tamen videtur GOGVETO, in opere *de origine legum et artium*, *P. I. L. II. c.* 5. qui eam omnium primam inuentam eſſe putat, ortamque ab vmbris rerum, quae lineis circumducerentur.

2. Eius initia, vt omnium artium, tenuia fuiſſe, dubitationem vix habet; videturque cum profectu artium ipſarum, vt toreutices in primis, et ipſa profeciſſe. Sed alios populos, vt Aegyptios, quibus inuentionis gloriam non pauci tribuunt, veteris tenuitatis tenaces fuiſſe, opera eorum arguunt. Perfectionis quidem gloria Graecis ſine dubio artificibus debetur. In eius hiſtoria et ratione explicanda cum alii elaborarunt, tum diligentiſſime nuper et copioſiſſime ſcripſit WINKELMANNVS in primo Volumine

Operis,

Operis, quod *Monimenti antichi inediti* inſcripſit, ediditque Romae, anno ſuperiori (1767. f.) De diſcrimine artis veteris et noſtrae noſter etiam CHRISTIVS videndus in *Muſ. Richter.* praefatione altera *D. b.*

3. Antiquiſſima, ſi architecturam, rudiorem certe, excipias, videtur *toreutice*, quae caelo vel ſcalpro efficit e ligno, ſaxo, aut alia qua duriori materia, figuras. Nam et facilior inuentio fuit; quippe citius ſolido corpori ſpecies datur, quam in plano effingitur; et antiquiſſima eius ſunt apud populos omnes Orientis et Occidentis veſtigia, etiam in libris ſacris impreſſa. Nam *Labanis teraphim*, quicquid fuerint, ſigna certe fuere vel lignea, vt opinor, vel ex alia qua materia dura: et *vitulus Aaronis*, ſculptile opus, bractea aurea inductum, fuit. Itaque ab hac initium fecimus.

4. Patet autem late *toreutice*, continetque 1) *ſtatuariam* in ſaxo et marmore; vnde fiunt *ſigna:* 2) *caelaturam* in eodem, in gemmis, metallis, ebore ſcalpendis; quae ſunt *opera caelata: toreumata* in Verrinis Ciceroni dicta, etiam in genere potorio: denique 3) *ſculpturam* in ligno, quae facit *ſculptilia:* quamquam in his verbis non ſatis conſtans eſt et ſibi conſentiens latinitas. *Plinius* quidem toreutices verbum ita late dixit in Phidia, 34, 8. cum ab eo primo toreuticen apertam et demonſtratam iudicat. Nam Phidias in marmore, aere, et ebore laborauit, nec modo ſtatuas fecit, ſed etiam alia opera, vt clypeos, caelauit. Graeci autem *τορευτὸν*, itemque *γλυπτὸν* dicunt, quicquid caelo ſimiliue inſtrumento, vt ſcalpro, elaboratur. Adi SALMASIVM ad *Solin.* p. 735.

5. Ea

5. Ea ars, vt ceterae, ab initiis tenuiſſimis cum ad perfectionem veniſſet, aſſecuta veram pulcritudinem, et in vniuerſis operibus, et in ſingulis eorum partibus, coepit argutari, vt ſit, et quaſi deliciari. Itaque corrupta eſt fuco inani, et paullatim defecit. Sed haec per partes ſingulas explananda ſunt.

6. Omnium primam figuram humanam e ligno, deinde ſaxo effingere ſculpendo caelandoque tentaſſe homines, credibile eſt. Sed in principio merae columellae erant, vel arae, qualem Cybeles ſtatuam, Romam perlatam, tradit LIVIVS 29, 11. alias alii: v. Fragm. Epigr. CALLIM. inter BENTLEII n. 105. poſt cum capitulo aliquo, quod capitis humani figuram referret, (ἀγάλματα τέτράγωνα,) quarum exempla PAVSANIAS habet (VIII. p. 671. 698.), veſtigia autem in hermis manſere; donec Daedalus pedes, primum iunctos in medio, (συμβεβηκότα) deinde diuaricantes (διαβεβηκότα) expreſſit, alii alias partes, vt brachia, ſed durius pendentia, aut demiſſa (Gr. παρατεταμένα). Primum genus βαιτύλια, alterum ξόανα, tertium βρέτη vetuſtas Graeca appellauit ap. CLEMENTEM *Alex.* et alios. v. POTTER. *Archaeol. Gr.* 2, 2.

7. Haec initia et haec progreſſio rei prima in Graecia: ſed ſimilia apud Aegyptios, Etruſcos, Aſianosque populos fuiſſe, reliquiae eorum generum, quae ſunt hodie multae in lucem prolatae, et teſtimonia veterum docent. Nam Aegyptiis Etruſcae ſimiles ſunt; Etruſci ex Aſia, vt Graeci, venere: Graeci denique ab Aegyptiis didicere artis initia. v. CAYLVS *Recueil d'Antiqu. T. II. p.* 111.

8. *Ae-*

8. *Aegyptiorum* ars a prima ſimplicitate, ſiue duritiem malis dicere, quae lineam rectam in effingendis humani corporis figuris ſequebatur, ſaltem non multum ab ea declinabat, ne tum quidem magnopere receſſit, cum iam ſub imperio Graecorum, ipſisque Graecis mixti eſſent. Ceterum in figuris animantium opera argutiora reperiuntur, et magis polita omnia, quam apud ceteros populos.

9. In *Etruſcorum* operibus ex hoc genere antiquiſſimis eadem eſt, quae in Aegyptiis prioribus, deſcriptio, idem habitus, h. e. compreſſus ad lineae rectae anguſtias, et hoc ipſo aberrans a naturae elegantis veritate, quae eſt inter lineam rectam et circularem media, h. e. in ea, quam Geometrae appellant parabolam. Sed ab hac rudiori ratione tranſitus factus eſt ad paullo meliorem, et Graecae veteri non diſſimilem, in quâ tamen expreſſio partium eſſet minus diligens, et habitus totus ita aberraret a ſimplicitate et veritate naturae, atque elegantia, itemque ab decoro in actionibus, vt nulli figurae proprietas ſua conſtaret; non Apollo a Marte, non Iuno a Venere diſcreparet, ſc. ore, vultu, habitu: quod genus opera *Cicero* appellat *dura:* in quo tamen poſt elegantiora facta ſunt imitatione Graecorum.

10. Principatum in toto hoc genere Graeci, vt in ceteris artibus omnibus, adepti ſunt, tum ingeniorum bonitate, ſtudiisque doctrinae elegantioris adiuti, tum gloriae quaeſtusque cupiditate incenſi: quae late perſequitur WINKELMANNVS *Hiſt. art.* P. I. c. 4. Nam a prima illa rudiori ratione paullatim artem ad perfectionem exqui-

exquisitam adduxere; cui post etiam pulcritudinis gratia accessit. Scilicet, *soli Graeci Gratiis litauere.*

11. Prima illa ratio rudior durauit ad *Phidiam*, perfectionis seuerae et legitimae auctorem: venustas et gratia debetur *Praxitelis* ingenio. Post *Lysippum*, h. e. Alexandri M. tempora, ars haec paullatim, vt aliae ingeniosiores, defecit.

12. Primae aetatis reliquiae admodum paucae verae feruntur. Ad eam referri potest statua, Tibure reperta in Villa Adriani ap. Com. CAYLVM, *T. II. tab.* 39. vbi consulatur ipse. Omnium antiquissimum habetur opus marmoris scalpti, s. tabulae marmoreae scalptae (*bas-relief*) in Britannia, exhibens pugilem stantem coram Ioue sedente, ap. BIMARDVM in notis ad marmor inscriptum βυςροφηδὸν (in *Thes. Murator.* T. I. p. 35.), cuius duritiem in ossibus, in suris, etc. etiam minus ad hanc elegantiam exercitatus oculus sentiat. Artifices clari sunt, post *Daedalum*, *Smilis*, idem fortasse cum *Scelmi Callim.* fr. 105. siue pro *Scelmi* reponendus; v. *notas nostras:* item alii, quorum nomina et memoriam seruauit cum *Pausania Plinius.* Ceterum priores illi lignea modo opera fecere, quae vidit PAVSANIAS, II. p. 121. et 152. Paullatim marmor scalpere, denique aes caelare coepere, vt patet exemplis operum, quae ex aetate hac recenset idem. Nec tamen melioribus temporibus e ligno sculpere signa desiere, vt ex eodem docet CAYLVS *T. II. p.* 106.

13. Fuere etiam scholae, iam tum, artificum, quae etiam melioribus temporibus durauere:

vere: in quibus clarissima *Sicyonia* fuit, tum *Corinthiaca*, et *Aeginetica;* quarum cuique sua manus fuit. *Manum*, quam vetus latinitas dicit, populares nostri *stilum* (*den Stil*) appellare instituerunt, verbo rhetorico; quod manus artificis similis est generi dicendi in oratoribus atque poetis: haud, credo, an satis bene: mollius *methodum* vocat (*la maniére*) c. CAYLVS (praef. T. III. p. XX.), etsi ipse quoque generi orationis comparat. Nam *stilus* ne Latinis quidem est genus orationis, sed exercitatio scribendi.

14. Sed eas scholas, probabile est, iis in locis habuisse originem ab earum vrbium potentia et copiis e mercatura maritima (v. *opuscula* nostra *orator.* p. 434. ed. sec.). Itaque, auctis Atheniensium opibus, ibi etiam artifices exorti sunt, non inferiores ceteris, in his in primis *Phidias*, aetate Periclis (PLIN. 36, 5.) nouae in arte aetatis et formae auctor, quae propius ad veritatem naturae accederet, h. e. ab rectae lineae angustiis ad curuae facilitatem et mollitudinem, emolliretque habitus et actiones corporum, sed ita, vt seueritas artis, in proportionibus maxime, seruaretur, magisque τὸ ἀκριβὲς expeteretur, quod recte et seuere iudicantibus probaretur, quam τὸ εὔχαρι, quod oculos lenitate sua, et sensibiliori pulcritudine caperet: sicut in Musicis alii Chromaticum genus potius sequuntur, quamquam paucorum auribus aptum, quam mollius Italorum, cuius gratiam etiam imperiti sentiant. Vnde fit, vt etiam in huius aetatis operibus durities notetur ab antiquis, vt CICERONE, in *Bruto* c. 18. in Canachi et Calamidis, a PLINIO, 34, 8. etiam in Myronis operibus.

Haec

Haec est ea, quam Latini artifices *quadraturam* dixere; vnde Polycleti *signa quadrata* dicta *Varroni* apud PLINIVM, 34, 8. Nostri vocant *das Eckigte*, *das Scharffe*.

15. Ex hac aetate putantur esse *Pallas*, in Villa Albana, *Niobe* cum filiabus in Medicea, quam putant esse plane eam, quae PLINIO 36, 5. memoratur, et laudatur, et pauca alia. Sunt enim, iudice WINKELMANNO, *Hist.art.p.* 226. perfectae artis, sed exiguae gratiae. Artifices, praeter *Phidiam*, cuius clarissima opera fuere Iupiter Olympius, et Pallas, a Pericle dedicata, *Polycletus*, *Myron*, *Scopas*, *Alcamenes*, quorum apud veteres et nomina, et opera laudantur saepe. PLIN. 34, 8. Polycleti simulacrum fuit, quod *Canonis* nomine celebraretur, quod ab eo normam artis petebant discentes et artifices.

16. *Praxitelis* artificium centum annis post Phidiam eluxit, cum Thebani Graeciae imperarent, ad summumque venit per *Lysippum*. Id duabus rebus cernebatur, primum, in diligentiori imitatione venustatis naturalis in toto corpore, et maioribus eius partibus, per maiorem declinationem a recta, vnde Lysippum *quadratas* veterum *statuas*, noua intactaque ratione permutasse, dicit PLINIVS, 34, 8. deinde, in gratia e varietate oris et decoro actionum, prius a pictoribus, vt Parrhasio, quam statuariis vsurpata. Itaque non iam *ad vnum exemplum* omnia signa facta, vt de Polycleti signis loquitur ap. *Plinium*, l. c. *Varro*.

17. Ex hac aetate plura opera superesse creduntur, vt *Laocoon* cum filiis duobus, cuius apud *Plinium* est mentio in clarissimis operibus: item-

Itemque *Apollo* in villa Romana (*Belvedere*), in cuius descriptione ἐνθουσιᾷ WINKELMANNVS Hist. art. p. 392. nisi e Phidiaca potius est: forte et *Hermaphroditus* Florentinus, ap. *Gorium*, in quo exemplum artis perfectae agnoscebat CAYLVS, simillimum exhibens T. III. p. 115. Sed in iudicio hoc fere dissentiunt etiam periti talium operum spectatores: interdumque, per ambitum intelligendi, aetas operum dubia redditur. Nam etiam in his rebus Scepticismus quidam est, parentem habens illum ipsum intelligendi vanum ambitum. Artifices huius aetatis insignes, eorumque opera *Plinius* narrat.

18. Ab Lysippi aetate variam ars haec fortunam cum vniuersa Graecia habuit, modo inclinans se ad deteriora, per incommoda temporum, modo reuocans se paullulum quibusdam in locis, vt in aulis Regum Graecorum per Asiam, in Siciliaque, vel per ingenia meliora, vel alicuius occasionis opportunitatem: vnde etiam egregii artifices illorum temporum memorantur, et opera pulcra etiamnum reliqua, vt credunt intelligentes, visuntur: sed tamen ad extremum cum Graecis ipsis oppressa est.

19. Ita expulsa e Graecia, sedem Romae reperit sub Caesaribus primis, vrbe et exemplis artis perfectae, vndique comportatis, abundante, nec minus emtoribus operum per copias pecuniarum, et luxuriam temporum; insanientibus omnibus in porticibus, atriis, villisque, hoc genere operum ornandis: extantque etiamnum opera artificum ex ea aetate, quae vim et furorem temporum euasere. Ex quo genere est Caesaris Germanici in hortis Versaliensibus

 signum

ſignum pulcerrimum, cum pluribus aliis in Italia; quae enumerat WINKELMANNVS.

20. Sed hi artifices, vt tum ſcriptores, non ſuo ingenio, ſed imitatione modo veterum valuere, nec eiusdem generis, aliis Phidiam, aliis Lyſippum, etc. ſequentibus. Sed dum commendationem nouam quaerunt ab diligentia in minutis elaborandis exquiſitius et ornandis, vt capillis, ſuperciliis, vnguibus, etc. veram perfectionem et pulcritudinem amittunt. Cuius generis exempla habet idem WINKELM. *H. A.* p. 237. ſ.

21. Vſus talium operum, maiorum quidem, fuit in religione Deorum publica in templis, porticibus, atriis, foris, vicis, et villis ornandis: minora, aurea et argentea caelata, etiam in religione priuata, in ſupellectili menſarum; vnde vaſa ſigillata, caelata, toreumata conuiualia frequenter commemorantur, praeſertim apud CICERONEM in *Verrina* quarta: quae ſuper hoc genere legenda eſt.

22. Reliquias antiqui huius artificii ab inſtauratis literis edidere multi, partim ſeparatim, partim inter alia genera. Principes et vtiliſſimas collectiones infra commemorabimus. Indicem artificum huius generis, e veteribus collectum, dedit IVNIVS ad calcem operis docti, *de Pictura Veterum.*

23. Vtilitas autem horum operum cognoſcendorum eſt duplex: prima, ad elegantiam ingenii in ſpectandis operibus artis et pulcritudine vera ſentienda et iudicanda: altera maior, ad doctrinam pertinens, quae eſt in cognoſcendis per ſenſum rebus antiquis, quae deſcriptione explicari

explicari non satis perspicue possunt, vt in vestitu similibusque rebus, item in intelligendis scriptoribus antiquis, cum de talibus rebus scribunt aliquid, nec minus ad iudicium poëtarum, cum in talibus operibus exprimendis elaborarunt.

24. Huic generi toreutices, quod figuras e materia solida integras, et seiunctas ab alio corpore (περιφανῆ Graecis dicuntur), vel caelando, vel sculpendo efficit, qualia sunt et in sigillatis vasis, coniunctum est alterum, quod superficiem vel tabulae marmoreae, vel eboris, vel vasis, vel alius supellectilis, etiam ianuas templorum, scuta, clypeos, etc. ornat figuris, in marmore quidem, et vasis e marmore vel metallo, ex ipso corpore expressis, vt partem aduersam modo ostendant (Gr. πρόστυπα), in ceteris extrinsecus illigantur, vt etiam reuelli possint; cuius rei multa est apud *Ciceronem* l. c. mentio. Sigilla illa περιφανῆ, i. e. integra, et cum illigantur vasis, vt poculis, *emblemata* appellantur, et cum ita corpori vel vasis, vel clypei, vel valuarum inseruntur, vt dimidia modo extent; in posteriori genere etiam *crustae*, quod et marmoris secti, et caelati ad ornatum parietum, nomen est. v. *Clav. Cic.* in verbo vtroque.

25. Secti marmoris ita caelati (*en ronde bosse*) antiquissimum exemplum est, quod sciam, in marmorea tabula, vel crusta Britannica, quam supra commemorauimus. Aliarum crustarum, vasorumque marmoreorum multa exempla extant apud antiquitatum collectores, recentissimumque, Comitem CAYLVM. Aeris autem et melioris metalli fuere *Thericlea* vasa ap. CICERONEM *Verr.* 4, 18. 105. *A. X*, 1. et alia.

 26. Cly-

26. Clypei caelati antiquissima apud *Homerum* et *Hesiodum* est mentio; quorum exempla imitatus est *Virgilius* cum *Silio*, multisque aliis: vnde artifices similes elaborare tentarunt, suntque reperta exempla antiqua. v. DRAKENB. ad *Silium* p. 196. *Mys* caelauit, seu sculpsit clypeum Mineruae ex ebore, ad descriptionem, factam a Parrhasio, PAVSAN. p. 67. Fores caelatas fingit ingeniose VIRGIL. *Aen.* 6, 20. s. et narrat CICERO *Verr.* 4, 56. qui et *emblemata* appellat.

27. Hoc denique artificium eadem initia, et incrementa, et fata aduersa habuit. Nam est eiusdem formae, et iisdem regulis tenetur. Reliquiae eius, nisi in marmore, et clypeis, lucernisque, vix reperiuntur. v. MONTEFALC. *T.* 4. *Suppl. p.* 12. et lucernarum clypeorumque editores. add. BARTOLI *Admir. antiqu. Rom. et veteris sculpturae vestigia*, Rom. 1690.

28. Maior, immo prope infinita copia est in parte ea, quae proprie *Glyptice* dicitur, *sculptura* vel *scalptura gemmarum*, quia fit γλυφάνω, scalpro, non caelo: quamquam et caelatas gemmas, eminentibus supra aream gemmae figuris, et icunculas gemmeas habemus; qualis est in *Museo Richt.* n. 8. e Chalcedonio (ἀνάγλυφα Graeci dicunt et ἔκτυπα).

29. In his operibus tria spectantur, lapillus ipse, manus artificis, siue artificium et ingenium scalpturae, denique argumentum scalpturae.

30. Ac de gemmarum quidem ipsarum generibus vniuersis diximus: ceterum delectus quidam gemmarum in scalpendo fuit; magisque onychibus, achatis, sardis, prasiis etiam et iaspidibus, vsi sunt, quam aliis, vt opalis, sapphiris,

ris, carbunculis lucidioribus, chryſolithis; vel propter duritiem, ſcalpro fortius reſiſtentem, vel pretii magnitudinem, vel aliis de cauſſis.

31. In Muſeis quidem gemmae omnium fere generum reperiuntur, vt e GORLAEO, aliisque gemmarum veterum indicibus, velut nupero *Lippertino* patet; ſed impari frequentia. Nec tamen ex his reliquiis certa eſt coniectura. Nam ſmaragdi ſcalpti hodie ſunt rari, cum PLINIVS teſtis ſit, iis libenter vſos ſcalptores propter coloris amoenitatem. Adamanta ſcalpere non didiciſſe creduntur, idque primus reperiſſe aetatis recentioris artifex, *Iac. Treccia.* v. ALLATIVS ad *Antiqu. Etr.* p. 40. et GORLAEI praef. ad *Dactylioth.* in pr. LONGVS de annulis, p. 36. Sed tamen exemplum adamantis ſcalpti eſſe traditur in Dactyliotheca Bedfordi Comitis ap. LIPPERTVM, in *Dactylioth.* P. II. p. 116.

32. Superficies gemmarum an polita fuerit eo, quo nunc fit, modo, tritu arenarum tenuisſimarum ex adamante aut ſmyride lapide, video dubitari. Sunt, qui putent, in his noſter quondam CHRISTIVS (praef. ad *Dactyliothec. Muſ. Richt.*), pariter ſcalptam eſſe; quod per microſcopia cernantur ſulci, vel ſtriae, quas ab tritu arenarum eſſe non poſſe, ſed a ſcalpro: nec vllam eius rei mentionem eſſe apud veteres, cum pro ſcalptura teſtimonia extent, PLIN. 37, 4. 13. Sed locus *Plinii* de ſcalptura argumenti intelligi poteſt commode: et ſunt teſtimonia etiam contraria eodem in loco de politura. Sed talia artificibus ſcalptoribus potius, quam nobis, diſceptanda ſunt.

33. Artificium poliendi gemmas antiquissimum esse, Mosaici libri docent: scalpendarum in iis figurarum serius inuentum videtur, scalpturaque marmoris posterius. In gemmis Aaronis nomina modo tribuum scalpta, *Exod.* 39, 6. Ceterum vtramque scalpturam pariter adoleuisse credibile est, et elanguisse. Nam vtraque nititur picturae linearis descriptione, et imitatione symmetriae in pulcritudine naturali, venustatisque simplicis et facilis in partibus figurarum actionibusque. Ea vero in omni genere artium eodem tempore creuit et diminuta est.

34. Vsus gemmarum scalptarum fuit in annulis signatoriis, qui huic artificio reperiendo locum videntur fecisse; vnde artifices ipsos δακτυλιογλύφȣς, annulorum scalptores, vocant Graeci, cum homines lauti annulos, quibus signarent, gestare in digitis vellent, non modo securitatis caussa, sed etiam ad ornatum. Nec tamen propterea statim ab initio gemmae ad signandum vsurpatae, aut gemmae ipsae figuras statim habuere. Ceterum res in Aegypto initium habuisse videtur ex indiciis scripturarum sacrarum.

35. Antiquissima gemmae in annulo scalptae inter Graecos exempla sunt *Phoci*, (a quo Phocis dicta) Aeaci filii, e fabulis; *Polycratis*, Samii, quem Daedalo aequalem faciunt, a Theodoro scalpta, de qua supra. In ea PLINIVS 37, 1. initium scalpturae in annulo ponit.

36. Alexandri aetate artificium hoc perfectionem adeptum fuisse in *Pyrgotele*, et res arguit, et Alexandri praeceptum, cauentis, ne simulacrum suum, nisi a Pyrgotele, in gemmis scalperetur. PLIN. l. c.

37. Ro-

37. Romae hoc quoque artificium habuisse perfugium, sed vt a Graecis coleretur, *Dioscoridis* exemplo constat, apud SVET. *Aug.* 50. PLIN. l. c. cuius manu scalptas gemmas tres exhibet STOSCHIVS *in Gemm. caelat. n.* 25. 26. 27. Et in Sicilia bonos huius generis artifices fuisse, e CICERONIS *Verrina quarta* c. 26. videtur colligi posse.

38. Gemmas scalptas colligere, vetus institutum est: *Dactyliothecas* appellauere. Mithridatis antiquissimum exemplum est, cuius dactyliothecam Pompeius in Capitolio dedicauit. Romae primus instituit Scaurus, Syllae priuignus, post Caesar, sex in aede Veneris, Marcellus, Octauiae fil., vnam in Palatini Apollinis cella. *Plin.* l. c. Recentiori aetate plures pluribus locis institutae, opportunitatem praebente copia.

39. Ceterum in his magis artificium argumenti, quam lapis ipse in pretio fuit, a quo etiam vsus est praecipuus, vel ad artifices pertinens, vel ad studiosos literarum: estque eadem eius generis ratio, quae statuarii, in primisque numarii: nisi quod hic maior varietas est; quo etiam magis prosunt antiquitati Graecae Romanaeque illustrandae.

40. Etiam recentioris manus a vetere discernendae in his iudicium est, sed ambiguum saepe, etiam his, qui artificii talis non sunt imperiti, et oculos habent, vsu tritos notandae elegantiae, et antiquitatis sincerae ab imitatione discernendae.

41. Gemmas scalptas iusto volumine collectas edere, primus instituit ABR. GORLAEVS,

 Belga,

Belga, vetere Dactyliothecae nomine, elegantibus figuris, *Delphis* 1601. 4. quod opus bis repetitum est per IAC. GRONOVIVM 1695. 1704. Sed minor numerus editus est, quam voluntas editoris tulerat, destituti ab redemtore. v. *praef Gorlaei.* Post eum multi multas edidere inter alias antiquitatis reliquias, aut separatim, vt ZANETTVS, Venet. 1750. GORIVS in *Passerii* Thesauro Gemm. *Flor.* 1750. f. etc. aut Museorum in copiis, quorum copia praesens esset, vt *Odescalchi*, Rom. 1751. f. *Ebermaieri*, Lipf. 1721. *Richteri* etc.

42. Ad intelligendum, et artificii sensum consequendum nihil aptius fuerit primum opere Cayliano, in quo plurimae gemmae explicantur cum admonitione breui de artificio, deinde *Dactyliotheca* PHIL. DAN. LIPPERTI, artificis Dresdensis clari, superiori anno absolutius edita. Sed exempla gemmarum antiquarum ipsa inspicere oportet, vt oculi vsum sentiendi capiant, vel imitamenta exemplorum veterum, quorum artificium idem ille LIPPERTVS apud nos instaurauit e vitro, ad veteris similitudinem *Obsidiani* (PLIN. 36, 26.), de quo Com. CAYLI disputatio erudita est *T.* 30. *Comm. Acad. Inscr.* p. 457. Veteris illius generis ex Obsidiano vitro reliquiae etiamnum quaedam extant, vt in *Thesauro Stoschiano*, a WINKELMANNO nuper edito, item in *gemmis caelatis*, a PHIL. STOSCHIO illustratis, n. 49. et 52. cuius vid. *praef.* p. 18. vbi idem artificium a *Philippo*, Duce Aurelianensi, instauratum tradit.

43. Sed quoniam vitri mentio facta est, attingendum est etiam genus artificii veteris in vitro

vitro caelando et ſcalpendo. Nam et pocula, aliaque e vitro vaſa, ſicut argentea, caelata eſſe, tradit PLINIVS 36, 26. *torno*, inquit, *teritur et argenti modo caelatur:* eorumque poculorum gratiam tantam fuiſſe, vt argenteorum et aureorum vſum ſuſtulerit; quae deinde modo in abacis tricliniorum ad ſpectandum, vt opinor, exponebantur: quamquam et antea vaſa caelata pretioſiora magis ad hunc ornatum vſurpata ſunt, quam ad bibendi vſum in conuiuio. *Vitrum ſigillatum* memorat etiam APVLEIVS *Metam.* 2. *p.* 26. *extr. ed. Colv.* et *Martialis* 14, 94. *toreumata vitri.* Deſcriptio elegans talis crateris eſt ap. ACHILLEM TATIVM *L. II. p.* 69. *ed. Salm.* De artificio vitri tornandi, ſi quis cognoſcere velit, adeat CAYLVM *T.* II. *p.* 356. ſ. Sed id ad artifices potius, quam ad noſtram curam pertinet.

CAP. VI.

DE PLASTICE.

I.

Plaſticen, ſunt, qui aetate omnium primam putent; quod molliorem materiam tractet: Paſiteles apud PLINIVM 35, 12. etiam matrem ſtatuariae, ſcalpturae, et caelaturae. Nec valde repugnem, praeſertim in vaſis et ſupellectili alia, itemque in ſimulacris.

2. Ea primum argillam, vel cretam, gypſumque tractauit atque finxit, poſt etiam aliam materiam, vt ceram, et aes, igni liquefactum. A

priori genere et secundo *plaſtae* et *fictores* ſunt; ab altero et *cerarii* apud CICERONEM *Verr.* 4, 13. a tertio *ſtatuarii* proprie.

3. Primum genus et *figlinam* complectitur, quae ſupellectilem domeſticam ex argilla fingit, non indigna, quae hic commemoretur: quod et in hac aliquid ingenii eluxit. Nam imitata primum eſt in argilla opera caelata; ex quo genere fuere *Thericlea opera*, figlina primum; fuit enim figulus Thericles; quorum deinde ingenium etiam in metallo expreſſum eſt: idque genus et ipſum Thericleorum nomen accepit. Sed habuit etiam caelaturam propriam. Nam PLINIVS *caelaturam* in fictilibus faſtigiis commemorat, MARTIALIS autem 4, 46. *figuli caelum*, et PLVTARCHVS, in Apopht. *σκεύη κεράμεια, εἰργασμένα γλυφαῖς τισὶ καὶ τορείαις*, *opera figulina caelata et ſcalpta.*

4. Nec ea res contemtibilis fuit, tanta operum talium elegantia exorta, vt maximo venirent, (PLIN. 35, 12.) ſicut noſtra nunc Porcellana, quae ex eodem genere ſunt: nam et olim picta eſſe argillacea vaſa, ea, quae nuper reperta ſunt *Campana*, teſtantur: de quibus multa WINKELMANNVS in *Hiſt. artis* habet. Eiusdem generis *Horatii ſupellectilem Campanam* fuiſſe, non credere ſuſtineam, quia de ea, vt de re vili, loquitur. Genera operum figulinorum ſuis virtutibus commendata, enumerat PLINIVS l. c.

5. Figlina ſimulacra primum finxiſſe, PLINIVS tradit, *Dibutadem*, *Corinthium.* Ex eo genere Romae ſimulacra antiquiſſima Deorum, in his Iouis Capitolini, in cuius etiam manu fictile fulmen ponit OVIDIVS: tum *anteſixa* in tectis tem-

templorum, apud LIVIVM 34, 4. primum *protypa*, deinde *ectypa*, quorum inuentor idem *Dibutades* traditur. *Protypa* malit SALMASIVS intelligere *prostypa*, parte modo aduersa figurata, quod simplicitati artis non male conuenit. *Protypa* intelligunt *proplasmata, exemplaria (modelle)*, quod vix rei conuenit. Sed fortasse *protypa* eadem, quae *prostypa*.

6. Nec huius generis simulacra cum simplicitate antiqua aboleuere, sed etiam laudatissimis temporibus quaesita sunt: eiusque generis simulacrum Veneris fuit, a Caesare in Foro suo dedicatum.

7. Artis exquisita elegantia in imitandis rerum formis etiam per colores, *Posis* exemplis patet, cuius poma et vuae non poterant a veris adspectu discerni. v. PLINIVS l. c. Plastas nobiles tradunt PAVSANIAS VI. p. 461. 488. PLINIVS l. c. vndique collectos FR. IVNIVS in *Catal. Artificum*. De *Thericle* supra diximus.

8. E *cera* ficta esse non modo *proplasmata* caelatoribus et aliis artificibus, quae magno, interdum operibus ipsis maiori, veniere: sed etiam imagines, Romanus mos in atriis collocandarum cerearum imaginum, et in funerum pompis gestandarum, satis docet. Eas *protomas* fuisse (*bustes*), res ipsa docet. Locus classicus est apud POLYBIVM L. 6. c. 58. et alius apud PLIN. 35, 1. quo et pertinere videtur locus IVVENALIS, *Sat.* 8. in princ. CHRISTIVS noster putabat, fuisse picturas inustas cera: inde ceras dici: sed id non sinunt auctoritates commemoratae. Artificium fingendi e cera arti pingendi iungitur apud CICERONEM *Verr.* 4, 13.

9. Hoc

9. Hoc genus, figuras et vasa e molli aut liquefacta materia fingendi, peperit sine dubio *statuariam*, e metallo liquefacto simulacra fundentem. PLIN. 35, 12.

10. Eius primos auctores faciunt *Rhoecum* et *Theodorum*, Samium, HERODOTVS 3, 60. PAVSANIAS l. VIII. p. 629; X. p. 896. et alii. Rhoeci filii, clari arte, *Telecles* et *Theodorus* fuere, Apollinis Pythii statua nobilitati: quorum de artificio vid. DIODOR. *Sic. L. I. extr.* Post a multis tractata, ad summam, vt aliae artes, perfectionem venit.

11. Materia statuarum talium aes, interdum Corinthium; ex quo genere Sphinx Hortensii fuit; aurum, argentum, etiam ferrum. Sed aeris quasi legitimus vsus fuit, auri et argenti serior ambitio Caesarum, vt Domitiani, induxit. De ferro supra exempla posuimus. adde IVNIVM *l. c. p.* 292.

12. In fundendo porro aere ratio habita est primum *temperaturae*, quae esset apta statuis: fuit enim varia et multiplex, PLIN. 34, 9. Massae centum pondo aeris admista duodecim pondo plumbi argentarii, i. e. stanni, cum selibra, vt facilius fusum flueret. Atque etiam varietate mixturae colores variauere. Nam v. c. Cyprio aeri admiscendo plumbo puro, colorem purpureum effecere in praetextis. Deinde aquae et aeris ratio habita est, vt duritiem et colorem iuuaret. De aqua supra dictum, in cap. de metallis. De modo fundendi artifices consulendi.

13. Ferrum, cum durius tractatu sit, raro vsurpatum est. Sed ei colorem aeris dedere illito aceto et alumine; aduersus autem rubiginem

nem muniuere ceruſſa, gypſo et pice: quam temperaturam Graecis *antipathiam* dici, auctor eſt PLINIVS 34, 15.

14. Statuarum porro varia genera ſunt ab varietate magnitudinis et habitus. Ex illa *iconicae* ſunt SVET. *Calig.* 32. Gr. ἰσομέτρητοι, et *coloſſeae*; ex quo genere clariſſimus coloſſus Rhodius: ex habitu aliae *pedeſtres* ſunt, aliae *equeſtres*, quae nobiliſſima forma eſt, *togatae* aliae, *palliatae*, etc.

15. Artificii et forma, et viciſſitudo eadem, quae in marmoreis fuit, iidemque ſaepe in eodem genere artifices. Nam et Phidias et Lyſippus aereas quoque fecere. Artifices huius generis magno numero ſunt apud PAVSANIAM et PLINIVM.

16. In principio per partes fuſae ſunt, vt etiam marmoreae interdum factae. Eae trunco clauis et fibulis deuinctae, PAVSAN. III. p. 251: cuius generis quasdam, in Herculano repertas, tradit WINKELMANNVS *H. A.* p. 258. etiam cui pallium extrinſecus adiectum eſſet fibulis. Sed etiam ferruminatione vſi ſunt, vt capillorum, et cincinnorum in capite, exemplo ibidem reperto: cuius ferruminationis etiam in aliis operibus, per partes componendis, vſus fuit, vt calicibus apud HERODOT. 1, 25. qui auctorem rei Glaucum Chium facit.

17. Coeptae etiam ſunt ſtatuae inaurari, idque non modo teſtimoniis veterum conſtat, ſed etiam veſtigiis auri perſpicuis, quae in ſtatuis aeneis, vt M. Aurelii equeſtri, vt Veneris Mediceae, et Herculis in Capitolio (MAFFEI *Stat.* n. 20.) reperta ſunt: nec ita tenuiter cuſis, vt nunc, lamellis auri, ſed bracteis craſſioribus: quae

quae res etiam sub terra et humidis locis auri quid conseruauit.

18. Reliquiae statuarum aenearum maiorum non nimis multae sunt, auctae tamen nuper ex Herculanensibus cauernis. Princeps est ea, quam modo commemorauimus equestris Aurelii, cuius figura saepe expressa est, vt aliarum, inter statuas Museorum et locorum publicorum. Minorum signorum ex aere copia satis magna superest. Figuras signorum et statuarum, aere expressas, dedere multi. Huc pertinent MAFFEI *Collectio statuarum*, Romae 1704. f. *Musea*, *Capitolinum*, *Florentinum*, etc. et aliorum antiquaria opera plura. De vsu separatim dicere, nihil attinet; est enim idem, qui signorum marmoreorum.

CAP. VII.

DE PICTVRA.

I.

Pictura, quae proprie dicitur, a quo populo, et quo tempore, inuenta et exorta sit, incertum est, Aegyptiis et Graecis de inuentionis gloria certantibus, de aetate autem veterrimis Graecorum dissentientibus. PLIN. 7, 56; 35, 3.

2. In sacris quidem libris primum est vestigium eius apud Chaldaeos, EZECH. 23, 14. et quidem minio, vel rubrica, in pariete: apud HOMERVM autem omnino nullum: nam in peplis pictis, et clypeo Achillis frustra quaeritur.

3. An-

3. Antiquiſſimas picturas valde rudes fuiſſe, communia omnibus ingenioſis artibus initia indicant, et neceſſitas adſcribendi, cuius rei imago eſſet. AELIAN. *V. H.* 10, 10. ARIST. Top. 6, 2. PLIN. 35, 3. Ceterum cum artibus ſuperioribus, eodemque tempore, hoc eſt, aetate Alexandri M. attigiſſe perfectionem videtur. Miltiadis quidem temporibus iam ſimilitudinem oris exprimere potuiſſe, e NEPOTE colligitur non improbabiliter.

4. Inuentionem primam ductam eſſe credunt, ab vmbris rerum, quibus circumducendis ſpecies earum in plano efficeretur. Sed id *linearis* potius *picturae* initium fuerit, quae fit *graphide;* a qua *graphidos ſcientia* dicitur VITRVVIO *de Archit.* 1, 1. picturae ipſae μονόγραμμοι; vnde Epicuri Dii *monogrammi*, apud CICERONEM lepide appellati. De ea arte ſupra diximus, c. V. §. 1. ſ.

5. Pinxere ab initio coloribus ſingulis, quae picturae μονοχρώματοι Graecis dictae: paullatim variare colores, et coloribus imitari naturam coepere. In monochromatis illis picturis vſi ſunt colore rubro, vel e teſtis tritis, vt PLINIO placet, 35, 3. poſt minio et cinnabari, ad extremum rubrica. *ibid.* 7. quod et ſacris literis l. c. conſentit. Poſtea cum pluribus, tamen quatuor modo coloribus, ſed iis ſimplicibus et ſeueris, vſos clariſſimos pictores, *Apellem*, *Echionem* (alio loco *Eetionem* habet PLIN. l. 33, 7.), et alios conſtat, (PLIN. 35, 10. n. 15.) atramento, Sinopide Pontica, melino, et ſile, in primis Attico (PLIN. 26, 4). Etenim magis artificii ſubtilitate decus operibus quaerebant, quam colorum

rum exquisita specie, et nitore, seu hilaritate, Denique, velut per luxuriam, laetiores colores, purpuram, chrysocollam, cinnabarim, et alios adhibuere. Hoc nomine laudat Echionis tabulam Cicero, Parad. V. Hinc duplex genus picturae veteris; de quo egregius CICERONIS locus est *de Orat.* 3, 25. item *Or.* 50.

6. Per illam colorum varietatem picturis accessere primum *lumen* et *vmbra:* nam lumen praestat color candidus, vmbram ater, per quam etiam excitantur colores ceteri; deinde *splendor* et veluti *vigor*, (Gr. τόνος) id est, coloris cuiusque ἀκμή, quae coloribus recte tractandis efficitur; *transitus* denique *colorum*, vt scite appellat OVIDIVS in descriptione arcus coelestis, *Metam.* 6, 66. *commissuram* PLINIVS 35, 5. Graeci ἁρμογὴν dicunt; in qua ipsa picturae perfectio est.

7. Colores non oleo, vt nunc fit, subegere, quod est nouum seculi abhinc tertii inuentum, sed aqua, admistis interdum aliis liquoribus, vt aceto, velut in atramento, ne elueretur. PLIN. 35, 6.

8. Etiam cera pinxere veteres, incertum, quo auctore (PLIN. 35, 11. pr.), genus picturae *encaustum* dicitur: nam *inurebant* ceras (id. 35, 4.), expansas super loco pingendo, vt cameris, foribus, etc. Etiam tingebantur cerae variis coloribus (ibid. 7.). Modus inurendi varie explicatur a recentioribus. In eo genere primus nobilis fuit *Pausias* Sicyonius. (ibid. 11.) Sed et liquefactis ceris, et penicillo pinxisse, idem PLINIVS l. c. auctor est, quae pictura Graecis κηρόχυτος dicitur, quia fit κηρῷ ἐντακέντι καὶ διαχυθέντι. Vtrumque genus instaurare tentarunt nostra

noſtra aetate plures, non infeliciter, auctore CAYLO, cuius de *Encauſtica pictura* libelli extant, ante non multos annos editi.

9. Alia *encauſtica* pictura fuit in ebore, ductis graphide (veruculo, ceſtro,) candente ſulcis linearum, ſuper quibus, coloribus vſitatis, vt in tabulis, pingeretur. Huius generis picturas *ceſtrota* ab ceſtro vocabant, vt eſt apud PLINIVM 11, 37. vbi vulgo male *ceroſtrota* erant: artem ipſam Graeci κέςρωσιν, v. HESYCH. in h. v. Ad eundem modum cornu ſectum in lamellas ad ornandos parietes, aut valuas forium, pingi ſolitum, tradunt PLINIVS, aliique. v. SALMAS. ad *Solin.* p. 164.

10. Picturae primum factae in parietibus, et fornicibus, ſ. cameris, ſuper tectorio, vt in templis, in ſepulcris, etiam in tricliniis: eiusque picturae crebra eſt mentio apud veteres. Ex eo genere ſunt, quae in ſepulcris, et obrutis terra aedificiis, vt nuper in Herculanenſibus, repertae ſunt, et editae in picturis Herculanenſibus, de quibus v. et WINKELMANNVM in *Hiſt. Artis* p. 264. quamquam et tabulis pictis veſtitos templorum parietes, clarum eſt e *Ciceronis Verr.* 4, 55.

11. Factae autem ſunt tales picturae in ſicco tectorio, et in vdo; quas hodie diſcernere haud facile datur. PLINIVS colores quosdam, ait, recuſare vdo tectorio illini, l. 35, 7. et amare cretulam; vt caeruleum quendam colorem, 33, 13. vſus, inquit, in creta, calcis impatiens. Vnde fortaſſe e baſi picturae, et genere colorum iudicari poteſt, in ſicco, an vdo factae ſint.

12. Sed has parietum picturas etiam cera obducere, mos fuit, et ad augendum colorum

F ſplen-

ſplendorem, et ad muniendos eos aduerſus vim aeris et humoris: cuius generis quasdam picturas in ſpecubus Retinenſibus repertas memorat WINKELMANNVS *H. A.* p. 286. In locis autem PLINII 33, 7. et VITRVVII 7, 9. quae adfert idem, tantum de minio ſermo eſt, eoque aduerſus vim ſolis et lunae, in locis apertis illinenda cera muniendo.

13. Nec inuſitatae in vitro picturae, quamquam inter Chriſtianos, in templis, in ſepulcris, etc. frequentiores; de quorum reliquiis etiam doctum *Bonarotae* opus extat (*Florent.* 1716. 4.), ſuntque rara, quantum ſcimus, artis melioris exempla. Sed artificii eius modus cum ad obliuionem veniſſe putaretur, in eo inſtaurando artifices quidam elaborauere, eumque praeceptis explicauere: de quibus dicere nihil attinet.

14. Pinxere etiam in marmore, non modo, vt marmorea opera circumlinerent, de quo ſupra diximus *P. I. c.* 2. §. 5. ſed etiam vt imagines in plano marmore fierent; cuius generis quaedam picturae, ſed monochromati reperiuntur in *Picturis Herculan.* T. I. non magni artificii. De hoc genere adeundus CAYLVS *Comm. Acad. Inſcr. T.* 29. *p.* 166. ſ.

15. Vſitatiſſimum et celeberrimum genus picturae fuit in *tabulis*, vnde picturae hae ipſae dicuntur tabulae pictae, fere e larice femina, quod id lignum non facile finderetur, et igni fortius reſiſteret, VITRVV. 2, 9. PLIN. 16, 10. 40. THEOPHRAST. *Hiſt. Plant.* 3, 10; 5, 8. eaque ratio ad proxima nobis tempora manſit. Nam CICERONIS *picturae in textili*, e *Verr.* 4, 1.

ex

ex alio genere ſunt. Sed tamen et Romae pingere *in linteo* coeptum auctore Nerone, PLINIVS 35, 7. 39. et ſunt etiam alia eius generis veſtigia antiqua. Exemplum antiquiſſimum in linteo picturae Aegyptiacae eſt ap. CAYLVM in *Collect. Antiqu. T.* V. *p.* 21. f. Sed id non eſt frequentatum. De *picturis vaſorum figlinorum* ſupra dictum.

16. In hoc quoque genere picturarum *circumlitio* vſurpata, eadem, qua in marmoribus, de cauſſa inducendis coloribus, vt atramento tenui, quo Apelles vtebatur (PLIN. 35, 10. n. 8.), aut alio quo colore apto.

17. Proluſio pictoriae fuit, vt diximus, in lineari circumſcriptione corporum et partium ſingularum exteriorum, vt capitis, brachiorum et pedum. Ab hoc initio coepere lineas intus ſpargere, ad vmbram a lumine diſcernendam, auctoribus rei *Ardice*, Corinthio, et *Telephane*, Sicyonio: picturae ipſius, quae proprie dicitur, initia in colore adhibendo: vnde primum facta ſunt monochromata; progreſſus in varietate colorum, et diligentiori membrorum actionumque cum ſymmetria expreſſione. Nec tamen monochromata, perfecta arte, neglecta ſunt. Nam et Zeuxis pinxit ex albo, (hoc eſt, albo colore in nigris tabellis) PLIN. 35, 10, *extr.* vt contra alii, in albis nigro: cuius generis ſpecies eſt in pauimento, in *Cayliana Collect. Ant.* T. 7. tab. 42. De toto genere monochromatum legendus CAYLVS *Comm. Acad. Inſcr.* T. 25. p. 149.

18. *Monochromata* inter Graecos ſunt Candaule rege antiquiora; qui aequalis fuiſſe credi-

tur Romulo. Nam is tabulam talem pictam habuit, in qua praelium expressum esset. *Eumarus*, Atheniensis, primus sexum discreuit; *Cimon*, Cleonaeus, *catagrapha* pinxit, (*figures de profil*) et oris varietatem tentauit, respicientes, despicientes, suspicientesque pingendo, articulos membrorum expressit, venas, et in vestibus sinus, plicas, etc. *Polygnotus* denique vultum emolliuit, os aperuit, dentes ostendit, etc. PLIN. 35,8.

19. Hic ergo primus operae pretium fecit, post *Apollodorus*, Atheniensis, qui colorum mixturas et vmbrae vsum reperit. Secutus est *Zeuxis*, Heracleotes, iam perfectus pictor, et fiducia artis superbus, cum *Parrhasio*, Ephesino, etiam superiore, (v. CIC. Inu. II. 1. et PLIN. 35, 10. n. 4.) qui symmetriam in picturis perfecit, quae Zeuxi deerat, et *circumscriptionem* figurarum (*extrema lineamenta* appellat CICERO *Or.* 56. *extremas lineas* PLINIVS 35, 10.), in quo principatus artis, iudice eodem, vultus denique argutias et capillos. Ei par, vel superior, fuit *Timanthes*, cuius nobiles picturas veteres memorant, vt QVINTILIANVS 2, 13. et PLINIVS, et alii. Sed omnibus maior fuit *Apelles*, Alexandri aetate, in quo ad summum peruenit ars, et constitit. Nam tabulis eam venustatem, conseruata tamen simplicitate naturae, addidit, quam signis addiderat *Lysippus*. v. PLINIVS 35, 10. Eodem tempore ἤθη et πάθη exprimere coepere *Aristides*, Thebanus, et *Protogenes*, qui propylaeum Athenis pinxit. Vtriusque opera praeclara narrat PLINIVS, l. c.

20. Clarissima hinc genera *picturae*, vt diximus, *in tabulis:* minor honos *parietariae. ibid.*

quod

quod non ceperim sic cum WINKELMANNO *H. A.* p. 264. vt nullus magnus pictor in parietibus pinxerit: id enim falsum foret; nec id PLINIVS dicit: *rhyparographica*, et *chorographica*, qualia in picturis Herculanensibus occurrunt, longe infra illa genera, nec tamen ingrata, aut contemta fuere. PLINIVS 35, 10. *extr.* Vsus eorum, parietibus a VITRVVIO 7, 5. attributus, exemplis Herculanensibus firmatur.

21. Etiam regionibus, et locis, vt nunc, picturae discretum est ingenium. Nam aliud *Asiaticum* fuit, aliud *Helladicum.* Hoc genus etiam in *Ionicum*, *Sicyonium*, et *Atticum* diuisum. PLIN. l. c. Sed clarissima diu Sicyonia schola fuit.

22. Ceterum perfectio artis Graecae cognosci a nobis satis, aut aeque ac ceterarum artium, haud potest, toto prope genere tabularum, in quibus principatus fuit, sublato, reliquiis autem iis, quae nunc extant, suntque oppido paucae, auctae iam ex Herculanensibus specubus, iudice CAYLO (T. III. p. 106.), et BOSIO (*du Bos* in *Reflex. sur la poesie et la peinture* T. I. p. 201. s.), nulla parte attingentibus celebratam illam artis perfectionem: etsi facile crediderimus WINKELMANNO, in iis, quae Romae seruantur, et Herculanensibus, esse exempla praeclari artificii.

23. Neque tamen cum PERRALTO, et aliis antiquitatis obtrectatoribus, recte hinc colligas, inferiorem multo scalptura fuisse picturam, et veteres per vanitatem mentitos esse in iis, quae de operibus eius tradant: praesertim cum eos veros reperiamus in ceteris artibus, in quibus eorum traditioni res ipsa fidem adstruit.

v. C. CAYLVM, l. c. add. et ALLATIVM ad *Antiqu. Etr.* p. 141. it. BOSIVM, l. c.

24. Apud Romanos picturae vſus ante fuit, quam Graeci pictores eo veniſſent, ex Etruria eo delatus, vt credibile eſt, quae a Lydis potuit accepiſſe: extiteruntque opera pictoria in parietibus templorum non contemnenda; quae enumerat PLINIVS 35, 4. Graecae tabulae Romam venere primum per Mummium Corintho; fortaſſe ante e Sicilia et Graecia magna; ſed nulla certa teſtimonia ſunt: poſt per Sullam, Pompeium, Caeſarem et Auguſtum. Sua aetate *morientem artem* appellat PLINIVS, l. c. extr.

25. Veteris artis, ſed *Italicae*, opera primum e ſepulcris, et aedificiis, terra obrutis, prolata ſunt ſeculo ſextodecimo, per quae ars reſtitui coepit ingeniis et imitatione *Angeli* et *Raphaëlis;* poſt paullatim et alia, quae aeri inciſa ſpectare licet: ipſa maxima parte interiere, per vim aëris deleta, vt nuper quaedam ex Herculanenſibus, niſi quae inducta ſunt vernice ad arcendam, vel debilitandam aëris actionem. v. *Reflexions ſur la Poeſie et la Peinture T. I. Sect.* 38.

26. Eae reliquiae et ad vſum artis carae eſſe debent, quae per eas, vt diximus, reuixit, et proſunt ad qualemcunque veteris artis intelligentiam; denique etiam ad doctrinam liberalem, in multis rebus antiquitati adferendo lucem, cum ipſae viciſſim accipiant a doctrina: in quo genere etiam barbarae aetatis quamquam rudes picturae, vt in libris ſcriptis, in vitris, proſunt. v. v. c. IO. IAC. REISKIVS in praefatione extrema ad *Conſtantini* libros *de Cerim. Byz.*

27. Hae

27. Hae reliquiae editae ſunt a pluribus: ex eoque genere ſunt: *Picturae antiquae Cryptarum Romanarum*, a *Bartolis* delineatae, a *Io. Petro Bellorio*, et *Michaele Angelo* illuſtratae, *Romae* ſaepe editae, etiam latine a. 1738, quo pertinent etiam reliquae picturae e ſepulcro Naſonum; *Picturae Herculanenſes*, quae ſplendido opere editae ſunt Tomis quatuor; *Collectio Cayliana*, et aliae.

28. Ad hiſtoriam artis antiquae cognoſcendam e veteribus maxime prodeſt PLINII liber quintus et triceſimus, et in eum commentarii, qualis *Londini* prodiit a. 1725. f. quamquam et in ceteris libris quaedam, eo pertinentia, ſparſa ſunt. Propriis libris de antiqua pictura ſcripſere FRANC. IVNIVS, ad vſum doctrinae in primis et intelligentiae veterum ſcriptorum; ad artis ipſius cognitionem, magis TVRNBVLLVS ſermone anglicano *Lond.* 1740. f. quo maxime etiam pertinent WINKELMANNI et HAGEDORNII ſuper hiſtoria artis et natura libri, et alii. De claris artificibus in hoc genere idem ille IVNIVS videndus, et FELIBIEN in vitis pictorum aliorumque artificum, *Treuultii* 1725. 8. De vitis pictorum etiam libellus eſt francicus, editus Pariſiis 1745 et 1752. 4.

CAP. VIII.

DE ARCHITECTVRA.

I.

Architectura ab neceſſitate orta, ingenii humani et morum varietate, et ipſa varie vel emendata, vel perfecta, vel corrupta eſt.

2. Inuentionem eius et perfectionem ſeriorem eſſe ſculptura, putant ruinarum Palmyrenarum editores. Argumento eſt diſcrimen vtriusque in veteribus monimentis, vt in templo Theſei et Mineruae Athenis, in quo ſculpturae quidem perfectio animaduertitur, architecturae non item. Cauſſam eſſe, quod ſculptor ob oculos habeat exemplaria, quae imitetur, et imitetur modo: architecti rem ipſam vniuerſam, et proportiones iuſtas reperire et excogitare paullatim debuere. Tum perfectionem architecturae diutius duraſſe, quam ſculpturae: quod proportiones facilius ſeruentur, vbi ſemel repertae et definitae ſint, quam imitandi lex et ratio.

3. Initia ducunt e *Gen.* 4, 17. fruſtra verbum oppidi metientes ſerae poſteritatis vſu. Nec e *Gen.* 10, 10. aut 19, 28. cum GOGVETO certius quid colligi, eandem ob cauſſam, poteſt. Nam et Athenis primum in ſpecubus agebant, donec lateres inuenirentur, PLIN. 7, 56. Maiora iam ante diluuium Noachicum opera arguit Babylonica aedificatio, ſed publica magis, quam priuata, quae diu ſimplicia et rudia fuiſſe, indicant reli-

reliquiae illius ruditatis in Oriente et Occidente iam cultiori.

4. Prima aedificiorum, quae proprie dicantur, materia ſine dubio lignum rude et lutum fuere, primum molle et vdum, poſt toſtum ſole, vel igni, vt in Aegypto tempore Moſis, vt Athenis antiquioribus temporibus, PLIN. 7, 56. Inuenta inſtrumenta ferrea demum dolare ligneam materiam, et ſaxa caedere docuere ad aedificandi vſum, incertum, quo tempore. Moſis tempore nondum vſum talem in Aegypto fuiſſe, mentio laterum ad aedificanda horrea regia arguit; nec bene ad ea tempora pyramides ſaxeae referuntur.

5. Ceterum maior illa et propria aedificatio ex arte debetur Aegyptiis et Graecis; illos inopia ligni, et copia ſaxi marmorisque inuitante; non modo ob lapicidinas immenſas ad ſinum Arabicum, ſed etiam transuectionis per canales facilitatem. Graecos Cadmus fodinas ſaxi et marmoris inſtituere, et ſaxa caedere docuiſſe, allato inſtrumentorum ferreorum vſu, traditur, PLINIVS 7, 56. conf. CLEM. Alex. Stromat. I. p. 307.

6. Aegyptiaca architectura publicorum operum, (nam priuatorum nullae reliquiae ſunt) ſequebatur cum ſimplicitate magnitudinis admirationem, vt e Pyramidibus, Obeliſcis et Labyrinthi reliquiis patet: Graeca cum ſimplicitate, pulcritudinis rectae et ſimplicis gratiam. Reliquus oriens Aegyptiacam rationem ſecutus eſt, Roma Graecorum, quae vna vera lex et norma eſt bene aedificandi.

7. Prima cura in aedificando fuit firmitas, ex eaque orta eſt dimenſionum ratio et ſtructurae: acceſſit paullatim in ſingulis partibus et magnitudo, et forma delectans oculos; in qua et ipſa non pauca primum ad firmitatem quaeſita, vt in columnis, etiam ſpecie, paullatim elaboratiore, placuere.

8. Graecae architecturae opera, clara ex vltima antiquitate, commemorat PAVSANIAS 2, 31. et alibi. Iam Daedalo talia tribuuntur a veteribus, quae vel fabuloſa eſſe, vel incerta fama niti, putat GOGVETVS T. II. p. 386. ſ. HOMERVS quidem nihil habet, ex quo tuto colligas, ipſius aetate magnificentiam aedificandi vſitatam fuiſſe: nec oportet verba, vt porticuum, columnarum, interpretando ad poſterioris aetatis magnitudinem et magnificentiam trahere. VITRVVIVS autem 2, 1. in Areopagi veteris reliquiis nihil tale, omnia alia vidit, vt tectum, e luto factum: nec illa repentina perfectio artis rerum naturae, in primisque huius ipſius artis, conſentit.

9. Atque etiam magna illa et eximia architectura apud Graecos pariter in publicis modo operibus fuit, priuatis aedibus frugalitatem priſtinam, certe in aedificandi ratione, ſeruantibus, cum domini magis firmitatem et commoditatem ſequerentur, et ornatum internum ad vſus vitae et conuiuiorum, vt in ſupellectili; quod etiam ex Homericis aedium Menelai, Alcinoi et Vlyſſis deſcriptionibus patet, et aliorum ſcriptorum veterum teſtimoniis, in his *Dicaearchi* de *Statu Graeciae* p. 8. T. II. *Geographorum*

Hudſo-

Hudsonianorum, etiam *Demosthenis Olynth.* 3. p. 38. ed. *Wolf.*

10. In principum aedibus atria fuisse, et porticus ad defendendam solis vim et pluuiae, clarum est *Homeri* locis: tecta plana, vt in Oriente, fuere: columnae porticuum ligneae. Sed ab hominum aedibus, in quibus necessitas et commoditas porticus repererat, tractae sunt ad templa, et alia opera publica, ad theatra, gymnasia, et fora, etiam *basilicae* dictae; in quibus maxima pars magnificentiae fuere, propter altitudinem et pulcritudinem: quamquam hae etiam intus in templis, ad arcuata tecta sustinenda, structae sunt primum, propter aedium ipsarum laxitatem, deinde, ad ornatum. Templa etiam tecta elatiora, ad nostrorum modum, habuere, et in summo fastigia (ἀετὸς, ἀετώματα) CIC. *Or.* 3, 46. SALMAS. ad *Script. Hist. Aug.* T. 1. p. 676. adde et nostra ad SVET. *Caes.* 81.

11. Atque hinc orta est nobilissima illa antiquae architecturae pars, quae est de *ordine columnarum* triplici, *Dorico*, *Ionico*, *Corinthio;* de cuius originibus primis pariter incerta sunt omnia; ne Vitruuiana quidem narratione, 4, 1. satis certa, aut probata intelligentibus. v. GOGVETVS *T. II. p.* 405. s.

12. Illud certum est, antiquiores esse Doricum et Ionicum, ortosque in Asia, in coloniis Graecis, Dorica et Ionica; inde ad Graecos Europaeos cum transissent, exquisitius instructos et ornatos esse ab Corinthiis artificibus. Sed in his quoque Doricus, vt simplicior, ita antiquior est.

13. In

13. In *Dorico* genere columnae non habebant bases, vt patet ex earum reliquiis; quarum exemplum etiam nuper in DORVILLII *Siculis* (P. I. p. 54. 97. 99.) editum est; nec earum apud VITRVVIVM in descriptione est mentio vlla: eas addidere Iones. Ratio diametri ad altitudinem non semper eadem fuit. In antiquissimae simplicitatis exemplo, in *Ruinis Graecis* (P. II. p. 2.) est quintuplex; altera, et melior, sextuplex fuit; denique recentior et mollior septuplex, in templo Augusti Athenis deprehensa (*ibid.* p. 13.).

14. *Iones*, graciliores facturi columnas, diametro octauam primum altitudinis partem attribuerunt, post octauam cum semisse: additis in superficie striis, (quae tamen et in antiquissimis Dorici generis repertae sunt) in capitulo volutis, velut cincinnis capitis, aut arboris pendentibus foliis, cum noua trabeatione, et minori ipsarum columnarum interuallo.

15. Hanc gracilitatem et hunc ornatum columnarum auxere *Corinthii*, addito superne abaco, infra acantho hortensi, vt species calathi efficeretur, a qua capitulum ipsum appellatum est. Paullatimque plura columnis ornamenta addita, quorum origines et caussas narrat VITRVVIVS 4, 2. adde PHILANDRVM de columnis ad *Vitruuium:* in primis editorem *Ruinarum Graecarum*, P. II. vbi de architectura vetere, et columnarum ordinibus ex obseruationibus nouis differitur.

16. In columnis perfectis ad intelligentiam veterum oportet scire, imam esse *basin* cum *stylobate*, medium *scapum*, summum *capitulum:*

in

in aedificationibus capitulo imponi *epiſtylium* (*l'architrave*), huic *zophorum* (*la friſe*), qui ſuſtinet *triglypha* et *ſcalpturas* (*la corniche*), eaque dicitur in arte trabeatio (*l'entablement*). Ceterae partes artis ſtudioſis cognoſcendae relinquuntur.

17. Ordinis porro Dorici et Ionici vſus diutiſſime, etiam in Europaea Graecia et inſulis Graecis manſit; nec id modo teſtibus antiquis creditur, ſed etiam in ipſis templorum reliquiis cernitur: Corinthius, vt opinor, venuſtior et argutior viſus eſt, quam pro dignitate et maieſtate templorum, denique grauitate religionis; quod et VITRVVIVS 1, 2. agnoſcere videtur. Nam omnino in ſacris antiqua ſimplicitas et gravitas placuit: itaque et in hymnis Dorica fere dialectus probata eſt.

18. Sed praeter haec tria genera columnarum ſunt duo alia, *Tuſcanicum*, et *Italicum*: illud ſimillimum Dorico; ſed ſimplicius Doricum antiquiſſimum. Haec ſimilitudo, locum faciens confuſioni in parum attentis, ſuadet coniicere, id genus antiquiſſimis temporibus ex Aſia in Etruriam veniſſe. *Italicum* recentius eſt, vt cuius ne VITRVVIVS quidem mentionem facit, mixtumque e Ionico et Corinthio; vnde et *compoſitum* appellatur; nam in capitulo v. c. habet Corinthium calathum et Ionicas volutas; quae eſt manifeſta κακοζηλία ornandi, officiens magis verae pulcritudini, quam ſeruiens.

19. Memoratur et a VITRVVIO 1, 1. *Ordo Caryatidum;* quae ſunt figurae mulierum ſtolatarum pro columnis: cuius exemplum Athenis in templo

templo Erechthei reperit *Ruinarum Graecarum* editor. v. P. II. tab. 21.

20. Sed haec ratio exornandi opera per porticus migrauit paullatim in aedes humanas, palatia, et villas Regum, Principum et locupletiorum hominum, in primis apud Romanos, initio facto a Lucullis: suntque libri Latinorum pleni vestigiis huius magnificentiae, vt CICERONIS, PLINII, STATII *Siluae* (v. in *Tiburtinum Vopisci*, in *Surrentinum Pollii*).

21. Accessit magnificentia e marmoris pulcritudine et varietate, columnarum altitudine et densitate, porticuum ipsarum longitudine et laxitate; quippe et milliariae sunt, (SVETON. *Ner.* 31.) item duplices ac triplices: a qua magnificentia, *basilicae*, *regiae*, sunt appellatae (v. *Excurs.* ad SVETON. *Aug.* 31.) Huius magnificentiae exempla sunt in *Ruinis Palmyrenis*, et alibi, add. *Gothofr.* ad *Cod. Theod.* l. 45. de *oper. publ.* vbi et *tabulata*, (i. e. Maeniana) inter intercolumnia memorantur, vt statuae ad columnas singulas, et in intercolumniis, apud CICERONEM *Verr.* 1, 19.

22. Alia magnificentiae et cultus genera multa in publicis priuatisque aedibus fuere, vt *scalae*, sine quibus templum nullum, auctore CICERONE, *forium* exornatio in postibus per testudinem (PLIN. 9, 13.), in valuis per sculpturas, emblemata (CIC. *Verr.* 4, 56.), vt *trichora* (SALMAS. ad VOPISCI *Pescenn.* c. 12. et MARKL. ad *Stat. Silv.* 1, 3, 58.), vt *tegulae* pictae, auro inductae, marmoreae (LIV. 42, 3.) *antefixa* (LIV. 26, 23.) *fastigia*, quae propria templis, CIC. *Or.* 3, 46. v. *Clav. Ciceron.* in h. v.

23. In

23. In interioribus aedibus cultus magnificentia fuit, primum, in pauimentis, quae vel marmoris varii maioribus segmentis strata essent, Graece *lithostrota*, vel tessellis minutis, ad varias figuras rerum velut pictura quadam, (quo nomine et ars appellata est) exprimendas structis arte, vnde et *tessellata* dicta, itemque *vermiculata*, et *musiua:* sed musiua haec opera e pauimentis in parietes atque cameras sublata sunt, PLIN. 36, 26. Marmoris loco, post Augusti tempora, in parietibus et cameris vitrum figuratum et pictum, s. coloratum varie, vsurpatum, auctore eodem l. c. PLINIO: adde de vitreo genere CAYLVM T. III. p. 193. in pr. T. I. p. 293. sqq. Operum musiuorum reliquias multi edidere, SPONIVS, MONTEFALCONIVS, CAYLVS, etc. opere proprio CIAMPINVS, *Rom.* 1690. f. Vix clarius est Praenestino, quod et TH. SHAW *Itiner. p. m.* 354. exhibet, et illustrauit in primis BARTHOLOMAEVS V. C. libello ingenioso in *Comment. Acad. Inscr.* et ad calcem *Picturarum*, a CAYLO collectarum. De musiuis operibus vniuersis, praeter CIAMPINVM, et Furiettum, adeundum *Glossarium* CANGII in *Musiuum Opus.* Pauimenta magnifici operis in templis etiam ap. S. BERNHARDVM occurrunt in Epist. ad Guil. Abb. S. Theodorici.

24. Sed in ornatu parietum etiam alius vsus marmoris et vitri fuit; nam et *crustis* marmoris varii, tum plani, tum caelati, inducti sunt, auctore, vt PLINIVS tradit, 36, 6. Mamurra; et segmentis postea vitri; vnde *quadraturae vitreae* in parte magnificentiae e copiis diuitiarum commemorantur a VOPISCO in *Firmo* c. 3.

c. 3. et *orbes pretiosi* in parietibus apud SENECAM Ep. 87. vbi tamen marmoreos vulgo intelligunt. v. et BONAROTAM praef. *Obs. in Fragm. vitri ant.* p. VI. Nec minus *eboris caelati* ad eum vſum et mentio eſt, et exempla reperiuntur, vt ap. CAYLVM T. V. p. 230. Alium parietum ornatum e picturis in tectorio ſupra commemorauimus.

25. Sed eum habuere, ſicut ſuperiorem operis muſiui, communem cum camaris: *tecta laqueata*, ſ. *lacunaria*, et picta (Gr. φατνώματα) varie ſunt, et lita auro, diſtincta gemmis, margaritis. De eorum ſtructura bene VALESIVS ad *Euſeb. vit. Conſt. M.* 3, 32. quem compilauit ſecure HARDVINVS ad *Plin.* 35, 11.

26. Deſcriptio ipſa aedium priuatarum magnificentior fuit haec: primum aditum dat *veſtibulum* (Graecis προαύλιον), inde venitur in *atrium* (Gr. αὐλήν), quod porticibus circumcluditur (Gr. περίϛυλον); in quibus bibliothecae, vt in Auguſti atrio, et alia: hinc *aedes* ipſae; de quarum partibus dicere nil attinet: extat de iis liber GRAPALDI, ſaepe repetitus. Poſt eas *impluuium;* in quo ara Deorum penatium, v. *Clau. Cic.* in h. v. In villis diſtinctio eſt vrbanarum partium, i. e. ad ſimilitudinem vrbanarum aedium ſtructarum, quae habitantur a Dominis, ab ruſticanis, ad vſum rei villaticae, vt apud VARRONEM de *Re ruſt.* In illis *trichora*, *praetoria*, *triclinia*, *cubicula*, *diaetae*, etc. memorantur. De ceteris generibus operum publicorum, vt theatris, circis, amphitheatris, etc. in quibus architecturae artificium expromtum eſt, dicere hoc loco non attinet.

27. Ar-

27. Architectura vt primum per Asiaticas et Graecas colonias in Italiam venit, i. e. Etruriam et Graeciam magnam; ita post ex iisdem locis Romam, viguitque Caesarum aetate prima: post, seculo secundo, per κακοζηλίαν corrupta magis, indies vitiosa facta est; donec barbaries ingruentium populorum eam plane deleuit.

28. Instauratio bonarum literarum, dum totis viribus agerent hoc eius auctores, vt omnes antiquitatis reliquias indagarent, per quas lux affunderetur auctoribus latinitatis et literis, aditum fecit ad architecturae veteris primum cognitionem, et, bonitate eius animaduersa, etiam imitationem.

29. Primum reliquiae illae Romanae per Italiam et vicinas regiones spectatae sunt modo ab eruditis viris, et libris vulgatae sunt ad vsum literarum bonarum, donec a Mediceis incitati artifices eas figuras, et reliquias ipsas, spectare coepere ad vsum artis. Post etiam in Graeciam et Orientem reliquum plures profecti sunt ad quaerenda et inspicienda huius generis opera, in primis missu Ludouici XIV. Regis Franciae, vt formas eorum descriptas reportarent; denique etiam quidam priuatim eo abierunt, et multa, ad architecturam veterem pertinentia, retulere.

30. Ex iis itineribus nihil pulcrius hoc in genere accepimus *Ruinis*, primum *Palmyrae*, Lond. 1753. et *Balbek*, 1757. ibidem magnifice editis, a Britannis duobus, WOOD et DAWKINS, deinde *Graeciae* per architectum Regis Francici, (LE ROY) Paris. 1758. f. *Athenarum*

 per

per ROB. SAYER, *Palatii Diocletianei* in Dalmatia per R. ADAM. 1764.

31. Sed et alia opera antiqua, vt templa, theatra, amphitheatra, porticus, arcus, aquaeductus, balnea, mausolea, pyramides, obelisci, et similia, a pluribus edita laminis aeneis, et illustrata sunt literis, quae in altero genere antiquitatum enumerari et explicari solent, magnoque numero dat FABRICIVS in Bibliogr. Antiq. c. 22.

32. Artifices, ex hoc genere claros, eorumque opera nobilia enumerant FR. IVNIVS ad calcem operis de pictura vetere, et FELIBIEN, eodem, quo de pictoribus scripsit, opere. De vniuersa architectura veterum eruditum Commentarium habemus WINKELMANNI.

EX-

EXCVRSVS

AD

ARCHAEOLOGIAE LITERARIAE

CAPITA SINGVLA

VEL POTIVS

EORVM LOCA SINGVLARIA.

EXCVRSVS I.
AD
PROLEGOMENA.

Complures viri eruditi, Auctorem immortalem, ac de disciplinis aliis longe meritissimum, in explicanda et secernenda *Antiquitatis* in vniuersum, τȣ̃ *Antiqui* sigillatim, adeoque etiam *Archaeologiae*, notione non satis subtiliter versatum esse, contendunt. Nec immerito, si quid video. Postremum enim vocabulum, si per se spectes, eiusque notationem siue ἔτυμον simul respicias, expositionem rerum antiquarum, siue disputationem significat de rebus antiquis, h. e. antiquitus vel gestis, vel institutis et sancitis, vel consilio diuerso diuersa ex materia factis efformatisque per homines satis ingeniosos, vt id, quod cupiebant, facilius et rectius consequerentur. Quo sensu latissimo si accipias vocabulum, de quo quaerimus, id complectitur ea omnia et singula, quae, ex priscis temporibus quocunque modo seruata, ad nos peruenerunt. Supersunt autem primo *scripta*, tam ἀπόγραφα in Codd. MSS. quam αὐτόγραφα in lapidibus, metallis, rebus aliis; tum *opera artificum manu facta*, eademque non solum qua rationem, sed etiam qua consilium vsumque maxime diuersa, vt, signa, simulacra, templa, aedificia, alia: quorum alia sola per se existunt, reique cuiuspiam imaginem sistunt, alia in materiis aliis aut caelata, aut incisa; alia denique rerum simulacra sola suppeditant, alia non sine litteris, ea quasi comitantibus; tandem varii generis vtensilia, vasa, instrumenta, sacra, domestica, bellica, chirurgica, mundus mulicbris, cet. De quibus omnibus

 si qua

si qua disciplina recte et ordine, docte et ingeniose disputet, vel potiús philosophetur, rerum priscarum origines et progressus, caussas, vsum, vicissitudines, singularum recte eleganterque fingendarum viam et rationem, et inde natam venustatem describat, et praeter haec populorum singulorum, quorum viris sapientibus, fabrisque ingeniosis, et artificibus haec omnia debentur, res gestas, instituta sacra, ciuilia, bellica domestica, cet. exsequatur; eam iure quodam suo Ἀρχαιολογίαν, sensu latissimo acceptam, vocare possis. Verum huiusmodi res tam multiplices, tam varias, et tam discrepantes nemo, quem quidem sciam, in disciplinae vnius formam redegit, nec fortasse redigere, et, qua decet, copia, dexteritate, intelligentiaque explicare potest. Hinc viri eruditi tam ingentem rerúm priscarum vim et copiam in classes distribuere, et de nonnullis sigillatim exponere, quin τῷ Ἀρχαιολογίας vocabulo vim minus late patentem subiicere coeperunt. Id quod Ἀρχαιολογία duplex, quam habemus, satis demonstrat: alteram, Ἰουδαϊκὴν, scripsit Flauius Iosephus, alteram, Ῥωμαϊκὴν, Dionysius Halicarnassensis; eademque ille quidem de Iudaeorum, hic de Romanorum rebus, domi bellique gestis, ipsorum institutis sacris et profanis, ciuilibus et militaribus, legibus, moribus, exposuit, atque adeo vtriusque populi historiam persequutus est, neglecta, vel leuiter saltem tacta ratione ea, quam in operum antiquorum, affabre factorum, indagatione studioque sequendam esse censent viri, harum rerum prudentes. Alia ratio est Ἀρχαιολογίας Graecae, quam promulgauit Io. Potterus, Britannus, qua quidem *Graecorum antiquitates*, quae vulgo dicuntur, h. e. instituta sacra, ciuilia, bellica, publica, priuata, mores, leges et iura exposuit, neglecta ratione ea, quae ad ipsorum historiam, opera ingeniose affabreque

facta,

facta, et horum praestantiam, venustatem, vsus, cet. pertinet. De *Archaeologia Britannica* ea, quam compluribus abhinc annis diuulgare coeperunt Britanni quidam doctissimi, rei antiquariae studiosi, non attinet dicere; quoniam huius editores consilium longe aliud sequuntur, ac quod propositum est iis, qui hodie Archaeologiae rationem, vim, vsumque explicare adgrediuntur. Id quod demonstrare placet, enucleata *Antiquitatum* in vniuersum, et τȣ *Antiqui* sigillatim natura, et notione. Priori vocabulo comprehendere iussit vsus,

quem penes arbitrium est, et ius, et norma loquendi,

ciuitatis cuiuscunque, vt, Atheniensis, Romanae, cet. statum omnem, adeoque rationem sacram, profanam, ciuilem, bellicam, publicam, priuatam, instituta, ritusque omnes, mores, cet. verbo, ea omnia, quae in Potteri, Bosii, Rosini, Nieupoorti libris, ac similibus, tradita et exposita legimus. Talium antiquitatum studium, quo ducentos annos, amplius, occupati delectatique sunt viri eruditissimi, ac cui libros, ingentium thesaurorum materiam, debemus, per se quidem necessarium est, et ad antiquitatis scriptores recte intelligendos atque interpretandos vtilissimum: sed id nihilo secius maximopere discrepat ab illa Ἀρχαιολογίας idea et ratione, quam hodie viri ingeniosi et acuti mente sua efformatam tenent, atque tuentur, et quam breui post explicare placet. Vtriusque studium in multis conspirat quidem, nec raro easdem *res antiquas*, siue antiquitus factas, sibi subiectas habet, quas tractet, et in quibus considerandis, comparandis, explicandis versetur. Quoniam vero hoc diuersa via et ratione, diuersoque consilio et fine fieri potest, et solet etiam: id, quod diximus, discrimen inde nascatur, oportet, diuersusque et

 scopus,

ſcopus, quem petere, et vſus, quem inde percipere volunt viri docti, alterutrius ſtudio vacantes. Poſterius, i. e. τȣ̃ *Antiqui* κατ' ἐξοχὴν vocabulum, coeptum eſt vſurpari a viris, harum rerum prudentibus, de opere quocunque, antiquitus ex materia quacunque ingenioſe, eleganter, venuſte facto, ita vt non ſolum oculos ſuauiter feriat delectetque partium ſingularum conuenientia et proportione, ſed etiam artificis intelligentiam, ingenium, manusque dexteritatem prae ſe ferat, et vſui, cui deſtinabatur, accommodatiſſimum ſit. Quo pertinent nullius non generis ſigna, et rerum variarum ſimulacra, eademque fuſa, ſcalpta, ſculpta, ficta, caelata, picta, cet. ſiue ſola per ſe, ſiue cum aliis coniuncta, vt negotium qualecunque ſimul peragere videantur (qualia Itali *Gruppi*, et Franco-galli *des Groupes* vocare ſuerunt); ſiue litteris prorſus carentia ſint, ſiue litterata, vt numi antiqui, ſtatuae et protomae, in quarum baſi, gemmae, in quarum ora, nonnunquam litterae reperiuntur; item integra aedificia, templa, vel eorum ruinae ſuperſtites; tandem omnis generis vtenſilia, vaſa, tripodes, lampades, cet. Interim ne haec quidem omnia ſunt ita comparata, vt ad τȣ̃ *Antiqui* claſſem referri ſoleant, ſed ea tantum, quae artificis ingenioſi manu, venuſta forma, elegantia et quadam quaſi gratia ſeſe potiſſimum commendant. Huiusmodi *opera antiqua* qui indagare, et ſuper eorum materia, ſtatu et fabrica, recte conficiendi ratione, legibus, et inſtrumentis, attributis et horum inuentione, conſilio et ſignificatu, venuſtatis cauſſa et quaſi fonte, item partium ſingularum concentu philoſophari, et quidquid in eis recens adiectum eſt, a vere antiquo ſecernere, ſanamque criticen in toto hoc negotio adhibere diſcit: is *Archaeologiae*, qualem hodie dicunt plerique, operam dare cenſendus eſt. Eiusmodi autem

liber,

liber, quo haec omnia recte et ordine, prudenterque exſequendi praecepta certa, vera, ex rerum natura petita, et conſilio ſatis idonea continentur, iure quodam ſuo *Archaeologiae* nomine inſcribitur. Qualem libellum ſuum non eſſe cernens ERNESTI ὁ πάνυ, eum *Archaeologiae litterariae* nomine inſignitum voluit: vtpote quo longe plura, ad varia litterarum genera vtiliſſima et neceſſaria, quam ad operum antiquorum praeſtantiam venuſtatemque videndam atque diiudicandam fructuoſa traduntur. Quid? quod initio ſaltem, quo loco *antiquitatis cognoſcendae duplicem rationem* eſſe contendit, non ſatis perſpexiſſe videtur, aliam praeterea, nimirum *tertiam* inueniri poſſe, quin a nonnullis inuentam eſſe operum antiquorum reliquias ſpectandi, ac ſuper illis hac, qua diximus, via et ratione philoſophandi. Quod tantum abeſt, vt vitio vertendum et exprobrandum, vt potius ignoſcendum eſſe cenſeam Viro, alioquin eruditiſſimo, et de alio litterarum genere immortaliter merito. Credibile etiam opinor, Ipſum, quae eius erat ſagacitas et ingenii vis ſingularis, in hac τȣ̃ *Antiqui* ſpectandi, indagandi, diiudicandi ratione progreſſus facturum fuiſſe non vulgares, ſi Ipſi iuueni contigiſſet, vt magiſtros, praeceptiones ſimiles, certamque viam ad hanc rationem conſequendam, in ſcholis ſuis demonſtrantes nanciſceretur. Sed ſaeculi iſtius genius talia deſpiciebat, ratus, huiusmodi ſtudium non niſi ad artifices pertinere. Quo etiam factum eſt, vt ante Erneſtianum libellum exſtaret nullus, quo haec ratio et praeceptiones, ad eam recte ſequendam vtiles ac neceſſariae, traderentur. Libri fere ſimilis rationem et σκιαγραφίαν ſuppeditauit quidem auctor Franco-gallus, IACOB. SPONIVS, medicus ac rei ſimul antiquariae amantiſſimus, in praefatione, qua *Miſcellanea eruditae Antiquitatis*, Lugduni MDCLXXXV.

 fol.

fol. in lucem exire iuſſit. Hic eiusmodi librum *Archaeographiae* nomine inſcribi, et vniuerſam eius materiam octo capitibus explicari poſſe ratus eſt, ita, vt Cap. primum *numiſmatographiam;* alterum, *epigrammatographiam;* tertium, *architectonographiam;* quartum, *Iconographiam;* quintum, *glyptographiam;* ſextum, *toreumatographiam;* ſeptimum, *bibliographiam;* octavum denique, *Angeiographiam* vocando, perſequeretur. Quas ſingulis capitibus res antiquas, veluti materiam, quam tractent, et in qua verſentur, ſubiectas voluerit, hic copioſius exponere non attinet. Verum nec ipſe, libri conſimilis auctor ſuasorque, nec quisquam alius, quem quidem ſciam, tale negotium ſuſcipere, atque haec omnia, ſiue ſeruato, ſiue mutato rerum ordine, ſatis explicare voluit. Interim in hac ipſa litterarum vniuerſitate Lipſica, ante quinquaginta iam annos, iuuenum, res ſimiles addiſcere et hac ratione ſpectare cupientium, inueniebatur magiſter. Nimirum Io. Frider. Chriſtius, vir multis nominibus celeber, ac doctor ſingularis, qui, quam Ipſe in pictura lineari conficienda non parum exercitatus, ſpectandoque et examinando, per itineris opportunitatem, complura vetuſtatis opera ingenioſe venuſteque facta, quaſi imbiberat guſtus elegantiam, atque intelligentiam, liberaliter transfundebat in iuuenes Generoſiſſimos atque Nobiliſſimos, ipſo praeceptore vti haud dedignatos; quique, praeterquam multis aliis, mihi quoque omnem huius ſtudii amorem, et talium deliciarum, ſiquis in me ineſt, ſenſum inſtillauit; eo quod in ſcholis cum ſuper antiquitate Rom. tum maxime ſuper re litteraria in vniuerſum habitis, numos, idola, alia, e theſauro ſuo depromta, oſtentaret, et eorum rationes explicaret. Verum vir eximius, vt plerorumque, qui ipſum audiebant, vtilitatibus conſultum volebat, et pauciſſimis

tantum

tantum contingere sciebat, vt τȣ̃ *Antiqui* studium in itineribus et diuturnis et sumtuosis persequi possent et quasi absoluere: ita suis in institutionibus litteraturae vniuersae epitomen, quam *solius Antiqui* notitiam et rationes tradere et explicare maluit, ideoque multa simul complecti, quae viro cuique erudito ad res multas prodesse, illiusque scientiam augere possent. Id quod magistro huic praestantissimo in primis propositum fuisse, plane demonstrant Ipsius praelectiones: vtpote cuius, docentis, verba et placita, per nonnullos calamo excepta, et deinceps in ἀπογράφοις cum aliis communicata, itaque sparsa, multis iamdudum et emolumento, et ornamento fuisse constat, ita tamen, vt horum non pauci sortem graculi illius (Phaedr. l. I. fab. 13.) commeruisse videantur. Vnde non male fecisse iudicandus est Io. Car. Zeunius, quod praelectiones istas, multorum manibus iam tritas, et multis in ἀπογράφοις deprauatas, e pluribus libris manuscriptis, inter se comparatis, descripsit, variisque additamentis auctas, in lucem emisit, Lipsiae A. O. R. MDCCLXXVI. forma quidem octopartita. Libellus enim, publici iuris factus, impedimento iam est, quo minus alii similis plagii culpam contrahere possint. Quod autem Christio, in praelectionibus, quas dixi, habendis propositum fuit; hoc idem fuisse videtur Ernestio, tam in simili praelectionum ratione, quam in libello, quem denuo edimus, scribendo et promulgando. Vnde hunc *Archaeologiae litterariae* nomine inscribendum vidit: quo sese litterarum potius vniuersarum, quam operum, ab antiquitatis artificibus ingeniose et affabre factorum, rationem habere satis significauit. Aliquamdiu post omnem *Archaeologiae, Antiquitatum*, et τȣ̃ *Antiqui* κατ' ἐξοχὴν rationem multo subtilius indagauit et explicauit ὁ πάνυ Heynius, tum in Elogio Winkelmanniano, tum in *Intro-*

ductione

ductione in τῦ Antiqui ſtudium, quam in ſcholis academicis plenius enucleare, et qua veluti duce, ſingulis, qui ipſum audiunt, inſtillare ſolet praeceptiones ac leges, quibus imbuti opus quodque antiquum ingenioſe et affabre factum, vere recteque et diiudicare, et aeſtimare poſſint. Huius generis Archaeologia paullo copioſius et enucleatius ſcripta nondum exſtat: et quamquam optabile eſt, vt vir quispiam eruditus et praeſidiis neceſſariis inſtructus hoc ſaxum voluere velit; tamen ob ingentes difficultates (v. Heyn. Elog. Winkelm. p. 32. ſ.) ſimilem librum, omnibus quidem numeris et partibus perfectum et abſolutum, hoc tempore exſpectare, quin ne ſperare quidem licet, propterea quod pleraque artificum antiquorum opera, huc, illuc diſſipata, adſeruentur, vel in oppidorum, miſere euerſorum, ruderibus ſub terra lateant. Viro litterarum optimarum ſtudioſo, ſufficere poteſt, ſi, quae eorum? et cur longe praeſtantiſſima ſint? quibus locis ſuſpendant vultum mentemque velut picta tabella? quibus in libris delineata reperiantur? didiciſſe haud grauatur. Cui per tempus, vitae inſtitutum, reique familiaris rationes licet, vltimas terras peragrare, et quae vbique locorum exſtent opera antiqua, intueri et examinare; is veris accommodatisque praeceptis imbutus, haud dubie inſignem ex eis ſpectatis conſideratisque capiet delectationem, quin ſenſum et guſtus elegantiam non illiberalem, aut homine docto indignam. Interim ne ille quidem, me iudice, reprehendendus eſt, qui, eiusmodi opera ſpectans, ſimul animaduertit, quae ex iis veluti mutuari, et ad ea, quae ab ERN. §. 2. memorantur, plenius intelligenda et explicanda prudenter vſurpare poſſit. Etenim priſcae artis monimenta vel eo ſingularem afferunt vtilitatem, quod res multas ſpectandas contemplandasque ſiſtant, quarum deſcriptiones vel notiones

notiones ſatis claras et adaequatas ex ſcriptorum antiquorum verbis plerumque perpaucis haurire non poſſumus: quo ipſo verum eſſe confirmant Horatianum illud (A. P. v. 180. ſſ.)

Segnius irritant animos demiſſa per aurem,
quam quae ſunt oculis ſubiecta fidelibus, et quae
ipſe ſibi tradit ſpectator.

Id quod non temere et inconſiderate ſtatuere mihi videor. Quantam enim vim habeat prudens operum priſcorum ſpectatio, et quam fructuoſa et efficax ſit ad intelligentiam et guſtus elegantiam quaſi gignendam et animis inſtillandam, plane apparuit ex inſtauratione artium pulcrarum, non niſi inde initium ducente. Nimirum coeperant iam inde a Saeculo XIV. et XV. nonnulli picturae rationem emendare. Sed, quod ſequebantur, tum demum felici ſucceſſu aſſequuti ſunt, quum in effoſſis variis monimentis ſepulcralibus, maxime vero Titi, imperatoris, thermis, et harum quidem *ſeptem fornicibus*, (quos Italice *le ſette celle* vocabant, et in quorum vno Laocoontis *σύμπλεγμα*, ſtupendo prorſus artificio confectum, feliciter latuerat) reperiſſent *picturas parietarias:* quas idemtidem ſpectando, imitando, certas artis ſuae leges inde capiendo, et aliis in locis et laboribus prudenter ingenioſeque adhibendo Sanctius Raphael, Vrbinas, hoc adſequutus eſt, vt vel hodie recentioris aetatis pictorum primus ac princeps cenſeatur. Et quamquam fornices illi, poſthac prorſus neglecti, denuo variis ruderibus et ruinis obruti ſunt ita, vt verus eorum locus hodie prorſus ignoretur: fructus tamen, quos, praeter Vrbinatem, alii ipſius aequales et ſucceſſores ex iſtis ceperant, vel ad aetatem noſtram pertinent: ſiquidem artifices ingenioſi, tum degentes, in tabulis a ſe pictis, veram artis rationem oſten-

oſtenderunt, certiſſimasque praeceptiones ac veluti leges poſteris tradiderunt. Praeterea eodem fere tempore *libri mſſ.* qui tum ſoli erant, aeſtimari ſunt coepti, a Dante potiſſimum et Petrarcha, qui lectitandis operibus, quae veteris Graeciae Latiique ſcriptoribus, poetis potiſſimum, debentur, ipſi exſtitere poetae ſingulares ac praeſtantiſſimi, carminibusque eleganter et ingenioſe ſcriptis, effecerunt, vt alii quoque eadem priſcae aetatis ſcripta, quaererent, colligerent, et lectitando guſtus elegantiam pedetentim contraherent. Quod eiusmodi libros conquirendi legendique ſtudium deinde ad Franco-gallos, Germanos, alios, tranſiiſſe conſtat: eoque facto litterarum elegantiorum ſplendor fugauit triſtem barbariem et ſqualorem, quo, quaſi foedatae, plane nullos, nedum mirabiles excitare potuerant ſui amores. Et quoniam prudentes ſcriptorum veterum lectores in eis locos, ad architecturam et artes alias pertinentes, offendebant, quorum veram ſententiam, quin ne ſingulorum quidem verborum vim peruidere poterant: aedificiorum priſcorum rudera et columnarum reliquias effodiendas, indagandas, et cum dubiis auctorum locis comparandas eſſe intellexerunt, vt, quae vera ſimilium locorum verborumque mens eſſet, perſpicerent. Et quoniam hac via peruentum erat eo, vt priſcae aetatis architecturam multo praeſtantiorem et venuſtiorem fuiſſe cernerent, quam quae in aedibus ſacris et arcibus exſtruendis adhuc dominata eſſet: praeter paucos alios, Laurentius, Coſmi F. Mediceus, Florentiae coepit ſcholas inſtituere, quarum magiſtris imperatum erat, vt iuuenes, futuros artifices, priſcae artis opera, vt, ſigna, ſtatuas, columnas, alia, graphide quam accuratiſſime delineare, picturaque lineari primum exhibere, itaque ſatis exercitatos ſtatuas, columnas, tabulas pictas, alia, pro ſuo quem-

que

que ingenio, elaborare iuberent. Quibus ex ſcholis non pauci artifices eximii, ſtatuarii, pictores, architecti, tanquam ex equo Troiano egreſſi ſunt. Quorum omnium haud dubie primus et princeps exſtitit Michael Angelus Buonarottus. Ceterum hoc idem, quod ſupra diximus, Codd. MSCC. conquirendi, atque operum vetuſtorum reliquias vel e telluris latebris effodiendi ſtudium, hunc ſimul attulit fructum, vt *lapidum titulos* adhuc neglectos, diutius negligere nollent viri litterarum amantes, ſed eos aut ipſi deſcriberent, aut per alios deſcribendos curarent: intellecto, multa iis contineri, quae ad hiſtoriam priſcam, chronologiam, antiquitates, criticen, linguae copias augendas pertinerent, item alia inde peti poſſent. Progreſſi deinceps ſunt ad *rei numariae* ſtudium; ita tamen, vt non niſi *numos Latinos* maximi facerent, hosque in primis conquirerent, deſcriptos interpretarentur et ad hiſtoriam Rom. illuſtrandam confirmandamque adhiberent. Quo in ſtudio erratum eſt, eo quod primum *numos Graecos*, Latinis longe fructuoſiores, ſi non deſpexerunt, certe quidem non, vt par erat, aeſtimarunt; tum quod artificii, in numis conſpicui, rationem habuere nullam. Porro in pretio eſſe et conquiri coeptae ſunt *gemmae* tam *ſcalptae*, quam *caelatae;* quas non ſecus, ac reliqua vetuſta artis opera, conſiderare et tractare aliquamdiu fuerunt. Tandem demum, qui poterant, *ſtatuarum* quoque integrarum rationem habere, eas, vbi et quibus licebat, e terra effodere, colligere, redimere, et locis ſatis accommodatis collocare coeperunt. Verum omnia haec vetuſtatis opera, quamuis ingenioſa et ſtupendo artificio eximia, vsque ad Winkelmanni, popularis noſtri, aetatem ſpectarunt homines, docti, indocti, non niſi velut *ſupellectilem antiquariam*, lautam quidem illam, ſumtuoſam et magni-

magnificam, ſed non vt optimam et pulcerrimam, et vt opera, in quibus artificum immortalium ingenium, prudentiam, manus dexteritatem, et guſtus elegantiam multo plus, quam eorum materiam, etiamſi pretioſiſſima ſit, mirari et aeſtimare debeas. In quo quantum peccatum ſit a plerisque, illuſtris Heynius loco, quem ſupra dixi, ſatis demonſtrauit. Cuius viam et rationem propoſitam ſi hoc in ſtudio tractando ſequimur, iure quodam noſtro ſperare poſſumus; fore, vt tam egregiis artis priſcae operibus ſpectandis, et penitus cognoſcendis, veri pulcri ſenſum et guſtus elegantiam adipiſcamur, et quid artis, venuſtatis, ingenii, quin ſapientiae, in eis inſit, plane perſpiciamus. Quae omnia tantum abeſt, vt ſolis ex libris aut ſimplici talium operum ſpectatione veniant, vt potius identidem ad haec artis monimenta redire, ſingulas eorum partes, vel minutiſſimas, recte ſcrutari, ſubtiliter inter ſeſe comparare, talique ratione oculorum iudicium recte et vero conuenienter formare debeamus, antequam, quod volumus, reapſe adſequimur. Cui haec omnia facere, et Corinthum, vt ita dicam, adire non contingit, eius cognitio rerum ſimilium, et inde hauſta *intelligentia* nunquam non manca et imperfecta ſit, neceſſe eſt. Quid? quod ad haec ipſa ſpectanda et diiudicanda, praeter alia, ſimul adferre oportet facultatem criticam, multo vſu exercitatam, vt ingenioſam artificis antiqui manum et laborem a recentioris cuiusdam inſtauratione, ne dicam, fraude, ſecernere poſſis, nec te turpiter decipi ſinas. Hoc tum in ſingulis operum ſimilium partibus tenendum eſt, tum in nominibus, quae eorum multis temere, nec raro fallendi cauſſa, adſcripta ſunt; quin etiam in titulorum vere antiquorum litteris, quas ſaepenumero aut mutatas, aut inductas conſtat in numis, aut a

manu

manu recenti adiectas, vt, in gemmis, statuis, protomis, basibus, vasis, aliis, quibus impostor turpioris lucri amans, plerumque prisci cuiusdam viri celeberrimi, aut artificis clarissimi nomen addidit, vt emtoribus cupidis facilius imponere, suamque mercem carioris vendere posset *).

*) Quo pacto numi antiqui deprauari soleant, et reapse deprauati sint, satis indicauit Christius libello, Zeunii V. C. cura edito, p. 167. ff. qui etiam p. 169. eiusmodi impostores quosdam indicauit. Alium, eumque Romanum, et nonnulla eius opera ficticia, exposuit Illustriss. Caylus, Recueil d'Antiquités, Tom. V. p. 251.

EXCVRSVS II
AD
PROLEGOMENORVM §. 4.

Opera antiqua non male, nec temere dispertiuit ERNESTI Celeberr. in *litterata* et *litteris carentia:* habebat enim, quo se tueretur, effatum: *A potiori fit denominatio,* quod iam tritum sermone, et vulgare est: recte etiam posteriora interdum *litteris esse notata* obseruauit. Interea leuiter lapsus esse videtur, *numos* non minus, quam Codd. scriptos, chartas, titulos, prioribus adnumerando. Verum est, hos sine litteris non esse, quin ne animo quidem fingi posse; numorum etiam antiquitus çusorum plerosque litteris insignitos esse. Sed nihilo secius eorum complures, *litteris prorsus carentes,* hoc, illo loco percussi sunt, hodieque exstant: quod plane demonstrant libri, in quibus, adiecta singulorum pictura lineari, recensentur et explicantur. Cuiusmodi numos, si opus esse crederem, proferre possem e Siculis, quos Cels. Princeps Torremutius promulgavit, item ex numismatibus Musei Honorii Arigoni, Veneti, A. MDCCXXXXI. Taruisii editis, alios vt silentio praetermittam. At enim vero, vt in numis, alioqui litteratis, non pauci reperiuntur litteris carentes; ita, ex altera parte, inter opera antiqua, vulgo litteris carentia, genus occurrit fere nullum, quod non interdum litteras prae se ferat. Hinc Athenaeus (Deipnosoph. l. XI. c. 4. p. 466. f. et Casaubonus in Animaduers. ad Athen. p. 785. ss.) ex Alexidis carminibus commemorat vasa et pocula γϱαμματικὰ,

h. e.

h. e. litterata, eademque aureis litteris insignita (conf. Martorelli de Theca Regia Calam. l. II. c. 4. p. 392. f.): et in Winkelmanni Historia Artium, Italice facta, et Mediolani promulgata, in lucem quasi exiit (Tom. I. p. 31.) vas vitreum, singulari artificio, tornique ope factum, in cuius collo, infra oram supremam, litteris, ferruminatis quidem, sed vitreis et exstantibus, scriptum est BIBE VIVAS MVLTIS ANNIS. Annulos, tesseras, quin lateres coctiles vna cum litteris ibi expressis, commemorauit Illustriss. Caylus (Rec. d'Antiqu. Vol. IIII. p. 266. et alibi). Columnas, tabulas pictas, gemmas, alia huius generis, quae praeter morem litteras in fronte gerunt, de industria omittere placet. Adeoque verum est, regulam vel legem, sine exceptione, esse nullam.

EXCVRSVS III
AD PART. I. CAP. PRIMVM
DE
SCRIPTVRA ANTIQVA.

Complura quidem, quod nemo facile inficiabitur, ſcitu et iucunda, et neceſſaria, hoc capite complexus eſt, ac cum viris eruditis communicauit B. ERNESTI: quem his plura etiam in ſcholis, ſuper hoc loco diſputaſſe fatentur, qui Ipſum audiuerunt, omnes. Verum haec, maximam partem, iudicabit ἀπροσδιονύσως dicta eſſe, qui ex eiusmodi inſtitutione non niſi τῦ *Antiqui* notitiam haurire auet ac percipere; etiamſi in alia omnia abeat, qui antiqua, ad vniuerſam rem litterariam pertinentia, h. e. archaeologiam litterariam, ſibi traditam cupit et inculcatam. Huiusmodi lectorem, reor, vel maxime tanget quaeſtio, hic loci agitata: nimirum de ſcripturae omnis, adeoque de litterarum ipſarum originibus, prima ſingularum figura, propagatione, viciſſitudinibus, reliquis, quae coniuncta ſunt cum eximio, quin plane diuino ſcribendi, h. e. animi ſui ſenſa, cogitata, varia idearum et notionum genera et formas, paucis litterarum figuris, aliorum conſpectui quaſi ſubiiciendi, atque adeo cum ipſis abſentibus et poſteris communicandi, inſtituto. Quod diuinum appellari poſſe arbitror. Vnde adſtipulor etiam Britanno illi ἀνωνύμῳ, qui nec prorſus abſonum, nec a veroſimili alienum, aut Deo o. m. indignum eſſe contendit, ſiquis hunc, ſapientiſſimum rerum omnium auctorem, contendat, Moſem

per

per ſe, nulliusque alius interuentu, ſcribendi artificium docuiſſe (v. Some Enquiries concerning the firſt Inhabitants, Language, Religion, Learning and Letters of Europe. Oxford 1758. form. 4. p. 96. ſſ.). Verum vt ſecus exiſtimes, id tamen dignum profecto eſt, quod vir quisque eruditus recte aeſtimet, et propter emolumenta longe maxima indaget ac demiretur. At enim quum idem hic locus, per ſe quidem ad hiſtoriam litterariam pertinens, tangatur a quouis ipſius auctore, neque ad τȣ̃ *Antiqui*, quod proprie dicitur, naturam et rationem referri iure quodam ſuo poſſit: rectius, me ſaltem iudice, fecerit B. A. ſi, tali quaeſtione hoc in libello, ſi non penitus omiſſa, certe quidem non niſi ὡς ἐν παρέδῳ memorata, plenius ac copioſius, quae ad priſcorum artificum opera ingenioſe affabreque elaborata ſpectant, et ad horum elegantiam, venuſtatem, praeſtantiamque videndam neceſſaria ſunt, expoſuiſſet. Sed eum credo aliquid ſequutum: loci grauitatem maxime, et multiplicem eorum, qui hiſtoriae litterariae ignari, ipſum audiebant, fructum et vtilitatem. Quod ſi Ipſius fuit conſilium, vt videtur fuiſſe, tantum abeſt, vt hoc vituperare poſſis, vt potius recte et vere laudare debeas. Quo quidem ab loco perquam fructuoſo, ne veluti aſymbolus diſcedere videar: itidem nonnihil ſuper eo diſſerere, quidque mihi videatur, paucis exponere placet. Ac primum quidem omnium, vt prorſus irritam, ita et inconſideratam, nequid grauius ſciſcam, opinor eſſe operam eorum, qui hodie in perſcrutanda ſcripturae hiſtoria eo progrediuntur, vt, qui mortalium pro primo et principe eius auctore habendus ſit, definire velint. Rem adeo vetuſtam quum ad liquidum explorare nec Graeci potuerint, nec Romani: qui iſtam nos, bis mille annos ſerius degentes, priuatique tot priſcis monimentis, vere et recte expe-

diamus? Et vt reapſe expedias, ecquem inde fructum ad ipſam rem litterariam, huiusque florem et incrementum, redundaturum eſſe cenſes? Nomen, arbitror, prorſus inane noſſemus, cuius ſcientia viris eruditis non plus prodeſſe queat, quam ignoratio obeſſe. Praeterea fieri quoque potuit, vt homo non vnus, ſed plures ſimul, idque caſu, quod ſaepe accidiſſe conſtat, vel vrgente neceſſitate, et prouidentia diuina adiuuante, prima artis tam ſingularis, tam mirificae initia inuenirent, inuenta alii poſthac pedetentim perficerent. Quod ſi acciderit, rei, de qua quaeritur, tam auctorem primum, quam certum exploratumque tempus, ne Oedipus quidem plane docere poſſit. Quod idem de integris populis dicendum opinor. Sunt quidem plerique, qui artium et inſtitutorum omnino omnium velut incunabula apud Aegyptios quaerenda eſſe contendant, auctoribus potiſſimum Franco-gallis, Illuſtriſſ. Caylo, Gogueto, aliis, adeoque ſcribendi etiam artificium ab iis cogitatum, et poſthac cum Moſe, populi Iudaici legislatore, et ſcriptore, cuius libri exſtant, omnium vetuſtiſſimo, aliisque cum populis communicatum perhibeant: verum ego ipſorum rationibus nondum potui perſuaderi, vt hanc in ſententiam abirem. Aegyptiorum ingenium, mores, et reliqua vitae inſtituta, qualia quidem Moſis aetate, non diu poſt, Ptolemaeis regnantibus, fuere, me adducunt, vt ipſis adſtipulari vehementer dubitem; in primisque cauſſae iſtae, quas Britannum ἀνώνυμον, quem ſupra dixi, docte et ingenioſe perſequutum reperio (l. c. p. 104. ſſ.). Ac de ceteris quidem bellis, quas vocant, artibus, alio loco, quid mihi videatur, diſſeram: hoc opinionem qualemcunque meam de ſcripturae originibus breuiter ſtrictimque exponere placet. Non temere Britannus eruditiſſimus, Warburtonus, exiſtimaſſe videtur, omne

omne scribendi initium factum esse per pictas rerum, in contrahendo quocunque negotio, vt, emtione, venditione, permutatione, cet. significandarum figuras, quibus veluti cogitatorum et sensuum signis vterentur primi homines: (v. ei. Divine Legation of Moses, Book IV. Sect. 4. vol. III. p. m. 69. ss. quo loco sententiam suam illustrat, confirmatque exemplo Mexicanorum, figuris similibus vtentium, vt populares suos, bellum sibi ab hoste peregrino inferri, docerent, l. c. p. 71, not. *d. e.*) posthac mera signa, velut ea, quae hieroglyphica vulgo dicantur, vsurpari coepta: tandem ad litteras ipsas, et scripturam propriam peruentum esse. Nec longe ab eo discedit Goguetus, initium fuisse ratus in scriptura hieroglyphica: sequutam esse syllabicam, qualis sit hebraica sine punctis, seu vocalium signis: tandem viam et rationem per consonantes et vocales simul scribendi stabilitam fuisse (De l'Origine des Loix, des Arts, et des Sciences, et de leurs progrès, Tom. I. Livr. 2. chap. 6. p. m. 361. sqq.). Altera sententia adeo non (quod visum est nonnullis) aduersatur repugnatque alteri, vt potius vtramque, iusta earum contentione facta, eodem collineare appareat. Auctor enim Franco-gallus non minus, quam Britannus, scribendi initia contendit quaerenda esse in pictis rerum ipsarum figuris: id quod tuetur etiam *ἀνώνυμος*, quem dixi, huius popularis, scriptores alios antestatus (l. c. p. 93.). Verum Aegyptii pro obstinato, quo erant, ingenio et pertinaci antiquitatis amore studioque eas, veluti a Thauto sibi traditas, adeoque sacras, seruare, atque ad indicandas rerum plurium ac recens inuentarum ideas, nonnihil interdum mutare et augere, quin, litteris iam inventis, ab aliisque communiter vsurpari coeptis, diutius adhibere, quam prorsus relinquere maluerunt: quas Graeci posthac, haud dubie per sacerdotes calli-

 dos

dos versutosque decepti, et persuasi, eis res non vulgares ac publice gestas, sed arcanas et religiosas occultari, temere ac sine grauiori caussa *ἱερὰ γράμματα*, et *ἱερογλυφικὰ* vocarunt. Qui opinionis error per eorum libros vel ad nos peruenit. Illustriss. quem supra dixi, Caylus, in Rerum antiquarum Collectione (Tom. I. p. 65. et V. p. 77.) efficere quidem ex quibusdam fragmentis Aegyptiacis adgreditur, plebem pedetentim ex hieroglyphicis iustas litterarum figuras deriuasse, et in scribendis rebus vulgaribus adhibuisse: quod iam ante eum Kircherus affirmauit (Hist. Obel. Pamphil. art. I.), aliique colligere voluerunt ex inscriptione Aegyptiaca, in Montefalconii opere (Antiquités expliqu. vol. II. Part. 2. pl. CXL.) promulgata. Quin sententiae, ab hisce viris eruditis propositae, praesidium et argumentum peti posse videtur ex verbis sequentibus Diodori Siculi, qui, obseruato, (Βιβλιοθ. γ'. p. 101. edit. Steph.) *τάς τε τῶν ἀγαλμάτων*, sc. apud Aegyptios, *ἰδέας, καὶ τὰς τῶν γραμμάτων τύπους αἰθιοπικὰς ὑπάρχειν*, ita scribere pergit, *ἰδίων γὰρ αἰγυπτίοις ὄντων γραμμάτων, τὰ μὲν δημώδη προσαγορευόμενα πάντας μανθάνειν, τὰ δὲ ἱερὰ καλέμενα παρὰ μὲν τοῖς αἰγυπτίοις μόνας γινώσκειν τὰς ἱερεῖς.* Sed ne hic quidem locus rem dubiam satis probabilem reddit. Primum enim Diodorus, scriptor admodum recens, nec tempus designat, quo Aegypti vulgus *γράμματα δημώδη* vsurpare coeperit, et *τὰ ἱερὰ καλέμενα*, quae in Aegyptiis soli sacerdotes discant et calleant, *παρὰ τοῖς Αἰθίοψιν*, ait, *ἅπαντας τέτοις χρῆσθαι τοῖς τύποις.* Tum figuras, quas in fragmentis, quae diximus, Aegyptiacis, admistas videmus aliis hieroglyphicis, pro veris litteris habere vix licet, propterea quod a cuiusque populi antiqui litteris nimium quantum discrepant. Et vt denique verae sint litterae,

quas

quas illi viri doctiſſimi contendunt, nihil tamen certi ex eis effici cogique poteſt, propterea quod vera fragmentorum illorum aetas plane ignoratur. Recentiora eſſe poſſunt, et tempore ſcripta eo, quo Aegyptiis, regum Graecorum imperio ſubiectis, ſcribendi via et ratio iam ſatis cognita erat et peruulgata. Vnde illa, et ſimilia fragmenta, vim probandi aliquam habere negat ἀνώνυμος Britannus, quem ſaepe iam diximus, (l. c. p. 108. ſ.). Id quod plenius adhuc intelligi poteſt ex V. C. Tychſenii commentatione ſuper priscorum Aegyptiorum via et ratione litteris propriis ſcribendi, quam lingua vernacula exaratam, locum primum occupare iuſſit in der Bibliothek der alten Litteratur und Kunſt, et huius quidem part. VI. Quid? quod hic non minus, (l. c. p. 61. ſſ.) quam ille, (l. c. p. 104. ſ.) nec Moſem, nec Cadmum, ſcribendi artificium ex Aegyptiis diſcere potuiſſe, cauſſis non leuibus adductus, contendit. Quamquam enim alter omni Aegyptiorum ſapientia imbutus eſſe (Act. Ap. VII. 22.), alter primus litterarum plerarumque figuras Graecis attuliſſe memoratur: num ideo credamus, neceſſe eſt, Aegyptiorum aequalium ſcientiam et prudentiam comprehendiſſe, praeter artes alias, iuſtam et ſatis perfectam ſcribendi viam et rationem, populis, quotquot tum celebres erant, omnibus adhuc incognitam, nec vſitatam, ita vt homines omnino omnes, adeoque Moſes pariter ac Cadmus, eam non niſi ipſorum in ſcholis diſcere potuiſſent, ac debuiſſent? Impetrare ab animo profecto haud poſſum, vt Aegyptios ſolos, vti aliarum diſciplinarum omnium, ita ſcribendi artificii gnaros, reliquos populos omnes ac ſingulos artium prorſus expertes, verbo, aeque ſtupidos, ſtolidos, bardos ac barbaros fuiſſe exiſtimem, ac multi hodieque in Aſiae, Africae, Americae regionibus extremis et inſulis prope adiacentibus

centibus reperiuntur. Quam, Graecis quidem auctoribus, de ſingulari Aegyptiorum ingenio, prudentia et dexteritate, animo et cogitatione fingimus ac tuemur opinionem, et quam contra de reliquorum populorum omnium ſtupiditate et ignorantia; ea haud dubie non niſi praeiudicata eſt, nosque vehementer impedit, quo minus id, quod verum et ab omni partium ſtudio et cupiditate liberum eſt, videre poſſimus, ac, ſi poſſimus, velimus. Quae ratio quantopere dedeceat viros prudentes et vnius veri ſtudioſos, ecquis eſt, qui non videat? Paucis eam perſtringit *ἀνώνυμος* noſter (l. c. p. 57. 64. ff. et alibi) ideoque copioſius refellere, non eſt neceſſe. Quo tempore in viuis erant Moſes et Cadmus, quos plerique aequales fuiſſe ſtatuunt, Aſiae, auſtralis aeque ac borealis, item Europae regiones et inſulae, complures iam alebant homines, tum aliarum artium, ad vitae cultum neceſſariarum, tum nauigandi et mercandi ſtudio florentes, quorum poſtremos, in primis rerum venalium conſignatio, emtarum, venditarum, expenſorum, acceptorum, nominum ſeu debitorum rationes non poterant non compellere, vt tot et tam diuerſas res ſignis, quam fieri poterat, pauciſſimis, in tabulas, quisque ſuas, referrent, eis animi ſui ſenſa et cogitata exprimerent, et cum aliis in contrahendo qualicunque negotio communicarent. Qua ipſa via et ratione litterarum ſuarum figuras, rudes quidem adhuc illas, ſed ad rerum, ſenſus ferientium, imagines vtcunque exprimendas ſatis idoneas, populos alios docuiſſe, et coloniis eo deductis impolitum ſcribendi artificium tradidiſſe videntur. Haec coniectura qualiscunque mea me adducit, vt ad Syros, ſenſu tam lato ſumtos, vt Aſſyrii, Phoenices, Arabes, quin Hebraeorum maiores, hoc nomine comprehendantur, eam pertinere credam laudem: in primisque ad Phoenices, quos,

orae

orae maritimae opportunitate et beneficio inuitatos, a primis inde temporibus, animum ad mercaturam faciendam applicuiſſe, et eius melius ac tutius ſtabiliendae, et fructuoſius continuandae cauſſa, non ſolum naues aedificaſſe, in eisque merces, hinc, inde, exportatas, trans maria miſiſſe, ſed etiam in Africae, Hiſpaniae, Galliae, Italiae, Graeciae, Aſiae minoris littoribus, et inſulis eo pertinentibus, colonias condidiſſe quam plurimas, inter omnes conſtat. Quod quum ita ſit, ecquis dubitare auſit, colonos iſtos litterarum figuras, in patria ſi non inuentas, certe quidem adhiberi ſuetas, ſecum attuliſſe ad veteres locorum iam occupatorum incolas; hos vero eas, intellecta illarum vtilitate, non grauatim accepiſſe, et in negotiis contrahendis poſthac vſurpaſſe? Quo pacto fama de Syris, litterarum inuentoribus, in ipſam Cretam, inſulam, penetraſſe videtur. Nam Diodoro Siculo teſte, (l. V. p. m. 235.) *ταῖς Μούσαις*, aiebant Cretenſes, *δοθῆναι παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν τῶν γραμμάτων εὕρεσιν· — — — πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας, ὅτι Σύροι μὲν εὑρεταί τῶν γραμμάτων εἰσὶ, παρὰ δὲ τούτων Φοίνικες μαθόντες τοῖς Ἕλλησι παραδεδώκασιν, οὗτοι δ᾽ εἰσὶν οἱ μετὰ Κάδμου πλεύσαντες εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς Ἕλληνας τὰ γράμματα Φοινίκια προσαγορεύειν· Φασὶ τοὺς Φοίνικας οὐκ ἐξ ἀρχῆς εὑρεῖν, ἀλλὰ τοὺς τύπους τῶν γραμμάτων μεταθεῖναι μόνον, καὶ τῇ γραφῇ ταύτῃ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων χρήσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο τυχεῖν τῆς προειρημένης προσηγορίας.* Ceterum ex his Diodori verbis, quibus Cadmus *οὐκ ἐξ ἀρχῆς εὑρεῖν, ἀλλὰ τοὺς τύπους τῶν γραμμάτων μεταθεῖναι μόνον*, narratur, et loco eiusdem ſcriptoris alio, (l. III. p. m. 140.) quo Dionyſium Mileſium narrat, *παρ᾽ Ἕλλησι πρῶτον εὑρετὴν γενέσθαι Λῖνον ῥυθμῶν καὶ μέλους· ἔτι δὲ Κάδμου κομίσαντος*

ἐκ

ἐκ Φοινίκης τὰ καλέμενα ΓΡΑΜΜΑΤΑ, πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν μεταθεῖναι διάλεκτον, καὶ τὰς προσηγορίας ἑκάστῳ τάξαι, καὶ τὰς χαρακτῆρας διατυπῶσαι. κοινῇ ἐν τὰ γράμματα ΦΟΙΝΙΚΙΑ κληθῆναι διὰ τὸ παρὰ τὰς ἕλληνας ἐκ Φοινίκων μετενεχθῆναι· ἰδίᾳ δὲ τῶν Πελασγῶν πρώτων χρησαμένων τοῖς ΜΕΤΑΘΕΙΣΙ χαρακτῆρσι, πελασγικὰ προσαγορευθῆναι, ex duplici, inquam, hoc loco effici cogique posse censet ἀνώνυμος Britannus (l. c. p. 109. ff.), Graecos, si non omnes, certe quidem nonnullos, eo iam tempore, quo Cadmus appulerit, nonnulla animi sensa exprimendi signa, vel litterarum figuras habuisse, has tamen, auctore, quin duce Dionysio Milesio, cum Phoeniciis permutasse, eoque libentius, quod idem vir doctus et poeta, illarum nomina dura et peregrina, *Alph, Beth, Gaml, Dalth,* cet. in faciliora et Graecis auribus suauiora, *Alpha, Beta, Gamma, Delta,* cet. quasi transire iusserit. Qua opportunitate Herodoti verba, (l. V. §. 58. p. 399. ed. Wesseling.) quae ipsius coniecturam prorsus refellere putes, cum Diodori dictis ita conciliat, vt alter alteri non repugnare videatur. Sed vtcunque haec existimentur, Graeci profecto plerique vno ore confessi sunt, sese debere Cadmo, et huius comitibus, sedecim litteras; ideoque vel diu post, earum figuris nonnihil mutatis, numeroque simul adaucto, ΦΟΙΝΙΚΗΙΑ nuncupare haud desierunt; plane persuasi, ipsum aeque ac socios itineris, ex Phoenicia oriundos, hanc scribendi rationem, in patria sua traditam acceptamque, secum communicasse (v. Diodor. Sic. l. III. p. m. 140. et Britanni anonymi Enquiries, p. 110. ff.). Accedit, quod ex Alphabeto, Phoenicium quod vocatur, reliqua tantum non omnia populorum, qui litterarum scientia olim floruere, manasse contendunt scriptores complures, vt, Montefalconius (Palaeo-

(Palaeograph. Gr. l. II. c. 1. p. 115. ff.), Ludouic. Ioseph. Velazquez, Hispanus, (Ensayo sobre los Alphabetos de las letras desconocidas, p. 23. ff.) qui de priscis litteris, in monimentis Hispanorum offendi solitis, vehementer contendit, eas legi et explicari non posse, nisi cum Graecis ac Phoeniciis, parum vel nihil inter sese dissimilibus, scite prudenterque comparentur: item Ludouic. Dutens, qui priscas litteras Graecas cum populorum Orientalium litteris comparauit (Explication de quelques medailles Grecques et Pheniciennes, Differt. III. p. 167.), ac praeterea Alphabetum Phoenicico - Punicum, et Siculo - Punicum, ad numos complures rectius et verius interpretandos vtilissimum, suppeditauit (l. c. Differt. I. tab. aen. 3.). Plures de industria silentio praetermittere placet. Quorum virorum argumenta et rationes quum non leues sint, nec contemnendae, et sententiam, ab iis propositam, valde verisimilem reddant; equidem caussam video nullam, cur eis in quaestione tam difficili et obscura, adsentiri non liceat. Interim sedecim litterarum, a Phoenicibus acceptarum, figuras alii diutius vsurparunt, alii pedetentim nonnihil vna cum ipsa a dextra sinistram versus scribendi ratione mutarunt. Pelasgi et Athenienses eas diutissime adhibuisse, eisque Linus etiam, Orpheus, Pronapides ac Thymoetes, in poematis, quisque suis, exarandis, vsi dicuntur (v. Diodor. Sic. Βιβλιοθ. l. III. p. m. 140. it. Anonymus Britannus, l. c. p. 113.). Praeter hos alii quoque Graeci vetustam litteras, a colonis Phoeniciis acceptas pingendi, et collocandi rationem seruasse videntur, si non in rebus communibus, certe quidem in donariorum religiosorum titulis scribendis. Vnde tam Herodotus (l. V. sect. 307. p. 400.), quam Pausanias (l. VI. p. 498. extr.; IV. p. 420; V. p. 435; VIII. p. 648.) memorat titulos complures γράμμασιν

ἀρ-

ἀρχαίοις γεγραμμένους. Accedit, quod hoc cernere licet in duplici inscriptione hodie superstite: nimirum Amyclea (v. Caylus Recueil T. I. p. 63. pl. XX.), et arae antiquae Pembrochianae (v. Description of the Antiquities and Curiosities in Wilton-house, p. 4. s.): vtriusque litterae sunt peruetustae, illae βουστροφηδὸν, hae more nostro collocatae. Res igitur addubitari nequit. Quin quoniam Pelasgi litterarum, ad se deportatarum, figuras omnium primi vsurpare coeperant: factum est, vt illae non tantum γράμματα φοινίκια, sed etiam πελασγικὰ vocarentur. Quae posthac ab iisdem, per Deucalionem, huiusque filios et ipsorum comites, patria pulsis, et in Italiam profectis, simul eo delatae sunt, et cum Etruscis communicatae. Ex quo verisimile fit, monimenta Etruscorum peruetusta ob oculos lectorum ponere Pelasgicas tam litterarum figuras, quam dicendi formulas, adeoque Phoenicias, nihil, vel leuius modo, immutatas. Quod qui non ignorat, is Eckhelii, V. Celeb. adnotationem propositam (Choix de Pierres gravées du Cabinet Imperial des Antiques, p. 76.) ad tab. aen. XL. iudicabit ita comparatam esse, vt, quod erroris Italus, nescio quis (Novelle Letter. di Firenze, N. 1. per l'anno 1789. p. 3.) in ea inesse rebatur, ab ea longissime abesse, eiusque sententiam, temporum modo diuersorum ratione recte, et vt par est, habita, sine dubitatione amplectendam censeat. Ea litterarum, quibus Graeci vetustiores atque Etrusci in scribendo vsi sunt, similitudo et quasi cognatio vt magis appareat, exempla duo hic proferre lubet: alterum Graecum, quod exstat in ara illa vetusta, quam paullo ante diximus, et quae in Comitis *Pembrochiani* villa, *Wilton-house* appellata, et illius supellectili antiquaria adseruatur; alterum Etruscum, non ita pridem repertum in columella, vna cum aliis hypogei cuiuspiam ruderibus

effossa,

effoffa, quae de re Ephemeridum litterariarum Florentinarum, (l. c.) auctores disputarunt. Arae titulus hic est:

ΜΕΛΠΟΜΕΝ:ΔΙΟΝΥΣΟΝ ΑΓΛΑΟΜΟΡΦΟΝ: ΒΑΚΧΕΥΤΟΡΑ ΤΑΝΘΟΚΑΡΕΝΟΝ quod est, μέλπςμεν Διόνυσον ἀγλαόμορφον βακχευτορα τ' ἀνθοκάρενον· quibus in verbis, postremum est pro ἀνθοκάρηνον, et primum pro μέλπωμεν, adeoque ε pro η, et ο pro ω positum; quae scribendi ratio tituli vetustatem satis comprobat. Columellae titulus, litteris, sinistrorsum positis, ita est scriptus:

ΜΑΛΑΙΤΑΜΞΝΙΓΑΙΜ

Sunt, qui haec ita legenda censeant: *Miasilem Apianam*, sed qui praeterea nihil ad eius sensum interpretandum, aut peruidendum adferant. Exspectatur Abb. *Lanzii* commentarius nouus super Etruscis, de quo mira sibi promittunt ipsius populares. Exitus num responsurus sit tantae expectationi, breui videbimus. Interim mutare has omnium primi Iones atque inuertere, vt facilius a sinistra, dextrorsum scribere possent: quae via et ratio ab omnibus Europae populis posthac accepta. Dignissima est, quam ad hanc rem lectites, τοῦ πάνυ Wesselingii obseruatio ad Herodoti locum eum (l. c. p. 400. n. 15.) quo omnis historiae profanae parens se vidisse ait, in Ismenii Apollinis templo, litteras Cadmeas in tripodibus quibusdam incisas, magna ex parte consimiles Ionicis. Hinc enim efficit consequens esse, vt ἐπὶ τὰ λαῖα ἐκ δεξιῶν, a dextra in sinistram processerint, et vt Scaligero ad Euseb. et Salmasio in Inscript. Herod. qui in alia abeunt, haudquaquam adstipulandum sit. Est, qui Homerum et Hesiodum, primos fuisse censeat, qui poemata sua Ionicarum litterarum figuris, idque a sinistra dextram versus scripserint (v. Britanni

an.

an. Enquiries, p. 113.). Sed vtcunque haec sint, aut existimentur, Athenienses certe non nisi sero, Archonte Euclide, A. V. C. 350. sese adduci passi sunt, vt mutatam scribendi rationem calculo suo approbarent, et posthac vsurparent. Quid? quod ipsi Romani, primis reip. suae temporibus, perquam vetustis litterarum figuris vsi sunt, auctore Dionysio Halicarnassensi (Ἀρχαιολογ. Ῥωμ. l. IV. p. m. 230.), qui in Dianae aede columnam superare testatur cum titulo inciso, qui prae se ferat γραμμάτων χαρακτῆρας Ἑλληνικῶν, οἷς τὸ παλαιὸν ἡ Ἑλλὰς ἐχρᾶτο. Sed Tarquinium Priscum, qui Damarati, exulis Corinthii, filius, litteras in Italiam attulisse dicitur Tacito (Annal. l. XI. c. 14.) credibile est, Ionicas, i. e. mutatas et litterarum figuras, et ipsam scribendi rationem, Romam secum attulisse, et omni studio propagasse. Quo facto, Plinius (Hist. Nat. l. VII. c. 37.) non sine caussa contendit, gentium consensum tacitum omnium conspirasse, vt Ionum litteris vterentur. Quo posito, facile videas, necesse est, cur idem Plinius (l. c. c. 58.) veteres litteras Graecorum easdem esse, ac Latinas, perhibeat, et qui Tacitus (Annal. XI. c. 14.) scribere potuerit: *formae litteris Latinis, quae veterrimis Graecorum.* Romanorum autem exemplum posthac sine dubio tam efficax ad populorum, imperio Rom. subiectorum, animos fuit, vt idem institutum, eandem scribendi rationem sequerentur. In quo ponendus videtur *tacitus* ille *gentium omnium consensus*, quem Plinium iactitasse paullo ante accepimus. Quaecunque posthac, in variis Europae cultioris partibus, scribendi instituto, eximiae vtilitatis caussa vbique locorum recepto, continuatoque acciderunt, ea tam copiose dicendo persequutus est E. ὁ πάνυ, vt Ipsius in libello nihil, nisi ordinem iustiorem, desiderare possis. Quare non est, cur plura

in

in medium adferre debeam. Quae ego de ſcribendi originibus dixi, ea non ſine inſigni certoque fructu comparare poteſt lector, rerum ſimilium amans, cum his, quae eodem de argumento ſcripſit Gattererus V. Celeb. (Kurzen Begriff der Weltgeſchichte in ihrem ganzen Umfange, S. 41. u. 259.). Supereſt, vt librum indicem, ad locum, de quo quaeritur, recte peruidendum, quin ad librorum Mſcriptt. et diplomatum aetatem diiudicandam, vtiliſſimum, non ita diu Londini promulgatum: nimirum ASTLE's *Eſſay on the Origin and Progreſs of Writing and Printing*, 1784. in forma quadripertita, vna cum XXXIII. tabb. aeri inciſis.

EXCVRSVS IIII

Ad PART. I. CAP. II

DE

MARMORIBVS.

Latinorum *marmor* ſumtum eſt ex Graecorum μάρμαρον· quo quidem vocabulo, temporibus antiquiſſimis, ad deſignandum quemuis lapidem vel ſilicem, vſos eſſe Graecos, e locis non paucis Homeri (Il. l. XII. 380; XVI. 734. ſ.) Callimachi (H. in Apoll. 24.), item Euripidis, Ariſtophanis, aliorum (v. Spanhem. Commentar. ad Callimach. p. m. 92. ſ.) plane apparet. Intellecto poſthac, alterum ab altero quam maxime diſcrepare natura, duritie, colore, magnitudine, varia particularum quaſi textura, proprietatibus aliis: lapides in certa genera diſtribuere, a vilioribus ſecernere praeſtantiores nobilioresque, et ad varium vſum ornatumque adhibere coeperunt homines, a priſco et ſimpliciſſimo vitae genere ac cultu recedentes. In lapidibus, ad vſus complures ac diuerſos vſurpari ſuetis, praeter *gemmas*, quas dicimus, ſecreuerunt eos etiam, quos ipſa natura diſtinxiſſe videbatur ſingulari duritia, et firmitate, miraque coloris pulcritudine: qui poſthac *marmora* κατ᾽ ἐξοχὴν appellari coepti ſunt. Quorum naturam et proprietates, colores potiſſimum, hoc loco indicare, et paucis, non vt phyſicos, ſed viros τ8 *Antiqui* amantes ac ſtudioſos decet, explicare neceſſe eſt. Ac primum quidem marmor proprie dictum natura ſua ſic comparatum eſſe intellexerunt Graeci, teſte Theophraſto, (lib. de Lapidibus §. 20. quem Graece ſcriptum, vna cum

cum Hillii, Britanni, obseruatt. physicis et criticis, Germanice vertit et promulgauit Alb. Henr. Baumgaertner, Norimberg. 1770. p. 64.) vt non liquescere, (τήκεσθαι) sed comburi, et in puluerem seu calcem redigi (κατακαίεσθαι καὶ κονίαν ἐξ αὐτοῦ γίνεσθαι) soleat. Haec eius ratio facit, vt marmora, si non omnia, certe quidem pleraque, lapidibus calcariis vel gypseis adnumerent viri harum rerum prudentes; eoque magis, quod statuarum, columnarum, aliorum operum marmoreorum fragmenta ab Italis igne macerari, in calcem gypsumue redigi, et in aedificatione consumi, satis constat. Sed haec marmorum natura et proprietas ab hoc loco aliena est: vtpote cuius rationem prisci artifices in τῷ *Antiquo* fabricando habuere nullam. Spectabant potius in eiusmodi opere, siue id sua sponte meditarentur, siue meditari et conficere iussi essent, lapidis duritiem, colorem, splendorem, vt istud accommodatum foret tam loco, quem occupare, quam consilio, cuius prouehendi tanquam subsidium esse debebat. *Duritiei* requirebatur potissimum in opere, quod, vt quam diutissime firmum et stabile, et tantum non perenne esset, optarunt: nec *colorem* prorsus negligebant, si hoc idem in loco quodam publico expositum, spectatorum oculos nunquam non feriebat: siquidem cauendum esse videbant, ne quis eorum paullo fastidiosior et morosior, ingrato molestoque oculis marmorum colore, ab eis contemplandis deterreretur. Vnde ad huiusmodi opus non nisi vnius coloris, vt, candidi, viridis, nigri, marmor adhibebant; contra vero plurium colorum maculis sparsum, et quasi pauonaceum, non item (Plin. H. N. l. XXXVI. c. 6. p. m. 731.): quoniam horum varietas et discrepantia, si non prorsus absona et taedii plena, certe quidem valde iniucunda, spectatorum oculis non poterat non importuna esse, eoque ipso

 fieri

fieri impedimento ad id confiderandum, examinandum, admirandum. Quod vt fequebantur, v. c. in opere omni, in quod incidendus erat titulus, legendus ac cognofcendus hominibus, ad id-accedentibus, quos inamoena, ne dicam foeda, colorum diuerfitas haud dubie offendiffet: ita reapfe factum effe conftat in eiusmodi bafibus, aris, columnis, tabulis, quarum titulis infcriptis foederum leges, res quondam geftas, virorum clarorum egregie facta, honores, alia, commemorare et pofteritati tradere vifum fuit. Luculentiffima fimilis delectus exempla fuppeditant marmora Oxonienfia, Sicula, alia, quae colore non nifi candido nitent. Cuiusmodi marmor etiam ad ftatuas Deorum, hominumque fingendas deligere, ratio et fenfus fere communis fuafit. Eo autem deficiente, aliaue cauffa intercedente, ad aliud marmor coloris non nifi vnius, vt, bafalten, defcendebant ftatuarii: quod in Aegypto potiffimum, et Romae pofthac accidit, Hadriano imperatore, qui in Tiburtini recens aedificati ornatu et fupellectili, aemulatione nefcio qua abreptus voluit, vt in ftatuarum ibi collocandarum numero forent etiam, quae a veteris Aegypti legibus et rationibus perpauxillum modo recederent. Quod luculenter demonftrant figna, quae paucis abhinc annis ex illius ruderibus effoffa, in Mufeum Pio-Clementinum tranfierunt (Tom. I. n. 32. 47.; II. n. 16. coll. cum Vifconti, V. Celeber. et Eruditiffimi commentario, p. 39. n. 17. 18.). Neque minus fimile marmor candidum fuit neceffarium, vel certe vfitatiffimum, in conficiendis operibus caelatis, adeoque plurium hominum perfonis factisque, quantum fieri poterat, fimul exprimendis. Artificium enim, praeftantiffimum quidem illud, fed caelatum ex lapide, maculis multis mirisque variegato, qui fpectatoris prudentis et veri amantis oculos fuauiter afficere potuerit, et quafi fufpenfos tenere? in primis tum, quum in

eas

eas quasi cadebant simulacri artus, vel operis loca ea, quibus prorsus repugnabant, et aduersabantur, adeo vt ne aequissimus quidem iudex opus simile, quamuis alioqui non malum, aut ipsius artificem commendare potuisset. Tantum curae, tantum prudentiae impendere oportuit ἀγαλματογλύφους, si quod artis suae monimentum, aere perennius, conficere, idque viro cuiuis ingenioso, et talium rerum intelligenti, probare auebant. Vnde statuae, quas ex porphyrite Claudio Caesari procurator eius in vrbem ex Aegypto aduexerat, fuerunt non admodum probata nouitate, teste Plinio (H. N. l. XXXVI. 7.), nemo certe postea imitatus est. Et quae tres aut quattuor statuae porphyreticae Venetiis prope atrium aedis D. Marci, vel palatii Ducalis cernuntur, eo demum tempore sunt factae ab artificibus Byzantinis, quo artes et pulcri venustique sensus quasi exulabant. Quod idem dicendum est de titulo quodam Veronensi, itidem in Porphyriten inciso. (conf. Christ. l. c. p. 77. ss. Illustriss. Caylus, Collect. Antiquitt. tom. III. ad tab. VIII. n. 2. item Visconti longe Celeberr. Obseruat. ad tom. II. tab. 17. p. 41.) At enim vero in caedendis poliendisque aedificiorum columnis, trabibus, zophoris, aliis, quae ad ipsorum firmitatem, stabilitatem, vel ornatum necessaria erant, dominorum voluntati obtemperandum fuit, et quod isti marmor vel desiderabant, vel iam parauerant, eorum consilio accommodandum. In conficiendis tandem crustis, vel operibus vermiculatis, fieri non poterat, quin plurium colorum marmora et horum fragmenta legerent; lecta ita iungerent ac compingerent, vt eiusmodi labor quam proxime accederet ad tabulae pictae rationem et venustatem. Quibus quasi praemissis, operae pretium me facturum reor, si marmorum, non omnium, quae prisci artifices ad conficienda varia artis suae opera adhibuere: talis enim de-

I 3 scriptio

ſcriptio iuſto longior foret ac faſtidii plena: ſed praecipuorum tantummodo naturam, rationem et colores breuiter ſtrictimque exponam, idque veluti duce et auſpice viro, qui rerum, quae e tellure effodiuntur, peritiſſimus eſt, eademque ſingula curatius explorandi opportunitatem habuit in itineribus per Italiam inſtitutis. Ex paucis enim illis, quae Plinius, Agricola, Caryophilus de ipſis ſcripſere, tantum abeſt, vt plenam, perfectam et adaequatam cuiusque generis notionem haurire poſſint lectores, vt potius ſaepenumero hallucinaturus ſit, ſi quis eorum plura huiusmodi fragmenta, parum inter ſe diſſimilia, recte ac vere diſcernere, et vnumquodque proprio nomine appellare iubeatur. Age igitur, rei arcem ſine mora invadamus, et ducem, quem dixi, ſequamur certiſſimum, Io. Iacob. Ferberum, V. Celeberr. (Briefe aus Wälſchland über natürliche Merkwürdigkeiten dieſes Landes, an den Herausgeber derſelben, Ignatz Edlen von Born, Prag, 1773. 8.), qui Ep. XVI. expoſito, (p. 248.) quanta in fragmentis ſimilibus emendis, inveſtigandis, recteque nominandis, vt ſolita marmorariorum aſtutia, lucrique cupiditate ne fallaris, circumſpectione ac cautione opus ſit, praemiſſaque duriorum lapidum diuiſione in octo quaſi formas, quarum index ſcholis phyſicis, quam archaeologicis aptior eſt, atque accommodatior, (l. c. p. 250.) marmora octoginta, amplius, dinumerat, horumque naturam, colores, item macularum ſtrias et alias conformationes luculenter deſcribit. Verum vt eorum pleraque adhibita non ſunt ad ſtatuas Deorum hominumque elegantiores fabricandas, aut ad alia maioris ingenii et dexteritatis artificia paranda, ſed ad baſes tantum, poſtes, trabes caedendas, ad operiendos ſcenae aediumque parietes, et lacunaria, arcuum fornices et latera, ad opera vermiculata exſequenda: ita nos

nos etiam non omnia persequemur, ne iusto simus copiosiores, sed ea tantum, quorum naturam quasi magis nobilitauit artificum manus in faciendis perpoliendisque eiusmodi statuis et simulacris, quorum intelligentia prorsus mirifica hodieque stupeamus, necesse est. Haec internoscendi principium a *candidis* facere placet. In eis excelluit (1) *Pentelicum*, quod e lapicidinis prope Athenas caesum, statuis, signis, et aliis rebus affabre faciendis aptum fuit (v. Theophrast. de Lapid. §. 14. p. 43. s. ed. Baumgaertner. Pausanias in Attic. s. l. I. c. 19. extr. p. 46; it. c. 32. p. 78. nec non p. 582. 590. 592. alibi, ed. Kühn.). Ex eiusmodi marmore caesum est *Palladis* simulacrum, in villa Albani Eminentissimi quod adseruatur. (v. Winkelmann. Anmerkungen über die Geschichte der Kunst. S, 4.). (2) *Parium*, (Itali vernacula sua *il Paro antico* vocant) cui vel primas detulisse constat Graecos ex ipsorum scriptoribus (v. Theophrast. l. c. et Hillii Obseruatt. ad h. l. Christ. l. c. p. 192.) propter coloris, lacti simillimi, (Ferber. l. c. p. 250.) suauitatem, et laeuitatem, qua perpolitum splendere solebat. Eius ex stratis trunci, sex vel septem pedes altiores, per creberrimas petrae rimas et fissiones non facile caedi in lapicidinis poterant, adeoque idonei fuisse dicuntur non nisi ad statuas iconicas elaborandas (Hill. obseruatt. l. c. p. 44.). Vtriusque marmoris, Parii et Pentelici, discrimen paucis verbis explicuit Winkelmannus (Geschichte der Kunst, S. 250. Dresd. Ausg. und Anmerkungg. S. 4.), qui simul memorauit, Romae superare opera varia, ex hoc marmore facta, vt, heroa aliquem Graecum, aetate prouectum, et necatum; Phrygem aliquem moribundum; Amazona iam mortuam; item heroa iuuenem, eumque vulneratum. Idem hoc marmor Ernestius scribit *Lychnicum* cognominatum; *Lygdinum* Christius, ex eoque caesa esse tum rudera, quae de

Vestae delubro supersint; tum tabulae illae sectae et affabre caelatae, quibus binae columnae longe celeberrimae, Traiana et Antonina, extrinsecus opertae sint et quasi vestitae (ibid. p. 71. 74. s.). Eruditorum, quos dixi, virorum posterior addit praeterea, id vocatum quoque esse *Coraliticum:* minus recte: nam cognomentum hoc deductum est ex fluuio *Coralio,* quem alii *Sangarium*, omnes vno ore Phrygiae flumen appellant (Liu. l. XXXVIII. 18. Arrian. l. I. c. 30. conf. Cellarii Not. O. A. l. III. c. 3. p. 97. et c. 8. p. 177.). Id candore quidem proximum ebori, et quadam similitudine erat (Plin. l. c. l. XXXVI. c. 8.), sed fragmentorum excisorum mensurae bina cubita non facile excedebant. Vnde ea statuis maioribus faciendis minus accommodata fuisse patet. Quod etiam de reliquis marmoribus candidis, ab A. immortali enumeratis, *Alabandico* (hoc tamen non *candidum*, sed *nigrum*, esse perhibet Plin. l. c. p. m. 735. quem sequutus est Christius, ib. p. 71.) *Synnadico* seu *Phrygio*, *Proconnesio*, *Hymettio*, *Cyziceno*, *Tyrio*, *Phengite* et *Onychite* dicendum videtur: ideoque lectorem, harum rerum amantem, adire oportet Plinium (l. c. l. XXXVI.), Winkelmanni Historiam Artium, Italice conuersam a Carolo Fea, et Romae promulgatam (tom. II. p. 10. ss. not. 1.). Supersunt huius generis alia, quae silentio praetermittere non licet. Nimirum *Lunense*, et quae Itali *Marmo Statuario et Marmo Cipolino* hodie appellant. Quorum primum, Lunae in Etruria caedi, hodieque vulgo *Carrarense (Marmo di Carrara)* vocari suetum, quam proxime accedit ad Parium, Ferbero quidem iudice, (l. c. p. 250.) nisi quod nec aeque compactum, et maioribus quasi squamis fibrisue textum sit; vnde opus qualecunque ex eo caesum, minus bene poliri et laeuigari queat. Interim veterum statuarum atque protomarum, in museo Capitolino collocatarum, tantum non omnes

ex

ex hoc marmore fabricatas esse, idem ille testatur. Alterum, quod dixi, marmor (vulgo nominant *Marmo Statuario*) itidem antiquum est, et Pario prorsus simile, praeterquam quod nec coloris lactei, nec opacum, sed semipellucidum sit; quod in fragmentis vel crassioribus obseruari possit. Tertium (*Marmo Cipolino* vocari suetum) non minus Graecae originis, candidique coloris est, sed simul ita comparatum natura, vt id striae, seu fasciae viridantes lucentesque quasi permeent, neque adeo, quantum superiora, splendeat et luminis radios repercutiat. De quo quid et Christius et Volkmannus tradiderit, et qua re alter ab altero dissentiat, ex vtriusque commentariis videre licet. His marmoribus candidis subiungere placet *Alabastriten*, lapidem pariter candidum, qui, si a mollitie discedas, ad marmor quam proxime accedit. Is qua velut nota et ratione ab *Alabastro* differat, exposuit V. Celeberr. Hillius (Obseruatt. phys. et crit. ad Theophr. p. 45. s.): qui eodem loco animaduertit, Alabastriten a Graecis non raro ὄνυχα, et a Latinis *marmor Onychites* vsurpari. Errorem complurium virorum doctorum inde natum et propugnatum arguit idem Britannus doctissimus. Pauca de hoc obseruat Ferberus (l. c. p. 258.) plura Ian. de S. Laurentio, qui in ea est haeresi, quae Alabastriten et Alabastrum discrepare negat (Dissert. sopra le pietre preziose degli Antichi, e sopra il modo, col quale furono lavorate, cap. I. et II. §. 17. ss. quae exstat in Saggi di Dissertazioni Accademiche, lette nell' Academia di Cortona, Tom. V. p. 22. ss.). Eum plerumque in tabulas sectum et vsurpatum esse, vt ei tituli inciderentur, paucis demonstrauit Christius, V. C. (l. c. p. 80. ss.). Ex eodem bases perquam venustas parari scribit Ferberus, in quibus protomae collocari soleant; quales multae reperiantur in Albani Eminentissimi villa. Qui-

bus omnibus duo addantur, necesse est. Alter est *Porus*, Πώρινον λίθον appellat Herodotus (Terpsich. s. l. V. sect. 308. p. m. 401.) quem, plerisque incognitum, idem in templo Delphico aedificando, ab Alcmaeonidis, redemtoribus, vsurpatum esse memorat. Plinius (l. c. l. XXXVI. c. 7. Pario similem esse ait candore et duritia, minus tamen ponderosum: quae haud dubie ex Theophrasto (l. c. §. 15. p. 51.) transscripsit. Pausanias (l. V. c. 10. p. 398.) templum aliud ex eo aedificatum memoriae prodidit. Quin ex eodem statuas caesas, quae Πώριναι essent vocatae, et specula parata esse, Hillius, quem saepe iam diximus, obseruauit (l. c. p. 47. s. conf. Iul. Pollux Onomast. l. VII. sect. 123. p. m. 776. et VV. DD. nott. ad h. l. item Taylor Lectt. Lysiac. c. V. p. 254. ed. Lips. qui Πωρίνυ Σελίνυ, per librariorum errorem natum, in Σιλήνυ mutandum, ac de Sileni statua, ex lapide porino, facta, accipiendum esse contendit). *Chernites* est alter, qui, ebori simillimus, a Graecis veteribus frequenter vsurpabatur ad sarcophagos parandos: in quorum vno Darium quoque conditum ferunt, teste Theophrasto (l. c. §. 15. p. 51.), et Plinio, (l. c. l. XXXVI. c. 17. et 8.) quem haec ex illius libro transscripsisse credibile est (conf. Hill. Obseruatt. ad h. l. p. 47.). Atque haec quidem de marmoribus *candidis*. Iam ad alia progrediamur. Est marmor *nigri*, vel *ferrei* potius coloris, quod vulgo *Basalten* vocant: cui tamen non raro admistae sunt particulae prorsus disparis naturae diuersique coloris, quae eius discrimen efficiunt: id quod pluribus ostendit Ferberus (l. c. p. 270. ss.). Omnium frequentissimum appellatur *Basaltes orientalis niger*, admodum durus, granulis tenerrimis, iisdemque maxime homogeneis, concretus. Alterum, dicitur *Basaltes orientalis niger crystallis minutis immixtis*, estque coloris cineritii, et eiusdem fere,

fere, cuius antegreſſum, naturae, niſi quod cryſtalli candidae, valde minutae, et granatis ſimillimae, in eo ſparſae cernantur. Statuas, ex hoc lapide caeſas, videre licet in villa Albani Eminentiſſ. Eſt tertium genus, *Baſaltes orientalis niger, vulgo fiorito* dictus, cuius maculae nigrae et candidae, flucticulisque confuſis ſimiles faciunt, vt marmoris ſpeciem prae ſe ferre videatur. Quartum vocatur *Baſaltes orientalis cum partibus conſtitutiuis granitis aequabiliter mixtis*, eſtque niger, admodum durus et granulis tenerrimis quaſi compactus. Cui qua via et ratione admiſtae fuerint particulae granitoſae, coniectura probabili docet Ferberus (l. c. p. 272.). *Iſidis ſtantis* ſimulacrum, ex lapide ſimili fabricatum, reperitur prope ianuae, in Muſeum Capitolinum deducentis, latus ſiniſtrum collocatum. Quinto nomen eſt, *Baſaltes orientalis, faſciis granitoſis*, qui eſt lapis ille, quem *nigrum* ſ. *atrum* vulgo nominant. Faſciarum, granulis rufis granitoſis effectarum, originem admodum veriſimili coniectura explicat Ferberus (l. c. p. 273.), qui duas Sphinges ad ſcalam palatii Capitolini, cubantes et aquam quaſi euomentes, ex iſthoc lapide fabricatas teſtatur. Ex reliquis, memoratu non magnopere dignis, nominare placet *Baſalten orientalem viridem*, qui lapis conſtat particulis non niſi homogeneis viridi colore, eisque ſpiſſe ac ſine vlla cryſtallorum admiſtione compactis. Ex eo ſtatuae ingenioſe et affabre factae tam in Muſeo Capitolino, quam in Albani Eminentiſſ. villa, reperiuntur. Eſt alius *Baſaltes viridis, punctulis cryſtallinis albis* adſperſus, quem vulgo *Baſalte pedocchioſo*, i. e. pediculis quaſi obſitum, vocant, ſed longe rariſſimus, ex quo caeſae dicuntur duae columnae, in D. *Pudentianae* aede ſuperſtites. *Atris* marmoribus adnumeratur *Numidicum*, ſeu *Lybicum*, ex ſolo patrio dictum; quod M. Lepidus omnium

omnium primus, adhibitum voluit ad domus suae limina paranda (Plin. H. N. l. XXXVI. c. 6. p. 732.): tum *Luculleum*, quod in Nili insula quadam natum, L. Lucullus primus Romam deuehi et vsurpari iussit, et id cognomenti ab amatore adeptum est, (Plin. eod. l.). Sed quod hic domus suae columnis caedendis destinarat, id M. Scaurus posthac ad similes, in atrio collocandas, easque duodequadragenum pedum altas, impendit (Plin. l. c. p. 723.). Eo porro pertinet *Thebaicum*, interstinctum granis flauis, vel, quod Plinius scribit (l. c. p. 735.), aureis guttis; inueniri suetum in Africae parte, Aegypto adscriptae, vnde *Thebaici* cognomen exstitit. Denique lapis *Taenarius* (Plin. l. c. c. 22.) seu *Laconicus*, *Lydius* alter, seu *Heraclius* (Plin. H. N. l. XXXIII. c. 8.), item *Obsidianus*, nigri quidem sunt: sed duo priores inseruiebant metallis examinandis, et erant *Pietre di paragone*, vti ab Italis nominantur; posteriores speculis conficiendis praecipue idonei erant, iudice Hillio (Obseruatt. ad Theophrast. p. 48.). Interim opus aliquod, ex Obsidiano lapide caelatum, describit Caylus Illustriss. (Rec. d'Antiqu. T. IIII. p. 18.). Ex *viridis* coloris marmoribus non nisi duo recenset b. ERNESTI, *Lacedaemonium* s. *Laconicum* alterum, et *Carystium*; tria alia non item. De singulis nonnihil dicendum puto. Primum in Taygeti, montis in agro Spartano siti, lapicidinis effodiebatur: erat valde durum, coloris viridis iucundique saturum, ac cunctis aliis hilarius, auctore Plinio (l. c. p. 733.): quod Itali vulgo *il verde antico* nuncupant. Ferberus commemorat quidem (l. c. p. 755.) itidem aliquod *Marmo verd' antico*, sed eius de solo patrio, et natura nihil disputat: vnde dubium est, num hoc idem, quod Christius (l. c. p. 70.) an contra aliud intellectum velit. Alterum, i. e. *Carystium*, ex Carysto, Euboeae oppido, vel *Euboicum*,

cum,

tum, ex insula ipsa, vocatum, colore erat *viride pallenti*, adeoque cano, qualem salicis folia ostendunt. Hunc lapidem *il Cipollino antico* dici contendit Christius (l. c.), sed alio loco (p. 75.), quo decem columnas superstites templi, in Antonini et Faustinae honorem aedificati, ex illo caesas esse memorat, eum subcaeruleum ac venis candidis penetratum esse scribit. Quod vtrumque simul verum esse non posse, quis est, qui non videat? In Aegypto alia duo genera, Augusto et Tiberio imperantibus, inuenta casu quodam sunt, et alterum Augusti, alterum Tiberii cognomentum traxit. Discrepabant tamen tam ab *Ophite*, quam inter sese: *Augusteum* enim candidas maculas vndatim crispum in vertices colligebat, *Tiberianum* sparsa, non conuoluta canitie. His verbis admodum obscuris descripsit Plinius (l. c. p. 733.) horum binorum lapidum discrepantiam: Harduinus in nota subiecta eius sententiam nonnihil explicauit. Superest postremum, itidem valde durum, *viride et iucundum*, sed hic, illic, maculis sparsum, quales in serpentibus conspici solent. Hinc etiam lapis ille appellatus est *Ophites;* Italice *il Serpentino antico* vocatur. Similis cognomenti lapidem describit Ferberus (l. c. p. 263.), aitque *Serpentino verd' antico* appellari: ac coloris diuersi caussam valde probabiliter exponit. Persequi iam placet *rubei coloris* lapides, seu marmora, quantum consilio nostro conducit. In his primum teneat locum, qui prope Syenen, insulam et oppidum Aegypti, qua ad Aethiopiae fines pertinet, effodiebatur: quique ex solo patrio *Syenites*, vel *Aegyptius*, et ex punctis igneis, nigrisque valde lucentibus, quibus ipsius massa et textura subrufa distincta est, *pyropoecilos* (Graece πυροποίκιλος) appellatus est (Plin. l. c. l. XXXVI. c. 8. conf. Iannon di S. Laurent, l. c. §. 35. f. p. 37. f.). Itali eum *il granito orientale* vocant, auctore Christio (l. c.

(l. c. p. 70.). Ferberus istius aut plane nullam, aut alio sub nomine, fecit mentionem: Hillius contra eius meminit (Obseruatt. ad Theophrast. p. 44. f.), et artificia innumera, a Graecis et Romanis opificibus ex ipso fabricata, superesse contendit. Christius non nisi sedecim columnas ad Panthei pronaon pertinentes, ex eo caesas memorat (l. c. p. 73. conf. Weinligs Briefe über Rom, Band III. Br. 32. S. 60.). *Purpureo colore* est, quem itidem ex Aegypto petitum, plerumque *Porphyriten*, et ex punctis candidis, quibus ipsius massa purpurea quasi obsita est, *leucostiSton* vocarunt, hodieque vocant (Plin. l. c. c. 7.). Christius de eo differens (l. c. p. 70.) hodie ab Italis vsurpari ait, *il Porfiro antico:* et hic, nisi me omnia fallunt, idem ille est, quem Ferberus (l. c. p. 260.) sub nomine *Porfido rosso* describit, adiecta simul coniectura valde probabili, qua candidas rufi lapidis maculas texturamque mirificam, quantum fieri potest, explicat. Lapides complures alios ex Porphyritarum genere, recenset Ferberus (l. c. p. 261.), vt, *atrum, fuscum, viridem,* ac varias cuiusque generis formas: sed singulos dicendo persequi vetat tam instituti ratio, quam operum, ingeniose affabreque ex eis factorum, inopia. Qui de lectoribus nostris singulorum naturam et rationem, aeque ac discrimen pernoscere auet, ei commentationem Ferberianam adire suademus. Superest marmor *flauum* seu *cereum*, idque multis nominibus commendabile, quod Christius (l. c. p. 71.) in Aegypto intima, pone ipsas Thebas, prope Damascum, in India, Asia minori, et Thaso, insula, effossum; et Latine, *onycem, alabastriten,* vocatum esse demonstrat. Super quo etsi cum viro harum rerum peritissimo, contendere nolim; fateor tamen, me subuereri, ne is leuiter hallucinatus sit, quum neque onycem, neque alabastriten, flaui coloris esse constet.

Sed

Sed fieri poteſt, vt *τὸ flauum* ſenſu proprio non acceperit, ſiquidem columnas Panthei interiores ex Alabaſtrite, contra in Traiani ac Conſtantini arcubus ſuperſtites, et ex Thaſio lapide caeſas, vno eodemque cognomine, i. e. *giallo antico*, ornat: quod in poſteriores recte et vere quadrat; in priores non item, niſi *τὸ flauum* pro eo, quod *ſubflauum* et *ſubalbidum* eſt, accipias. Reſtat id lapidum duriorum genus, quos vulgo *Graniten* vocant; et ex quo Obeliſcos Aegyptiacos non ſine labore et patientia incredibili caeſos politosque eſſe, nemo fere eſt, qui neſciat. Reperiuntur variae huius generis formae, quas Itali *Graniten rufum* (Granito roſſo) *griſeum*, vel *cinereum* (Granito grigio, o bigio) *nigrum* Granito ner' e bianco) *viridem* (Granito verde) vulgo appellant. Singulas graphice deſcripſit Ferberus, V. Celeberr. (l. c.), cuius commentarium lectitare iubeo lectorem, res ſimiles diſcendi cupidum. Hoc vnum monere placet, ex eo lapide caeſas eſſe octo columnas praegrandes, in Diocletiani thermis ſuperſtites: quales etiam fuiſſe conſtat in Caracallae thermis, hodie penitus fere collapſis, aut deuaſtatis. Atque haec quidem de marmoribus diſputare, ac veluti epimetrum aliquod ad ERNESTI τῦ πάνυ libellum adiicere viſum eſt.

EX-

EXCVRSVS V

AD PART. I. CAP. III

DE GEMMIS cet.

Sequitur, vt Capiti *de Gemmis et aliis lapidibus nobilioribus* Epimetrum, antegresso fere simile, subiiciam, et, quantum fieri potest, paucis attingam locum, ad explicandum non minus difficilem, quam superiorem de *marmoribus* fuisse patet. Auctor immortalis tres indicauit caussas (§. 2.) huius difficultatis; cuius, mihi quidem, plures esse videntur. Nimirum credibile est, gemmarum, quas scriptores antiqui enumerarunt, complures hodie aut non amplius inueniri, aut, si inuenias, cum non ita, vt quondam, parentur ac poliantur, gemmarios nostros cum viris aliis, rerum similium peritissimis, in eis non posse videre colores et characteres, quos iusta, qua decebat, ἀκριβείᾳ non indagatos, nec indicatos, illis temere attribuerunt. Sic censent plerique, qui gemmarum nomina, hodie vsurpari sueta, naturam et rationes, item colores, aliasque proprietates, comparare cum Plinianis, ac sententias discrepantes quasi conciliare adgrediuntur. Sunt quidem, qui Plinii potius, quam recentiorum vocem et auctoritatem sequendam esse contendant, neque eum, super hoc loco disputantem labi decipique potuisse, largiri velint; propterea quod is, vir tam eruditus ac celeber, tantum auctoritate pollens, et apud ipsos imperatores perquam gratiosus, plenam et accuratam, vt rerum aliarum, ita gemmarum quoque, notitiam habere debuisset. Verum ego horum in sententiam abire haud-

haudquaquam possum, plane persuasus, hominem, qualis Plinius fuit, nec omnia scire, et, vt permulta scierit, scribendo errare potuisse. Multiplicem huius viri scientiam, et libros ab eo conscriptos, quibus solis plurimarum rerum cognitionem debemus, maximi, vt par est, facio: sed credo etiam, nec eum ab omni errore prorsus liberum, ac paene diuinum fuisse, nec hos ita exactos esse atque perpolitos, vt plane nihil falsi, nihil errati, in eis exponatur *). In quo mihi facile adsensurum arbitror, qui animo satis expendit, quam studii et librorum scribendorum rationem, graphice ab eius nepote et filio adoptiuo descriptam (Epistol. l. III. ep. 5.) tenuerit; quam vastam, et quam immensam rerum longe diuersissimarum copiam, hominum plurimorum, nedum vnius, viribus vix aequam (vt Horatiano illo vtar) in eis tetigerit; et quam inopinata morte praepeditus, res ex amplius mille libris excerptas recte pensitare, comparare, diiudicare, eoque libros in iustum ordinem redigere haud potuerit. Accedit, quod credibile est, rerum tam variarum, tam incognitarum, de quibus in opere isthoc Pliniano disputatur, vocabula, itidem parum cognita et vsitata, librariorum saepe stupidorum culpa, negligentiaue, mutata vel deprauata esse, ita quidem, vt

*) *Stephani Falconeti*, statuarii aetatis nostrae perquam celebris, versionem Gallicam l. XXXIV, XXXV, et XXXVI. Historiae Natur. Plinianae, notis illustratam, praeter commentationes alias, ad Artes elegantiores referri solitas, excipit **Anonymi, nescio cuius,** commentariolus ingeniosus, et sale multo plenus, inscriptus: Ce que c'est que Pline l'Ancien, p. 183. ff. vol. 2. edit. sec. quo luculenter demonstratur, Plinii auctoritatem non esse, nec esse posse ac debere, tantam, vt ei temere adsentiri oporteat.

vt auctor non raro secum ipse pugnare videatur. Id quod existimauit etiam Vir, omni laude mea maior, Vrbanus Frider. Benedict. Brückmannus, dux viae, quam ingressurus sum, peritissimus atque certissimus, qui in praefatione Commentarii longe praestantissimi atque ingeniosissimi super gemmis, cum duplici appendice promulgati, hoc idem recte vereque monuit, et Plinii patronis imprudentibus, iustoque cupidioribus inculcauit. Quae omnia quum ita sese habeant, tantum abest, vt Romanum hunc scriptorem solum, et qui post ipsum eodem de loco exposuerunt, vt, Isidorum, Marbodaeum, Anselm. Boetium de Boot, Ioann. de Laet, Boylium, alios, sequi possimus, vt potius Brückmanno potissimum duce et auspice, quaestionem hanc satis spinosam explicare velimus ac debeamus. Praeterea consulere placet Ian. de S. Laurentio dissertationem, quam supra diximus, et quae ad rem nostram conducunt, inde repetita hic simul afferre; hac tamen lege, vt non tam gemmarum, colorum, quibus splendent, ac reliquarum proprietatum origines et caussas physicas indagemus exponamusque, quam ea tantum breuiter strictimque dicendo persequamur, quae ad iustam τȣ *Antiqui* notitiam atque aestimationem necessario pertinent.

Gemmas, in vniuersum, easque *confessae nobilitatis*, appellant lapillos, qui lapides quoscunque alios superant eo, quod sunt pellucidi, in primis duri, firmi et durabiles, laeues ac mirifico, postquam bene politi sunt, splendore, perquam rari, et colorum suauitate iucundissimi. Huiusmodi proprietates omnes ac singulas in vno eodemque lapillo semper, simul, et eodem gradu iunctas, caue, exspectes: interim in quo earum plures adsunt, eo pulcrior et perfectior est censendus, eoque maioris est aestimandus. Sic gemmae, vt hoc vtar, non omnes sunt prorsus translucidae;

dae; sed multae non nisi *semipellucidae*, aliae prorsus *opacae*. Rursus aliae aliis sunt duriores vel molliores: aliae vehementius, aliae, quamquam valde politae, debilius radiant et nitent: alias color perquam suauis et hilaris, alias admodum pallidus, et quasi fugiens seu euanescens, alias plane nullus commendare solet. Quae earum proprietates admodum dissimiles vnde nascantur, in scholis physicis docetur, et lector, qui rem explorato scire auet, V. C. Brückmanni commentarium adeat, necesse est: in quo, quae illarum de solo patrio, de solita quasi matrice, de discrimine hinc nascente, de colorum varietate et caussis verisimilibus, de formandi, poliendi, et magis velut exornandi via et ratione, verbo, quaecunque de illis tenenda sunt, recte et ordine enarrantur. Nobis pauca inde delibata huc transscribere licebit.

Ab *Adamante* exordior, eo quod huic non solum ERNESTI ὁ μακαρίτης, sed etiam veterum recentiorumque mangonum iudicium, prae omnibus, quotquot sunt, gemmis principatum deferre solet. Quae Plinius de eo scripsit (H. N. l. XXXVII. 4.), nec adamanti nostro conueniunt, ea fecerunt, vt lis non facile componenda exoreretur inter viros eruditos, quorum alii ipsum mendacii accusare non dubitarunt, alii, vt Lipsius (ad Senec. de Constant. c. 3.) et Christius (Mus. Richter. p. 210.) defenderunt, rati, ipsius adamantem a nostro plane diuersum esse. At enim vero vt duo, quos dixi, ingeniosos Plinii patronos verum vidisse largiar; tamen auctoritatem clientis, cuius caussam egerunt, hodie sequi non licet, quoniam ea momenti plane nihil habet nec ad τῦ *Antiqui* rationem et praestantiam intelligendam, nec ad lapillorum, quos hodie *adamantes* vocare, eoque nomine venditare solent, veram et exactam cognitionem, atque hinc pendentem cautionem, ne ficticiorum

ſpecie fallamur, prouehendam. *Adamas* igitur, qualem hodie habemus, et ex periculis quam plurimis nouimus, lapillus eſt duriſſimus, ponderoſiſſimus, maxime translucidus et ſcintillans, ideoque etiam pretioſiſſimus. Is, natus ex Quarzo nobiliſſimo (ſic appellat Generoſiſſimus a Born, mihique, ſpero, licebit, vocabulis in hoc loco explicando vſitatis, breuitatis cauſſa, interdum vti) cryſtalli formam et rationem prae ſe fert, defractus e ſilice, aliaue quaſi matrice, ſcintillat vitroque ſimilis eſt, ad chalybem illiſus reapſe ſcintillas excutit, acie ſua cum vitrum et lapidem quemque duriorem, tum ſemet ipſe diſſecat, nec vlla materia alia, niſi quae ex ipſo, ſiue in cruſtas minutiores fracto, ſiue in puluerem contuſo, parata eſt, tractari, poliri, conſilioque vario aptari poteſt. Nec limae longe acutiſſimae atque duriſſimae, nec liquores acidiſſimi vehementiſſimique vel minimum eius demunt: verbo, nil niſi ignis flagrantiſſimo aeſtu, qualem ſpecula, quae vulgo vſtoria dicuntur, aut pilae cryſtallinae, ſeu vitra alia, aduerſis poſita ſolis radiis excitare ſolent; vel vaſa vitrea et porcellana, in fornacibus coquenda requirunt, eum obſcurandi, quin tandem prorſus macerandi, et in merum vaporem redigendi vim habere, hodie conſtat, (v. Brückmann. l. c. p. 61. ſſ. coll. Hill. Obſeruatt. ad Theophr. p. 105. qui ſimul docet, quam adamantis ſuperficiem igni vehementiſſimo, per ſpecula vel vitra, quae dixi, excitato, recte opponere oportet, vt vim in eum ſuam exſerere poſſit). Haec adamantis natura veteres prorſus latuiſſe videtur, (v. Theophr. l. c. §. 32. p. 99. Plin. l. c.). Iſtum adhuc rudem, necdum politum, figura duplici, cryſtallina aut ſilicea eſſe ferunt. Vtriusque generis rationem deſcribit idem Brückmannus (l. c. p. 64. ſ.). Recte politi, maxime translucidi ſunt, albi, et aquae limpidiſſimae ſimiles; ita tamen,

tamen, vt complurium candor, mundities et claritas magnopere inter ſe differant. Inueniuntur tamen, quamquam admodum raro, etiam virides, rubei, flaui; quin alii nigricante, fuſco, ſubluteo, ſubuiridi ſeu cano et quaſi liuido colore: quorum poſteriorum natura et adſpectus vt oculis minus iucundus eſt et hilaris, ita facit quoque, vt deſpiciantur, nulliusque pretii aeſtimentur; priorum contra color et ſplendor ſuauiſſimus, viridis potiſſimum et citreus, eiusmodi lapilli pretium inſigniter augent, ita vt non niſi cariſſimo vendantur. Colorum, quos dixi, in adamante nitentium cauſſas probabili coniectura aſſequi voluit Hillius, V. Cel. (l. c. p. 104.). Ceterum quae praeterea de *adamantis* ſolo patrio, eius anquirendi, poliendi, ſcalpendi ratione, et pretio ſcienda ſunt, ea copioſe expoſuit Brückmannus, V. Cel. (l. c. p. 66. ſs. it. Append. I. p. 20. ſſ. et II. p. 34. ſſ.): cuius libros adeat lector, plura de hoc lapillo diſcendi cupidus. Vnum, quod de eo moneam, ſupereſt: nimirum priſcos Graecorum et Romanorum artifices nihil aut ſcalpendo, aut caelando, ex eo paraſſe, ita vt vere *Antiquum* appellare poſſis. Id quod quisque, qui dactyliothecam coepit inſtruere, probe teneat, oportet, ne mangonum aſtutia deceptus, pſeudo-adamantem, ſumnum, Sapphirum candidam pro vero adamante, et quaſi nubem pro Iunone amplectatur, (v. Hill. Obſeruatt. ad Theophr. p. 133.). Ac non niſi talem eſſe plerique cenſent, quem Dux Bedfordienſis, Britannus, in dactyliotheca ſua, ceu adamantem antiquitus ſcalptum iactare ſolet, (v. Mariette ſur les pierres gravées, T. I. p. 91. et Büſchings Geſchichte und Grundſätze der ſchönen Künſte und Wiſſenſchaften im Grundriſs, p. 8.). Adamas verus non niſi per recentiores quosdam gemmarios, ab exeunte fere ſaeculo XV. ſcalpi coeptus eſt.

Alterum in gemmis locum tribuere ſolent viri, harum rerum periti, *Rubino*, quem priſci ſcriptores ἄνθρακα, *Carbunculum, pyropum, carbonem*, cet. appellarunt. Quae Theophraſtus, Plinius, Hillius, Linnaeus, alii, de eo ſcripſerunt, legere licet in V. C. Brückmanni commentario (p. 88. ſſ. it. App. I. p. 44. ſ. et II. p. 49. conf. Iannon di Laurent, l. c. Cap. 17. §. 68. ſſ. p. 66. ſ.). Is eſt lapillus igneus, ruber, natura quarzoſus, qui e ſilice, ſiue matrice, defractus vehementer ſcintillat, cryſtalli figuram prae ſe fert, igni vel vehementiſſimo affectus coloris ſui nihil amittit, et chalybi alliſus ſcintillas ſpargit. Huius generis lapilli vt colore et duritie, ita pretio etiam differunt. Eorum praeſtantiſſimus, rariſſimus et pretioſiſſimus, colore ſcintillans purpureo, eoque ſaturo ac velut auſtero, non niſi in regionibus, ſolem orientem ſpectantibus, et ipſo adamante rarius, inuenitur. Sed quod maximum eſt, lapillus ſimilis ne per vehementiſſimi quidem ignis aeſtum liqueſcit, nec coloris et nitoris quidquam amittit. Reliquorum alius colore eſt ſubrubro; alius violaceo, quem Plinii *amethyſtizonta* eſſe credunt; alius coccineo; alius croceo ſeu luteo, eoque minus iucundo, quem ſunt, qui *Rubicellum* dicant, alii *hyacinthis* adnumerare malint. Reliqua, quae de ipſorum natalibus, de probabili colorum diuerſorum origine et cauſſa, de poliendi ratione tradit dux, quem ſequimur, praeclariſſimus, attingere non neceſſe eſt, quoniam priſci artifices eos ſcalpro caeloue caedere aut nequierunt, aut noluerunt (v. Büſching l. c. p. 9.), adeoque ad augendam τοῦ *Antiqui* cognitionem nihil prodeſſe poſſunt.

Tertium locum, ex virorum, in hac diſciplina verſatorum, decreto *Sapphirus* occupat; quam Linnaeus *Alumen lapideum caeruleum* nominandam cenſuit.

Is

Is lapillus, quem nos hodie habemus, itaque appellamus, auctore V. C. Brückmanno (l. c. cap. 7. p. 96. ss. et App. I. p. 51; II. p. 53. ss.) est caeruleus, pellucidus, natura quarzosus, qui e silice, aliaue matrice, defractus, vitri speciem, crystallique figuram prae se fert, illisus chalybi scintillas edit, igni impositus colore priuatur, nec tamen facile ita, vt liquescat, eius vi et impetu calefieri potest. Eadem fere, qua Rubinus, duritie est, ideoque proximum ab hoc locum tuetur. Quod Theophrastus (de Lapid. §. 43. p. 124.) et Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 9. p. 783.) de *Sapphiro* et *Cyano* tradunt, comparatum est ita, vt horum lapillorum neuter, pro *Sapphiro*, quam hodie vocant, haberi possit. Quum tamen verisimile non sit, eos hanc penitus ignorasse: sunt non pauci, qui ipsorum *Amethystum* nil, nisi *Sapphirum* nostram esse contendant; quod tamen Brückmannus haudquaquam credibile existimat, cui aeque, ac Hillio (l. c. p. 130.), ipsorum *Beryllus aeroides*, lapillus pellucidus et aerizon, siue coloris caesii, aetheri simillimi, idem, qui nobis *Sapphirus* dicitur, fuisse videtur. Huius de patria, coloris caussa et figura (quamquam plerumque deformis, veluti silex, in arena et fluminibus inueniri solet), quae Brückmannus V. C. exponit, silentio praetermittere oportet: contra vero attingere, eius colorem diuersimode variare; siquidem in alia, eademque praestantissima et pretiosissima, nitet color cyaneus, purpureo perquam affinis; in alia mere caeruleus seu caesius, qualis in aqua limpida, et caelo sereno apparet; in alia caeruleus quidem, sed simul viridescens, et Smaragdo accedens, vnde *Sapphirus prasitis* appellatur; in alia denique caeruleus albescens, quin saepenumero paene candidus, et lacti diluto similis, qualem *Leucosapphirum* nuncupant. Earum color vitiosus ac minus aequabilis, ignis adiumento, emen-

dari quodammodo, et in candidum mutari ſolet: quo facto, ſi bene politae et annuli palae incluſae ſunt, veluti adamantes debiliores ſcintillant, et a mangonibus, quod paullo ante dixi, pro his iactitari, et emtoribus cupidis, nec niſi rariora amantibus, cariſſimo venditari ſolent. Ceterum Sapphiris ſcalpendis multum operae impenderunt priſci artifices, quod e dactyliothecarum indicibus ſatis apparet.

Sequitur, vt de *Smaragdo* nonnihil exponam, cui, viriditate ſuaui hilarique bene ſaturo, mangones quartum inter gemmas locum deferunt, quemque *Nitrum quarzoſum viride* appellandum cenſuit Linnaeus. De hoc lapillo diſputat Brückmannus Celeb. (l. c. p. 101. ſs. et Append. I. p. 51. ſſ. II. p. 56. ſſ.) qui paucis perſequutus, quae Theophraſtus (l. c. §. 44. p. 134. ſs.) et Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 1. et 5. p. 765. et 774. coll. Iannon di Laurent l. c. c. 18. §. 70. ſſ. p. 69. ſs.) de eodem tradidere, gemmam eſſe ait pellucidam, quarzoſam, quae effracta e ſilice, ſeu matrice alia, vitro ſimilis, cryſtalli figura, et colore gramineo nitidiſſimo ſit, atque pulcerrime ſcintillet, duritie tamen Rubino et Sapphiro multum cedat, ignique vehementiori impoſita colorem prorſus, et magnam duritiei partem amittat, quin tandem, et per ſe ſola, et per chryſocollam admixtam, colliqueſcere et in vitrum permutari ſoleat. Quae ad illius ſolum patrium, ad probabilem coloris, quo nitet, cauſſam, ad reliquas proprietates pertinent, de induſtria non tango, propterea quod ea libelli huius conſilium non neceſſario requirit; ideoque hoc vnum reor memoratu dignum eſſe, ſmaragdos reperiri, alios viriditate hilari et iucunda, pallente fere, ſed nihilo ſecius vehementer radiante; alios viriditate ſatura, auſtero, et vere gramineo colore, ſed propter hanc ipſam auſteritatem

ritatem minus ſcintillante; illosque his longe praeferri ſolere tam a mangonibus, quam a viris harum rerum peritis. Ceterum eiusmodi Smaragdos praeſtantiores a priſcis artificibus ſcalptos caelatosue non facile reperias: quibus num per decretum, a Plinio indicatum, (H. N. l. XXXVII. c. 5. p. 774.) pepercerint, an aliam ob cauſſam, non liquido conſtat. Fieri poteſt, quod nonnulli pro vero affirmant, vt eis aeque ac reliquis gemmis pulcerrimis, pellucidis et colore ſuauiſſimo bene ſaturis, vt, Rubinis, Sapphiris, aliis, de induſtria parcere voluerint, nequid praeſtantiae ſuae naturalis amittere viderentur, manu humana vel minimum inde demente. Quodſi qui ex his Plinii verbis (l. c.) *ſcalpentibusque gemmas non alia gratior oculorum refectio eſt: ita viridi lenitate laſſitudinem mulcent,* opinionem plane oppoſitam efficere ſolent: iſti, me iudice, non peruiderunt, ſcriptorem Rom. verbis illis, qua via et ratione tales artifices oculos, a diuturno ſcalpendi labore et contentione feſſos, reficere et recreare ſueuerint, indicare voluiſſe. Qui pictorum noſtrorum morem non ignorant, eos mihi facile adſtipulaturos opinor. Tandem non verae, ſed pſeudo-ſmaragdi olim fuiſſe, aut hodie eſſe videntur, quarum altitudo et craſſitudo praedicata eſt, et cum maxime praedicatur (v. Theophr. l. c. §. 44. p. 135; §. 45. p. 142. ff.; conf. Hill. Obſeruatt. ad h. l. p. 139. et Baumgärtner. not. p. 142.).

Hyacinthum, quantum inſtituti noſtri ratio poſtulat, deſcribere adgredior. Eum, a Linnaeo inclyto *Nitrum quarzoſum fuluum* appellatum, ita definit V. C. Brückmannus, (l. c. p. 109.) vt ſit lapillus pellucidus, perdurus, rubedine flaueſcente, ex quarzo natus, qui defractus vitri naturam et cryſtalli figuram prae ſe fert, chalybi illiſus ſcintillas igneas ſpargit, igni

 vehemen-

vehementiori aduſtus colore natiuo priuatur, neque tamen in eo per ſe ſolus liqueſcit. Hanc gemmam veteribus ſatis cognitam fuiſſe, ſed *Lyncurium* ab eis nuncupatam, exiſtimauit Hillius (Obſeruatt. ad Theophr. §. 50. p. 166. ſſ.), nec repugnat dux, quem ſequor, intelligentiſſimus. Is, deſcriptionibus Theophraſti et Plinii nonnihil oppoſitis, quantum fieri poteſt, conciliatis, lapilli, de quo quaeritur, natales, varias proprietates, diuiſionem duplicem, quin veriſimilem coloris cauſſam, ac poliendi rationem indicat, et quintuplex ipſius genus, ex coloris diuerſi ratione naſcens, eſſe demonſtrat. Primus eſt *hyacinthus coccinei coloris*, qui haud dubie pulcerrimus, rariſſimus, ac ſplendore maxime igneo, quam proxime accedit ad coccineam ſcintillantemque auſteritatem. Alter eſt *coloris crocei*, antegreſſo nonnihil cedens nitore igneo, ſed pulcer tamen et gratioſus: tertius *citrei coloris*, quem non male ad Topazii claſſem referre poſſis: quartus *colore ſuccineo*, quo eſt electrum, ſiue ſuccinum furuum, quem ideo Plinii *Chryſelectrum* eſſe, putant nonnulli: quintus denique *colore melleo*, qui propter coloris vitioſitatem minoris pretii eſt, et tantum-non deſpicitur. Priſcos artifices *hyacinthos* ad ſcalpendum et caelandum adhibuiſſe, loquuntur gemmae in dactyliothecis compluribus adhuc ſuperſtites. Plura de hoc loco diſputare non neceſſe eſt.

Topaſio, ſeu *Topazio*, paucis iam deſcribendo, cognomenta dediſſe varia ſcriptores veteres, ex eorum libris apparet: appellatur enim *Chryſolithus*, *Chryſelectrum*, *Leucochryſus*, *Capnias*, ſiue *Morio* cet. Linnaeus eum *Nitrum quarzoſum luteum*, et, mutata poſthac ſententia, *Muriam lapideam pellucidam flauam* nominauit. Eſt autem lapillus pellucidus, flauus, qui quarzi naturam, et defractus ex ſua quaſi matrice,

vitri

vitri speciem ac crystalli figuram habet, igni adustus colorem amittere, neque tamen ipse per se liquescere solet. Sic eum describit Brückmannus V. C. (p. 115. ff.): qui, allatis, quae de ipso memorauit Plinius, copiose disputat (l. c. p. 67. ff. it. App. I. p. 67. ff. et II. p. 66. f) de eius solo patrio, et insigni, qua colorem, bonitatem atque praestantiam, discrimine inde pendente, de figura varia, de probabili colorum diuersorum caussa, ac reliquis proprietatibus mutationibusque, quas ignis vehementioris aestu et vi in eo effici, complura pericula chemica docuerunt. Haec omnia vt ad τȣ̃ *Antiqui* cognoscendi studium non pertinent, ita hoc loco silentio praetermitti posse arbitror. Quare non nisi de vario Topasiorum colore pauca in medium profero. Qui in regionibus, solem orientem spectantibus, inueniuntur, colore sunt flauo, eoque austero, flauo viridante, suffusculo, rufo fere diluto: quos Brasilia fert, igneo flauescente vel citreo: alii rubro, croceo, flauo viridante, subflauo et albicante. Qui a multis *capnias*, *morio*, *pramnion* vocatur, et Topasiorum generi adnumeratur (Rauchtopas), is a Plinio (l. XXXVII. c. 10.) dicitur gemma Indica, nigerrimo colore translucens: Brückmannus eum ait colore esse fusco, plus, minus, saturo. Omnibus quasi palmam praeripit Brasilianus flammei et citrei coloris, propter scintillantem, quo radiat, nitorem et duritiem, ad Rubini et Sapphiri quam proxime accedentem. Quos habuere, frequenter scalpere non dubitarunt prisci artifices.

Topasium illico excipiat *Chrysolithus*, eoque magis, quo saepius Graeci et Latini scriptores vtrumque nomen promiscue vsurparunt. Quem hodie *Chrysolithum* appellant viri, harum rerum prudentes, is colore est aureo viridante, ideoque a Linnaeo dictus

Nitrum

Nitrum quarzosum pellucidum ex flauo viridescens. Descriptionem pleniorem suppeditat V. C. Brückmannus (l. c. cap. 11. p. 124. f.): qui, Est, inquit, lapillus quarzosus, pellucidus, colore flauo vel aureo viridante, qui defractus vitri naturam, et crystalli figuram habet, sed parum durus, ita, vt lima facile nonnihil ex eo abradere possit. Certissimus, quem sequor, viae dux plura de eius patria, natura, verisimili coloris origine, proprietatibus aliis differit, quae transscribere instituti nostri ratio haud permittit. Superant in dactyliothecis Chrysolithi affabre scalpti.

Granati vocabulum, quo hodie singulare gemmarum genus designant, nec Plinius vsurpauit, nec Theophrastus: qui, vterque, vt alii scriptores prisci, plerosque lapillos rubro colore nitentes, atque adeo *Granatos* etiam nonnullos, *carbunculis* consociasse creduntur: vt, carbunculis Milesiis, Orchomeniis, Arcadicis, Chiis, quos Theophrastus (l. c. §. 32. p. 99. §. 62. p. 194.); vt, *lithizontibus*, qui languidius ac liuidius lucent, *Carchedoniis*, et *Alabandicis* colore nigriori, quos Plinius (l. XXXVII. c. 7. p. 779. conf. Jannon di Laurent l. c. cap. 16. §. 66. p. 64. ss.) describit. Ita quidem iudicat Hillius (Obseruatt. p. 100. 195.) atque Brückmannus (l. c. p. 127). Eiusmodi lapillus, *Borax granatus* a Linnaeo dictus, est colore rubro, pellucidus, natura quarzosus, qui e caute vel silice defractus, adspectu vitreus, et crystalli figura praeditus est; in flamma mediocri colorem non amittit, in vehementiori autem, per se solus liquescens, in vitrum transmutatur. Eorum de solo patrio, matrice communiori, proprietatibus aliis, per pericula chemica exploratis, qui plura cognoscere auet, is commentarium Brückmannianum (p. 127.) et Append. I. (p. 80. ss.) item II. (p. 74. ss.) euoluat, necesse est.

Nos,

Nos, quoniam eis pepercisse artifices vetustos credunt plerique viri, τȣ̃ *Antiqui* peritiores, de iis, praeter colorum diuersitates, nihil exponere volumus. Nimirum Granati alii sunt colore rubro austero et nigrescente, quo fere esse solent mora, sed qui luci soliue aduersus positi, nitore igneo radiant, adeoque probabiliter ii, qui priscis carbunculi Carchedonici, Alabandici et Garamantici vocabantur: alii colore subfusco rubenti, et hinc minus iucundi et aestimati: alii colore balaustino, qui vt pulcerrimi, ita pretiosissimi putantur: alii colore fere croceo, vel hyacinthino, quales veterum granati Sorani, qui posteriores, si bene translucidi sunt, facile cum hyacintho permutari possunt: alii colore cyaneo vel violaceo, quos Itali maximi faciunt, et vulgo ***Rubini di Rocca*** vocare solent: alii denique colore nigricante, eoque nec puro, nec pellucido, et hanc ob caussam ex gemmarum numero excludendi. Atque haec de Granatis sufficiant.

Progredimur ad ***Amethystum***, quem ***Nitrum quarzosum pellucidum purpureum*** vocat Linnaeus. Is lapillus est violaceus, translucidus, quarzo quam proxime accedens, qui effractus vitri adspectu et crystalli figura praeditus est, ac si ignis vehementioris aestu afficitur, colorem quidem amittit, neque tamen per se solus liquescit. Ac quem hodie ***Amethystum*** vocant, eumdem prisci quoque scriptores hoc nomine ornasse videntur. Theophrastus describit eum (l. c. §. 54. coll. Hill. Obss. p. 175. 178.): plenius adhuc Plinius (l. XXXVII. c. 9. p. 788. ss.) quorum e verbis efficit cogitque V. C. Brückmannus, vtrumque granatos quosdam, aliosque lapillos, Amethystis adnumerasse. Idem vir eruditissimus de eorum solo patrio, diuersa natura et figura, antequam poliantur, item colore et verisimili huius caussa, duritie, aliis, copiose disputat;

tat; quae, a confilio noftro aliena, praetermittenda duco. Ceterum lapillorum iftorum alii colore funt rubro auftero vel purpureo, quos, funt, qui *Rubinos violaceos* appellare malint; alii violaceo, eodemque bene faturo, quos, fi quidem puriffimi funt et lucidiffimi, pulcerrimos effe cenfent; alii violaceo diluto et pallido, qui nonnunquam in candidum tranfit; alii tandem fubfufculo et ferreo, qui, vtpote vitiofi, defpiciuntur. Ac quoniam Amethyftus aeque, ac Sapphirus et Smaragdus, ignis vehementioris vi aeftuque colore fuo priuatur, is pofthac, fi quidem ex orientalium genere fit, e flammis prodit eodem prorfus, quo adamas, nitore et fplendore radians, et huic adeo fimilis eft, vt mangones et gemmarii vel acutiffimi in eo difcernendo facile labi queant (v. Hill. Obff. ad Theophr. p. 179. et Brückmann. l. c. p. 139. f.). Quod eorum cauffa monitum volo, qui dactyliothecas inftruere parant. Superfunt *Amethyfti*, quos fcalpferunt prifci artifices: quin hos *Lippertus*, noftras, et vir prorfus fingularis, pluribus obferuat locis (vt, Dactyliothecae, vernacula ab eo ipfo fcriptae, vol. I. p. 195. 222. it. II. p. 206. alibi) fimili in lapillo fcalpfiffe figuras, quibus maximopere delectati effent. Vnum fi adhuc moneo, nemo, reor, me facile reprehendet. Nimirum lapilli, de quo quaerimus, nomen factum eft ex α priuatiuo, et μεθύω ebrius fum, propterea quod eum homines, a quibus in annuli pala geftabatur, aduerfus ebrietatem munire, temere credebant Graeci. Quo fpectat Platonis, iunioris, epigramma (Antholog. l. IV. tit. 18. p. m. 350.) fcriptum in Bacchum, amethyfto incifum:

Ο λίθος ἔς' ἀμέθυςος· ἐγὼ δ' ὁ πότης Διόνυσος.
Η πιθέτω νήφειν, ἢ μαθέτω μεθύειν.

Neque

Neque minus hoc Asclepiadae, quod (ibid.) ſtatim ſequitur:

*Εἰμὶ μέθυ τὸ γλύμμα σοφῆς χερός, ἐν δ' ἀμεθύστῳ
Γέγλυμμαι· τέχνης δ' ἡ λίθος ἀλλοτρίη.
Ἀλλὰ κλεοπάτρης ἱερὸν κτέαρ· ἐν γὰρ ἀνάσσης
Χειρὶ θεὸν νήφειν καὶ μεθύουσαν ἔδει.*

Verum haec, velim, ὡς ἐν παρόδῳ, et ἀπροσδιονύσως dicta exiſtimes.

Inſtituti ratio poſtulat, vt in gemmis deſcribendis ſequatur *Beryllus*, quem Itali *aqua marina*, Galli *aigue marine* vulgo nuncupant; Linnaeus ὁ πάνυ, nomine *Nitri quarzoſi pellucidi ex viridi caerulei* ornauit. Eſt lapillus pellucidus, caeruleus virideſcens, i. e. qui viriditatem puri maris imitatur, defractus vitri ſpeciem ac cryſtalli figuram prae ſe fert, ignis aeſtu et violentia colorem amittit, et ſolus per ſe liqueſcit. Ex his, quae Plinius de illo (H. N. l. XXXVII. c. 6. p. 776.) memorat; Theophraſtus enim ne nominat quidem: ſatis perſpicuum eſt, veteres ſcriptores eumdem quem nos, hoc nomine deſignaſſe; alios eius colorem non temere cum eo, qui in anguilla cernitur, comparaſſe. Haec omnia demonſtrat V. C. Brückmannus (l. c. p. 142. ſſ.), qui plura alia de eius natalibus, duritie perquam exigua, diſcrepantia a topaſio, variisque affectionibus aliis tradit (l. c. p. 143. ſ. it. App. I. p. 93. ſſ. et II. p. 83. s.) quae ad inſtitutum noſtrum non pertinent. Ipſius viriditas diſcrepare ſolet: in aliis eſt color admodum ſatur et auſterus, ideoque minus hilaris et ſcintillans; in aliis dilutior et iucundior. Quorum viriditas adeo diluta et pallida eſt, vt in candorem tranſiens vix animaduerti queat, ii, ſi quidem ſatis mundi beneque politi ſunt, nitendo et ſcintillando itidem quam

proxime

proxime ad adamantas accedunt. Superſunt hodie lapilli ſimiles, artificum priscorum manu eximie ſcalpti, in dactyliothecis.

A gemma, de qua diximus, quam proxime abeſt *Chryſoberyllus*, re discrepans nulla, niſi quod ipſius viriditas nonnihil caerulei flauique admixtum habet, quod oculos ſuauiter afficit. Theophraſtus eius mentionem fecit nullam. Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 6. p. 776.) plura de ipſo et ipſius, qua colores, diſcrepantia litteris conſignauit; quae breuiter ſtrictimque perſequitur V. C. Brückmannus (l. c. p. 145.) vna cum reliquis, quae de lapilli patria, natûra, proprietatibus, cet. tenenda ſunt. Quem, vt et Hillium (Obſſ. ad Theophr. p. 126. 130. 134. 176.) euoluant, qui haec omnia prorſus perſcrutari cupiunt.

Gemmarios veteres ad ſigilla conficienda, in aliis, *Cryſtallos* ſcalpſiſſe, auctor eſt Theophraſtus (l. c. §. 54. p. 175): itaque nonnihil de eis diſſerendum videtur. Viri, harum rerum intelligentes, Cryſtallum eſſe dicunt *quarzum cryſtalliſatum;* Linnaeus, *Nitrum quarzoſum:* Itali *Criſtallo di Rocca,* vt Francogalli *Criſtal de roche,* ſolent appellare. Eam plenius deſcribit Brückmannus (l. c. cap. 16. p. 147. ſſ.), qui gemmam eſſe ait pellucidam, quae Quarzi natura praedita, et e ſua quaſi matrice defracta niteat, et velvti vitrum ſcintillet, figura hexagona ſit, limae probatioris vim facile ſentiat, in ignem abiecta per ſe non liquescat, et chalybi illiſa, ſicut lapilli huius generis omnes, ſcintillas excutiat creberrimas. Quo dicto, deſcriptionem eius Plinianam perſequitur, ex eaque efficit, veteres lapilli huius naturam et proprietates bene exploratas habuiſſe, eum prudenter vſurpare, et varios ad vſus recte aptare potuiſſe: ſuper quo ei adſtipulari video Ian. di Laurent (l. c. §. 40. ſſ.). Tum addit

addit multa, eaque valde exquiſita, de ipſius ortu probabili, ſolo patrio, multiplici, qua defrangitur, figura, variis, quibus hic, illic, inficitur coloribus, et inde factis cognomentis, aliis proprietatibus, et vario vſu, cui bene polita deſtinari ſolet (l. c. it. App. I. p. 96. ſſ; et II. p. 89. ſſ.): ſed haec omnia, vt ad τῦ *Antiqui* rationem et praeſtantiam cognoſcendam parum faciunt, ſiquidem non niſi *Iſidis protomen* ex ea fabricatam nouimus (v. Borioni Collectanea Antiquitatum Rom. tab. II.), ita non temere, me quidem iudice, ſilentio praetermitti poſſunt.

Sunt, praeter gemmas, de quibus adhuc expoſui, aliae, itidem quarzoſae vel ſiliceae, ſed tantum ſemipellucidae, vel prorſus opacae, nec vnquam cryſtallorum natura, figura et proprietatibus praeditae. Harum omnium rationem breuiter ſtrictimque exponit Brückmannus Celeberr. (l. c. p. 180. ſſ.): qui ſingulas poſthac recenſet. De his igitur etiam paucis diſſeramus. Ac primum quidem in eis locum tenet *Praſius*, ſeu *gemma praſina;* quem lapillum Itali vulgo *Prasma*, et *Plasma* nuncupare ſolent. Quae, praeter Theophraſtum et Plinium, Leſſingius de eo ſcripſit, dux noſter prudentiſſimus (l. c. p. 182.) attulit. Eſt autem viriditate diluta et fere candeſcente, quam ex admixtis cupri, ferriue particulis habere, idem ille contendit, qui plura etiam de eius duritie, natalibus, affectionibus aliis tradit (l. c. p. 183. ſſ. it. Append. I. p. 129. ſſ; et II. p. 89. ſſ.). Superant in dactyliothecis complures, a priscis artificibus ſcalpti.

Antegreſſo prorſus ſimilis, quin ſimillimus eſt *Chryſopraſus*, ſeu *Chryſopratius*, niſi quod eſt flauedine plus, minus, hilari et iucunda; vel, Solino auctore, ex auro et porraceo mixtam lucem trahit,

ſimulque rarior et pretioſior. De eo nihil habet Theophraſtus; pauca Plinius (l. c. l. XXXVII. c. 5. p. 776.), quae V. C. Brückmannus vna cum aliis memorat, qui ſimul obſeruat, veteres lapillorum complurium genera aut temere permutaſſe, aut ea habuiſſe, quae a noſtris hodie plus, minus, differant (v. l. c. p. 187. it. App. I. ſp. 129. ſſ; et II. p. 89. ſſ.).

Eſt etiam lapillus, quem *Smaragdopraſum*, vel *Smaraldopraſium* vocant, et qui a duobus antegreſſis non diſcrepat, niſi colore, qui gramineus et Smaragdo ſimilis eſt, atque raritate. Hunc priſci ſcriptores aut prorſus ignoraſſe, aut alio nomine ornaſſe videntur. Plura de eo diſputare non eſt neceſſe (v. Brückmann. ll. cc.).

Contemplandus iam eſt *Chalcedonius*, quem ex *Chalcedone*, ſatis celebri Bithyniae oppido, nomen traxiſſe opinantur, auctore Plinio (l. c. l. XXXVII. c. 5. p. 775. conf. Ian. di Laurent l. c. §. 49. p. 48. s.), qui eum deſcribit, vt lapillum ſemper vilem, minimum, fragilem, coloris incerti, et virentium in caudis pauonum columbarumque collo, plumarum ſimilem, et quem ſe neſcire ait, an aetate ſua in totum exoleuerit, poſtquam metalla aeris ibi defeciſſent. Alii ſcriptores eum vocant *Caſſidoniam* ſ. *Caſſidonium*, vnde Franco-gallorum *Caſſidoine* manauit: aliis tandem, ac verius quidem, *onyx candidus* ſiue *pellucidus* audit, iudice V. C. Brückmanno (l. c. p. 190), qui eum ait, a veteribus in onychum claſſe deſcriptum eſſe. Is, eodem auctore, eſt lapillus colore plerumque griſeo, ſeu cinereo candeſcente, ſed aliorum etiam, eorumdemque tantummodo reflexorum haud raro particeps, ſemipellucidus, paullulum opacus, et quaſi nubecula quadam penetratus, ad quarzi, vel ſilicis, naturam propius accedens, et qui tam ex

venis

venis et ftratis defrangitur, quam veluti filex reperitur. Qua defcriptione allata, Plinii fententiam vno tangit verbo, et plura de eius formatione et natura, patria, duritie, aliis, differit. Praeter colorem, quem paullo ante diximus, alius alio veluti tinctus eft: vt is, qui *Iris chalcedonia* vocatur, cuius color cinereus in caeruleum tranfit, et qui bene politus nonnihil fubcaerulei, fubflaui et violacei habere videtur, vnde id cognominis traxit. Eum, prifcis artificibus faepenumero fcalptum, fine iufta cauffa, *Amethyftum* appellant varii viri docti, τῶ *Antiqui* amantes. Alius eft fubrufus, cuius rubor in alio, purpurae; in alio, fardae, fimilis eft: alius fubuiridis, fed qui raro inuenitur, et ad Prafiorum claffem pertinet: alius fubfuruus, admodum frequens, fed nullius fere pretii: alius denique colore lacteo diluto, itidem frequentior. Inueniunt praeterea lapillos, in quibus *Chalcedonius* cum *Onyche* quafi concretus eft, quos hodie *Chalcedonyches* vocant: eodem modo *Amethyftum* cum *Chalcedonio* fociatum offendis. Ex huiusmodi Chalcedoniis grandiufculis, praeter lapillos annulares tam fcalptos, quam caelatos, conficiunt artifices hodie vafa, ornamenta diuerfa, alia.

In gemmis, quos prifci artifices in primis fcalpere, et annulis fignatoriis includere folebant, locum non poftremum habuit *Sarda*, quam hodie *Carneolum*, *Carniolum*, vocant mangones gemmarii. Theophraftus (l. c. §. 17. coll. Hill. Obff. p. 53. it. §. 43. coll. Hill. ib. p. 124. ff.) et Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 7. p. 780. f. conf. Iannon di Laurent l. c. p. 49. f.) varia de ea tradunt, a V. C. Brückmanno transfcripta, quae, cui libet, cum huius commentario (l. c. p. 199. fs.) comparare poteft. Hoc auctore, eft lapillus ruber, isque femipellucidus, qui defractus, effe folet angula-

tus et marginatus, qua vnam quasi frontem cauatus, qua alteram fere conuexus, ac qui non tantum cum aliis sui generis lapillis in cauis et stratis, calculorum et frustorum deformium more, sed etiam vt silex reperitur. Is, si superincreuit onyx, *Sardonychi* (v. Iannon di Laurent, l. c. p. 50. ss.), sin achates, *Sardachatae* nomen adipiscitur. Interim perquam raro accidit, vt Sardae, eiusdemque vno tantum et purissimo colore, fragmina tanta, quanta Chalcedonii, offendas: ceterum eadem, qua hic, duritie est; quin ea, quam oriens profert, nonnihil durior esse, ideoque bene polita vehementius scintillare videtur. Quare non magnopere fallaris, si *Sardam* pro Chalcedonio rubricato habendam contendas. Quibus dictis, plura exponit eruditissimus viae dux de gemmae huius patria, natura, proprietatibus per pericula chemica exploratis, itemque de coloribus aliis, quibus nonnunquam tincta est. Vnde viri, harum rerum intelligentes, in eius diuisione dicunt, aliam esse colore *rubro diluto* vel *russeo;* aliam *subflauo*, vel *rubro in flauum vergente*, quarum neutra in honore et pretio est; aliam *purpureo;* quae bene polita, annulique palae ingeniose inclusa, saepe cum perpulcro et eximio quodam granato Bohemico de praestantia contendere possit; aliam *spadiceo*, quae bene, vt par est, pura et pellucida, non raro perpulcra et probata sit; alia *mixto*, in quo non solum rubor diuersus, sed etiam variorum colorum maculae, lineae, puncta, cet. appareant. Est denique, multorum e sententia, etiam *Sarda flaui coloris;* quam, a quibusdam pro veterum *Lyncurio* habitam, rectius ac verius *Chalcedonio flauo* adnumerabis: etiamsi gemmarii et mangones sint, qui ipsam *Carneoberyllum*, item *Beryllum*, iure prorsus nullo, appellent. Hunc lapillum antiquitus non minus, quam hodie solet, scalptum esse, testantur dactyliothecarum indices.

Qua

Qua re veterum, a recentiorum, ſententia de *Onychum* natura et proprietatibus diſſentiat, paucis expoſuit V. C. Brückmannus (l. c. cap. 24. p. 208. ſs.), qui ſimul animaduertit, ex Graeco, ὄνυξ, natum eſſe Latinum, *onyx*, poſt *onychium*, et tum corrupte, *Nicolas:* vnde vulgaris Italorum denominatio, *Niccolo*, manauit. Quo facto, expoſitaque Theophraſti et Plinii tam de hoc lapillo, quam de marmore, *onychite*, *onyche* ſeu *Alabaſtrite* ſententia, paucis tangit originem valde dubiam vocabuli *Camaeus*, (Italice, *Cameo*, Gallice, *Camée*), quo interdum *onyches* in vniuerſum omnes, aetate noſtra non niſi lapillos caelo ſcalptos nuncupare ſolent Itali et Francogalli; item reliqua, quae Plinius, Zenothemis, Sotacus, Satyrus de eo, et in primis de *Sardonyche*, Romanis quondam cariſſimo, ſcripſerunt. Cuius rei documento vel id eſſe poteſt, quod de Polycratis, tyranni, Sardonyche litteris mandauit Plinius (H. N. l. XXXVII. c. 1. p. 764. ſ.). Quin ex eis luculenter apparet, priſcos et *onycha* et *Sardonycha* depinxiſſe vt lapillos, quos diuerſorum colorum annuli vel zonae quaſi ambirent, aut eiusmodi ſtrata, altera ſuper alteris compacta et concreta efficerent: contra vero glaucum illum nubilumque lapillum, quem mangones recentiores *Chalcedonium* vocare malunt, a priſcis in *onychum* claſſem adſcriptum eſſe (v. Iannon di Laurent, l. c. p. 55. ſſ.): qui quidem easdem, quas Chalcedonii, proprietates, vt, duritiem, nitorem, cet. eandem patriam, easdem origines, tam in cauis et cuniculis, quam in ſtratis, habent, ita vt veluti ſilices non minus, quam fragmina deformia inueniantur. Diuerſitas lapidum cum *onyche* concretorum cauſſa eſt, cur, praeter *Sardonychum* (qui ſi puris et aequabilibus vtriusque ſtratis conſtat, omnium rariſſimus atque probatiſſimus eſt) *Chalcedonychem*, *Iaſpo-*

nychem, et *Achatonychem* mangones et gemmarii venditare soleant. In quibus scalpendis, et caelandis potissimum, quam ingeniose artifices prisci versati sint, hodieque versentur prudentiores, exposuit Brückmannus (l. c. p. 215.). Eiusmodi gemmas ingeniose et affabre scalptas, vel caelatas, hodieque superesse in virorum principum dactyliothecis, demonstrant libri de eis scripti et diuulgati.

Venimus iam ad *Achaten*, lapillum, quem ex Siciliae fluuio, Achate, nomen traxisse scribit Theophrastus et Plinius: quorum ille nihil fere, praeterquam hoc, esse scilicet lapillum pulcrum et venustum, qui magno pretio vendatur, de eo memorat (l. c. §. 58. p. 187. coll. Hill. Obss. ib.); hic vero eius solum patrium, genera longe diuersa, virtutes ac vires varias, veras, fabulosas, alia, copiosius persequitur (H. N. l. XXXVII. c. 10. p. 786. ss.), quae paucis repetiit V. C. Brückmannus (l. c. c. 25. p. 219. ss. conf. Iamon di Laurent l. c. p. 43.). Idem deinceps de illius natalibus, origine, natura, gemmarum aliarum particulis ipsi admixtis, et ipsum veluti efficientibus, proprietatibus, agit ita, vt lector, rerum fossilium studiosus, accuratam notitiam inde haurire possit; is vero, qui non nisi τȣ̃ *Antiqui* naturam perscrutari vult, ea si non omnia, certe quidem pleraque, ignorare queat. Vnde hoc vnum animaduertere placet, ipsum eadem, qua onyx, duritie, fundo, vt ita dicam, coloris plerumque cano et corneo esse, eoque discrepare, quod variorum colorum maculae confuse et vndatim, tanquam vmbrae et nubeculae, ipsum permeent, nonnunquam naturae lusus valde lepidos et gratiosos, vt, arbusculorum, fruticum, plantarum, nubium, fluminum, siluarum, quin animalium species reddentes. Qualis haud dubie fuit

fuit *Achates Pyrrhi*, in quo Apollinem vna cum novem Musis videre sibi videbantur (Plin. l. c. c. 1. p. 764. coll. Brückmann. l. c. p. 234.). Eum a priscis scalptoribus saepissime vsurpatum esse ad ingenii manusque dexteritatem significandam, gemmae in dactyliothecarum indicibus recensitae demonstrant.

Supersunt lapilli, qui ad Onychum vel Achatarum genera iure quodam suo quidem pertinent, sed quibus gemmarii et mangones peculiare imponunt nomen, ductum ex eorum, in rotunditatem globatorum ac bene politorum similitudine cum variorum animantium oculis; quosque adeo leucophthalmos, Lycophthalmos, cet. appellant. In aliis eminet, quem Itali *Bell' occhio*, i. e. *bellum oculum*, dicunt; Plinius *Beli oculum* dixit (H. N. l. XXXVII. c. 10. p. 788): quo auctore, iste albicans pupillam cingit nigram, e medio aureo fulgore lucentem. Sed cum huius, et similium lapillorum (quos Italico vocabulo *Occhi de' gatti*, i. e. *felium oculos* nuncupare suerunt) venustatem atque praestantiam omnem efficiant diversorum colorum circuli seu annuli, medium orbiculum cingentes, qui per scalprum caelumue nonnihil detrimenti cepissent; eos scalpere recte dubitarunt prisci artifices, ideoque τȣ̃ *Antiqui* copias augere nequeunt eiusmodi lapilli, etiamsi sua se specie et gratia valde commendent. Satis igitur de iis dictum opinor.

Iaspidem nunc considerare placet, quem lapillum Wallerius *Petrosilicem iaspidem*, Itali *Diaspro*, et Galli *Jade*, vulgo vocare solent. Brückmannus V. C. quem ducem sequimur, allatis, quae Theophrastus (l. c. §. 43. coll. Hill. Obss. p. 126. s.) et Plinius (l. XXXVII. c. 8. p. 782.) de ea perhibent, multo plura de ipsius solo patrio, diuersis pro colorum diuersitate generibus, lapidibus per aliarum particularum admixtio-

 nem

nem inde ortis, horumque nominibus differit, quae omnia aliis in fcholis explicanda funt. Nos pauca inde delibata hic affundimus. *Iafpis*, et ea quidem orientalis ac praeftantiffima, viret ita, vt maculae venaeque fanguineae hic, illic, eam quafi permeent: quam, fic comparatam, credibile eft, Plinii *heliotropium* effe, i. e. porracei coloris, fanguineis venis diftinctam (l. c. p. 790. ff. conf. Iannon di Laurent l. c. p. 43. fs.). Sed reperiuntur, praeter hanc, genera alia, tot fere coloribus, quot natura monftrat, maculofa et veluti adfperfa vel penetrata. Hinc nafcitur Iafpis lactea, ferrea, rubefcens, flaua feu cerea, fpadicea, caerulea, quam Plinius *Boream* vel *Aerizufam* dixit, atra, item variegata, capnias, onychipuncta, iasponyx, cet. Earum multas quidem, fed non nifi vnius, fummum, duplicis coloris, fcalpferunt prifci artifices, recte prudenterque perfpicientes, colorum diuerforum maculas dedecori futuras figurae, in fimili lapillo fcalptae.

Ex iis, quae de *Opali* natura, generibus, proprietatibus, virtutibus ac vitiis, folo patrio memoravit Plinius (l. XXXVII. c. 6. p. 777. ff.), efficit cogitque V. C. Brückmannus (l. c. c. 34. p. 292), *Opalum* prifcis cognitum et nominatum, lapillum effe eundem, quem hodieque mangones et gemmarii eodem nomine indicant, illumque olim magno in honore ac pretio fuiffe. Is ab Italis *Girafole*, Germanis compluribus *Weefe*, et forfan rectius *Wayfse*, vocari fuetus, ducis, quem fequor, iudicio quam proxime accedit ad vitri naturam, etiamfi alii aliter ftatuant. Quibus, quoniam ad inftitutum noftrum non pertinent, de induftria praetermiffis, varia tantummodo eius genera, colorum quidem ratione habita, recenfebo. Alius eft colore *candido*, vel potius *lacteo*, qui, luci aduerfus pofitus, plus, minus translucet, ac nonnihil ex caeru-

caeruleo, aureo, viridi et purpureo adſciſcere videtur: alius *atro*, qui ex flauo et violaceo quaſi prodit: alius *ſubflauo:* alius *cyaneo*, in flauum vel violaceum transeunte: alius *cinereo* ſeu *cano*, adeoque Chalcedonio perquam ſimilis. Eodem teſte, priſci artifices opalum nullum, certe quidem optimum quemque non ſcalpſerunt.

Coloris caerulei ſeu *cyanei* lapillum, quem mangones et gemmarii cum maxime *lapidem Lazuli* appellant, ſcriptores priſci *Sapphirum* vel *Cyanum* vocaſſe videntur V. C. Brückmanno (l. c. c. 35), qui Theophraſti (l. c. §. 43. p. 124. coll. Hill. Obſ. p. 128. ſs.) et Plinii (l. XXXVII. c. 9. p. 783.) deſcriptiones examinat obſeruatque, quo quaſi ſigno Cyanum a Sapphiro ſecreuerint. Hoc non minus, quam quae de eius patria, natura, proprietatibus, per experimenta chemica exploratis dicuntur, vtpote ab inſtituto noſtro aliena, praetermittimus. Eius generis complures ſuperſunt quidem, ſed minus ingenioſe affabreque elaborati: vnde credibile fit, eos non tam artificum vetuſtatis excellentiorum, quam rudi manu vel tironum, vel eorum ſcalptos eſſe, qui barbaris, quae dicuntur, ſaeculis, lapidibus ſcalpendis neceſſaria vitae praeſidia quaerere ſolebant.

Huic non multum praeſtat lapillus ille *caeruleus*, quem vulgo *Armenium* vocant; vti et *Malachites* ſeu *Molochites*. De vtroque V. C. Brückmannus et ea, quae Theophraſtus (l. c. §. 70. p. 221. coll. Hill. Obſſ.) et Plinius (l. c. c. 8. p. 782.) habent, et quae chemici recentiores periclitando didicerunt, adeoque ad vtriusque naturam, rationes et proprietates videndas pertinent, docte expoſuit (l. c. c. 36. 37. p. 316. ſs. it. App. I. p. 244; et II. p. 241. ſſ.): cuius commentarium euoluat lector, harum rerum amans.

Mangones et gemmarii vulgo iactitant *Turcoidem*, seu *Turchinam*, veluti lapillum nobiliorem, et Plinius eum *Callaida* vocauit, descripsitque (l. c. l. XXXVII. c. 8. p. 781. conf. Iannon di Laurent l. c. p. 60. ss.) velut lapidem, e viridi pallentem; et alio loco (ib. p. 783.) tanquam eum, qui Sapphirum imitetur, sed candidior sit, et litoroso mari similis. Brückmannus inclytus (l. c. cap. 39. p. 329. ff.) plura ex Theophrasto et Plinio adfert, docetque simul, hodie prorsus liquere, quod sic appelletur, non esse verum lapillum, sed non nisi animalis cuiuspiam, et quidem haud dubie piscis ossiculum, vel dentem; *Turcoidae* vero, seu *Turchinae* nomen ei datum esse propterea, quod merx similis primum e Turcarum prouinciis in reliquas Europae prouincias deuecta sit. Plura de huius gemmae, perperam ita vocatae, natura, colorum origine, mutationibus per ignem exploratis, proprietatibus aliis, in commentario, quem saepe iam diximus, Brückmanniano legenda exstant. Nos haec recte praetermittimus, quoniam antiquitatis artifices hanc quasi-gemmam aut scalpsisse, aut caelasse, plane non verisimile est: et, si qua seu scalpta, seu caelata, hodie in dactyliothecis exstet, ea non nisi a manu recentiori fabricata videtur.

Superioribus gemmis, plerisque vere talibus, addidit ERNESTIVS ὁ πάνυ, quas pro veris et probatis habere non licet, quasque a priscis artificibus, ingenio et manu satis exercitata firmaque claris, vnquam scalptas esse, recte dubitant. Et quamquam eas ad ornatum tam hominum, feminarum maxime, quam aliarum rerum, adhibitas esse constat; tamen res, ex iis confectae, ad τȣ̃ *Antiqui*, vere talis, genus referri nequeunt, ideoque indignae sunt, de quibus copiose agamus. Igitur de hoc loco satis disputatum opinor.

EX-

EXCVRSVS VI
AD PART. I. CAP. III
DE METALLIS.

Quandoquidem quod de metallis, vti de marmoribus et gemmis, in vniuerſum dicam, non habeo, de eorum vno et altero nonnihil diſputare placet, ratione quidem, vt inſtitutum noſtrum poſtulat, operum illorum habita, ad quae ingenioſe affabreque facienda, priſcorum artificum intelligentia et dexteritas ſingularis aptauit. Omnium primi ac principis metalli, *auri*, vſum in conficiendis rebus variis, immortalis ERNESTI breuiter ſtrictimque indicauit. Hunc cur copioſius enarrem, cauſſam video nullam. Igitur tria tantummodo, quae ad eum pertinent, paucisſimis tangam, neglectis aliis, quae expoſita libellum iuſto plus augerent. Ac primum quidem integra Deorum Dearumque ſigna ex pretioſiſſimo hoc metallo facta accepimus, antequam ſerior Imperatorum Rom. ambitio, quod E. immortalis alio loco (Part. II. c. 5. §. 11.) contendit, auri argentique vſum in ſtatuis ſibi collocandis, imperaret (Sueton. in Domit. c. 13). Qualis fuit *ſtatua aurea*, in templo Anaitidis poſita: quam Plinius (H. N. l. XXXIII. ſect. 24. p. 619. coll. l. V. ſect. 20. p. 267.) item Strabo (Geograph. l. XI. p. 532.) ait primam omnium nulla inanitate, adeoque ὁλοσφύρατον, vel, interprete Heſychio, ϛερεὸν ναϛὸν, καὶ ὐδαμῦ διάκενον, fuiſſe. Et hanc quidem M. Antonius, in expeditione Parthica, inde abſtuliſſe dicitur ab eodem Plinio (l. c. p. 619). Tum *Bendis*, *Anubis*, *Attidis* et *Mithrae* ſimulacra, quae Lucianus,

si huic fides habenda est, vt ὅλους ὁλοχρύσους καὶ βαρεῖς, καὶ πολυτιμήτους describit (v. Iup. Tragoed. T. III. p. m. 420). Aureum itidem fuit signum *Matris Dindymenae*, teste Pausania (Arcad. s. l. VIII. c. 44. p. 694.) vti et *Apollinis*, eodem auctore (Phoc. s. l. X. c. 24. p. 858): qui praeterea mentionem iniicit duorum Tritonum, ex auro ad pubem vsque factorum, ceterum eburneorum (Corinth. s. l. II. c. 1. p. 113). Quid? quod Rhodios *sedecim Deos aureos* formasse memorat Lucianus (l. c. p. 422). Praeter Deos illos ficticios, mortales quoque nonnunquam statuis prorsus aureis mactatos esse constat. Vt, de Gorgia Leontino, rhetore longe celeberrimo, tradit Plinius (H. N. l. XXXIII. sect. 24. p. 619.), ipsum omnium hominum primum, et auream statuam, et solidam, Delphis in templo sibi posuisse: cui tamen aduersatur Cicero (de Orat. l. III. c. 32.) et Valerius Max. (l. VIII. c. vlt.) eo, quod vterque eam, non tam a semet ipso, quam ab vniuersa Graecia, isthoc in templo collocatam perhibeant; nec minus Pausanias, qui rhetoris, de qua quaeritur, statuam non nisi inauratam esse confirmat (Phoc. s. l. X. c. 18. extr. p. 842). Tum viri, historiae Rom. satis periti, non ignorant, in Romanorum complurium honorem statuas aureas paratas esse, et dedicatas. Vt, Bocchus, quum, Iugurtha tradito, Populi R. socius declaratus esset, Syllae vt gratificaretur, non solum ἀνέθηκεν εἰκόνας ἐν Καπιτωλίῳ τροπαιοφόρους, sed etiam, vna cum illis, χρυσοῦν Ιουγούρθαν ὑφ᾽ αὐτοῦ Σύλλᾳ παραδιδόμενον (Plutarch. in Sylla, p. m. 155. b.) vel quod idem loco alio (in Mario, p. m. 145. a.) memorat, Βόκχος ὁ Νομὰς, σύμμαχος Ῥωμαίων ἀναγεγραμμένος, ἔστησεν ἐν Καπιτωλίῳ νίκας τροπαιοφόρους, καὶ παρ᾽ αὐτοῖς ἐν εἰκόσι χρυσαῖς Ιουγούρθαν ἐγχειριζόμενον ὑπ᾽ αὐτοῦ Σύλλᾳ. Quin Syllae ipsius

ipſius ſtatuam, *ſolido auro*, cum titulo: CORNELIO SYLLAE. FORTVNATO. IMPERATORI Romae exſtitiſſe, Aſconius Paedianus aliquo loco memorauit: cui tamen aduerſari videtur Appianus, qui, narrato, omnia Syllae acta, rata ex SCto habita eſſe, addit, *εἰκόνα τε αὐτȣ̃ ἐπίχρυσον ἐπὶ ἵππȣ πρὸ τῶν ἐμβόλων ἀνέθεσαν, καὶ ὑπέγραψαν* ΚΟΡΝΗΛΙΟΥ ΣΥΛΛΑ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΕΥΤΥΧΟΥΣ (de Bell. Ciu. l. I. ſect. 97. p. 136. Vol. 2. ed. Schweighaeuſer.). Dubium igitur eſt, Syllae ſtatua, eaque equeſtris, ſolidone auro fuerit, an ſolummodo aurata. Similem Octauiano etiam decreuiſſe Senatum R. idem teſtatur (l. c. l. III. ſect. 51. p. 466.) quam credibile eſt, poſthac auro ſolido factam eſſe. Praeterea Auguſti ſtatua aurea, triumphali quidem habitu, quo vrbem erat ingreſſus (*ἐπινίκιος ἐν ἀγορᾶ χρύσεος — — μετὰ σχήματος οὗπερ ἔχων εἰσῆλθε*) in foro R. collocata ſtetit, teſte eodem Appiano (l. c. l. V. ſect. 130. p. 879). Similem eius ſi non ſtatuam, *ἄγαλμα*, certe quidem protomen, *εἰκόνα*, in Curia (*βουλευτηρίῳ*) poſitam fuiſſe, ex eo palam fit, quod haec ipſa, *ἑτέρα δὲ ἐκ τȣ̃ βȣλευτηρίου χρυσῆ*, media inter duas alias, ipſius in pompa funebri portabatur (Dio Caſſ. l. LVI. p. m. 591): quin Romae, dum eius templum aedificabatur, hanc *εἰκόνα χρυσῆν* in lecto, Martis quidem in aede (Dio Caſſ. ib. p. 600.) collocandam, et omni cultu eo, quo poſthac ipſius ſimulacrum, afficiendam decreuit Senatus, Tiberio auctore et ſuaſore. Tandem ſtatuas etiam minutas, ſiue ſigilla, auro ſolido, eodemque puriſſimo, formarunt artifices priſci: cuiusmodi Genium, ſerto e floribus facto redimitum, videre mihi nuperrime contigit, quem Generoſiſſimus de Schellersheim, intelligentiſſimus rerum omnium, antiquitus affabre non minus, quam ingenioſe factarum, amator, ex Italia redux,

redux, in κειμηλίοις aliis, ſecum attulerat, mihique amiciſſimus, quod gratus praedico, monſtrare haud dedignabatur.

At enim vero priſci artifices eximios ingenii intelligentiaeque ſuae labores et artificia non tantum ex metallo, de quo quaeritur, primo ac principe fabricarunt, ſed complures etiam, alia ex materia, vt, aere, ebore, marmore, ligno paratos, aureis lamellis obduxere, ſiue inaurauere. Quod, vti Lucianum, εἴρωνα ingenioſiſſimum, iam exagitaſſe reperimus (v. Iup. Tragoed. p. 420. T. III. opp.), qui Deos, artificum Graecorum manu formatos, eſſe ait χαριέντας μὲν καὶ εὐπροσώπους, καὶ κατὰ τέχνην ἐσχηματισμένους· λιθίνους δὲ, ἢ χαλκοῦς ὅμως ἅπαντας· ἢ τούσγε πολυτελεστάτους αὐτῶν ἐλεφαντίνους, ὀλίγον ὅσον τοῦ χρυσοῦ ἐπιστίλβον ἔχοντας, ὡς ἐπικεχρῶσθαι καὶ ἐπηυγάσθαι μόνον, τὰ δὲ ἔνδον ὑποξύλους, κ. τ. λ. ita variis in operibus antiquis, adhuc ſuperſtitibus, hodieque animaduerti, et diſcerni poſſe teſtantur viri, quibus contigit, vt ea curioſius explorare poſſent (v. Winkelmann. Hiſt. Art. p. 207. ed. Dresd. et p. 428. Vienn.). His operibus adſcribatur, neceſſe eſt, aurata *Bacchi*, e marmore Gr. facti ſtatua, in Pompeiorum, oppidi, ruderibus, et in Iſidis quidem aede reperta, de qua loco alio verba feci (Comment. de Pompeiis, p. 127. et 167). Verum vt ne leuiſſimum quidem huius rationis cum maxime cernatur veſtigium; eam tamen tot ſcriptorum veterum auctoritates confirmant, ita vt, qui addubitare poſſis, non videam. Vnus Pauſanias memorat ſimilia monimenta non pauca: vt, *Bacchi*, ſeu *Liberi Patris*, ſigna duo lignea aurata (Corinth. ſ. l. II. c. 2. p. 115); *Dianae*, (l. c. c. 9. p. 133); *Apollinis* buxeum, capite tantum auro illito (Eliac. poſt.

post. s. l. VI. c. 19. p. 499); aliud eiusdem (Arcad. s. l. VIII. c. 53. p. 708); *Mineruae Areae*, itidem ligneum, Phidiae opus (Boeot. s. l. VIIII. c. 4. p. 718); eiusdem aliud (Phoc. s. l. X. c. 15. p. 833); item *Phrynes* effigiem auratam (l. c.), plures denique huiusmodi statuas (Achaic. s. l. VII. p. 574.) quas sigillatim recensere non opus esse opinor. Praeter maiora haec opera, scriptor idem commemorat auratos currus (l. c. p. 116), capram, (p. 141.) aquilas (p. 679): alii monimenta alia. Qui mos auratas Deorum hominumque statuas dedicandi, ad Romanos quoque transiit: siquidem L. Stertinium, in porticu ad Fortunae et Matutae aedem, signa aurata posuisse, memoriae prodidit Liuius (H. R. l. XXXIII. c. 27); atque aliquamdiu post, M' Acilium Glabrionem, patris in honorem, statuam auratam in Pietatis aede collocandam curasse (l. XXXX. c. 34. coll. Val. Max. l. II. c. 5).

De victimarum cornua aurandi caerimonia, vel pueris notissima, copiose vt differam, nemo, reor, opus esse iudicabit. Ipsum opera qualiacunque auro linendi negotium qua ratione antiquitus peractum sit, coniectura verisimillima ductus, exposuit Winkelmannus (l. c. p. 260. Dresd. et p. 534. ss. Vienn. ed.). Id tamen Homeri tempore, quo aurum haud dubie nondum ita, vt nostro fieri solet, malleando tenuare aut poterant, aut volebant, via et ratione longe alia exsequutos esse reperimus. Vates enim, quem dixi, Nestoris sacrificium, et ritus tum alios, tum victimae cornua aurandi, ea opportunitate obseruatos, descripturus (Odyss. l. III. v. 432. ss.), χρυσοχόον, aurificem, ait, cum variis instrumentis apparatuque necessario accersitum esse, eoque dicto, sic pergit:

— — — — ἦλθε δὲ χαλκεὺς,
Ὅπλ' ἐν χερσὶν ἔχων χαλκήϊα, πείρατα τέχνης,
Ἄκ-

Ακμονά τε, σφύραν τ', εὔποίητόν τε πυράγρην,
Οἷσίν τε χρυσὸν εἰργάζετο· — — Νέστωρ
Χρυσὸν ἔδωχ'· ὁ δ' ἔπειτα βοὸς κέρασιν περι-
χεῦεν, κ. τ. λ.

i. e. aduenit faber, arma fabrilia, officinae ſuae inſtrumenta, manibus geſtans, incudem, et malleum, et forcipem affabre factam, quibus aurum aptabat conſilio deſtinato — — Neſtor ſuppeditauit aurum, quod ille bouis cornibus circumfudit. Qui apparatus omnis, me quidem iudice, non fuiſſet neceſſarius, ſi iam tum lamellas auri tenuiſſimas, quales nos hodie, habuiſſent. Hic Graecorum mos victimarum cornua auro ornandi, deinde ad Romanos, vt inter omnes conſtat, tranſiit: quod quum e ſexcentis poetarum Lat. locis palam fit, tum ex hoc Liuii (H. R. l. XXV. c. 12.) et Macrobii (Saturnal. l. I. c. 17.) teſtimonio: *decemque viris* (per SCtum poſt conſultationem conditum) *praeceptum eſt, vt Graeco ritu hisce hoſtiis ſacrum facerent, Apollini boue aurato, et capris duabus albis auratis; Latonae boue femina aurata* cet. In quo vſurpando num Romani eundem, quem Graeci vetuſtiſſimi, apparatum, ſcil. incudes, malleos, forcipes cet. adhibuerint? nec ne? nullibi relatum legi. Interim perquam credibile eſt, Graecos rerum uſu condocefactos, ſenſim peruidiſſe, aurum diu multumque malleatum, in lamellas tenuiſſimas ſubtiliſſimasque velut diduci, hisque victimarum cornua celerius et facilius illini poſſe. Quo non mature animaduerſo, qui ſtatuas marmoreas, aereas, eburneas, ligneas, opera alia, aurare potuiſſent? Quod ſi viderunt, et huiusmodi lamellas ad hoſtiarum cornua non minus, quam ad opera alia, auro obducenda adhibuere Graeci; haec ratio, facillima ſane ac commodiſſima, haud dubie Romanis, Diis quibusdam Graeco ritu ſacrum facere iuſſis, ſimul eſt tradita, vt adeo apparatu, Home-

Homericis temporibus neceſſario, in hoc negotio exſequendo, haudquaquam indigerent.

Tandem priſci artifices, Graeci potiſſimum, in Deûm ſimulacris aliisque vaſis conficiendis, aurum ita vſurparunt, vt illorum veſtimenta, horum ornamenta, ex auro fabricata, adderent. Quum enim populi illi, quos Graeci barbaros appellare ſuerant, Deos ſuos auro ſolido fabricatos voluiſſent, quos propterea *βαρβαρικοὺς* appellat, et in concione, quam lepide fingit, *προεδρεύσειν* contendit Lucianus (l. c. p. 419): Graeci contra, eodem irriſore ingenioſo et vaferrimo teſte, ipſos venuſtate quidem et gratia plenos, vultu item honeſto et liberali, et, qua artificii praeſtantiam, probe cultos et perpolitos, ſed non niſi lapideos, aut aeneos, ſummum, eburneos et intus ſubligneos fabricarunt, ita quidem, vt modicum ab auro, quo illiti et aurati erant, retinerent ſplendorem. Quod demonſtrant duo Graecorum ſimulacra longe laudatiſſima, Iouis Olympii et Mineruae Athenienſis, Phidiae opera praeſtantiſſima ex ebore et auro facta, (Plin. H. N. l. XXXVI. c. 5. p. m. 725). Quamquam vero bina haec ſigna fere ſola omnium in ore ſunt, Graeca tamen oppida, non pauca, ſimilia, eis fortaſſe, ſi artem et praeſtantiam ſpectes, nonnihil inferiora habuere: vt, ſignum *Bacchi,* ſiue *Liberi Patris* (v. Pauſan. in Corinth. ſ. l. II. c. 7. p. 127); *Aeſculapii,* eiusdemque imberbis (id. ib. c. 10. p. 134) opus Calamidis; aliud *eiusdem Dei* (id. ib. c. 27. p. 172.) Thraſymedis opus; *Veneris,* ſedentis habitu (id. ib. p. 134.) opus Canachi Sicyonii; *Iunonis,* in ſolio ſedentis, eximia magnitudine ſignum (id. ibid. c. 17. p. 148) Polycleti opus; *Hebes,* (id. ib.) Naucydis arte factum; *Dianae Laphriae* (id. in Ach. ſ. l. VII. c. 18. p. 569), cuius opifices Menaechmus et Soidas fuerant; *Mineruae* (id. ib. p. 575); *eiusdem Deae* apud Pellenenſes (id. ib.

ib. p. 594). Complura alia, eademque singula ex auro et ebore facta, recenset Pausanias (Eliac. pr. s. l. V. c. 16. s.), quae sigillatim nominare nolumus; quoniam ex his iam satis apparet, Graecos artifices ad Deorum Dearumque signa fabricanda quam saepissime aurum et ebur adhibuisse. Quo in negotio adgrediendo perficiendoque, qui versati sint, effici cogique potest ex Luciani verbis, quae supra transscripsimus; plenius docuit Heynius illustris (v. eius Antiquarische Auffätze, Th. II. n. 5. p. 149. ss.), cuius commentationem lector quisque, res similes discendi cupidus, adeat, oportet. Quin signa integra ex ebore solo fabricata accepimus: quale fuit, apud Cyzicenos *Iouis*, quem Apollo marmoreus coronabat (v. Plin. H. N. l. XXXVI. c. 15. p. 741), ac *Dei eiusdem*, Pasitelis opus, quod Romae dedicatum erat in aede Metelli Macedonici (Plin. ib. c. 5. p. 731); tum *Veneris* signum, idque vetustissimum (Paus. in Attic. s. l. I. c. 43. p. 105); item *Mineruae Aleae*, opus Endii, totumque ex ebore fabricatum; quod Augustum in fori aditu dedicasse scribit Pausanias (Arcad. s. l. VIII. c. 46. p. 694). Omitto *Iouem Terminalem*, in Catacumbis Rom. vulgo dictis, seu cuniculis et meatibus sub terram actis, repertum (v. Caylus Récueil Tom. III. p. 156); *Puerum*, in collectione Hamiltoniana asservatum; alia minora opera, vt, tesseras, bullas, cet. item anaglypha *), quorum permulta, non minus affabre

*) Memorare hic placet non nisi vnum opus ex ebore caelatum, paucis abhinc annis in agro Cortonensi, vel verius Clusino, effossum; quod, si genuinum est, memoria dignum arbitror. Id est forma et magnitudine fere ea, qua numi maximi, qui dicuntur, moduli esse solent. Cernitur in eo caput barbatum galeaque tectum, cum titulo, a dextra sinistram versus, ac litteris peruetustis scripto, ex quo

LARS

affabre caelata, quam ingeniose cogitata, in medium protulit V. Celeb. Philippus Buonarotti (Osservazioni sopra alcuni frammenti di vetri antichi, pluribus locis), quoniam haec, si quidem velim ac per instituti rationem liceat, opportuniore loco persequi possum. Vnde non nisi vnum hic adhuc tangam. Nimirum non paucos, qui Phidiam et alios Graeciae artifices immortales, Deorum signa ex ebore et auro fabricasse norant, rem demiratos esse, atque opinatos, signorum similium faciem non potuisse non spectantibus iniucundam, molestam et paene fastidiosam videri, eo quod eboris candori flauedo auri dispar et discolor sit, nec satis congruat, adeoque oculos offendat: verbo, materiarum tam dissimilium, tam discolorum coniunctionem prodere saporem, seu gustum (venia sit vocabulis) prorsus deprauatum, minimeque probandum et imitandum. Sed quamquam varia, quae hic respondere possim, habeo: tamen duo tantummodo, non ad viuum resecare, sed attingere paucissimis placet. Ac primum quidem satis inter omnes constat, non omnia omni et populo, et homini, nec omni tempore simul placere, eoque nomine pulcra, venusta, gratiosa videri. Sunt, quae cum maxime iucunda sint plerisque, et tantum non omnes delectent: breui post non item. Id quod in vtensilibus, vestimentis, musicis, institutis publicis, quin disciplinarum placitis, verum esse, testatissimum est. Vnde et prouerbium, communi sermone tritum, *de gustibus dispu-*

M 2

LARS PVRSNA efficit, adeoque vultum regis *Porsenae* in eo apparere credit anaglyphi possessor, Ludouicus Coltellinus. Eius picturam linearem vna cum possessoris epistola ad Celeb. Abb. Dominicum Sestinium scripta, promulgauit Guattanius in Notizie sulle Antichità e belle Arti di Roma, per il Febraro dell' anno 1787. p. 10. ss.

diſputare vetat. Qui igitur Graeciae populum, omnis vere pulcri, et venuſti arbitrum et quaſi creatorem, noſtra regula et norma, noſtroque ſenſu metiri audeamus? idque in colorum delectu et conſociatione, quae natura tam varia, tam mutabilis et inconſtans eſt, vt eorum quidam non niſi ſingulos dies nobis arrideant, et veriſſime pariter ac ſignificantiſſime *Couleurs du jour* a Franco-gallis appellentur. Accedit, quod ſignorum membris, ex ebore fabricatis et politis, auri appoſiti radiis maiorem ſplendorem ac claritatem conciliare, eoque Deûm ſimulacra auguſtiora et veneratione maiori digna reddere voluiſſe videntur. Quod enim opus, aut ornamentum qualecunque, eburneum, aeneum, argenteum, marmoreum, auro vel vndiquaque incluſum, vel hic, illic, quaſi illitum opertumue, ex ipſius ſplendore mutuari crediderint nitorem magis radiantem, intelligi poteſt ex his Virgilii verſibus:

Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum Pariusue lapis circumdatur auro,

(Aen. l. I. v. 593. ſ. coll. Heynii nott. ad h. l.). Quae ſi ipſorum fuit opinio, tantum abeſt, vt hanc rationem, a moribus noſtris alienam, vituperare poſſis, vt potius laudare debeas. Tum eximia et incredibilis Graecorum veterum aduerſus Deos pietas et reuerentia multum momenti habuiſſe videtur ad hanc rationem in ipſorum ſignis fabricandis vſurpandam. Norant nimirum, pleroſque populos barbaros, auro in primis locupletes, aurea Deorum ſigna habere et venerari. Ipſi, lapidibus truncisque deformibus, quos vt Deos venerati erant maiores, quaſi ſepoſitis, quum ſimulacra venuſtiora et ingenioſius elaborata, publico omnivm cultui et venerationi deſtinanda cenſerent; fas et, qua erant, pietas praecipiebant, vt ea ex materiis tam

raris-

rariſſimis, quam cariſſimis, fabricata vellent. In quibus quoniam aurum et ebur raritate maxime eminebant; Dii cuiusque loci maximi, et quaſi Penates, Praeſidesue, digni ſunt viſi artificibus, quos ex illis ſumma, qua fieri poterat, intelligentia, dexteritate, arte formarent. De auri raritate apud Graecos nemo facile dubitabit: is in primis omnium minime, qui, quae Phidiae, Mineruae Athenienſis opifici, aliquamdiu poſt, quam fabricata erat, hominum nonnullorum inuidia acciderint, et quam facile calumniatores ſuos refellerit, haud ignorat. Eboris vero in Graecia raritas, et inde pendens caritas, non poterat non permagna eſſe, eo quod elephantes ibi reperiebantur nulli, et horum dentes in regionibus longe remotiſſimis quaerendi erant, emendi et in Graeciam deuehendi. Qua in ſententia Pauſaniam quoque fuiſſe, atque ex eboris vſu, de quo quaeritur, Graecorum pietatem ſtudiumque erga Deos itidem effeciſſe video. Ita enim de iis iudicat (Eliac. pr. ſ. l. V. c. 12. p. 405): *Φιλότιμοι δὲ ἐς τὰ μάλιστά μοι καὶ ἐς θεῶν τιμὴν, οὐ φειδωλοὶ χρημάτων γενέσθαι δοκοῦσιν οἱ Ἑλληνες, οἷς γε παρὰ Ινδῶν ἤγετο καὶ ἐξ Αἰθιοπίας ἔλεφας ἐς ποίησιν ἀγαλμάτων.* Quae quum ita ſint, Graecos hoc nomine adeo non reprehenſos, et ſaporis peruerſi deprauatique accuſatos velim, vt ſumma potius laude digniſſimos exiſtimem. Atque haec quidem de hoc loco, et de metallo omnium primo atque pretioſiſſimo.

EXCVRSVS VII

AD EIVSDEM CAP. IIII. §. 10.

Metallo, de quo ante dictum, adiungere lubet nonnulla de *orichalco*, quod ERNESTI immortalis recte et vere in *natum* et *facticium* dispertitus est. Posterius vt describam, nulla exigit necessitas: de priore contra non possum, quin coniecturam aliquam meam hac opportunitate cum viris eruditis communicem. Huius meminere iam duo antiquissimi, quos quidem habemus, Graecorum poetae, Homerus et Hesiodus, idque non minus, quam aurum, ornatui vario aptatum esse testantur. Atque ille quidem (Hym. II. in Venerem, v. 9.) Horas ait, Deam hancce, e maris spuma egressam, vestimentis alioque mundo induisse, et inter reliqua, suspendisse in perforatis illius auriculis inaures,

ἄνθεμ' ὀρειχάλκου χρυσοῖό τε τιμήεντος·

qui versus etsi metalli, de quo quaeritur, naturam non explicet, argumento tamen est, id auro aequiparatum esse. Hic vero in Herculis πανοπλίᾳ describenda, heroa ait induisse

— — — κνημῖδας ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ,
Ἡφαίστου κλυτὰ δῶρα — — —

Quae quidem verba metalli, de quo quaeritur, non magis, quam Homerica, naturam illustrant. Eius interea praestantiam ex hoc quodammodo suspicari licet, quod ocreae, ex orichalco paratae, Dei cuiusdam, Vulcani, donum dicuntur eximium. Iam vero Deos non nisi optima et pretiosissima quaeque conficere

et

et largiri ſolere, perſuaſum fuit priſcis hominibus; vti complura ſcriptorum veterum teſtimonia demonſtrant. Tum ſcholiorum auctor, Ioannes Diaconus, id λευκὸν χαλκὸν appellauit; cauſſa tamen, cur ita vocaret, adiecta nulla. Pari fere, quo Hercules, modo Turnus (Virg. Aen. l. XII. v. 87. s.)

— — auro ſqualentem, alboque orichalco
circumdat loricam humeris — — —

Quem locum Scholiaſtae Heſiodei ſententiam de huius metalli colore plane confirmare ſtatues, niſi cum VV. CC. Heynio (in nott. ad h. l.) et Bocharto (Hieroz. P. II. vi. 16.) exiſtimare malis, id per ſe album non fuiſſe, ſed ita dictum auri comparatione. Verum vt e Virgilii dictis nihil certi, qua colorem, effici cogique poſſit: inſigne tamen illius pretium ex eo, quod vna cum auro ad loricae ornatum dicitur vſurpatum, luculenter apparere videtur. Mundus enim, ex orichalco facticio paratus, haud dubie male conueniſſet vere aureo; cui dedecori potius, quam decori fuiſſet. Sed nihil adhuc decerno. Arrianus (Periplo Mar. Erythr. p. m. 45) praeterea orichalcum, ait, in emporium Adulitanum deportari vendendum: emto vti homines ad ornatum, quin etiam in fruſta diſſecto, pro numismatibus (καὶ ὀρείχαλκος, ᾧ χρῶνται πρὸς κόσμον, καὶ εἰς συγκοπὴν ἀντὶ νομίσματος). Numorum autem loco ecquis aut appendere, aut appenſum accipere potuerit, vel voluerit, ſi pretio vel valore interiore prorſus caruiſſet orichalcum, nondum quidem

— — — conciſum in titulos, faciesque minutas,

ſed tamen in fruſta et lamellas, quales Iapanenſes cum maxime vſurpare alio loco demonſtrabimus? Ergo hoc, natura ipſa paratum, facticio cuique multum praeſtiterit, neceſſe eſt. Quo loco, et qua occaſione

 velim,

velim, vt Arrianus prouinciam, e qua exportatum, et in emporium, quod dixi, vendendi cauſſa, deportatum ſit, ſimul indicaſſet. Quod ab eo neglectum eſſe, viri eruditi complures, credo, mecum deſiderabunt. Nec Plinius in eius ſolo patrio anquirendo et memorando, diligentior fuit et curioſior. Deſcripta aeris, e cadmia, lapide aeroſo, et chalcite, qui in Cypro vocabatur, vulgaris natura, huius vilitatem ait eſſe, ſua certe aetate, praecipuam, reperto in aliis terris praeſtantiore, maxime *aurichalco* (cuius loco *Feſtus* ipſe, rectius *orichalcum* ſcribi putat) quod praecipuam bonitatem admirationemque diu obtinuiſſet; nec reperiri longo iam tempore, effeta tellure (H. N. l. XXXVI. c. 1. p. m. 639). Haec vere ſcribere non poterat, ſi ipſius animo non niſi *orichalcum factitium* obuerſabatur: huius enim et patria, et conficiendi ratio, ipſum haud fugiebat: itaque de nato ipſum loqui oportet. Cuius melioris, praeſtantioris et admiratione dignioris patriam, vti non nominauit, ita ne indagaſſe quidem videtur: quippe quam, vel non explorato cognitam, paucis certe verbis deſignaſſet. Quod eius ſilentium haud dubie permouit Harduinum, vt haec ad verba ſuperiora animaduerteret: *nec forte vſpiam exſtitit,* (ſcil. orichalcum iſtud auro paene par) *praeterquam apud poetas, et in fabulis: vt Ariſtoteli perſuaſum olim fuiſſe auctor eſt Apollonii Scholiaſtes. Plautus in Mil. Act. III. Sc. I. v. 64. tres homines frugi, aequi ponderis cum aurichalco aeſtimat:*

Cedo tres mihi homines aurichalco contra cum iſtis moribus.

Quae praeterea obſeruat, a cauſſa prorſus aliena ſunt; ſiquidem non tam ad natum, quam ad facticium pertinent orichalcum. Res itaque omnis accuratiorem poſtulat diſputationem. Nimirum Apollonius Rhodius aeque, ac Heſiodus,

ὀρει-

— — — ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ
mentionem feciſſe reperitur (Argonaut. l. IIII. v. 973): ad haec verba Scholiorum auctor (p. m. 236. a) obſeruat: ὀρείχαλκος, εἶδος χαλκοῦ, ἀπὸ ὀρείου τινος, γενομένου εὑρετοῦ ὠνομασμένος. In quo, numquid veri ſit, examinare non placet. Tum pergit: Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τελεταῖς φησὶ, μηδὲ ὑπάρχειν τὸ ὄνομα (eius puto, qui id inueniſſe, et ex quo nominatum eſſe creditur) μηδὲ τὸ τούτου εἶδος. Τὸ γὰρ ὀρείχαλκον ἔνιοι ὑπολαμβάνουσι λέγεσθαι μὲν, μὴ εἶναι δέ· τῶν δὲ εἰκῆ διαδεδομένων καὶ τοῦτο. Cui Ariſtotelis ſuſpicioni plures aliorum auctoritates opponit Scholiaſtes: Οἱ δὲ πολυπραγμονέστεροι, inquit, φασὶν αὐτὸν ὑπάρχειν· μνημονεύει καὶ Στησίχορος καὶ Βακχυλίδης. καὶ Ἀριστοφάνης δὲ ὁ γραμματικὸς, σεσημείωται τοῦτο. Ἄλλοι δὲ ἀνδριαντοποιοῦ λέγουσιν ὄνομα, ὡς Σωκράτης καὶ Θεόπομπος ἐν εἰκοστῷ πέμπτῳ· κ. τ. λ. Quae Scholiaſtae verba etſi rem, de qua quaeritur, non prorſus expediunt, neque vt multo, quam ante, certiores ſimus, faciunt: tamen ea temere et inconſiderate addubitare prohibent, ſiquae a poetis tradita, et, magis vt placeant, ingenioſius exornata, aut non amplius, aut multum mutata reperiamus. Namque vel ipſa eorum commenta et fabulae, adeo non merae ſunt fabulae, mera commenta, ab omni vero longe remotiſſima, vt potius in ſingulis veri nonnihil inſit, non nude ac more philoſophis ſollenni propoſitum, ſed ingenioſe mirificeque conuerſum, et verbis exquiſitis ac venuſtis ita deſcriptum, vt miraculi ſpeciem habere videatur. Quod quam verum ſit, ex vno Palaephati libello, plures vt taceam, iam ſatis intelligi poteſt. Ariſtoteles igitur non ita, vt par erat, et acutum prudentemque philoſophum decebat, ſeſe geſſit, dum ὀρείχαλκον, a poetis tantopere laudatum, praeterquam inane nomen, nil eſſe, nec

 niſi

nisi ex illorum ingenio effluxisse contendebat. Huic eius sententiae, praeter aliorum, quos πολυπραγμονεστέρους vocat Scholiastes, scriptorum testimonia, plane aduersatur Plato (in Critia p. 51. vol. X. ed. Bipont.) siue, quem hic loquentem induxit, Critias, qui id praesenti tempore solummodo nominari largitur, olim vero plurimum fuisse ait in multis *insulae Atlanticae* locis, suoque pretio metalla tum cognita, ab auro solo si discedas, omnia superasse (καὶ τὸ νῦν ὀνομαζόμενον, τότε δὲ πλέον ὀνομαστὸν ἦν τὸ γένος, ἐκ γῆς ὀρυττόμενον ὀρείχαλκον κατὰ τόπους πολλοὺς τῆς νήσου, πλὴν χρυσοῦ τιμιώτατον ἐν τοῖς τότε ὄν, κ. τ. λ.). De qua Platonis sententia quid existimandum sit, ante multos iam annos Francogallus longe Celeberr. Baudelotius de Dairval, indagauit, et singulari libello exposuit in consessu Academicorum Parisinorum, titulis et bellis, quas vocant, litteris (Inscriptions et Belles-lettres) curandis prouehendisque creatorum (p. 60. ff. Tom. III. Commentt. vers. Godsched.). Atlanticam hanc insulam ὑπὲρ Ηρακλείας στήλας ἔξω, i. e. vltra columnas Herculis, vel fretum Gaditanum, olim exstitisse quidem, sed ex ea, per vehementiorem terrae concussionem submersa, nil nisi δυσανάπορον πηλὸν, seu coenum nauigantibus ineluctabile superesse, largitur Aristoteles aeque, ac Plato et scriptores alii *), Eudoxus, Strabo, Philo,

*) In his *Posidonius* maxime memorandus est, de quo in libro recentissimo: Geographie des Grecs analysée; ou les Systêmes d'Eratosthenes, de Strabon, et de Ptolemée, comparés entre eux, et avec nos connoissances modernes. Par M. Gosselin. A Paris, 1790. form. quadripertita c. tabb. geograph. haec relata lego: Posidonius croyoit à l'Atlantide de Platon, et pensoit, comme lui, qu'un tremblement de terre l'avoit fait disparoitre (Strab.

Philo, cet. Ecqua demum caussa eum, hoc concedentem, adducere potuit, vt orichalcum, quod priscis monimentis, apud Aegyptios superstitibus, convenienter, eadem in insula effossum, et inde exportatum fuerat, praeterquam merum et inane nomen, nihil esse contenderet? Fac, vt ipse nihil eius nec viderit, nec tractarit; num hoc pro caussa satis graui iustaque rem negandi habere poterat, aut debebat? Equidem vehementer dubito: nam innumera esse, quae non videamus, neque tamen idcirco in dubium vocare audeamus, ecquis est, qui non concedat? Ipse philosophus Stagirites multis de rebus nec visis, nec tractatis, in libris potissimum physicis exposuit, neque eas similem ob caussam, addubitauit. Sed quorsum haec omnia? Nimirum vt Aristotelis de orichalco sententia admodum infirma, et assensione nostra vix digna appareat, nosque non temere, nec inconsiderate Platonis in partes transire videamur. Fuit olim haud dubie orichalcum, metallum auro non multum vilius et inferius, idque ad rerum variarum ornatum, quin, Arriano auctore, ad numos cudendos adhibitum: sed id pedetentim vsurpari desiit, hominesque penitus fugit, ex quo, vel in submersa insula, eius solo patrio, non amplius effodi poterat, vel mercatores et nautae, diuturno pariter ac periculoso per fretum Gaditanum itinere deterriti, et Hipparchi, de quo in obseruatione antegressa nonnihil dictum est, auctoritate, in proposito suo magis confirmati, eo proficisci, et ibi negotiando, in mercimoniis aliis, hoc

(Strab. Geogr. l. II. p. 160. ed. Almeloveen). Mais ce qui le rend plus recommendable en géographie, c'est qu'il fit tous ses efforts pour prouver, contre l'opinion d'Hipparque, que l'on pouvoit naviguer tout autour de l'Afrique, depuis les Colonnes d'Hercule, jusqu'au golfe d'Arabie.

hoc metallum exportare, et in Graeciae Latiique provincias deuehere nolebant. Quin fieri potuit, vt non nisi per eiusmodi nautas et mercatores, iusto cautiores vel potius timidiores, rumor spargeretur, aut insulam prorsus submersam esse, aut orichalci venas tantopere exhaustas, vt iam aduehi posset nullum, neque ipsi ad eiusmodi iter suscipiendum adigerentur. Vtramque eius iam incogniti, nec amplius vsitati, caussam memorant scriptores. Cui coniecturae qualicunque meae, aliam de hoc orichalco subiungere liceat. Non ita diu innotuit metallum, auro fere par, quod *Platinae* nomine vocare solent viri harum rerum amantes. Id vltra Herculis columnas, in Americae regionibus reperiri, in Europam deportari, colore fere candido esse, maximique aestimari constat. Possintne haec omnia nos in opinionem adducere, vt hoc metallum, Europaeis breui abhinc tempore cognitum, si non pro ipso antiquorum *orichalco*, certe quidem pro genere ipsi simillimo finitimoque habere audeamus? Equidem decernere nolo: videant alii, me intelligentiores; simulque isti, quibus aditus ad Museum Herculanense patet, explorent pateras et instrumenta illa, quae, ex candida facta materia, in thesauro isto adseruari testatur Winkelmannus (Monumenti Antichi inediti, T. II. p. 172). Ea, reor, ad lapidem Lydium bene exacta et explorata, rei, de qua quaeritur, lucem affundere possunt, et coniecturam hanc meam vel refellere, vel magis confirmare. Quae si a vero non quam longissime abest, habemus in hac quasi massa, metallum, quod in locorum, vltra Herculis columnas sitorum, cuniculis effoditur, auro ipsi, qua praestantiam et pretium, paene par est, idque colore candido: quod Aristotelis, Plinii, aliorum aetate, non poterat non rarissimum esse, non tam eam ob caussam, quod terra tum, vt Plinius iudicat, eius effeta esset,

quam

quam quod nautae et mercatores prouincias, ſolum eius patrium, non amplius adirent, idque in ceteris bonis atque mercimoniis inde in Europam deportarent. Sed ego, quod paullo ante iam dixi, decernere non audeo: maxime quidem, quum me, quid coniecturae meae aduerſetur, haudquaquam fugiat. Scio enim, id metallum admodum durum eſſe et aſperum, ita vt malleo quaſi attenuari deducique, igni per ſe liquefieri, et ornatum qualemcunque inde fabricari poſſe negent viri, qui eius naturam periclitando adhuc explorarunt: verum nec minus ſcio, eiusdem fruſta non niſi longe minutiſſima, per Hiſpaniarum regis leges et decreta πολιτικά, in Europam importari, atque in manus peruenire virorum, qui ipſius naturam prorſus explorare, et aptam ad res complures rationem vſumque declarare poſſent. Quod interdictum donec legis vim habebit, vera ipſius natura et proprietas ignorentur, neceſſe eſt. Fieri poteſt, vt antiquitatis artifices viam et rationem certiſſimam habuerint eius ingenioſe prudenterque ad mundum varium vſurpandi, ſed quae non minus, quam aeris ad enſes, haſtas, ſecures, cet. parandi et indurandi ratio, pedetentim interierit, quamque cum maxime ignoramus, certe non adhibemus: ſed poteſt etiam fieri, vt, quemadmodum adamantis ſegmenta, more noſtro non polita, verum quaſi bruta, ita et orichalci fragmina, vt erant, effoſſa, ad res exornandas applicarent. Plura hariolari non lubet: ſed hoc vnum ſolummodo adiicere, R. Watſonum, Epiſcopum Landaffienſem Plurimum Reuerendum et Celeberr. in commentatione aliqua docuiſſe, *Orichalcum* veterum quam maxime diuerſum fuiſſe ab eo, quod hodie hoc nomine vſurpamus. Eius Comment. exſtat in Memoirs of the litterary and philoſophical Society of Mancheſter, vol. II. comment. 3.

EX-

EXCVRSVS VIII
AD PART. I. CAP. V
DE
VARIA MATERIA OPERVM ANTIQVORVM.

Hoc capite immortalis ERNESTIVS primum locum tribuit *ebori;* et de hoc ſcripſit, quae repetere non neceſſe eſt: maxime quidem, quoniam de ipſius vſu in ſignis Deorum Dearumque, tum integris, tum artubus eorum praecipuis fabricandis, mundoque aureo exornandis, ſupra iam nonnulla commemoraui. Quin paucas minoris et intelligentiae et pretii opellas, vel minutias ex eo paratas indicaui, quarum numerum ex illuſtriſſimi Cayli Collectione facile adaugere potuerim, ſi me operae pretium facturum credidisſem. Vnde hoc ſuper loco non niſi ſcriptoris cuiusdam Belgici, *Gallandati*, dum in viuis erat, multis nominibus meritiſſimi, commentarium aureum *de Ebore*, lingua eius vernacula ſcriptum, eundemque tam viris, hiſtoriae naturalis amantibus, quam mercatoribus et artificibus longe vtiliſſimum, in memoriam reuocabo: qui quidem exſtat in Commentariis Societatis Litterariae Vliſſingenſis (Verhandelingen vitgegeven door het zeeuwſch Genootſhap der Wetenſchappen te Vliſſingen) horumque vol. VIIII. Middelburgi a. 1782. diuulgato. — Teſtudinis vſus quoniam non adeo late patuit, copioſius qui exponatur, vix dignus eſt. — Lignorum genera complura eximiam priſcis artificibus attulere vtilitatem. Praeter eam, quam in ſtatuis, vel ex ebore ſolo, vel ex hoc auroque ſimul fabri-

fabricandis, praestitisse supra iam monui, habuere hanc etiam, vt ex eis solis signa integra conficerentur: quin prisci homines, auctore quidem Pausania (Arcad. s. l. VIII. c. 17. p. 633), qui sese hoc ex antiquitatis monimentis didicisse ait, non aliis materiae generibus ad simulacra Deorum vsi sunt, quam ebeno, cyparisso, cedro, quercu, smilace, loto. Quae ratio ab Aegyptiis inchoata, et pedetentim ad alios populos propagata videtur. Deorum enim, cultu religioso ab eis mactatorum, signa ex ligno fabricata fuisse, apparet ex eodem Pausania (in Attic. s. l. I. c. 42. p. 102.), quo loco *Apollinis, Pythii* vel *Decumani*, statuas nihil fere ab ligneis Aegyptiorum signis discrepare memorat: quod verum esse, alio loco (p. 633.) confirmat *Mercurii Cyllenii* statua, e citro fabricata, pedum haud minus octo altitudine. Tale quoque fuit *Apollinis Archegetae*, totum ex ebeno, apud Megarenses (Pausan. in Att. s. l. I. c. 42. p. 102); item eius aliud ligneum, nudum atque insigni magnitudine, quod Laphais, Phliasii, opus, Aegira in aliis iactitabat (id. in Achaic. s. l. VII. c. 26. p. 592): vti et eiusdem *buxeum*, capite aurato, quod a Locris ad Zephyrium promontorium dicebatur dedicatum (id. in Eliac. post. s. l. VI. c. 19. p. 499): porro aliud eiusdem Dei, *Ismenii* cognomento celeberrimi, e *cedro* sculptum (id. in Boeot. s. l. VIIII. c. 18. p. 730); cuiusmodi *Apollo cedrinus* etiam Romae, Plinio teste (H. N. l. XIII. c. 6. p. 686. T. I. opp. coll. l. XXXVI. c. 5. p. 728. T. II. not. 75) exstitit, Seleucia aduectus. Quo ex ligno *Aesculapii* signum sculpendum curasse dicitur Nicias Milesius, et manu quidem Eetionis (v. Theocrit. Epigr. VII. v. 4. ss.)

καὶ τὸ δ' ἀπ' εὐώδους γλύψατ' ἄγαλμα κέδρου,
Ηετίωνι χάριν γλαφυρᾶς χερὸς ἄκρον ὑποσχὰς
μισθόν· ὁ δ' εἰς ἔργον πᾶσαν ἀφῆκε τέχνην.

Porro

Porro *Bacchi*, seu Liberi Patris, signum e ligno, cinnabari illitum (Paus. in Ach. s. l. VII. p. 593): *Dianae Ephesiae*, ex ebeno, auctore Plinio (H. N. l. XV. sect. 79. p. 77): quod tamen e cedro fabricatum contendit Vitruuius (l. II. c. 9 p. 35) et alii; tum *Dianae Limnatidis* ex ebeno (Paus. in Arcad. s. l. VIII. c. 54. extr. p. 708): duo *Iunonis reginae* signa cupressea, quae Romae, singulis annis, in pompa sollenni per vrbem ferebantur (Liu. l. XXVI. c. 37). Plura, quorum facies, manus et pedes ex marmore candido, aut ebore factos additosque memorat Pausanias (ll. cc. p. 514. 517. 592. alibi, de industria omitto. Atque vt Deorum signa antiquissima, ita et statuas heroum, et primorum victorum Olympicorum, non nisi ex ligno factas accepimus: vt, *Aiacis*, ex ebeno facta, quae Salamine collocata erat (Pausan. in Att. s. l. I. c. 35. p. 85); vt *Praxidamantis*, Aeginetae, e cedro, *Rhexibii*, Opuntii, e fico (id. in El. post. s. l. VI. c. 18. extr. p. 497). Ad quem morem spectasse videtur Virgilius in Pici regia describenda; cuius in reliquo ornatu interiore erant

— etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua e cedro.

Plura etsi, quae de lignis, eorum coloribus, operibusque minoribus, ex eorum vnoquoque fabricatis, dicere possim, habeo: haec tamen, praesenti tempore et opportunitate, non sine caussa grauiori, praetermitto. Interim duo adhuc, ὡς ἐν παρόδῳ, monere placet: nimirum lignis ab Auctore Celeberr. memoratis addi posse, et debere *Sycomorum* et *laricem*. Namque ex huius, feminae quidem, Graece πεύκη dictae, trunco secabantur tabulae tenuiores, in quibus pictor optimus quisque et celeberrimus pingere solebat: si quidem ipsius lignum, auctore Vitruuio (de Archi-

Architect. l. II. c. 9. p. 35. ed. de Laet) hoc proprium habet, vt *non solum ob* (Galianus, Marchio Neapolitanus edidit, *ab) succi vehementi amaritate, ab carie aut a tinea non noceatur, sed etiam flammam ex igni non recipiat, nec ipse* (sc. larix) *possit per se ardere, nisi — — — aliis lignis vratur.* Quod idem fere testatur Plinius (H. N. l. XVI. c. 10. p. 9. Vol. II. opp. coll. Hard. not. ad h. l. et c. XXXX. p. 36). Cuperus etiam, dum in viuis esset, celeberrimus, per epistolam ad Scheuchzerum missam, docte, vt eius mos erat, super huius ligni proprietatibus disseruit, quae in Schellhornii Amoenitt. T. II. p. 262. reperitur. Verum si, quae Vitruuius (l. c.) de tempore et ratione, qua tam peculiares ipsius proprietates animaduersae sint, memoriae tradidit, vera sunt: Graeciae pictores in primis celebres huiusmodi tabulas haudquaquam vsurpare potuerunt. Vnde copiosius de hoc ligno et tabulis ex eo factis disputare, prorsus superuacaneum esse opinor. — *Sycomori*, ficus Aegyptiae, lignum Aegyptii potissimum ad res plurimas conficiendas adhibuere. Deorum, quos ipsi colebant, simulacra prisca quum lignea essent, teste Pausania, quod supra iam monui; in Cayli Illustrissimi sententiam abire haud vereor, qui ipsos huius arboris ligno perquam duro, denso, firmo, quin firmissimo, in primis vsos contendit, vti ad mortuorum thecas et artificia alia, ita etiam ad eiusmodi signa fabricanda (v. eius Collect. Antt. T. I. p. 132; III. p. 6. s; IIII. p. 45. 50; VI. p. 14. ss. al.). Quae cum maxime supersunt figurae Aegyptiacae ligneae, quales diuersae Romae exstant (v. Winkelmanni Hist. Art. p. 101. ed. Vien.) eas credibile est, si non omnes, certe quidem plerasque, quamuis auro vel coloribus illitas, ex arboris, de qua quaeritur, ligno fabricatas esse. Quin Isidis sigilla valde minuta, et alia Aegyptiorum idola lignea,

 eadem-

eademque coloribus picta, manibus tractare me memini, quae haud dubie simili ex ligno erant sculpta. Sed plura, quae de lignis addam, nec habeo in praesenti, nec, si habeam, hoc loco addere velim; maxime quum opportunitate alia, eaque accommodatiori, nonnulla de iis adiicienda videam. Nec de coloribus in vniuersum, quidquam ad immortalis Auctoris dicta (§. 9. p. 26.) reor addendum esse, nisi hoc vnum, quod admodum nuper prolusiones peculiares super iis commentari coeperit V. D. Frid. Guil. Doering, illustris, quod Gothae floret, Gymnasii director, cuius prolusio prima de Coloribus Veterum, A. MDCCLXXXVIII. in lucem exiit. Optabile est, vt auctor eruditissimus telam inchoatam, quam primum fieri potest, continuare et pertexere ne grauetur.

EX-

EXCVRSVS VIIII
AD PARTIS II. CAP. I
DE
LIBRIS SCRIPTIS.

Locum de libris ſcriptis, hoc capite ſic expoſuit Auctor immortalis, vt, quod addam, equidem non habeam; eoque minus, quo certius huiusmodi quaeſtio ad τϐ *Antiqui* vim et praeſtantiam intelligendam, nullo modo pertinere videtur. Cuius tantummodo ratione habita, non dubito, fore plerosque, qui eum a me tactum nolint: contra alios credo futuros, qui, inuenta non ſine meditatione multoque vſu ſcribendi ratione, ſcire percupiant, ecqua tandem via ad libros ſcriptos ſcribendosue peruentum ſit. Hanc igitur, quantum per monimentorum fide dignorum paucitatem licet, indagare, et hoc excurſu perſequi libet non aliam ob cauſſam, niſi hanc, quod eam tum ad res alias, ſcitu haud indignas, tum ad antiquitates in vniuerſum ſane quam vtilem fore reor, et fructuoſam. De quo plane perſuaſus, qui non nihil laboris et ſtudii hac in re, quam non niſi pauciſſimis attigit libelli A. (P. I. c. 1. §. 17.) magis explicanda, temere et inconſiderate collocatum cenſeam? — Coniectura qualiscunque mea, quam de ſcribendi via et ratione inuenta pariter, ac propagata, ſupra (Exc. III. p. 118. ſs.) cum viris eruditis communicaui, ſi non prorſus futilis eſt, ac contemnenda, ſed aliqua, minimum, veriſimilitudine ſeſe commendat; eam hoc etiam nomine aſſenſione dignam puto, quod, qua in materia haud

dubie ſcribi coeptum ſit, commonſtrare videtur. Quamquam enim Celeberrimus libelli, iam iterati, A. non minus, quam priſci ſcriptores, materiam plus quam vnam ad hoc negotium tradit adhibitam: credibile tamen eſt, principio hanc e reliquis eſſe potiſſimum ſelectam, quam facillime et nanciſci, et conſilio ſuo aptare, et ſecum geſtare, et in qua verbula pauca pingere, ſeu vtcunque ſcribere poſſent. Vt enim artifices primi prima omnium ſigna non ex marmore, non ex aere, non ex ebore, ſed ex materia molliori et facilius tractanda fabricaſſe conſtat: ita etiam veriſimillimum eſt, homines primos non in tabulis lapideis, aeneis, plumbeis, vel in papyro membraniſue, ſed in materia, qualem quidem deſcripſi, ſcribere coepiſſe. Quod a fide eo propius abeſt, ſi homines mercaturae faciendae lucrandique ſtudioſi rem, de qua quaeritur, inchoarunt. Tales enim diuerſi generis mercimonia, e patrio ſingulorum ſolo terra marique exportantes, et in prouincias haud raro longiſſime remotas deuehentes, harum ciuibus ſignificare oportuit, quae aduecta venditarent. Quod in primis neceſſarium erat, ſi quo caſu ventisque aduerſis, vel tempeſtatibus acti, offendebant homines, quibuscum recte et explicate loqui per linguae cuiusque populi vernaculae diſcrepantiam non liceret. Quo facto, huiusmodi nautis et mercatoribus confugiendum fuit ad tabellas, in quibus per certa ſigna, et litteras vtcunque pictas, mercimonia venalia, horum rationem, proprietates, pretium, alia, paucis indicarent, eaque via et ratione peregrinos ad merces vel emendas, vel permutandas inuitarent. Cuiusmodi tabellas vt in promtu haberent, eae debebant ſic comparatae eſſe, vt ipſas in foris ſine multo labore affigere, rurſus tollere, earum ſcripturam mutare, et, ſi res ita ferebat, alia in naualia et loca, ſecum auferre, ibique rurſus publice exponere poſſent;

possent; adeoque insigni nec pondere, nec pretio, sed potius maxime parabiles, leues, exiguae, vt earum et circumuectio, et iactura, molestiam crearet nullam. Quas proprietates omnes non nisi in tabellis ligneis, siue asserculis mediocribus extenuatisque, fuisse opinor. Has enim vel nunquam non secum gestabant ad repentinum nauis damnum sine mora resarciendum, vel facile nulloque non loco nancisci poterant: tum minus ponderosae erant et pretiosae: denique earum scriptura multo sine labore induci, eiusque loco alia pingi poterat. Verbo, tabellam similem, velut albi cuiuspiam loco habere poterant homines, et ex earum ratione vtilitates percipere non spernendas. Rem cognitam et peruulgatam alii quoque homines vsurpare quidem, sed longe alio interdum consilio, voluerunt: vt, Proetus, qui coniugis astutia deceptus, Bellerophontem cum tabellis ad Lyciae regem, ab hoc vt interficeretur, dimisit, teste Homero, (Iliad. l. VI. v. 168. s.) cuius verba haec sunt:

πέμπε δὲ μὶν Λυκίηνδε, πόρεν δ᾽ ὅγε σήματα λυγρὰ,
γράψας ἐν πίνακι πτυκτῷ θυμοφθόρα πολλὰ, κ. τ. λ.

Ad τὸ γράψας versus posterioris notat Scholiastes (p. 161. edit. Villoison.), γράψαι hoc loco idem esse, ac ξέσαι, οἷον οὖν ἐγχαράξας εἴδωλα, κ. τ. λ. Quae nota, si a vero non aliena est, id, quod breui post indicabo, magis confirmat. In tabulis ligneis Orphei quoque incantationes, et morborum remedia fuisse scripta, testificatur Euripides (Alcest. v. 966. ss.) his versibus:

— — ὐδέ τι φάρμακον (scil. εὗρον)
Θρῄσσαις ἐν σανίσι, τὰς
Ορφεία κατέγραψε
γῆρυς· — — —

 Quae

Quae ad verba pertinet, quod Scholiastes ad Hecubae Euripideae versum 1267. vbi de Thracum vate, Dionyso, sermo est, memoriae prodidit (p. 59. vol. I. ed. Lips.): *οἱ μὲν περὶ τὸ Παγγαῖον εἶναι τὸ μαντεῖον φασὶ τοῦ Διονύσου, οἱ δὲ περὶ τὸν Αἷμον, οὗ εἰσὶ καὶ Ορφέως ἐν σανίσιν ἀναγραφαί· περὶ ὧν φησὶν ἐν Αλκήστιδι, κ. τ. λ.* Quo Euripidis versu etsi *τὸ καταγράφειν* non minus, quam in Homerico, reperitur vsurpatum: tamen fieri potest, vt id non tam proprio, quam translato sensu accipiendum, et ex Scholiastae Homerici mente per *τὸ ξέειν* siue *ἐγχαράττειν* interpretandum sit. Sed hoc vrgere nolo, quia similem scribendi rationem alia demonstrant exempla. Ea hac fere de caussa inuenta et propagata videtur. Nimirum iidem homines, quos lucri studium audaces faciebat et ingeniosos, quique primi in ligneis tabellis scribere inceperant, cognito emolumento vario inde ad se redundante, haud dubie sensim sensimque longius progressi sunt. Quum enim plures eadem mercimonia nullo non loco et tempore, iisdem in tabellis descripta, venalia esse docerent, et litteras atramento, vel colore quocunque alio in eis pictas, identidem fugere cernerent, vt scriptura ad legendum difficilior esset: easdem, vt per longius tenerent tempus, haud dubie scalpro in tabulas incidere, incisas atramento quodam inducere inchoarunt. Quo instituto prudentissimo quum id, quod sequebantur, reapse assequerentur, ipsiusque, ab his frequentati, vtilitas longe maxima percrebuisset: accidit, vt alii quoque viri, in primis legum latores, quas scripserant leges, in tabulis ligneis curarent incidendas. Quod vnum Solonis exemplum iam satis demonstrat; quippe qui leges, Atheniensibus scriptas, in *axibus ligneis* incisas voluit, auctore A. Gellio (Noct. Att. l. II. c. 12). Quae quoniam eiusmodi asserculis, Graeco

Graece ἄξοσι, fuerant incisae (v. Plutarch. in Solon. p. m. 11. b.) idque litteris vncialibus seu quadratis (τετραγώνοις), leges ipsas ἄξονας vocare solebant Athenienses (v. Suidas f. h. v. p. 240. T. I. ed. Küster). Cuius legislatoris exemplum posthac imitatus est Ancus Marcius, rex Rom. IV. qui Numae commentarios de sacris rite faciendis conscriptos, in tabulas, δέλτους, transscribi, et in foro proponi iussit. Sed tempus, quod non male rerum edax appellatur, tabulas illas pedetentim absumsit: ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ, scribit Dionysius Halicarnasseus (Ἀρχαιολογ. Ῥωμ. l. III. p. m. 178) qui his dictis adiungit: χάλκεαι γὰρ στῆλαι οὔπω τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι, καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. Eodem modo Servius Tullius leges, quas sanxerat, aequissimas, quia ius aequum faciebant vtrique ordini, nec plebeios sinebant a patriciis circumueniri, in tabulis incidi iussit. Quod effici cogique potest ex Tarquinii Superbi, successoris, ausu temerario, quo leges illas prorsus aboleuit, νόμους πάντας ἀνεῖλε (scribit idem Dionysius l. c. l. IIII. p. m. 245.) καὶ οὐδὲ τὰς σανίδας, ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι, καθέλειπεν· ἀλλὰ καὶ ταύτας ἀναιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρε. Quo loco quamquam νόμοι dicuntur γεγραμμένοι· tamen credibile est, vocabulum hoc vsitatius positum esse pro κεχαραγμένοι, quod idem auctor, loco paullo ante allato, ipse velut solennius vsurpauit. Sed hanc coniecturam meam vt largiri nolis, ex antegressis tamen Dionysii dictis suspicari licet, quae maxime caussa priscos adduxerit homines, vt a tabularum lignearum vsu, ad aeneas adhibendas progrederentur, et res quascunque memoria dignas, his potius, quam illis, incisas vellent. Nimirum vel exiguo rerum vsu condocefacti norant, quidquid in

 ligneis

ligneis tabulis ſiue ſcriptum eſſet, ſiue inciſum, vna cum ipſis incendio, carie, aeris vi; aquarum impetu, caſibus aliis, facile deleri et interire poſſe, ita vt maiorum res geſtae, leges, ſacrorum ritus, ac caerimoniae, inſtituta alia, ipſarum praeſidio ad poſteros propaganda, his non poſſent non incognita manere, ac prorſus ignorari. Quod ita eſſe, praeter alios, viderunt Romani, vrbe per Gallos capta et incenſa. Hac enim tempeſtate, ſi quae in commentariis pontificum, aliisque publicis priuatisque erant monimentis, ea, incenſa vrbe, pleraque interierant, auctore Liuio (H. R. l. VI. c. 1). Quod idem publicis aliorum populorum monimentis eueniſſe credibile eſt, oppidis ipſorum hoſtili furore captis, incenſis, deuaſtatis. Cuiusmodi clades, adeoque ſimilium monimentorum ligneorum iactura atque interitus, nullo modo ſarciendus, quum oppidorum omnium ciuibus metuendus eſſet: viri, patriae amantes, et rerum antiquitus tum geſtarum, tum inſtitutarum ſtudioſi non potuere non videre, huiusmodi tabellas in poſterum alia ex materia, eaque magis durabili perennique, cui nec aeuum, nec caries, nec ignis, nec aquae et aeris vis tam facile nocere queat, parandas eſſe. Perſpecta huius rei neceſſitas, vti et aeris, cuius vſum priſcis temporibus longe frequentiſſimum fuiſſe conſtat, natura et proprietas homines ea, quae dixi, metuentes, facile adduxerit, neceſſe eſt, vt hoc ex metallo tabulas fabricarent, et, quae poſteris tradita volebant, in eis inciderent. Quod Romae vel ante Gallicam, quam dixi, cladem, iam ſatis intellectum eſt. Nam idem Seruius Tullius, cuius ligneas legum tabulas Tarquinium Superbum prorſus e medio ſuſtuliſſe Dionyſiana, quae ſupra transſcripſi, verba teſtificantur, poſtquam foedus inter Romanos et Latinos prudenti conſilio ſanxiſſet, ac Dianae templum, in monte Auentino, com-

communibus impensis aedificatum esset, ciuitatibus leges foederis conscripsit, ritusque celebrandi festi et fori constituit. At vero vt μηδεὶς χρόνος αὐτοὺς, sc. νόμους, ἀφανίσῃ, στήλην καταςκευάσας χαλκῆν, ἔγραψεν ἐν ταύτῃ τά τε δόξαντα τοῖς συνέδροις, καὶ τὰς μετασχούσας τῆς συνόδου πόλεις. Haec sunt eiusdem Dionysii verba (Ἀρχ. Ῥωμ. l. IIII. p. m. 230.), qui columnam vel sua aetate in aede illa superesse testatur. Idem apparet e verbis Polybii, qui (Hist. l. III. c. 26. p. 251. T. I. ed. Casaub.) τηρεῖσθαι, ait, τὰς συνθήκας, sc. foederum inter Poenos et Romanos sancitorum leges, ἔτι νῦν ἐν χαλκώμασι παρὰ τὸν Δία τὸν Καπιτωλῖνον ἐν τῷ τῶν ἀγορανόμων ταμιείῳ, κ. τ. λ. Nec minus Hannibal tam copiarum, quas ex Hispania secum in Italiam duxerat, et quae, superatis tandem Alpibus, illi restabant incolumes, numerum, quam reliquum apparatum bellicum, quo et Romanos aggressus erat, et Africae Hispaniaeque securitati prospexerat, in eiusmodi tabula aenea descripsit, quam se Lacinii inuenisse, et, quae scitu necessaria erant, in commentarios suos inde transscripsisse memorat idem Polybius (l. c. c. 33. p. 261. et c. 56. p. 290). Quid? quod praeter hos testes longe grauissimos, etiam monimenta varia, quae hodieque supersunt, rem plane demonstrant. Vt, SCtum de Bacchanalibus, cuius αὐτόγραφον in tabula aenea, quae cum maxime in praestantissimis musei Caesarei Vindobonensis κειμηλίοις est, Matthaeus Aegyptius, inter Siculos eruditos Graece doctissimis adnumerandus *), commentario illustrauit, et hunc

N 5 vna

*) v. Vicende della coltura nelle due Sicilie, o sia storia ragionata della loro legislazione e polizia, delle lettere, del commercio, delle arti, e degli spettacoli, dalle colonie straniere insino a noi,

vna cum ἀπογράφῳ, litteras priſcas quam accuratiſſime ob lectorum oculos ponente, Neapoli cıɔıɔccxxix. promulgauit; item tredecim miſſionis honeſtae exempla, diuerſo et tempore et loco effoſſa, et in lucem prolata, quorum indicem in praefatione *Sylloges alterius Antiquorum Monimentorum*, p. XI. dedi, eo quod omnium antiquiſſimam, Claudianam, praeter alia, hoc libello interpretari mihi viſum eſt. Haec, quae dixi, exempla ſententiam meam plane confirmant. Sed praeter haec, diu ante Minois, Cretenſis, leges aeneis tabulis inſculptae feruntur: et Talos, ipſius quaſi adminiſter in iure dicundo, ἐν χαλκεῖς γραμματέιοις ἔχων γεγραμμένους τὺς νόμους, ter quotannis pagos omnes luſtraſſe, ac vidiſſe, vt eas obſeruarent homines, teſte Platone, (in Min. p. 139. vol. VI. ed. Bipont. conf. John Gillies Hiſtory of ancient Greece, its Colonies and Conqueſts, p. 30. vol. I. ed. Baſil.). Tum aliud memoratur a Pauſania (Eliac. pr. ſ. l. V. c. 23. p. 437): qui, ante Iouis ſignum, in Olympia collocatum, ἔςιν, inquit, ςήλη χαλκῆ, Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων συνθήκας ἔχουσα ειρήνης, κ. τ. λ. ac paullo ante (l. c. c. 20. p. 428.) mentionem iniicit columnae peruetuſtae, quae ſola ſteterit ex Oenomai aedibus, fulmine incenſis ac combuſtis, cum tabella aenea, in qua hosce verſiculos videbat inciſos:

Καὶ γὰρ ἐγὼ κείνων εἰμ᾽, ὦ ξένε, λείψανον οἴκων,
Στύλος ἐν Οινομάου πρίν ποτ᾽ ἐνοῦσα δόμοις·
Νῦν δὲ παρὰ Κρονίδην κεῖμαι τάδ᾽ ἔχουσα τὰ δεσμὰ
Τίμιος· οὐδ᾽ ὀλοὴ δέξατο φλὸξ με πυρός.

Verbo,

noi, diviſa in quattro parti, di Pietro Napoli Signoretti, Napoletano, cuius volum. V. Neapoli 1786. in lucem edito, copioſe hoc de viro erudito diſputatur.

Verbo, cognitam habebant prifci homines aeris et rerum, ex ipfo fabricatarum rationem, idque fciebant quouis ligno, et res, ex eo factas, quibuscunque ligneis durabiliores effe ac perenniores. Hinc diuerfi generis inftrumenta et vafa aenea habuiffe narrantur. In aliis quam plurimis, quae fugere, qui Homerum legit, poffunt neminem, de fimili poculo, feu ὑδρίᾳ χαλκῇ, differit Paufanias, hancque ab Ariftomene, qui Mefleniorum dux et propugnator erat fortiffimus, imminente patriae fatô ineluctabili, noctu in maxime deuia defertaque Ithomes, montis, parte, infciis omnibus, defoffam quidem, conditis in ea confilio longe prudentiffimo facrorum arcanorum ritibus, fed aliquamdiu poft, ab Epitele quodam, accepto per vifum nocturnum mandato, rurfus effoffam, et ad Epaminondam delatam effe memorat (Meffen. f. l. IIII. c. 26. p. 343. f. coll. c. 20. p. 328). In ea per hunc, non manibus irreligiofis, fed facris antea rite peractis, aperta quid repertum fit, poft videbimus: hoc loco id tantum bene obferuatum velim, vafa quoque aenea prifcis hominibus vifa effe aptiffima rebus, quas interire nolebant, conferuandis. Fieri quidem potuit, vt illi tabulas ligneas cum plumbeis, propterea quod hoc metallum facilius diduci malleo, ftilusque acutus fine multo labore litteras in eis fingere poterat, permutarent, antequam ad aenearum vfum procederent: fed tempus exiguum eos docuerit, oportet, plumbi maffam non effe fatis durabilem, fed igni facile liquefcere, aliaque ratione corrumpi folere. Ita Boeoti, proximi Heliconis accolae, Hefiodum ipfum, vel quemcunque hominem alium, vnicum vatis, quem dixi, opus genuinum, ἔργα καὶ ἡμέραι, plumbeis in tabulis fcripfiffe contendebant; quin oftendebant Paufaniae μόλιβδον, tabulam plumbeam, prope fontem, Hippocrenen, collocatam, in qua id carmen

carmen exſtare perhibebant: ſed quam hic ſcriptor, τὰ πολλὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου λελυμασμένα, vetuſtate, magnam partem, prorſus vitiatam fuiſſe teſtatur (Boeotic. ſ. l. VIIII. c. 31. p. 771). Quam plumbi, μολίβδε, metalli facile diſpereuntis naturam vt non ignoraſſe videtur praetor, quem paullo ante dixi, Meſſenius; ita tabulas, in quibus inciſa erat, τῶν μεγάλων Θεῶν ἐγέγραπτο ἡ τελετὴ, i. e. Deorum magnorum myſteriis initiandi et ſacris operandi ratio, quamuis e κασσιτέρω, albo et praeſtantiori plumbo, ſiue ſtanno, non e μολίβδῳ factas, credidit in poculo aeneo condendas, antequam in terra defoderentur: haud dubie veritus, ne nude ac ſine ullo veluti munimento defoſſae, a telluris humore, ſale, nitro, particulis aliis, breui tempore vitiarentur. Atque hac cautione adhibita, quod ſequebatur, reapſe adſequutus eſt Ariſtomenes, vir patriae amantiſſimus, eodem Pauſania auctore. Interim quo tempore hoc ab aliis hominibus aut populis factum eſt, eo fieri etiam potuit, vt alii res adhiberent alias, in quibus pauca animi ſenſa et verba ſcriberent: vt, folia maiuſcula *arborum nonnullarum*, vt, palmae, populi, maluae, ſimilium, quae, ſucco per vim expreſſo, inſtrumento ligneo alioue laeuigari, et ad ſcribendum adhiberi ſolebant more fere Malabaris hodieque vſitato; *tabulas cera illitas*, quas, vulgo *pugillares*, Graeci κηρὸν (Paus. in Phoc. ſ. l. X. p. 898) vt Latini, *ceram* (Quinctil. I. O. l. XI. c. 2. §. 33) vocare ſuerant; *plagulas linteas*, quarum binae ſemper, recte ſciteque conglutinatae, ſatis firmae erant, et ſcribendo aptiſſimae; *corticem*, et multo frequentius *librum* nonnullarum arborum, iuſta ratione praeparatum; *pelles caprinas ouillasue*, διφθέρας, ita vt pilis non abraſis, alterum tantummodo latus huic negotio aptarent: quae fuit cauſſa, cur τὸ *liber* apud Latinos, vt διφθέρα, apud

apud Graecos, Ionas potissimum (Herodot. Hist. l. V. p. 399. s. coll. not. 7. ad h. l.) βίβλον, siue codicem, significaret. Alia, rarius ad scribendum vsurpata, vt et quae de papyro Aegyptiaca et charta Pergamena, seu membrana, sunt dicenda, hoc loco de industria non tango. Verum etsi prisci homines tot et tam varias res in scribendi negotio, plus, minus, adhibuisse memorantur: nemo tamen facile erit, quin earum plerasque partim scriptis longioribus excipiendis minus aptas, partim admodum imbecillas, fragiles et facillime perituras fuisse, peruideat. Ipsa aetas, ignis, aer, imber, caries, verbo, hostis non vnus eas vitiare poterat, adeoque impedire, quo minus res, in eis scriptae, posteris, quorum eas non ignorare potissimum intererat, vsui forent. Vt igitur viri prudentiores, rerum similium vel inutilitate, vel fragilitate intellecta, ad aeneas, quod supra demonstratum est, progressi sunt tabulas, et res gestas, instituta, foederum leges, cet. in his memoriae prodiderunt, eo quod in locis sacris tutisque admodum facile adseruari possent: ita contra ad saxa et marmora abierunt, si monimenta rerum, posteritati tradendarum, in locis publicis collocari oportuit: quod Aegyptiorum, Graecorum et Romanorum ratio vsusque, et tot lapides antiqui cum maxime superstites demonstrant ita, vt rem in dubium vocare nequeas. Verum haec iam persequi non placet, quoniam breui post hoc super loco, si quidem velim, pluribus disserere possum. Ad id potius pro se quisque mecum intendat animum, qua via et ratione satis probabili, ad volumina paranda et scribenda peruenerint prisci homines. Eam non tam affirmo, quam solummodo coniicio, talem fere fuisse. Nimirum ipsos constat ad scribendum, praeterquam alia, *libro*, siue interiore quarumdam arborum cortice vsos esse. Grandiorum

diorum et annis quaſi prouectiorum *librum* vix credibile eſt, eos ſumere potuiſſe; quoniam ex his non facile decorticari poteſt ita, vt integer et ſcribendo aptus ſit. Ex tenellis contra, quaſi iuuenilibus et teretibus, non ſolum exterior, i. e. cortex proprie dictus, ſed etiam interior, certo anni tempore, et adhibita cautione neceſſaria, ſine magno multoque labore deglubi potuit, et ſcribendo aptari. Sed tum talis *libri* plagulae per trunci teretis ramoſique rationem non poterant eſſe nec admodum altae, nec latae, vt adeo non niſi pauca in eis ſcribere poſſent; donec ſollertis ingenii homines, ratione huiusmodi plagulas conſuendi aut conglutinandi excogitata, aliis materiam ſuppeditarunt, in qua longioris argumenti res exararent. Quas plagulas vt ex tereti deglubere ſolebant ligno, ſeu trunco, ita quoque non potuere non facile comprehendere, eas vna cum rebus ibi ſcriptis tum demum melius et certius conſeruari poſſe, ſi circa idem illud, aut ſimile lignum volutas, et involucro tectas, in loco quodam ſicco tutoque adſeruandas curarent. Quin fieri potuit, vt poſtremam plagulae intimae oram e ligno non penitus decorticarent, ſed in eo haerere ſinerent; alteri vero et oppoſitae eiusdem orae plagulas, quotquot opus erat, adſuerent adglutinarentue, eoque modo docerent alios, quid facto opus eſſet, vt plagulas ſcriptas bene recteque conſeruarent. Qua ex coniectura, ſi non prorſus futilis, abſona et temeraria eſt, plane poteſt intelligi, qua via et ratione priſcae aetatis homines ad volumina paranda peruenerint. Nimirum adipiſcebantur, quo dixi modo, cylindrum, eundemque quaſi naturalem: hic habebat vmbilicos, ſiue cornua: verbo, res tantum non ſingulas, quae in volumine integro adfuiſſe memorantur. Nil ipſis, niſi ornatus adſciticius defuiſſe videtur. Qua in coniectura me magis etiam confir-

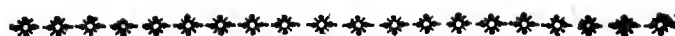
mat,

mat, quod de tabulis, e *κασσιτέρω*, ſeu plumbo candido, factis, ab Ariſtomene, grauiſſimas ob cauſſas, aenea vrnula conditis, et in tellure defoſſis, Pauſaniam memoriae prodidiſſe, ſupra iam narraui. Epaminondas enim, cui nocte antegreſſa, in ſomnio, vir grandis natu, cum infulis et reliquo antiſtitis ornatu adſtiterat, cuique Epiteles, ſimili viſo eadem nocte admonitus, vrnulam in loco deſignato effoſſam, attulerat aperiundam, in hac manibus caſtis, piis ac religioſis aperta, reperit *κασσίτερον ἐληλασμένον ἐς τὸ λεπτότατον· ἐπείλικτο δὲ ὥσπερ τὰ βιβλία. ἐνταῦθα τῶν Μεγάλων Θεῶν ἐγέγραπτο ἡ τελετή.* Qua ex ſcriptoris Graeci narratione, quid effici cogique poſſit, quis eſt, qui non facillime peruideat? Primum memoratur ſtannum in tabulam vnam pluresve, easdemque tenuiſſimas, diductum: quod metallum haud dubie antelatum erat aeri propterea, quod hoc non aeque, ac ſtannum, in eiusmodi laminas diducere, et ad conuoluendum ſatis idoneum reddere, vſu didicerant. In illa illiſue laminis exarata erat *Initiorum*, ſeu *myſteriorum certorum* formula: qualis haec fuerit, hic anquirere non attinet. Satis pro conſilio noſtro eſt, ſi eam ſtilo, vel alio inſtrumento acuto, maſſae huic molliori facilius, quam aeneae, inſcalpi potuiſſe notamus. Vnde in hac virorum rei antiquae intelligentium coniectura, a rerum molliorum vſu ad duriorum tandem peruentum eſſe, ſi quid veri ineſt, vt ineſſe arbitror, probabile fit, tabulas iſtas paratas et ſcriptas eſſe, antequam ad aeneas progrederentur. Tandem ex hac hiſtoria, vel, ſi mauis, fabula apparet, librorum ſiue voluminum conuoluendorum rationem eo iam tempore, ſi non vſitatam, certe quidem inchoatam eſſe: maxime quidem, ſi Ariſtomenes, neceſſitate coactus, tabulas ab interitu ſeruandas propterea conuoluerat, quod eas

expan-

expansas aeneum, quod supra dixi, vasculum capere nequiret. Itaque ad volumina, quae proprie dicuntur, peruentum esse videtur. — Librorum quadratorum, quos vocant, alia est ratio: quippe quorum origo ex διφθερῶν, siue caprinarum ouillarumque pellium vsu, multis repetenda creditur. De hoc supra dictum, et simul monitum est, priscos homines non nisi id pellium latus, quod pilis natura carebat, ad scribendum aptasse, alterum, pilis quasi consitum, non item. Igitur in vna tantummodo earum parte quidquam scribere poterant; et valde dubium est, vtrum eiusmodi pelles conuolui, et quod in eis scriptum erat, diu propagari et posteris tradi potuerit. Inuenere posthac homines ingeniosi viam atque media, pilos ex altera parte deglubendi, et hanc itidem scripturae capiendae aptandi. Quod quo tempore, quaue occasione tentatum sit, non liquido constat. Sunt, qui rei periculum factum existiment, quo tempore Attalus Pergami bibliothecam instruere adgressus, papyrum Aegyptiacam hoc consilio emendam nancisci non posset, per Ptolemaei, bibliothecam Alexandrinam condere, et libris, quoscunque et vndecunque adipisci poterat, comparandis aut describendis locupletare auentis, inuidiam et legem, qua eiusmodi papyrum exportare vetabat. Cuius penuriam, et inde natam caritatem, aiunt, permouisse aetatis illius homines, aliis sagaciores, vt non solum vtramque pellium partem mundare, et scripturae capiendae idoneam reddere, sed etiam pelles satis paratas in plagulas quadratas dissecare, in harum auersa fronte non minus, quam in aduersa scribere, scriptarum et iusto ordine collocatarum oram sinistram filis consuere inchoarent. In quo, si res vere, quo perhibent modo, accidit, librorum nostrorum originem deprehendimus. Verum sunt alii, qui membranae pariter

ac quadratorum librorum inuentum alii aetati, aliis hominibus tribuere malint. Quam litem recte veroque conuenienter dirimere non licet per testimoniorum fide dignorum defectum: hinc in ea cognoscenda vltra coniecturas, easdemque meras et inanes, reor progredi posse neminem. Quare ad locum, ab ERNESTIO τῷ πάνυ copiose tractatum, et ad criticen magis, quam ad τὸ *Antiquum* pertinentem, nihil amplius adiiciam, etsi de codicibus, quos *rescriptos* appellare solent, horum caussa et aetate probabili, detrimento etiam litteris optimis per eos illato, varia non adeo vulgaria, quae dicere possim, habeam. Fieri potest, vt alio et loco, et tempore, a me exponantur.

EXCVRSVS X

AD PART. II. CAP. II

DE INSCRIPTIONIBVS *).

Excursu antegresso monui, priscos homines ad saxa et marmora descendisse, si qua monimenta rerum, ad posteritatem pertinentium, in locis publicis collocanda erant ita, vt aeris, pluuiae, ventorum, tempestatum aliarum vis et impetus eis facile obesse possent. Neque tamen existimandum est, eiusmodi saxa vel marmora, vt primum hoc consilio vsurpari sunt coepta, ingeniose affabreque caesa esse, et litteris incisis, id, cuius memoriam propagarè debebant, lectores docuisse. Sumebant potius principio communes et deformes, quos offendebant, lapides, et horum vel vnum, vel plures, erigebant, aut componebant ita, vt monimenti vim et naturam haberent (Gen. XXVIII. 18. ff; XXXI. 45; Ios. IIII. 8. 9. 20. ff; XXII. 10. 26. ff; XXIIII. 26. f.). Populi posthac cultiores et instrumentis necessariis instructi, e saxis rudibus, cippos, columnas, pilas, pyramides, obeliscos, aras, cet. caedere inchoarunt, ac locis satis conuenientibus, vt, vel sine titulis incisis, monimentorum loco essent, collocarunt. Inuenta tandem scri-

*) Hoc de loco varia satis exquisita, et nequaquam vulgaria, siue tralaticia, exposuit Juvenel de Carlencas in libro gallice scripto: Essais sur l'histoire des Belles Lettres, des Sciences, et des Arts. Tom. 2. p. 101. ff. quae cum iis, quae hic traduntur, recte et vtiliter comparare potest lector prudens, et plura discendi cupidus.

ſcribendi via et ratione, figuris vel litteris inciſis tum cauſſas, tum conſilium huiusmodi ſaxa collocandi, expoſuere. Quem morem tantum abeſt, vt ex Sethi inſtituto conſilioque deriuandum exiſtimem, vt potius ea, quae Ioſephus de duabus patriarchae, quem dixi, columnis memorauit (Antiq. Iud. l. I. c. 2. ſ. 3. p. 11. vol. I. opp. ed. Havercamp.), non niſi meris fabulis Iudaicis accenſenda contendam. Interim ille perueтuſtus eſt, ſi quidem auctoribus priſcis fides habenda. Nam Seſoſtris, rex Aegyptius, per regiones omnes, quarum populos ſubegerat, collocaſſe narratur (Herodot. l. II. ſect. 102. ſ. p. 150) ϛήλας, ſiue cippos, in eisque, qui manu ſtrenui, et libertatis amantes fortiter pugnaſſent, iuſta laude cohoneſtaſſe; qui timidi et imbelles fuiſſent, inciſis muliebribus genitalibus infamaſſe. Quin nonnullos huius generis cippos ſeſe vidiſſe teſtatur Herodotus (l. c. ſect. 106. p. 151): qui alio loco (l. VIII. ſect. 30. extr. p. 525) Xerxem, Graecis bellum illaturum, veniſſe memorat ad confinia Phrygum ac Lydorum, vbi cippus, a Croeſo defixus atque erectus litteris indicaſſet vtriusque populi fines. Quid? quod hic mos alios quoque populos fere barbaros haud fugit, auctore quidem Plinio, qui in Arabiae inſulis, Iſura, Rhinnea, et proxima, cuius nomen haud expreſſit, exſtare ait ſcriptas ſtelas (ϛήλας) lapideas, litteris incognitis (H. N. l. VI. c. 28. p. 337. vol. I. opp.): quod idem memorat de Aethiopiae inſulis, vltra Iſidis portus ſitis, iisque interioribus; in quarum altera itidem ſtelas lapideas litteris ignotis eſſe teſtatur (l. c. p. 342). Sed ignoti horum cipporum tituli nos minus tangunt, quam notiores eorum populorum, quorum res geſtas indagare et cognoſcere, noſtra magis intereſt. Itaque ad horum inſtituta progrediamur. Thucydides (Hiſt. l. V. ſect. 47. extr. p. 347) foedere inter plures Graeciae

 popu-

populos inito, ſimul conſtitutum eſſe perhibet, vt foederum, et iurisiurandi, et ſocietatis pacta in lapideo cippo inſcriberent: Athenienſes quidem, in arce; Argiui, in foro, in Apollinis templo; Mantinei, in Iouis templo, in foro: quin aeneum quoque cippum, communi ſumtu factum, ſtatuerent Olympiae, quem ſeſe adhuc reperiſſe teſtatur Pauſanias (Eliac. I. ſ. l. V. c. 12. extr. p. 407). Similes στήλας Athenis collocatas fuiſſe memoriae prodidit Aelianus (V. H. l. VI. c. 1.) πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ, τὰ τῶν μισθώσεων ὑπομνήματα ἐχούσας, elocationum monumenta continentes. Sed quid pluribus opus eſt auctorum veterum teſtimoniis, cum non ſolum tot titulorum, ſiue inſcriptionum, συγτάγματα, ſed etiam lapides ipſi cum maxime ſuperſtites, quaſi loquantur, et legum, decretorum, foederum, aliorum, verba ipſa ſuppeditent, adeoque viris rerum antiquarum amantibus, nomine plus vno prodeſſe poſſint ac ſoleant? Immortalis auctor, librorum, quibus huiusmodi tituli continentur, indicem ſatis copioſum dedit (Cap. hui. §. 4. 5. 6); quem compluribus aliis, poſt priorem libelli editionem vulgatis, adaugere poſſim, ſi libris, quotquot ſciam, et ipſe habeam, ambitioſe recenſendis, gloriolam quandam aucupari velim. Quare, his omiſſis, ad alia progredi placet. Nimirum Aegyptii, poſtquam lapides ad rerum monimenta vſurpare coeperant, Baſalten et Graniten potiſſimum legerunt, et incredibili immenſoque prorſus labore et patientia lapides tam duros conſilio ſuo aptarunt. Ex eis caeſi ſunt obeliſci et columnae plures, qui Romae adhuc reperiuntur (v. Chriſt. l. c. p. 74). Animalium figurae et litterae, ſi quidem tales ſint, in earum ſingulis inciſae, vel ſcalptae ſunt. Vnde profecto mirum eſt, quod de alio labore Aegyptiaco, e marmore, alioue lapide candido, facto, et figuras hieroglyphicas,

phicas, easque caelatas ſiſtente, legere memini in commentatione Gallica *), quam Guattanius diuulgandam non male cenſuit (in Monumenti Antichi inediti, ovvero Notizie ſulle Antichità e belle Arti per il Febraro e Marzo dell' anno 1786, p. 9. ſſ.). De hieroglyphorum illorum ſignificatione nihil dico. Quamquam enim Caylus Illuſtriſſimus, et complures ipſius populares eruditi, in ea indaganda et exponenda plurimum operae et ſtudii poſuere, nec progreſſuum nihil hac in re feciſſe ſibi videntur: ego tamen in ea ſum haereſi, quae viros illos ingenioſiſſimos credit nihildum effeciſſe, nosque aenigmata iſthaec hodie aeque parum, ac quondam, perſpicere. Et haud ſcio, an operae pretium facturus ſit, qui ſcripturam adeo occultam recte veroque conuenienter extricatam et illuſtratam euulget. Graeci et Romani quae lapidum genera principio legerint ad cippos, aras, baſes et monimenta alia, priusquam litteras in eis incidere coeperant, non conſtat, nec indagare attinet. Hoc enim vel explorato ſcire, neque ad rerum olim geſtarum, vel inſtitutarum, neque ad τȢ *Antiqui* cognitionem conducit. Intellecto poſthac, res litteris perſcriptas, et in ſimilibus monimentis quaſi proditas, verius et certius, quam per vſitata monimenta litteris carentia, ad poſteritatem eſſe peruenturas: coeperunt ſi non vtrique, certe quidem Graeci, res commemorandas tabellis aeneis inſcalpere, hasque eiusmodi

O 3 cippo,

*) Memoire (de M. le Duc de Chaulnes) ſur la veritable entrée du Monument Egyptien, qui ſe trouve à quatre lieues du Caire, auprès de Saccara, et qui a été conſacré par la ſuperſtition à la ſepulture des Animaux adorés pendant leur vie: MONVMENT DONT TOVS LES AVTEVRS, QVI ONT VOYAGÉ EN EGYPTE, ONT PARLÉ, QVOIQV' AVCVN NE L'AIT CONNV.

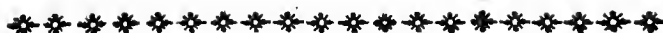
cippo, arae, cet. affigere. Cuiusmodi exempla quaedam supra iam indicata sunt; plura apud Pausaniam reperiuntur. Id quod Etrusci imitati videntur eo, quod litteras ex aere fusas, aliaue ratione paratas, in rebus, quas monimentorum loco volebant esse, infigerent, ac veluti clauos impingerent ita, vt reapse titulum conficerent. Cuius rei documento esse potest augusta illa in Vaticano ilex, e cuius titulo, aereis litteris Etruscis, arborem, iam ante Romam conditam, religione dignam fuisse, demonstrat Plinius (H. N. l. XVI. c. 44. p. 40. vol. II. opp.). Hanc Etruscam titulos exprimendi viam et rationem vel diu post sequuti sunt ii, quibus tam theatri Herculanensis, quam templi a Nemausiensibus in C. et L. Caesarum, principum iuuentutis *), honorem aedificati, inscriptiones parare, iustoque loco collocare, mandatum fuerat. Vtriusque litteras ex aere fusas, et in aliqua aedificii fronte impactas, ferruminandoque firmatas fuisse non ignorat, qui commentarios super vtroque scriptos perlegit. Prioris tituli, eiusdemque nec descripti ante, nec vna cum aedificii fronte, vt par erat, designati, litteras qui summa vi e muro effringi iusserit, illasque temere in fiscinam proiectas, prorsus confu-

*) Est in Albani, Patris purpurati Eminentissimi, villa, rerum antiquitus factarum locupletissima, statua, heroum more nuda, et tantum non ἰσόμετρος· quae, quoniam simillima est gemmae in Museo Florentino adseruatae, et, Gorio iudice, C. Caesarem, Agrippae et Iuliae filium primogenitum sistenti, hac de caussa existimatur huius ipsius C. Caesaris, Iuuentutis principis, simulacrum esse. Eam picturae lineari expressam diuulgauit Guattanius in Notizie sulle antichità e belle Arti di Roma, per il Febraro dell' anno 1786. Tab. II. p. XVI. Hac in coniectura si quid veri inest, simulacrum isthoc prorsus singulare vocari oportet.

confusas et perturbatas, ipsi Siculorum, et posthac Hispanorum regi monstrare, ac veluti rem egregie gestam iactare potuerit, memorauit Winkelmannus (Sendschreiben von den Herculanischen Entdeckungen, S. 19): posteriorem titulum credibile est, mediis iam, quae vocantur, saeculis per homines barbaros, et litterarum rudes, non sine violentia effractum esse, eiusque litteras aeneas ad vsus qualescunque alios adhibitas. Hinc per longum tempus non nisi foramina, quibus earum cuspides impactae, et plumbo liquefacto infixae fuerant, in vna aedificii quadrati fronte conspiciebantur, nec quisquam, num quid ex eis effici cogique posset, ne hariolando quidem, suspicatus est. Tandem vero Seguierius, Franco-gallus non minus eruditus et celeber, quam ingeniosus et laboris patiens, incredibili adhibito studio, et singulari animi sagacitate, ex hisce foraminibus, per lineas diversas iunctis, coniectura assequutus est, quae singulis impactae fuissent litterae, et quem titulum effecissent. Qua via et ratione in difficili hoc negotio ingeniose exsequendo versatus sit, ipse exposuit libello singulari, lectu dignissimo (Dissertation sur l'ancienne inscription de la maison carrée de Nismes, par M. Seguier, 1776). Qui vir ingeniosus quum vel sine litteris, ex meris ipsarum olim infixarum foraminibus, coniectura felici et perquam verisimili, titulum vetustum effecerit: ecquis est, qui non peruideat, fieri potuisse, vt vnus alterue Neapolitanus eruditus, simulque ingeniosus et laboris patiens, si aeneas, quas dixi, litteras, temere et inconsiderate effractas proiectasque, ad foramina adhuc conspicienda prudenter applicare, et huc, illuc, transferre voluisset, donec ipsarum cuspides singulis foraminibus et spatiis aptae essent, ipsaeque simul sensum suppeditarent probabilem, vt, inquam, eiusmodi vir ingeniosus

priscum tandem demum titulum, ratione verisimillima efficeret, eoque Winkelmanni querelam satis vehementem aeque, ac iustam, redderet irritam? Sed haec ὡς ἐν παρόδῳ· et ad locum, vnde digressa est, mea reuertatur oratio. Nimirum Graeci, et horum imitatores, Romani, inchoarunt tandem in ipsis cippis, columnis, pilis, aris, cet. institutorum, legum, foederum, rerum memorandarum verba incidere, atque hac via et ratione posteris quasi tradere. Quo consilio non poterant non adhibere lapides candidos, ne diuersi et discrepantes aliorum colores legentibus impedimento forent. Ac principio quidem, dum Romana aeque, ac Graecae ciuitates facultatum et diuitiarum inopia laborabant, haud dubie lapides domesticos et facile adipiscendos sumserunt: Graeci forsitan eum, quem ipsos λίθον πώρινον vocasse, supra diximus; Romani saxum id, quod hodie *Peperino* vocant, et ex quo ipsa columna rostrata, siue Duiliana, confecta memoratur. Verum vtriusque populi diuitiis insigniter auctis et quasi adfluentibus, marmora candida et alabastriten legerunt, et in tabellas, ex eis sectas politasque, res memorandas incidi curarunt. Quod demonstrant tot tituli vetusti, in huiusmodi lapidibus adhuc legendi, vt rerum similium non possit non prorsus ignarus esse, qui, quod dixi, negare, vel addubitare audeat. Tandem manus artificum ingeniosorum, et pulcri venustique sensu tactorum, hos ipsos cippos, bases, aras, cet. pedetentim legibus architectonicis conuenienter caedere, summo studio elaborare, variisque rerum diuersarum figuris quam elegantissime atque ingeniosissime exornare coeperunt. Id quod, qui Boissardi Antiquitates, Monimenta Matthaeiana, Museum Capitolinum, Museum Pio-Clementinum, libros huius generis alios, non nisi leuiter attigit et inspexit, latere potest neminem. Verum

rum praeter huiusmodi cippos, bafes, aras, columnas, cet. venuftate fua oculos fuauiter ferientes, titulisque incifis commendabiles perutilesque, pararunt bafes alias, non minus eleganter affabreque factas, in quibus Auguftorum, Auguftarum, philofophorum, oratorum, aliorum virorum principum protomas potiffimum collocarent. Quae quoniam fcripturam prae fe ferunt nullam, non raro ex Iafpide, alioue plurium colorum lapide, vt caefae quondam funt, ita hodieque caedi affolent: quod teftantur omnes, quibus contigit, vt Romae aliisque Italiae locis thefauros, in quibus eiusmodi deliciae adferuantur, fpectare recteque confiderare poffent. Quibus breuiter ftrictimque expofitis, non nifi hoc vnum arbitror adiiciendum, optabile mihi videri, vt Iofephus Carcanius, Pafchalis Celeberr. filius perquam eruditus, quod animo meditatur et molitur, confilium titulos, quotquot exftant, omnes colligendi et diuulgandi, feliciori fucceffu, quam Muratorius, Donatus, alii, exfequatur; eoque facto, vir quispiam alius eruditus, improbique laboris patiens, Spanhemiano fimile opus de vfu et praeftantia titulorum veterum, adgredi, parique eruditione et ftudio conficere ne grauetur. Huiusmodi liber recte, prudenterque defcriptus et elaboratus quantum vtilitatis vniuerfae rei litterariae allaturus foret, dici vix poteft.

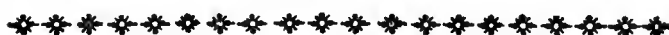
EXCVRSVS XI
AD PART. II. CAP. III
DE
DIPLOMATIBVS.

Locus de Diplomatibus per ſe quidem longe vtiliſſimus eſt, et ad hiſtoriam recte et prudenter indagandam, addiſcendam, exponendam, maxime neceſſarius. Vnde vir quisque eruditus, qui aut tabulariis virorum principum, vel ciuitatum ſingularium praefectus eſt, aut alios hiſtoriam docere iuſſus, locum, de quo quaeritur, quam accuratiſſime atque ſtudioſiſſime exploret, neceſſe eſt, vt diplomata vera a falſis, genuina a ſuppoſiticiis, vetuſtiora a recentioribus, recte et vere diſcernere, verum cuique pretium ſtatuere, in cauſſis et litibus cognoſcendis atque dirimendis prudenter verſari, iuſtamque et ab omni partium ſtudio alienam ſententiam ex iis efficere et concludere poſſit. Huiusmodi cognitio, non niſi diuturno rerum vſu adipiſcenda, quam late pateat, et quantum momenti ad res cauſſasque ipſorum regum, principum, rerumpublicarum grauiſſimas habere ſoleat, norunt omnes, qui rerum vel noſtra aetate geſtarum non prorſus expertes ſunt et ignari. Itaque omni laude et commendatione digniſſimum eſt ſtudium eorum, qui in litterarum, quas vocant, vniuerſitatibus hanc diſciplinam recte, et vt par eſt, aut aliis quaſi inſtillando tradunt, aut ipſi diplomata conquirendo, comparando, et ſuper ſingulis meditando, cum commentariis promulgant. Namque hi, tali

via

via et ratione condocefacti, et satis exercitati, non solum in historia persequenda rectius et prudentius versabuntur, sed etiam ciuitatibus, siqua controuersia super re simili nascatur, officium atque vtilitatem longe maximam praestabunt. Quamuis autem disciplinam diplomaticam plurimi, vt par est, faciam, et a litterarum optimarum studiosis non labris primoribus gustatam, sed quasi exhaustam velim: tamen satis mirari nequeo, qui et CHRISTIVS, et ERNESTIVS, VV. CC. eam ad archaeologiam litterariam trahere, et in libellis, quisque suo, de ea non nihil scribere potuerit. Credo, viros incomparabiles aliquid sequutos: eius in primis fructum latissime patentem, et non solum ad diplomata et historiam, sed etiam ad Codd. MSCC. quodammodo pertinentem, ita vt horum aetatem et praestantiam coniectura satis probabili assequi possimus. Interim quum ea neque ad antiquitates Gr. et Rom. intelligendas, neque ad τȢ *Antiqui* naturam et rationem videndam insigniter prosit; copiosius de ea disputare non placet, sed libros tantum nonnullos indicare, quos, qui animum ad hanc disciplinam applicare constituit, non sine fructu eximio versaturum esse, opinor. Vnus conducit ad illius rationem, naturam et leges peruidendas: nimirum, *Artis diplomaticae primae lineae. In vsum auditorum duxit Ier. Iac. Oberlinus.* Argentorati 1788. Quem Viri Celeberr. et eruditissimi libellum perexiguum quam maxime commendabilem reddit *Mantissa Obseruationum Miscellanearum*, et *Index auctorum* copiosissimus. Duo alii non parum vtilitatis adferre possunt ad veram diplomatum aetatem probabiliter discernendam et diiudicandam: nimirum *Astle's Essay on the Origin and Progress of Writing and Printing.* Londini 1784. forma 4. vna cum 33. tabb. aeneis; et *Io. Chrysostomi Trombellii* libellus, lingua Italica scriptus

ſcriptus et inſcriptus: *Arte di conoſcere l' età de' Codici latini ed italiani*, quem in primis commendarunt *l' Efemeridi letterarie di Roma, per l' anno* 1788 No. XXV. p. 199.

EXCVRSVS XII

AD PART. II. CAP. IIII

DE RE NVMARIA.

Quemadmodum mercaturae facilius, rectius et quaeſtuoſius faciendae ſtudium ſi non reapſe peperit ſcribendi inſtitutum, magnam certe quidem vim habuit ad id perficiendum, et cum hominibus, eius adhuc ignaris, et quibuscum negotia contrahenda erant, communicandum magisque propagandum: ita hoc idem credibile eſt, varias ob cauſſas, et maioris potiſſimum commoditatis gratia, pecuniae cudendae viam et rationem ſuaſiſſe; cuius inuenti non minus, quam omnium reliquarum artium primordia, nec ingenium et intelligentiam ſingularem, nec manum ſatis artificem et exercitatam, prae ſe ferre potuiſſe, nemo non intelligat, neceſſe eſt. Donec enim res aliqua peragebatur inter vnius loci et agri ciues, aut ciuitatum finitimarum incolas, non opus fuit emtione, venditione, quae proprie dicitur, ſed permutatione tantum rerum, quibus alter abundabat, alter indigebat. Quae haud dubie prima fuit via et ratio, negotium quodpiam contrahendi, et res aut ſuperfluas quaſi exportandi, aut ad victum cultumque neceſſarias ac deficientes alibi comparandi. Huiusmodi rerum

rerum permutatarum exemplum apud Spartanos narrat Pausanias (Lacon. f. l. III. c. 12. p. 235. ed. Kühn.), apud Germanos Tacitus (de Mor. Germ. c. 5.), de Indis, idem Pausanias (l. c.) qui haec simul memoriae prodidit: *οἱ δὲ ἐς τὴν Ἰνδικὴν ἐσπλέοντες, φορτίων φασὶν Ἑλληνικῶν τὰς Ἰνδὰς ἀγώγιμα ἄλλα ἀνταλλάσσεσθαι, νόμισμα δὲ οὐκ ἐπίςασθαι, καὶ ταῦτα χρυσοῦ τε ἀφθόνου καὶ χαλκοῦ παρόντος σφίσι.* Quem ad locum pertinent, quae Otho Sperlingius (Dissert. de nummis non cusis tam veterum, quam recentiorum cap. 27. p. 174. it. c. 37. p. 258.) et Io. Georg. Wachterus (Archaeolog. nummariae, cap. I. et II. p. 3. 6.) de eiusmodi mercibus inuicem permutatis, disputarunt. Vnde Spartae *Βοώνητα* vocabatur Polydori, regis mortui, domus, quae bobus, pretii loco datis, vendita fuerat: alibi *ἁλώνητα* dicebantur mancipia, quae sale permutabantur apud Thraces. At enim vero huiusmodi rerum quasi venalium permutatio difficilior fieri, simulac superfluae alterutrius res, vel loco moueri, exportarique ex hoc loco in alterum non poterant, vt, aedes, agri, cet. vel exportatae, in itinere diuturno, siue terrestre esset, siue maritimum, facile corrumpebantur, adeoque emtores non offendebant cupidos, sed perquam difficiles ac morosos, qui res suas sibi seruare, quam venditoris vitiosas et deprauatas sumere malebant. Simile mercaturae vtiliter fructuoseque faciendae impedimentum vt de medio tolleretur, breui post diluuium Noachiticum coepere homines metalla tam nobiliora, vt, aurum, argentum, quam ignobiliora, vt, aes, ferrum, cet. in mercatura facienda adhibere, et cum huiusmodi metallis, constituto singulorum pondere, magnitudine, valore, res suas superfluas, nec necessarias permutare, vel hac ratione vendere (v. Sperling. l. c. c. 2, p. 13. et Wach-

Wachter. ib. c. III. p. 18. ff.). Huius instituti auctores vnde metalla, nobiliora potissimum, initio acceperint, et cur ab antiquissimis iam temporibus pretium eminens eis tribuerint emtores non minus, quam venditores, non est, cur hoc tempore curiosius indagemus, indagatum exponamus. Id reapse accidisse, testantur scriptores et sacri, et profani (v. Herodot. l. IV. sect. 196). Verum metalla isthaec, principio quidem, fuere non nisi globuli, vel obeli, vel taleae, vel laminae lamellaeue, malleo percussae, attenuatae et in particulas maiores, minores, sectae, nec signis, symbolis, vel impressis rerum qualiumcunque figuris signatae. Erant adeoque numi *ἄσημοι*, vel eiusmodi *νομίσματα*, quae in contrahendo quocunque negotio appendi oportebat. Id demonstrat Sperlingius (l. c. p. 17.), qui Aristotelis, de numo, eiusque initiis loquentis, verba haec adfert: *ὅτι τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σαθμῷ*, i. e. primo quidem omnem numismatis valorem, eius magnitudine et pondere definitum esse. Quod tuetur etiam Wachterus (l. c. c. 3. p. 18. et in primis p. 26. f.). Interim ad credendum facile est, homines emendi cupidos, in eiusmodi globulis, obelis vel lamellis, nota qualicunque singulorum pondus et pretium significasse, vt, vel antequam appenderentur, ipsi eorum valorem nossent. Cuiusmodi notae, vel signa, vt ex libero cuiusque mercatoris seu foeneratoris arbitrio quasi emanabant, publica vero ciuitatis vel magistratuum auctoritate carebant; ita pecuniam propriam veramque nullo modo efficere, nec numi, simili hominum priuatorum nota signati, iure quodam suo *ἐπίσημοι* vocari potuerunt. Atque in eiusmodi globulis lamellisue, si qui superessent, veterrimae simplicitatis pecuniam, quam *pensilem* vulgo, sed minus latine, vocant, cerneremus. Cuius

inopiam

inopiam et interitum non est, quod vehementer deploremus: quoniam, si a metalli, nobis satis cogniti, natura discedas, nulla nec intelligentia, nec arte singulari et exquisita, sese probare posset. Eius rationem perquam rudem et simplicem videre licet in numis, apud Sinenses, Abessinos et Iapanenses hodieque vsurpari suetis: de quibus, quantum satis esse potest, disputauit Sperlingius, quem saepe iam diximus (l. c. p. 267. ff.). Postremorum tamen numos, nuperrime diligentius et curatius descriptos, tabulisque aeneis incisos, quasi coram intueri ac considerare possumus in singulari commentario, super eis scripto, quem debemus Carolo Petro Thunberg, Sueciae litteratae ornamento eximio, qui istum lingua vernacula expressum, Regiae Academiae Scientiarum Holmiensis sociis celeberrimis A. 1779. recitauit: quem inclyta haec Virorum eruditissimorum societas, propter insignem rei, quam dicendo persequitur, nouitatem vtilitatemque, eo ipso anno, typis describendum curauit, quemque, ex Suecico idiomate Germanice conuersum, A. 1784. Stendaliae in lucem publicam exire iussit I. T. Pyl, M. D. Celeberr. atque Experientiss. Quos verbis planis ac perspicuis descripsit numos Iapanensium Thunbergius V. Celeberr. eos octo tabulae aeneae, in quas ipsorum figurae sunt incisae, ob lectorum oculos ponunt ita, vt non solum eorum rationem et simplicitatem, sed etiam omnis omnino veterrimae pecuniae naturam ex iis suspicari possis. Figurarum enim informium lineae, in ipsis conspiciundae, siue stilo acuto inscalptae sint, siue malleo cusae, produnt ingenium tam sterile, et manum adeo rudem, vt initia artis numariae, cuiuscunque demum hominis aut populi sit, in his plane pervideas. Quemadmodum enim artificii omnino omnis primordia, et quasi effecta, plane simplicia fuerunt,

omnis-

omnisque elegantiae et venuſtatis expertia, quod tum horum reliquiae ſuperſtites, tum auctorum priſcorum teſtimonia ſatis comprobant: ita numariae quoque artis initia non poſſunt non prorſus rudia et inepta exſtitiſſe, ab omni elegantia et veneribus longe remotiſſima, adeoque penitus caruiſſe intelligentia et perfectione ea, quam in compluribus Graecorum numis obſeruamus et demiramur. Interim Iapanenſes huiusmodi numos, quamuis imperfectos et rudes, hodie non minus, quam antiquitus, in rebus vendendis, emendis, nominibus ſoluendis, vſurpare teſtatur Thunbergius Celeberr. Ea autem, quam dixi, quamque in numorum non ita pridem vulgatorum figuris ſpectamus, metallorum globulos, obelos, lamellas et taleas, qualicunque vel ponderis, vel valoris, vel denique puritatis nota ſignandi conſuetudo, a privatis inchoata hominibus, haud dubie a pluribus pedetentim adoptata eſt: eademque apud alios diutius ſeruata et continuata, apud alios citius neglecta, et intermiſſa, opportunitatem ſuppeditaſſe videtur, metalli nobilioris particulas ſigno aliquo, auctoritate publica impreſſo notandi, eodemque ſingularum γνησιότητα, pondus, et verum valorem publice teſtificandi. Quo fieri coepto, ad pecuniam, quae proprie dicitur, tandem eſt peruentum. Huius cudendae et auctoritate publica quaſi muniendae, qui populus, vel rex, aliusue homo opibus et auctoritate pollens, princeps auctor et ſuaſor exſtiterit, nondum liquido conſtat: quamuis Graecorum ſcriptorum non pauci *Phidonem*, Argiuum, rem ſi non reapſe feciſſe, certe quidem ſuaſiſſe, perhibeant. Aeliano enim auctore, quem ERNESTI ὁ μακαρίτης nominauit, populus Aegineticus omnium primus initium fecit numorum feriendorum: nam, καὶ πρῶτοι, inquit, νόμισμα ἐκόψαντο, ſc. Αἰγινῆται, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκλήθη

νόμι-

νόμισμα Αἰγιναῖον. Et habebant profecto caussam longe grauissimam, cur id facerent. Ipsi enim, insulae prorsus sterilis infructuosaeque cultores, vt nanciscerentur, vnde viuerent, nauigationi et mercaturae non poterant non dare operam, et necessaria vitae tuendae praesidia, ab aliis populis petenda, in patriam importare. Quae quum mercium aliarum, quas habebant nullas, permutatione adipisci haud possent, sed singula metallo nobiliori, argento potissimum, cuius venas longe ditissimas occultabat insula, comparare deberent: dura sane necessitas eos iam adducere potuit (v. Aristotel. de Rep. l. I. c. 6. cuius verba, latine versa, dedit Wachter. l. c. p. 28. vna cum loco alio Paulli ICti, L. I. §. de contrah. empt.), vt argenteos globulos, obelos, lamellas, aliasque particulas minores, *κέρματα* vel *κόμματα*, signo quodam, auctoritate publica impresso, notarent, eoque illis publicam quasi fidem conciliarent. Sed sunt scriptores, quod iam dixi, complures Graeci, vetustiores aeque ac recentiores, qui *Phidonem Argiuum* scribant, numos omnium primos percussisse. Inuentum, de quo quaeritur, ei attribuit Marmor Arundelianum, seu Oxoniense, quod alii Smyrnaeum, alii Parium vocant, cuius versu 45. et sequenti (p. m. 158.) memoratum exstat

ΑΦΟΤΦ - - ΔΩΝΟΑΡΓΕΙΟΣΕΔΗΜΕΤΣ - - ΝΕ - - - - - -
ΕΣΚΕΤΑΣΕΚΑΙΝΟΜΙΣΜΑΑΡΓΤΡΟΤΝΕΝΑΙΓΙΝΗΙΕΠΟΙΗΣΕΝ
κ. τ. λ.

Quae verba, in commentario subiecto, partim suppleri, partim legi iubentur hoc modo: *ἀφ' οὗ Φείδων ὁ Ἀργεῖος ἐδημοσίευσεν ἐν Ἄργει, καὶ μέτρα καὶ στάθμα ἐσκεύασε, καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἐν Αἰγίνῃ ἐποίησεν, κ. τ. λ.* Haec marmor, vetustate sua venerandum: cui adstipulatur Strabo (Geogr. l. VIII.

 p. 549.

p. 549. ed. Almeloveen) qui — — Φείδωνα τὸν Ἀργεῖον, ait, δέκατον μὲν — — δυνάμει δ' ὑπερβεβλημένον τοὺς κατ' αὐτὸν — — καὶ μέτρα ἐξεῦρε, τὰ Φειδώνεια καλούμενα, καὶ σταθμοὺς, καὶ νόμισμα κεχαραγμένον τό, τε ἄλλο, καὶ τὸ ἀργυροῦν, κ. τ. λ. Idem confirmat quoque Ephori teſtimonium, quod Graecus, quem dixi, geographus ab interitu quaſi ſeruauit (Geogr. l. VIII. p. 577): Ἔφορος δὲ ἐν Αἰγίνῃ ἄργυρον πρῶτον κοπῆναι φησὶν ὑπὸ Φείδωνος. Ἐμπορεῖον γὰρ γενέσθαι διὰ τὴν λυπρότητα τῆς χώρας, τῶν ἀνθρώπων θαλαττουργούντων ἐμπορικῶς. Neque aduerſatur Iul. Pollux, niſi quod plures huius inuenti auctores ſimul recenſet (Onomaſt. l. VIIII. cap. 6. ſegm. 83. p. 1062.) εἴτε Φείδων πρῶτος ὁ Ἀργεῖος ἔγραψε νόμισμα, εἴτε Δημοδίκη ἡ Κυμαία συνοικήσασα Μίδᾳ τῷ Φρυγὶ, — — εἴτε Ἀθηναίοις Ἐριχθόνιος, καὶ Λύκος, εἴτε Λυδοὶ καθά φησι Ξενοφάνης, εἴτε Νάξιοι, κατὰ τὴν Ἀγλωσθένους δόξαν. Locum hunc transſcripſimus ita, vt Hemſterhuis ὁ πάνυ eum emendauit, cuius notae ſimul legendae ſunt. Quod Xenophanes Lydis attribuiſſe hoc loco dicitur, id Herodotum quoque, ſed valde dubitanter, feciſſe conſtat: qui (lib. I. ſect. 94. p. 48. ed. Weſſeling.) πρῶτοι δὲ ἀνθρώπων, inquit, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κοψάμενοι ἐχρήσαντο. Tandem marmoris, quod dixi, Strabonis, aliorum ſcriptorum ſententiae, ſecundum Phidonem dictae, ſubſcribit etiam Euſtathius in Commentar. ad Ιλ. Β. cuius verba, a Scheffero ad Aeliani locum, a b. A. indicatum, iamdudum prolata transſcribere nolumus, hoc vno obſeruato, quod antiſtes Theſſalonicenſis, qui alio dixit loco: ἐκόπη — — ἀργύριον πρῶτον ὑπὸ Φειδίου κ. τ. λ. alio ſcripſerit: ἐπειδὴ Φείδων, Ἀργείων βασιλεὺς — — πρῶτος ἔκοψε χρυσοῦν νόμισμα. Vocabulum Φειδίου in mendo

mendo cubare, necesse est: Phidias enim nuspiam memoratur numos percussisse. Hoc idem Schefferus, eodem loco, contendit affirmari a Pindari scholiaste antiquo: minus vere, si quidem ipsa, ad quae respicit, verba offendere mihi contigit: namque ad Olymp. od. XIII. p. m. 112. reperio haec: *Φησὶ δὲ ταῦτα*, nimirum poeta, *ἐπειδὴ Φείδων τὶς Κορίνθιος ἀνὴρ εὗρε μέτρα καὶ σάθμια. καὶ ἄλλα πολλὰ λέγονται εὑρηκέναι οἱ Κορίνθιοι·* ac breui post, p. 113. memorato compluriurn inuentorum numero, subiungitur: *διατὶ δὲ ἵππεια αὐτὰ εἶπεν; ὅτι Φείδων ὁ πρῶτος κόψας Κορινθίοις τὸ μέτρον, Ἀργεῖος ἦν· τὸ δὲ Ἄργος, ἵππειον λέγουσιν οἱ ποιηταὶ, κ. τ. λ.* Quibus in verbis equidem nihil argumenti video, quod Phidonem pecuniae, auctoritate publica signatae, auctorem et suasorem fuisse demonstret. Sed haec vrgere, et ad viuum resecare non placet: sunt enim verba scriptoris recentioris, (quem vel ipsum, vel librarium in eis describendis, lapsum esse credibile est. Rei cardo, quod aiunt, in eo potissimum vertitur, quo pacto sententia Aeliani, nonnihil diuersa a narratione tum Strabonis, vel potius Ephori, tum auctoris *ἀνωνύμου*, cui marmoris scriptura debetur, inter sese conciliari queat: siquidem ille Aeginetas ait primos fuisse, a quibus numi sint cusi; hi vero Phidonem perhibent, praeter inuenta et sancita mensurae et ponderis genera, primum numum argenteum in Aegina percussisse. Phidon, si Aeginensium rex fuisset, iure quodam suo, tam mensurarum et ponderum, quam pecuniae publice signandae leges in ipsorum ciuitate ferre ac perferre potuisset; eoque facto, recte et vere Aeginetae non minus omnium primi numos argenteos, Phidonis scilicet iussu, quam Phidon primus *νόμισμα ἀργυροῦν* in Aegina, per Aeginetas nimirum sibi obtemperantes, feriisse diceretur. Verum quum

 hic

hic Argiuorum rex esset, eorum non item, qui fieri potuit, vt in ciuitate peregrina, libera, suoque imperio haud subiecta, de mensurae, ponderum et numorum ratione ac conditione leges sanciret, eiusque ciuibus has obseruandas quasi obtruderet? Haec discrepantia, opinor, non inepte tolli, vel conciliari potest ab eo, qui insulanos, de quibus quaeritur, meminit solum sterile, lapidosum, infructuosumque habitasse, et commeatum, ad vitam tuendam necessarium, fere omnem, aliis in prouinciis conquirere, argento suo, telluris e venis effosso, coemere, et domum subuehere debuisse. Quem si non omnem, maximam tamen illius partem, ex oppidis et agris, ad Phidonis quidem regnum Argiuum pertinentibus, sed sibi quam proximis, petere consuerant Aeginetae; Argiuorum rex, quem diximus, opibus praepotens, ideoque iusto imperiosior, quem Herodotus (l. VI. sect. 127. p. m. 427.) scribit ὑβρίσαντα μέγιστα δὴ Ἑλλήνων ἁπάντων, i. e. longe omnium Graecorum insolentissimum fuisse, et Pausanias (l. VI. cap. 22. p. m. 509.) τυράννων τῶν ἐν Ἕλλησι μάλιστα ὑβρίσαντα, testatur: hic, inquam, rex, talis quum esset, animum facile inducere potuit, vt populo finitimo, suisque e prouinciis maxime necessaria victus cultusque praesidia petere sueto, de mensurae, ponderum et numorum ratione ac conditione quasi leges quasdam praescriberet, easdemque in emtione, venditione, ac negotio qualicunque cum ciuibus suis contrahendo, migrare vetaret, ac, si refragari vellent, eos aditu et commercio cum suis prorsus excluderet. Cuiusmodi legi, siue aequa esset, siue iniqua, si Aeginenses obtemperandum esse cernebant, metu, ne ab omni cum eius ciuibus commercio exclusi, annonaeque inopia pressi, rebus ad victum quotidianum necessariis priuarentur; vel commeatum omnem, non

nisi

nisi maiore pretio, et maiore cum periculo, ex oppidis vel agris multo remotioribus petere, et in patriam deuehere deberent: facere non poterant, quin praeter introductas mensuras tales et talia pondera, quales et qualia rex ferox et impotens, satis pro imperio, constituerat, argenteos etiam globulos, obelos, et lamellas, vt iussi erant, nota quadam, fidem et auctoritatem publicam testificante, signarent. Quo facto, Aeginetae vere dici poterant, *πρῶτοι νόμισμα κόψασθαι*, i. e. numum publicae fidei et auctoritatis signo percussisse, si non iussu, certe quidem hortatu suasuque Phidonis; Phidon autem *ἐν Αἰγίνῃ ἄργυρον πρῶτος κοπεῖν*, et *νόμισμα κεχαράξαι τό, τε ἄλλο, καὶ τὸ ἀργυροῦν*, quoniam Aeginetis, vt id facerent, opibus praepollens praeceperat. In quo etiam, nisi magnopere fallor, quaerenda est caussa, cur Graecorum reliquorum numos, mensuras et pondera multum superasse dicuntur Aeginetarum numi, pondera et mensurae. Credibile enim est, eos rationem et normam, veluti legem sibi praescriptam, migrare non ausos esse, Phidoni vt placerent, quos parabant numos, mensuras, pondera. Sed vtcunque haec aut reapse sint, aut existimentur, mihi multis de caussis perinde est: in rebus enim tam vetustis, tanta antiquitatis caligine inuolutis, nulloque rerum, olim gestarum, monimento plenius patefactis et posteritati traditis, qui verum liquido explorare et demonstrare possit, reor fore neminem. Quum interea Phidon, Argiuus ille rex, Lydiato quidem iudice (v. eius Commentar. in marm. Arundel. p. m. 41.) annos 920, et quod excurrit, ante Christum natum vixerit, Wachterus autem (l. c. p. 33), Seldeni rationes et auctoritatem sequutus, regem, quem saepe iam diximus, anno A. C. N. 895. numum argenteum in Aegina, insula, percussisse scribat, trecentos fere annos ante, quam

Alyattes, Lydorum rex, ciuitatem administraret, cuius post mortem ipsius populares numos aureos et argenteos habuisse narrat Herodotus; et quum non nisi aliquamdiu post, Darius apud Persas, numos Daricos, ex auro quidem purissimo, et eius praeses Aegyptiacus, Aryandes, in Aegypto, argenteos ex argento itidem purissimo, rege tamen prorsus inscio et inuito, percussisse memoretur (Herod. l. IV. sect. 166. p. 355. conf. Boden progr. de Daricis): lector quisque, me vel non monente, videat, necesse est, numos in Aegina, Phidone siue iubente, siue suadente, signo quodam, tamquam fidei et auctoritatis publicae nota, primum signatos, pro pecunia omnium antiquissima habendos esse; qualecunque demum signum isthoc fuerit, et quodcunque instrumentum ad id in globulo, seu lamella argentea imprimendum, stilumne acutum, quem Pollucis vocabulum, γράφειν, vti Strabonis, χαράττειν requirit, an cuneum, forcipem et malleum, instrumenta ad τὸ κόπτειν, quod Geographus Graecus itidem vsurpat, necessaria adhibuerint. Quisque pro se decernat quaestionem, difficilem quidem illam et spinosam, sed cuius ex solutione vel definitione, vtilitatis nihil ad reliquas litteras redundare potest. Hoc vnum reor me affirmare posse, primos illos numos aeque, ac reliqua artificiose facta omnia, vel potius prima pericula, singularem nec intelligentiam ingeniique vim, nec manum satis exercitatam et artificem prae se ferre potuisse. Signum illud, si forte instrumento quodam acuto insculptum erat, faciebat sine dubio, vt numi tum cusi Sinensibus, vel Iapanensibus similes essent: sin impressum cuneo et malleo, is primum excogitatus et paratus non poterat non valde rudis esse, notamque satis deformem (huiusmodi videmus in nullo non numo veterrimo) eamque in vna tantum numi fronte

expri-

exprimere. Sed hac de quaestione satis disputatum arbitror. — Scriptis iam, quae de Phidone supra leguntur, accepi nouam *Chronici Parii* editionem, hoc ipso anno curatam a Carolo Francisco Christiano Wagnero, V. A. in qua (p. 10.) vocabulum illud mutilum, quod in exemplo meo est ΕΔΗΜΕΥΣ - - - legique ἐδημοσίευσεν, et verti iubetur, *regnum sibi vindicauit atque administrauit* (v. nott. historicae ad hoc marmor p. m. 195.) vidi editum esse ἐδημ(εύθη, et latine versum, *Phidon proscriptus fuit*. Sequitur editor, quem dixi, eruditissimus recentissimam *Chandleri* lectionem. Sed hanc coniecturam credo priori vix anteferri posse. Primum enim nescio, an τὸ δημεύεσθαι, quod de *bonis vel agris publicatis* vsurpatum inuenio, de *hominibus proscriptis* itidem recte dicatur. Porro Argiui non Phidonem solum, sed omnes Temeni posteros regno deposuerunt, et sine dubio proscriptos exulare iusserunt. Quod si verum est, cur horum non meminit Chronici auctor? Tandem editores antegressi in versu, mutilum vocabulum continente, post N aliud E exstare viderunt, quod postremus plane neglexit. Haec faciunt, vt posteriorem priori anteponere dubitem lectionem. Sed rem hoc loco ad viuum resecare vetant caussae complures.

EXCVRSVS XIII
AD PARTIS II. CAP. IIII
DE RE NVMARIA.

Exeunte ſuperiori ſaeculo, et ineunte hoc, quod itidem magis magisque inclinat, viri exſtitere doctiſſimi, reique numariae ſcientia excellentiſſimi, qui, praeterquam quod Phidonem, Argiuum, tuebantur primos in Aegina numos argenteos cuſiſſe, contenderent etiam, eorum vnum hodieque ſuperare, et in gaza numaria Berolinenſi adſeruari. Huic qui tum praeerat, Laurentius Begerus, vir ſummus, eum in Theſauro Brandenburgico (Tom. I. p. 279.) promulgauit, aeri inciſum, ſed orbe multum maiori, quam reuera eſſe dicunt alii, quibus eius ſpectandi et contemplandi opportunitas haud defuit. In commentario, eius cauſſa ſcripto, multis verbis vincere adgreſſus eſt vir inclytus, numum hunc reapſe e Phidonis officina prodiiſſe, adeoque certum et eximium theſauri, quem diximus, *κειμήλιον* eſſe. Quam ſententiam quoniam Otho Sperlingius, (l. c. p. 11. et alibi) et illuſtris Spanhemius, rei numariae ſcientia in primis excellens (De praeſt. et vſu Num. Antt. T. I. p. 20.) impugnabant: Begeri nepos et ſucceſſor, Io. Carolus Schottus, ſuo ne deeſſe videretur officio, aduerſarios non ſpernendos refellere, et pro ſententia Begeriana, tamquam pro aris et focis, pugnare voluit (Miſcell. Berolinenſ. T. I. p. 33. 59). Neque Wachterus (l. c. p. 38. ſ.) ab huius partibus ſtare dubitauit. Eodem fere tempore alii numum aliquem Amyntae, Macedonum regis (Spanhem. l. c. p. 17. et alibi); Harduinus tandem, in Cyrenaicis numum eum, qui

ΔΑΜΩ-

ΔΑΜΩΝΑΚΤΟΣ nomen in fronte gerit, omnium, quotquot hodie superſunt, veterrimum eſſe contendit (Memoir. de Trevoux, Aout, 1727. p. 1444. conf. Bimard Remarques ſur la ſcience de Medailles du P. Jobert, T. I. p. 26. ſſ. qui hac de contentione plura tradit). Qui viri eruditi, ac de re numaria optime promeriti, rectius profecto et conſideratius in hac quaeſtione examinanda et dirimenda verſati eſſent, ſi non ſola nomina, in numis, quos dixi, caelata ſpectaſſent, ſententiaeque ſuae argumentum primum ac princeps inde ſumſiſſent, ſed, quod par erat, reliquarum quoque rerum, quae ad numi cuiuſpiam αὐθεντίαν, veramque aetatem deſignandam neceſſariae ſunt, rationem habuiſſent. At enim vero iſti, Phidonis, Amyntae, Demonactis nomine, in altera numi fronte expreſſo, temere abrepti, ſusque deque habuerunt eas quaſi leges; et certis enuntiatis, ſeu axiomatis numariis (ſic fari liceat) prorſus poſthabitis, temere et inconſiderate ſententiam ſuam dixerunt, et argumentis non niſi leuibus, ſummum, chronologicis, confirmare anniſi ſunt. Qua in quaeſtione exigenda et decernenda, praeterquam alia, hoc ipſos fugit, virorum olim celebrium, et de ciuitatibus optime meritorum nomina, vna cum cuiusque facie, ſiue vera, ſiue imaginaria, frequenter expreſſa eſſe in numis, quarto, quinto, et quod excurrit, ſaeculo poſt eorum obitum percuſſis: id quod ignorare non poteſt, qui Romanorum numos, quos Conſulares vocant, examinauit. Atqui hoc idem in eis, quos paullo ante dixi, numis, et nominibus, quae in illis leguntur, accidiſſe, per ſe iam credibile eſt. Accedunt cauſſae aliae, eaedemque grauiores, quibus eorum nullum pro antiquiſſimo habere vetamur. Nimirum vultus, ſi quis in vno cernitur, litterarum et has ſcribendi, ac reliquarum in eis expreſſarum

rerum ratio et forma, plus ingenii manumque exercitatiorem produnt, quam significare poterant, qui prima numos feriendi pericula facere adgrediebantur. Quod de Phidoniano in primis dicendum videtur. Quae quum ita sint, tota illa super numi cuiuspiam antiquitate concertatio fuit inconsiderata et temeraria: virique, quos dixi, eruditi non nisi andabatarum more pugnarunt. Exstitere post eos duumuiri alii, multo prudentiores ac sollertiores, qui viam tutiorem certioremque hac in quaestione versandi viderent, monstrarent, ac commendarent hominibus, priscae rei numariae studiosis. Quorum alter est Vir Celeberr. Bartholomaeus, Abbas Franco-gallus, et bibliothecae regiae praefectus, eruditissimus et elegantissimus auctor libri anno superiore promulgati, quem Nouum Anacharsis Secundi, seu iunioris, iter per Graeciam factum inscripsit, ac quo rerum Graecarum statum faciemque ingeniose non minus, quam graphice, et ornatissimo dicendi genere persequutus est. Hic ante complures iam annos, Commentarium ingeniose eruditeque scriptum in Parisina Inscriptionum Artiumque ingeniosarum, quas vulgo *Bellas* appellant *litteras*, Academia recitauit, quem, propter exquisitam eruditionem in eo demonstratam, et certissimos fructus, inde ad rem numariam redundantes, nomine Palaeographiae numariae inscriptum, vna cum aliis Societatis illius litterariae commentariis diuulgari iusserunt viri, huic negotio curando praefecti (Memoires de l'Acad. des Inscr. et de Belles-Lettres, Tom. XXIIII). Alter est Ludouicus Dutens, V. Celeberr. et tam philosophiae aliarumque litterarum, ad philosophiam et humanitatem politiorem pertinentium, quam priscae rei numariae peritissimus, qui telam ab illo inchoatam, quasi pertexuit scripto et promulgato libro, *Explication de quelques médailles*

Grècques

Grècques et Phéniciennes, avec une Paléographie numismatique, cuius editio altera Londini 1786 in lucem exiit. Quorum duumuirorum prior quum in Palaeographiae numariae specimine, quod ante dixi, non nisi fabricandi rationem, i. e. numi cuiusque manum artificem, in vtraque fronte apparentem, eius intelligentiam vel ruditatem, elegantiam vel simplicitatem, pulcri venustique studium vel negligentiam, spectare et recte contemplari iusserit vnumquemque numi sibi traditi, vel obuenientis, iudicem cautum et prudentem, neglecta vel posthabita tituli in eo exstantis ratione, et litterarum, quibus est scriptus, figura, simplicitate, collocatione; posterior vidit, simili in quaestione et quasi iudicio, litterarum etiam rationem habendam esse, ideoque recte et prudenter contendit, probe simul examinandum, earumne figura rudior sit et simplicior, an elegantior? infantiamne scribendi sapiat, an virilem et perfectam aetatem? a dextrane sinistrorsum collocatae sint, an βȣςροφηδὸν, vel, more nostro, a sinistris dextram versus procedant litterae? (v. Dutens l. c. p. 158. f.). Ac simile quidem consilium ante iam dederat Winkelmannus noster (Hist. Art. p. 213. 215), quod hunc scriptorem latuisse videtur. Sed vtcunque hoc sit, ex eo certe, quod de duplici hac veluti lege breuiter strictimque dixi, satis et plane apparet, in ea Lydium quasi lapidem numi cuiusque recte ac vere exigendi suppeditatum esse; et qui decretum, quod vterque sciuit, ingeniose cauteque sequatur, nec reliqua numorum γνησιότητα dignoscendi praesidia ignoret, vel temere et inconsiderate despiciat, eum numi cuiusque sibi oblati veram rationem et antiquitatem coniectura certe probabili assequuturum. Iam si numos, de quibus quaesitum esse supra dixi, cum duplici hoc, quod exposui, decreto, eodemque verissimo, et rei naturae conue-

conuenientiſſimo comparare, et ad id, veluti regulam aliquam, exigere volueris, nullum eorum, ſimulac conſpexeris, omnium antiquiſſimum eſſe poſſe, affirmatum ibis. Rerum in duplici cuiusque fronte effictarum forma elegantior, atque litterarum, qui titulos efficiunt, ratio, venuſtas et collocatio te adducent, vt ſecus ſtatuere nequeas. Hinc in duumvirûm, quos dixi, ſententiam iam abierunt nonnulli viri eruditi, rei numariae ſcientia Celeberrimi, vt, Generoſiſſimus de Schachmann, Eckhelius, Neumannus, alii, qui numos antiquos ex aliquo tempore promulgarunt, nec temere in Harduini, Begeri, Wachteri, aliusue magiſtri verba iurarunt. Vnde et ego, data hac opportunitate, binas illas leges et regulas paene aureas, cuiuis viro, et tironi potiſſimum, priſcae rei numariae amanti et ſtudioſo, quantum poſſum et par eſt, commendo et inculco. Quid? quod qualicunque mea ſententia optabile eſt, vt homo quidam eruditus, linguae Franco-gallicae bene gnarus, vtrumque librum, rariorem quidem illum, ſed ad numos antiquos recte et vere diiudicandos perutilem, quin maxime neceſſarium, latine vertere, verſum cum viris eruditis communicare velit, vt multo plures eum diurna nocturnaque manu verſare, et, quantum fieri poteſt, vtilitatis ex eo capere poſſint.

EX-

EXCVRSVS XIV

AD IDEM CAPVT

DE NVMIS.

Antiquorum numorum praeſtantiam et vtilitatem inſignem, eandemque latiſſime patentem, nemo, reor, in dubium reuocabit, qui aureum Ezech. Spanhemii opus perlegit. Quod qui recte, et iuſta, qua decet, animi contentione fecit, is intellexerit, oportet, commoda et plurima, et maxima, inde ad hiſtoriam et chronologiam, ad grammaticam et criticen, geographiam, ritus ſolennes, antiquitates, quin artes alias, redundare. Cui vero haud contingit, vt, quod dixi, opus carius aeque, ac rarius, manu diurna nocturnaque verſare queat; is profecto, quam verum ſit, quod affirmo, perſpicere poteſt ex operis huius eximii quaſi compendio, quod Pl. Rev. P. *Froelichius* tironum in vſum confecit, et ſub nomine ficticio *Debiel* vulgauit: plenius ac luculentius ex eiusdem viri, rei numariae antiquae peritiſſimi, libro, quem Notitia elementaris numismatum antiquorum illorum, quae vrbium liberarum, Regum ac Principum, cet. appellantur, inſcriptum, Vindobonae 1758. cum tabb. aeneis publici iuris fecit. Quare de tot tantisque numorum antiquorum emolumentis copioſius disputare, prorſus ſuperuacaneum eſſe opinor. Eſt, quod ERNESTIVS immortalis vidit, et ὡς ἐν παρόδῳ monuit (§. 15. p. 53.) eorum vſus alius: qui nimirum pertinet ad iudicium artis et elegantiae in figuris perſonarum ac rerum, ad artem pictoriam, praeſertim linearem, et architecturam, propter artifi-

artificium exquisitum, quod in figuris, et qua picturam linearem, et qua elaborationem, temporibus bonis, h. e. seculo vrbis (Romae) VII. VIII. et VIIII. vel a temporibus Philippi atque Alexandri M. Macedonum, vsque ad vtriusque Antonini, Imperat. R. aetatem, cernitur: ipse tamen plane nihil de hoc disseruit, ratus, eum non negligendum quidem esse, sed minus late patere. Hoc quodammodo verum esse, equidem infitiari nec volo, nec possum etiam. At enim vero quum numi prisci non minus, quam alia vetustatis monimenta, ad τȣ̃ *Antiqui* classem pertineant, et vsus ille, quem ὁ πάνυ E. non nisi per transennam adspexit, aliosque adspicere iussit, ad probabile artis et elegantiae iudicium, multum momenti habeat: de hoc quoque paucis disputare, nec nisi extremas illius quasi lineas ducere placet, quoniam iustam loci huius descriptionem atque explicationem conficere, hocque libello promulgare, vetant angustiores excursus limites, aliaeque rationes complures. Eius genera iamdudum exposuit, idque summatim, immortalis IOSEPH. ADDISONVS, Britannus longe celeberrimus (Dialogues upon the Usefulness of ancient Medals, p. 9 — 142. vol. III. opp. Londini 1746. vulgatt.): et huius e dialogis, docte non minus, quam ingeniose scriptis, hic, illic, mutuabor, quae ad rem pertinere existimo: addam vero et alia, quae, multiplici rerum vsu condocefactus, credo, sententiam qualemcunque meam illustrare posse, et confirmare. Cernimus in numis antiquis, eisdemque non male detritis, nec rubigine fere consumtis, Deorum figuras eleganter et affabre delineatas caelatasque; neque solum illorum, quorum statuae cum maxime superant, et quibus sunt simillimae, sed eorum etiam, quorum mentionem non nisi in veterum auctorum libris reperimus. Cernimus in eisdem vultum,

quia

quin totam faciem virorum, rebus antiquitus geſtis celeberrimorum: tum perſonas, allegoricae quae vulgo, ſeu imaginariae vocantur, definitasque earum notas, actiones, geſtus, inſtrumenta: porro vrbium et oppidorum ſymbola, quae dicuntur, ſeu ſigna et indicia, quibus tam oppida, quam numi, ab aliis et aliorum numis, facile certoque dignoſci ſolebant: tandem aedificiorum variorum, hodie prorſus aut collapſorum, aut vi dirutorum, ſtructuram et rationem ſingularem, quorum formam in ſolis huiuscemodi monimentis ſpectare poſſumus. Haec omnia recte, et, vt par eſt, artis ad leges examinata et exacta, non poſſunt non ingenii et oculorum ſenſum aciemque ita conformare, vt in homine prudenti, nec cupiditate obcaecato, probabilis elegantiae ſenſus et intelligentia gignatur. Quae vt in artificibus ſunt maxime neceſſaria, ita in homine quouis ingenuo, multoque magis in viro erudito, probanda et commendanda: vtpote quae facient, vt de rebus affabre ingenioſeque elaboratis, ſententiam non ineptam et deridendam, vt Megabyzus (Aelian. V. H. l. II. c. 2.) aut ipſe ille Alexander M. (id. l. c. c. 3. Plin. H. N. l. XXXV. c. 10. p. 696. vol. 2. opp.) de pictis quibusdam tabulis, ſed iuſtam prudentemque pronuntiare poſſit. Iam vt viris eruditis vel maxime videndum eſt, ne ipſis hoc idem, quod duumuiris, quos dixi, eueniat; ita eos ſingulos omnem impendere decet operam, vt ex antiquis numis non minus, quam e fontibus aliis, hanc prudentiam atque intelligentiam hauriant, itaque auctoritatem ſuam ſtabiliant, ſtabilitam confirment. Quibus praemiſſis, in ipſam rei arcem inuadamus.

Statuarum priſcarum, quae quidem hodieque ſuperſunt, quattuor praeſtantiſſimae atque elegantiſſimae cenſen-

censentur *Herculis Farnesiani*, *Veneris Mediceae*, *Apollinis Vaticani*, et *M. Aurelii*, equo insidentis: quas affabre delineatas formatasque antiquis in numis spectari scribit ADDISONVS ingeniosissimus (l. c. p. m. 25). Cui tantum abest, vt aduersari velim, vt potius multis de caussis adstipulandum existimem, propterea quod celebratas aliorum Deorum Dearumque statuas in eis itidem delineatas reperimus. Peruetustam *Dianae Ephesiae* statuam, qualis Musei Pio-Clementini Vol. I. tab. 32. cernitur, prae se ferunt numi *Ephesiorum*, aliorumque oppidorum, quorum ciues ipsam cultu tantum non insano (Act. Ap. cap. XVIIII. 27.) prosequebantur: videsis Numismata aenea moduli maximi e museo Pisano, (tab. X. 3; XXIII. 2; LX. 2.) it. Morelli Specimen vniuersae rei numariae antiquae, (tab. II. 1. 2; XVI. 6; XXI. 8.); Les Césars de l'Empereur Julien traduits du Grec par feu Mr. de Spanheim, (p. 82). Plures Deae huius in numis expressae figuras memorare non est necesse. Eximiam *Mercurii* statuam cernimus Musei Pio-Clement. vol. I. tab. 6; eandem, huic admodum similem vides in Numismatt. Pisan. (tab. XXI. 2.) it. in Valentis (Vaillant) Numis Imperatorum, cet. a populis Graece loquentibus, percussis (p. 193. 203. et Append. tab. *h.* 2. et *k.* 2). *Apollinis citharoedi* statuam venustam sistit Musei Pio-Clement. vol. I. tab. 16: cuius effigiem fere similem subministrant numi, quales protulit Spanhemius, (Les Césars de l'Emp. Julien, p. 54. et in append. p. 121.) it. Valens (Num. Imperatorum, cet. in Coloniis, municipiis, cet. iure Latino donatis, percussis, Part. alt. p. 157. et 192.) qui tamen Deum veste muliebri indutum esse, temere iudicauit. Simili veste indutum ac delineatum sese voluit ridiculus ille Apollinis imitator, Nero, (v. Musellii Numism. antt. Imperatorum, tab. XXV. 1. et Spanhem.

Spanhem. l. c. p. 53). Nec minus eximia *Veneris Gnidiae* ſtatua, qualem oſtendit Muſei Pio-Clement. T. I. tab. XI. cernitur in *Gnidiorum* numo, quem protulit Haym (Teſoro Britannico, Part. II. tab. XVI. 3. vel in verſione lat. tab. XLI. 2); ac nuperrime etiam Bartholomaeus (Recueil de cartes geographiques, plans, vues, et medailles — — relatifs au Voyage du jeune Anacharſis, tab. 27. n. 3.), qui ſimul animadvertit, ſimilem Deae figuram et ſtatum apparere in aliqua Ducis Aurelianenſis gemma iam delineata et explicata (Deſcription Tom. I. pl. XXXI. pag. 135). Verum praeter Deorum ſigna, in ſtatuis adhuc ſuperſtitibus viſenda, offendimus in numis etiam ſimulacra, quorum ſtatuae prorſus deſiderantur. Huc pertinet *Iupiter Labradenus*, ſeu *militaris*: quem cuſum voluerunt Myſalenſes in numo aereo, prolato in reliquis Numismatt. muſei Pis. (tab. XLV. 1.), cuius rationem vt recte intelligas, adeas, neceſſe eſt, Alb. Mazzoleni Commentar. p. 128. Dei eiusdem faciem, nonnihil diuerſam, ſubminiſtrauit e numo Neronis Haym (l. c. Part. II. tab. III. 11; et huius verſ. lat. tab. XXVIII. 5). Praeterea priſcis in ſcriptoribus memoratum legimus *Iouem* Φιλαλήθη, item *Acraeum*. Neutrius ſtatua, quam quidem ſciam, hodie exſtat: vtriusque tamen ſimulacrum, quale diuino mactatum eſt honore a populis antiquis, verae religionis expertibus, in numis conſpicari licet. Priorem *Laodiceenſes* venerati, in numis caelatum voluerunt (v. Numismata maximi moduli de Camps, p. 17. n. 2. et p. 55. n. 2. it. Spanhem. les Céſars de Iul. p. 135): poſteriorem, Ακραῖον dictum, *Smyrnaeenſes*, in ipſorum numis conſpicandum (v. Numism. de Camps p. 17. n. 3). Diſcrepans vtrumque ſculpendi ratio non tam ex auctorum deſcriptionibus, quam potius e numis aut ipſis, aut intelligenter delineatis, et prudentibus horum inter-

 preti-

pretibus peti poteſt et addiſci. Similis ratio eſt *Iunonis Samiae*, non paucis ſcriptoribus antiquis memoratae: cuius faciem itidem non niſi in numis conſpicaris: vt, in Numism. Mus. Piſani (tab. XXIII. 2; XXXIX. 3; XXXXVII. 3; LIV. 4; LXI. 3.), de Camps (p. 83. n. 1; 97. n. 3.), de Wilde (tab. XXIII. 136.), Seguini (p. 171.) et Valentis Imperatt. cet. Graec. (append. tab. *k.* 2.), qui editor poſtremus, quae Dea haec ſit, p. 206. non indicauit, aliis locis *Iunonem pronubam* appellare ſolet. Nuperrime inſignem e gaza regia numum, in quo eadem Dea a Samiis expreſſa eſt, produxit etiam Bartholomaeus eodem loco (tab. 27. n. 4), qui praeterea plura, nec tralaticia, de Deae ſimulacro et templo expoſuit (Voyage du jeune Anacharſis Chap. LXXIV. Tom. VI. p. 286. ſſ. ed. octopert.). Quod idem de *Luno*, Deo, dicendum. Huius ſimulacrum, quod quidem meminerim, hodie exſtat nullum. Sed qua ratione eum fingere fuerint artifices, complures nos edocent numi. Eorum vnum reperimus in Seguini Selectis Numismatt. antt. p. m. 94. plures protulit Valens in Num. Imperatorum, cet. Lat. (Part. I. p. 166; II. 26. 30. alibi), qualem etiam edidit Haym (Tes. Brit. P. II. p. 145. et vers. lat. P. II. t. 21. n. 3). Qui Ducis Aurelianenſis gemmariam, ita dicere ſi licet, gazam deſcripſerunt duumuiri longe celeberrimi atque eruditiſſimi, data ſibi per Sardam, in qua artifex *Luni* caput crinitum, tectumque Phrygia, quae vulgo appellatur, mitra, eademque ſtellis veluti conſperſa, eleganter ſcalpſit (vol. I. p. 81), data ſibi, inquam, occaſione peropportuna, diſſeruere de Deo hoc ficticio, et *Lunam* pro femina et mare ſimul habitam eſſe infitiati ſunt: ſed Valens, Euſebii, et Diodori Siculi teſtimoniis permotus, Aegyptios reuera crediodiſſe contendit, Lunam marem et feminam, ſimul eſſe: quia locum Strabonis (Geograph.

graph. l. XII. p. 835. et 864. ed. Almeloveen), item Macrobii (Saturnal. l. III. c. 8.) affert, ex quo hoc idem effici cogique poteſt. Diis, quos dixi, complures alios poſſem adiungere, et meam confirmare opinionem: ſed metu, ne iuſto longior forem, nihil amplius hoc de loco dicam, praeterquam quod in numis non raro ſpectantur Deorum ſimulacra, vel capita, qualia omnium primi et vetuſtiſſimi artifices ſculpſerant, ideoque plebeculae ſuperſtitioſae veneratione cultuque in primis digna viſa ſunt. Vnde eorum facies, quamuis admodum rudes, ac tantum non deformes, in numis quoque ſuis delineatas et caelatas voluerunt: vt, *Epheſii*, qui Dianae ſuae ſignum coelo delapſum, ſeu διοπετὲς (Act. Ap. XIX, 35.) eſſe credebant; *Samii*, qui Iunonis ſuae ſimulacrum ab Argonautis eo delatum (Pauſan. Achaic. ſ. l. VII. c. 4. p. m. 530. conf. Mazzoleni commentar. ad Numiſm. Piſ. p. 153.) vel potius *Smilidis* Aeginetae, Daedalo qui aequalis fuit, manu fabricatum exiſtimabant, (v. Valentis nott. ad Num. de Camps, p. 83. it. Athenagoras, Apolog. pro Chriſtianis, p. 134. ſſ. ed. Rechenberg.); *Siculi*, qui in numis non paucis *Proſerpinae*, vel *Dianae* caput, more antiquiſſimo formatum, delineari caelarique iuſſerunt. Taceo rudem *Aſtartes*, *Veneris Paphiae*, cet. formam, non niſi in numis conſpiciundam: qui certis auctorum priſcorum locis multo plus lucis affundunt, quam virorum κριτικοτάτων commentarii copioſiſſimi: vt, verba Taciti, *Veneris Paphiae* figuram ſic deſcribentis (Hiſt. l. II. c. 3. extr.): *Simulacrum Deae non effigie humana, continuus orbis, latiore initio, tenuem in ambitum, metae modo, exſurgens*, multis, credo, obſcuriora erunt; ſed qui, ſi non numos ipſos, certe quidem libros tractat, in quibus eius picturae lineares exſtant, vt, Valentis Numiſm. Imperatt. cet.

lat. (Part. I. p. 93. alibi) item Andr. Morellii Specimen rei num. ant. (tab. XVI. n. 7.) eum ſcriptoris Latini mentem vel ſine commentario peruidere oportet.

Porro complurium virorum antiquitus celeberrimorum faciem in numis conſiderare, et tantum non venerari licet: id quod non parum oblectamenti adferre ſatis conſtat. Non dico iam regum, imperatorum et horum coniugum, liberorumque, cet. ſed eorum vultum, qui philoſophia colenda, legibus ſcriptis, aliarum artium optimarum ſtudio, de humano genere quam optime promeriti ſunt. Cernimus itaque in numis Samiorum *Pythagoram* (Morell. l. c. tab. XII. 7. it. de Wilde l. c. tab. XXIII. 139), Pompeiopolitanorum *Chryſippum*, Stoicorum principem, (Morell. l. c. t. XXV. 2.) Mytilenaeorum *Lesbonactem*, philoſophum (Cary Diſſertations ſur la fondation de la ville de Marſeille, cet. p. 131. ſſ.) in aliis, *Archytam*, Tarentinum (Haym Teſ. Brit. P. I. p. 137.) *Antiſthenem*, Cynicorum parentem (Haym l. c. p. 128), *Theſpidem*, comoediae auctorem (ib. p. 197.), *Lycurgum*, Spartanorum legislatorem (ib. p. 125.) alios: quorum adſpectus viro cuique ingenuo, artium et honeſtatis amanti, non poteſt non gratus ac iucundus, quin veluti ſtimulus eſſe, vt eos pro meritis veneretur, et, quantum licet, imitetur.

Tum offendimus in numis *allegoricas*, quae vocantur, *perſonas*, non minus affabre ſcienterque delineatas, quam ingenioſiſſime cogitatas. Harum et indicem ſatis copioſum, et explicationem doctiſſimam, e poetarum verbis petitam, ſuppeditauit Britannus, quem ſupra dixi, immortalis ADDISONVS (l. c. p. 37. ſſ. et 170 ſſ.). His addere poſſem alias, non ſolum earumdem formas, aliis in numis delineatas; ſed

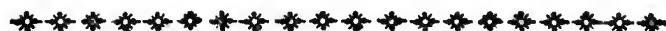
ſed etiam quaſi perſonas, ab auctore Britanno praetermiſſas, vt, *Patientiam*, in numo Hadriani (v. Seguini Num. Sel. p. 141. et Morell. Spec, tab. VIII. 8), *Monetam*, *Vbertatem*, *Nemeſin* vel *Nemeſes*, *Conſtantiam*, *Hilaritatem*, *Prouidentiam*, cet. ſi conſilii mei ratio id permitteret.

Tandem de regionum, prouinciarum, ciuitatum, vrbium, inſtitutorum ac caerimoniarum ſymbolis, aut inſtrumentis, in numis populorum antiquorum conſpiciendis, probeque notandis, non pauca, nec tralaticia, memorare poſſem, ſi mihi per eandem, quam dixi, cauſſam liceret eſſe copioſiori. In OISELII *theſauro* numiſmatum antiquorum plura, quae ad hanc cauſſam pertinent, iam expoſita ſunt. Sed vt is non niſi Romanos tractauit numos, et, quae ex his poterat, Symbola collegit, et delineanda curauit; ita cuique liberam hoc idem de Graecis faciendi permiſit poteſtatem. Iam vero accuratior ſymbolorum ſcientia in examinandis ſecernendisque poſterioribus numis tanto magis neceſſaria eſt, quanto rariores per ſe ſunt, et quanto maior eſt copia ſignorum, quae Graece loquentes in illis expreſſa voluerunt. Hinc opus non inutile aggreſſurum eſſe reor eum, qui ſymbola, ſiue ſigna, de quibus quaeritur, ex eiusmodi numis colligere, paucis deſcribere, et eorum cauſſas breuiter ſtrictimque exponere velit. Qui ſi diuerſas inſuper populorum et oppidorum ſingulorum ἐποχὰς, quas vocant, addere non grauetur; is profecto de rei numariae antiquae ſtudio, huiusque amantibus, immortaliter mereatur, neceſſe eſt. Sed ad rem redeamus, et eum numorum vſum, quem ab Auctore immortali non niſi ὡς ἐν παρόδῳ indicatum, ſupra dixi. Nimirum in eorum, bonis quidem temporibus cuſorum, figuris conſideranda eſt, et animo expendenda harum

 inuentio

inuentio perquam prudens et ingeniosa, qua artifices monetales sequebantur hoc, vt in aliis oppidorum origines, in aliis Penatum patriorum beneficia et cultum, in aliis ciuitatum, vel maiorum res, hoc illoue tempore egregie gestas, in aliis personarum, ἀλληγορικῶς delineatarum, effectus in vtramque partem docerent spectatores. Quae omnia, mente sagaci examinata et considerata, quantum vtilitatis ad res quam plurimas adferant, qui non facile perspiciat, reor esse neminem. Tum in eiusmodi figuris recte et solerter contemplari decet iustam, artisque legibus conuenientem delineationem, qua meliorem, accuratiorem probatioremque cogitando assequi vix possis. Accedit, quod figurae, quibus nihil exactius eruditiusque animo fingere, nedum graphide pingere queas, in ferreas numorum formas a scalptoribus tam affabre incisae sunt, vt, cum numorum recentiorum figuris comparatae, incredibile, quantum in antiquis eminere videantur. Quas si oculus sincerus, necdum deprauatus, idemtidem contemplatur; fieri non potest, quin elegantiae sensum, siue intelligentiam adipiscatur, ad res quam plurimas pertinentem. Quemadmodum igitur gemmas, ingeniose solerterque scalptas, vel caelatas, artificibus, aliisque viris ingenuis et venusti amantibus quamplurimum vtilitatis adferre inter omnes constat: ita numos quoque ingeniose excogitatos, manu exercitata scalptos et percussos, fructus eosdem, quin vberiores etiam, propter maiorem rerum, in eis expressarum, copiam et varietatem, cuique homini, pulcri venustique studioso, largiri posse, non temere, non inconsiderate contendo. De quo singulari numorum antiquorum emolumento quum persuasum esset praestantissimis recentioris aetatis pictoribus, Raphaeli Sanctio, Vrbinati, Lebrunio, Rubenio; non est, quod mireris, si huiusmodi artifices, quot-

quotquot poterant, numos collegisse, solertissime examinasse, imitandoque eorum figuras, hic, illic, in tabulis pingendis produxisse memorentur ADDISONO celeberrimo (l. c. p. 15). Haec breuiter strictimque exposita, si quis, quo decet, ingenio, studio, et rerum necessariarum cognitione ornatus, dicendo persequi velit; eum, capto simili consilio, iustae magnitudinis librum, eundemque perutilem, conscribere posse, quis est, qui non intelligat?

EXCVRSVS XV

SVPER PRISCA RERVM FIGVRAS LINEIS CIRCVMSCRIBENDI RATIONE.

Artis nec leuis, nec inutilis, de qua nonnihil disputare adgredior, origines, progressus et perfectionem viros eruditos, τοῦ *Antiqui* naturam indagantes, adeo non exponere, quin ne tangere quidem video, vt id, quod de huiusmodi rebus sciendum est, silentio prorsus praetermittere, vel labris non nisi primoribus, quod aiunt, gustare soleant. Quo lecto, caue, existimes, me a viris eruditis postulare, vt totum locum veluti artifices persequantur, et artis bene recteque discendae, colendae et exercendae praeceptiones inculcent. Hoc, tantum abest, vt ab eis petam et flagitem, vt potius videam et contendam, eorum haud esse, totius artis vim et naturam inuestigare, erudite explicare, in eaque recte versandi praeceptiones docere. Haec sunt eorum, qui artem ipsam profitentur. Verum poterant tamen, quin debebant,

viri docti, artium historiam conscribere adgressi, huius ipsius, de qua quaeritur, artis caussas et origines in priscorum scriptorum libris anquirere, et quae in illis relata legerant, aut coniectura non temeraria et iusto audaciori, sed modesta, assequuti erant, in commentariis, quisque suis, exponere, et cum aliis communicare. Quum enim toreutice, plastice, pictura, verbo, artes *bellae* seu *fingentes*, quas appellant quidam, omnes ea, tamquam fundamento quodam suo nitantur; non video, qui, quum harum historiam scribere decreuissent, eius rationem habere voluerint nullam. Quod tamen ita esse, res ipsa loquitur. Vnum noui virum egregie doctum, A. RIEMIVM, qui in commentario super pictura veterum (*Ueber die Malerei der Alten. Ein Beitrag zur Geschichte der Kunst. Veranlasst* von B. Rode: verfasst von A. Riem, Pr. zu Berlin 1787. forma quadripertita) initium differendi fecit a prisca rerum figuras lineis circumscribendi ratione. Quod vt hominis cuiusque prudentis laudem et applausum meretur, ita viri eruditissimi vestigiis insistere, persona mea non indignum arbitror; et, quum in libello Ernestiano, cura qualicunque mea iterando, de artibus, quas dixi, disseratur, itidem nonnihil de figurarum lineis circumscribendarum artificio dicere, et hoc excursu breviter strictimque explicare. Id haud dubie antiquissimis iam temporibus natum, et vtcunque exercitatum est ab hominibus scribendi et pingendi prorsus ignaris; etiamsi per monimentorum fide dignorum inopiam tum ignoretur, qui isti fuerint homines, tum populus, cuius isti fuerint, certo explorari nequeat. Fieri potest, vt iam ante diluuium, quod litterae diuinitus patefactae memorant, in primis Asiae populis exstiterint nonnulli, qui rem non infeliciter tentarent. Quo pacto enim artibus quibusdam, quae iam tum inuentae

et

et exercitatae dicuntur, recte et probabiliter vacare potuissent, nisi dexteritatem rerum figuras delineandi, non dico perfectissimam, sed aliquam certe, ingenio studioque, vel, si mauis, forte fuerant assequuti? Opus erat hac, de qua quaeritur, arte ad aedificandum qualecunque oppidulum; ad conficienda instrumenta et res varias, quas Iubal et Thubalcainus inuenisse et parasse memorantur (Gen. IV. 21. s.); ad parandum vestitum mundumque muliebrem, quem huius sororem, Naemam, primum excogitasse suspicantur interpretes quidam, propterea quod Moses eius solius, hoc quidem loco, quo plura recenset inventa, mentionem fecerit. Sed haec vtcunque sint, tamen nihil certi et explorati de primis eorum periculis affirmari, neque ex eis effici cogique posse, nemo est, qui non videat. Hoc vnum non sine graviori caussa coniicere licet, prima illa pericula admodum rudia et deformia, sine iusta singularum partium ratione, proportione ac dimensionibus fuisse: adeoque acrius studium et inuestigationem copiosam non mereri. De hominibus igitur, qui post stupendi eius, quod dixi, euenti tempora, terram coluere, oppida, societates, ciuitates, cet. condidere, quaeritur, et quaeri tantummodo potest, ecquis eorum, vel qui populus, omnium primus, rerum figuras lineis circumscribere inchoarit, aliosque docuerit? Equidem eiusmodi quaestionem semper existimaui non solum vanam et infructuosam, sed etiam temerariam et inconsideratam esse: vnusquisque enim, qui illam mouet, per se ipse potest animo praecipere, qui certam, luculentam, veroque prorsus conuenientem dare queat responsionem, reperiri hodie neminem. Igitur temere ac nequidquam quaeris, quod a nullo vnquam mortali vere explicari posse, tu ipse non ignoras. Interim vt homines, qua alias quoque res

 et

et cauſſas, vana ſciendi cupiditate laborant, neglectis iis, quae magis ad ipſos pertinent: ita huius quoque artis, quae profecto longe praeſtantiſſima, et ad res quam plurimas vtiliſſima eſt, auctores omnium primos explorare auent, aliosue iubent, etiamſi vtilitatis nihil inde capiant, eosque indicari non poſſe, bene ſciant; multo minus de ea perficienda atque prouehenda laborent. Ea igitur, quam dixi, cupiditas fecit, vt homines vel eruditi quaererent, a quonam populorum paullo celebrium, artis huius originem et initia repetere oporteat. Sunt plerique, quod alio loco iam monui, et aliis in poſterum monebo, qui Aegyptios, vt artes omnes, ita hoc quoque figuras lineis circumſcribendi artificium inueniſſe, per hieroglyphorum ſtudium excoluiſſe, et populos alios docuiſſe, contendant. Sed non ita pridem exſtitit vir alius, non exiguo ingenii acumine, et exquiſita eruditione ornatus, RIEMIVS, quem paullo ante dixi, ſacrorum apud Berolinenſes oratorum eximius, qui commentatione, quam itidem indicaui, demonſtratum iuit, Aegyptios artis, de qua quaeritur, non auctores et magiſtros, ſed tantummodo imitatores fuiſſe. Scriptor hic eruditus, tam architecturae, quam picturae, adeoque huius pariter artis principia et leges Aegyptios ſumſiſſe cenſet ab Indis, quorum coloni fuiſſent. Huius ſententiae confirmandae cauſſa adferuntur non ſolum argumenta, ex ſimili aedificandi ratione, quam populus vterque vetuſtiſſimo iam tempore ſequutus ſit, et cuius veſtigia hodieque supereſſe et animaduerti teſtentur viri, itineribus per ea loca factis celebres, deſumta et ingenioſe expoſita; ſed etiam figurae nonnullae, lineis circumſcriptae et aeri inciſae, quae documento eſſe creduntur, Indorum pingendi et delineandi viam et rationem a priſca Aegyptiorum conſuetudine haudquaquam diſcrepare.

Neque

Neque infitias ire possum, inter hasce figuras, et complures Aegyptiacas similitudinem esse singularem, quin longe maximam. Sed talis quoque est inter has vtriusque populi figuras lineis circumscriptas, et eas, quas prisci Graeci atque Etrusci delinearunt; quin adeo inter illas, quas egomet ipse saepenumero vidi a pueris tenellis et artis prorsus ignaris, delineari. Quem vero huiuscemodi similitudo vnquam adducet, vt Graecos et Etruscos veteres, ac multo magis puerulos illos, propterea Indorum posteros, colonos et discipulos esse credat? Similitudinis talis et tantae, qua figuras certe lineis circumscriptas, longe alia caussa sit, necesse est, quam quae scriptori illi perquam erudito atque ingenioso visa est, et quam verbis exquisitis ornauit. Adstipuletur ei, cui lubet: mihi profecto argumentatione simili persuadere non potuit. Persuasissimum mihi contra est, quidquid alii viri eruditi existiment, summum rerum omnium auctorem hominibus primis, per totum terrarum orbem spargendis, facultates tribuisse et varias, et necessarias, ad cogitanda, exsequenda et paranda ea, quae vitae tuendae studium, quod pariter cum omni animante nascitur, et inde pendens rerum complurium necessitas exigebat. In diuersis, quas dixi, facultatibus, est etiam ea, quae nos ad imitandum adducit. Hanc imitandi facultatem vel puerulі, alii alia via et ratione, significare solent. Eorum non pauci, si otiosi sunt, et vel exigua phantasiae vi pollent, quidquid alicubi viderunt, in charta vel tabula aliqua delineant extremis lineamentis, vt, milites, equos, canes, currus ab equis prouectos, cet. et rerum conspectarum figuras vtcunque factas sodalibus ostendunt. Quarum aliae, aliis multum anteponendae, non obscure docent, qui de pueris compluribus figuras delineandi pingendique artificio maxime idoneus futurus sit: quandoquidem praestan-

praestantiores illae rei delineatae similitudinem ita exprimunt, vt ipsam rem intueri putes, easdemque pluribus fere Etruscis, Graecis, Aegyptiacis et Indicis figuris anteferre possis, quin debeas. Quod quum ita sit, et rerum vsus quotidie doceat; in ea sum haeresi, quae inter primos Indos, Aegyptios, Graecos et Etruscos fuisse nonnullos credit, qui, puerulorum more, res aspectabiles, lineis circumscribere, et ob oculos ponere tentarent, nec opus fuisse, vt Etrusci ex Graecis, Graeci ex Aegyptiis, Aegyptii ex Indis, prima haec elementa discerent. Populus, me iudice, quisque produxit homines quosdam, naturali hac figuras delineandi facultate praeditos; qui eam, opportunitate sibi data, per se ipsi, et sine magistris, excolerent, et, quantum per suas et ciuitatis suae res, instituta, religionem, coeli temperiem, alia licebat, perficerent. Cuiusmodi homines, si cuius nationis exterae opera, suis praestantiora, viderant, recteque examinauerant; si ingenio, si iusto, nec iam deprauato, pulcri venustique sensu, si intelligentia praecipua, atque phantasiae impetu multum valebant; facile efficere potuerunt, vt rerum figurae, manu sua lineis circumscriptae, aliorum operibus multum antecellerent: quas statuarii, pictores, marmorum sculptores vel caelatores, velut protypa, siue exemplaria, intueri et imitari, sibi gloriae ducebant. Ex quo, mea quidem sententia, luculenter apparet, non esse, cur artifices Etruscos et Graecos ex Aegyptiorum, Aegyptios ex Indorum quasi scholis prodiisse credamus, nec sine contentione quadam affirmemus. Quod quidam hoc modo accidisse putant, id, credibile est, alio etiam euenire potuisse. Hoc de loco eadem fere, quae ego, scripsit Italus doctissimus ac clarissimus, GREGORIVS FIERLI, Academiae Cortonensis sodalis celeberrimus, in commentatione,

qua

qua ſcalptorum Etruſcorum et Graecorum virtutes inter ſeſe comparauit (*Sopra il merito degli Scultori Etruſchi, paragonato con quello dei Greci*, vid. *Saggi di Diſſertazioni Accademiche, lette nell' Accademia di Cortona*, Tom. VIII. Diſſertaz. XIIII. p. 271. ſſ.): quam vt legant recteque expendant, ſuadeo ſingulis, qui probabilem de hac re ſententiam pronuntiare auent. Hic recte et prudenter diſtinguit diuerſa tempora, diuerſosque gradus, quibus et per quos ad altiorem perfectionis gradum ſenſim ſenſimque euectum eſt delineandi artificium. Rudiorum hominum, ſiue Indi fuerint, ſiue Aegyptii, ſiue Graeci, ſiue Etruſci, pericula omnium prima fuerunt ſimpliciſſima, quorum lineae, pleraeque rectae, v. c. in deſcribenda figura humana, nec caput, nec corpus, nec brachia, nec crura, nec reliquos artus, articulos aut muſculos, naturae conuenienter, et ita ob oculos ponerent, ac ponere poſſent, vt in ea quaſi vitam, habitum, geſtum, motum, cet. multo minus animi affectiones, et faciei ſimilitudinem animaduertere poſſes. Verbo, ea parum, vel nihil prorſus, ſuperabat figuras, quales ludendo fingunt pueri tenelli. Similis ratio erat figurarum, quibus miſelli tirones alia, ſiue animalia eſſent, ſiue inanimata, lineis circumſcripta exprimere ſibi videbantur. Poſtquam vero tempus, rerum vſus, et, quod maximum eſt, ſolers prudensque ipſius naturae, i. e. rerum, quas terra procreat et alit, contemplatio illos quaſi erudiiſſet, et meliora docuiſſet: quidquid naturae minus conuenire videbant, nonnihil emendare coepere populorum, quos dixi, omnium artifices. Sed, vel hoc facto, figurae humanae deſcriptio fuit durior et affectata: idem adhuc in eis cernitur habitus, h. e. compreſſus ad lineae rectae anguſtias; veſtimentorum plicae vel lineis parallelis recta deſcendunt, vel

vndatim

vndatim ductae omnes eodem modo ſinuantur; capilli in fronte et temporibus comti et diſpoſiti ſunt minutulis cincinnis; faciei, iuſto longioris lineamenta, naſi, oculorum, aurium, oris, menti collocatio et forma, multum a naturae exemplari et quaſi formula diſcedunt. Quibus in figuris, Etruſcis et Aegyptiacis non magis, quam Graecis, veritatem aeque ac varietatem deſiderabis, quin ignorantiam fere ruſticam non poteris non animaduertere, propterea quod earum artifices, hoc nomine vix digni, corporis humani rationem et ſtructuram, diuerſum in negotiis variis exſequendis habitum, geſtum, flexum, cet. haudquaquam intellexere, vel delineando recte et naturae conuenienter graphide aſſequi, et exprimere non potuere. Quos errores, vbi in figuris a ſe delineatis, et cum ipſis rebus naturalibus ſolerter et, qua par erat, animi contentione comparatis, aut ipſi perſpexerant, aut ab aliis, ſe prudentioribus, reprehendi audierant; primam illam figuras delineandi viam et rationem deſpouere, depoſitaque conſuetudine adhuc vſitata, non niſi hominum veſtibus indutorum figuras lineis exprimendi, easdem nudas lineamentis extremis deſcribere, eodemque modo pingere, ſcalpere, caelare coeperunt Etruſci. Sed hac ratione inita, delapſi ſunt in errorem, antegreſſo prorſus oppoſitum et contrarium. Quas enim figuras adhuc lineis, quod dixi, tantummodo rectis, parallelis et compreſſis, maxime graciles, macilentas et veluti exſiccatas, vitaque carentes, formarant; eas iam quaſi luxuriantes, actione, habitu, geſtu corporis affectato, brachiorum, pectoris, ventris, crurum muſculis iuſto craſſioribus et tantum non circularibus, articulis admodum tenuibus, oſſibus nimis eminentibus atque per cutem fere penetrantibus, delineare et formare placuit. Quam rationem artifices Etruſci poſthac nunquam

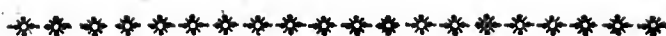
non

non tenuisse videntur. Graeci contra, qui primum, quem dixi, errorem emendaturi, itidem in alium, prorsus oppositum, delapsi erant, et figuras veluti luxuriantes non minus, quam Etrusci, aliquamdiu formarant, caussis compluribus adducti, vel ab altera hac via et formula discesserunt, atque figuras tandem, humanas maxime, lineis extremis ita circumscripserunt, vt ex eis pulcri venustique sensus, et intelligentia maxima, quin paene diuina, eluceret. Sed antequam ad hunc venustatis, pulcritudinis, elegantiae gradum peruentum est, artifices vel celebriores alteram illam delineandi rationem aliquamdiu tenuere, et itidem figuras formarunt, quarum nulli proprietas sua constaret; non Apollo a Marte, non Hercules a Vulcano, non Iuno a Venere, vel Minerua, discreparet. Huiusmodi erroris ipse ZEVXIS arguitur ab Aristotele (Poetic. p. 230. edit. Sylburg.): et id genus opera recte et vere *dura* appellauit Cicero. Quibus expositis, satis pro instituti mei ratione, de prisca figuras lineis circumscribendi via modoque dixisse mihi videor. Ceterum ex his, quae adhuc disputata sunt, simul apparere opinor, Indos et Aegyptios a prima et paene puerili figuras delineandi et formandi ratione et consuetudine parum vel nihil discessisse; Etruscos contra et Graecos eam pedetentim deseruisse, et pari fere gradu aliquamdiu progressos esse, ita, vt maxima inter vtrorumque figuras similitudo intercedat, et Graeca ab Etruscis opera interdum vix ac ne vix quidem discernere possis: vnde fieri potest, vt Etrusca, quae Graecorum; Graeca, quae Etruscorum artificum opera sunt, saepenumero censeantur. Tandem vero Graeci, philosophando, meditando, in primisque ipsam naturam et pulcerrima quaeque ipsius opera recte et prudenter imitando, artem deduxerunt ad tam altum perfectionis gradum, vt sese

ad

ad summum venisse, vere gloriari possent. Ad quod efficiendum, multum momenti habuisse videtur consilium *Pamphili*, Macedonis, qui, Apellis magister, suasit, et popularibus suis per totam Graeciam persuasit etiam, vt pueri ingenui, ante omnia, graphicen, hoc est, picturam in buxo docerentur, reciperenturque ars ea in primum gradum liberalium, (vid. Plin. H. N. l. XXXV. c. 10. p. m. 694). — Quibus expositis, ad alia progrederetur oratio, nisi ante paucissimis indicare placeret antiquitatis monimenta ea, ex quibus diuersi quasi gradus, per quos insigne rerum figuras extremis lineamentis circumscribendi artificium transire oportuit, antequam ad summum perueniret, cum maxime perspici possunt. Tabulae pictae, signa lignea, eburnea, et similia, per rerum naturam hodie superesse non possunt, neque adeo eiusmodi rudimenta prima ob oculos ponere. Ea tantum, quae ex marmore vel metallo quodam fabricata erant, et gemmae scalptae, aetatem ferre, et ad posteros peruenire potuere, et reapse peruenere. Exstant gemmae non paucae, rudem, quae illas delineauit et scalpsit, manum satis indicantes. Etruscas vulgo quidem appellant, et sunt certe, si litterae simul incisae, hanc appellationem confirmant: alioquin a Graecis quoque scalpi potuerunt, eoque magis, si figurae scalptae ex fabula vel historia Graeca sumtae sunt, et ad hanc pertinere videntur. Signa marmorea a primis Graeciae artificibus, vt, Daedalo, Smilide, aliis, facta, quae ipsa delineandi tirocinia monstrarent, itidem non supersunt, si quidem eos talia perfecisse quidam existiment: vnde non nisi in vna alteraque tabula marmorea, eaque caelata, artificii, de quo quaeritur, rudimenta prima quaeri possunt et inueniri. E metallis facta sunt signa, sigilla et numi: priorum numerus non adeo magnus est, et quam rudis et imperita manus

manus eorum vetustissima delinearit et confecerit, ex Illustriss. Cayli Collectione, et figuris ibi delineatis luculenter apparet. Plurimum lucis quaestioni huic affundunt numi, et in his artificii progressus, etiamsi documenta desint alia, quodammodo animaduertere possumus. Quos vulgo Hispano-gothicos vsurpant, si reapse sunt veterrimi, rerum figuras sistunt tales, quales puerulus quisque facile fingit.. Eis non multum elegantiores sunt, quas in antiquissimis Graecorum numis delineatas et expressas offendimus. Horum duos tantummodo nominare lubet: alter a Corcyraeis cusus, exhibet bouis vitulum lactantis figuram, quam in lucem exire iussit V. Celeberr. Bartholomaeus in libello, quem latine versum quam maxime velim, inscriptum, Essay d'une paléographie numismatique, ex quo eum repetiit V. Cl. Pellerinus, Récueil de Med. Tom. I. tab. XI. n. 7; alter a V. Eruditiss. Witzleben primum promulgatus in Sel. quibusdam numismatt. Gr. ineditis, Lipf. 1744. in quo caprae cubantis figura cernitur. Plures alios ab Eckhelio, Neumanno, VV. CC. promulgatos silentio praetermitto. Sed vt Graeci primam delineandi rationem emendarunt, ita etiam numi ab iis percussi petedentim elegantiores fieri inchoarunt, donec Alexandri M. fere aetate et aliquamdiu post, artificum ingenium et manum praestantissimam atque exercitatissimam recte et vere indicarent.

EXCVRSVS XVI

AD PART. II. CAP. V

DE

TOREVTICE.

Capitis huius argumenta ſingula qui me non temere, ſed prudens ac ſciens, magis explicare, et quae ad ea perſpicienda recteque enucleanda neceſſaria ſunt, plenius, eorumque rationi conuenienter enarrare iubeat; is ſeſe ſciat onus mihi, viribus meis non aequum impoſiturum eſſe, et loci non minus difficilis, quam latiſſime patentis, explicationem poſtulaturum. Quod quum ipſe non ignorem, ſed prae multis aliis plane perſpiciam; tantum abeſt, vt iuſtum capitis, ſuper quo nonnulla ſunt dicenda, commentarium, rebus exquiſitis refertum, atque artis, de qua quaeritur, rationem et ambitum omnino exhaurientem polliceri, vt eius non niſi duo velut articulos pauciſſimis illuſtrare poſſim, et velim etiam. Agit Auctor immortalis primum de ſignis et ſtatuis e marmore factis, et poſthac de gemmis, tam ſcalptis, quam caelatis: verum de priſcorum artificum ratione, materiam ipſam praeparandi et poliendi, atque opera ipſa ingenioſe affabreque ex iis formandi, nihil diſputat, cauſſatus, huiusmodi quaeſtionem non tam ad viros eruditos, vel litterarum amantes, quam ad artifices pertinere. Quod etſi per ſe verum eſt, nec quisquam facile poſcit, vt homo litteratus artis vtriusque viam et rationem tam recte ſcienterque, quam ipſe artifex, calleat, et tantum non exercere poſſit:

ei

ei tamen, si non maxime necessarium et fructuosum, certe quidem honorificum est, si ne huius quidem negotii indagationem prorsus negligit, atque vel ex libris, quibus artium illarum initia, easdemque recte et prudenter exsequendi praeceptiones traduntur, vel ex artificibus ipsis, et in horum officinis, quantum opus est, sensim sensimque discit, vt recte et vere super his statuere, et multa scriptorum antiquorum loca melius intelligere, atque interpretari possit. Huiusmodi enim cognitione imbutus, multa in artificiis ipsis videre, et iure quodam suo vel laudare, vel vituperare potest, quae spectatores, rerum similium expertes, prorsus fugiunt, et faciunt, vt iustum rebus pretium statuere nequeant, ideoque temere de iis statuendo saepenumero turpiter sese dare soleant. Vnde hoc loco nonnihil adferre placet, quod tali in negotio in primis necessarium videtur.

Ac primum quidem de marmorum parandorum, et statuarum ex iis caedendarum ratione, quantum satis fore opinor, disputabo, paucis de artificum Graecorum educatione et institutione expositis. Quos Graecia vidit aluitque artifices, non erant serui, a prima iuuentute in officinas, tamquam in pistrina vel ergastula detrusi et compacti, vbi, sine vlla praemiorum aut honorum spe, nolentes, et inuita manu aeque, ac Minerua, opus imperatum perficiebant, quod dominus durus et inhumanus, nec nisi lucri cupidus, ab eis exigebat; sed homines ingenui, liberaliter educati et instituti. Horum ad institutionem in primis requirebatur, vt graphicen discerent, auctore et suasore Pamphilo, Macedone, Apellis magistro. Rem narrat Plinius, quod in excursu antegresso iam ostensum est. Vnde semper honos fuit graphicae, vt ingenui exercerent, mox honesti: perpetuo inter-

 dicto,

dicto, ne seruitia docerentur. Qui postquam, vt ingenuos decuit pueros, instituti, ex ephebis excesserant, tam publicis ciuitatum, quisque suae, concionibus atque consultationibus super negotiis ad remp. pertinentibus, quam rhetorum et philosophorum disputationibus interesse poterant, eisque artificis cuiusque officinam libere adire, et virorum prudentum super operis ab hoc confecti ratione, et vel praestantia, vel vitiositate, in vtramque partem disputantium audire licebat. Cuiusmodi disputationes non poterant artificis, iuuenis quidem illius, sed ingeniosi ac solertis, mentem non acuere, atque sic afficere, vt certissimas artis praeceptiones sensim perciperet, ac penitus videret, quid sibi in artificio qualicunque describendo et conficiendo spectandum esset, atque moliendum, vt id censori cuique intelligenti, seuero, et paene moroso probaret. Accedit, quod in gymnasio, in palaestra, aliis in locis, quotidie cernere et contemplari poterat pulcerrimas corporum humanorum formas, gestus, habitus, flexus, cet. atque ex his, quid vel deceat, vel dedeceat, quid naturae conueniens sit, quid repugnans, obseruare, eoque pacto phantasiae vim et nutrire, et inflammare. Quae omnia, in scholis praecepta et quasi instillata, in artificum officinis laudata, vel reprehensa, in variis iuuenum pulcerrimorum corporibus reapse spectata, viam artifici, iuveni gloriaeque cupido, monstrabant et pandebant, qua incedendum esset, vt iudicibus seueris, quin saepenumero fastidiosis, quales in cuiusque ciuitate non pauci erant, in opere qualicunque inchoando et perficiundo, nihil reprehensione grauiori dignum videretur. Artifex igitur, tali via et ratione institutus, eximia oculorum acie, pulcri ac decori sensu intelligentiaque, ingenio solerti, manu etiam firma et exercitata praeditus, si quod opus marmoreum, aut

ſuo ingenio, aut aliorum deſiderio obtemperaturus, moliebatur, ante omnia eius picturam in buxo delineare, poſthac proplasma, tum minutum, tum grandius et tantum, quantum rei dignitas, aut loci ſpatium requirebat, non poterat non e materia quacunque molliori, vt, creta, gypſo, argilla, cera, cet. conficere, et aliis diiudicandum oſtendere, vel publice exponere (vid. Plinius H. N. l. XXXIV. c. 7. extr. p. m. 648. et l. XXXV. c. 12. p. 711. coll. FALCONETI notis ad vtrumque locum, ipſius verſioni ſubiectis). Audita aequa, iniqua, iuſta, iniuſta, vel laude, vel reprehenſione cenſorum, rei tam intelligentium, quam expertium, ſuper opere inchoato philoſophari, quod recte reprehenſum videbat, emendare, quod laudatum, in ſtatua ſculpenda magis expolire poterat, adeoque artificium tam ſcienter et affabre elaboratum in lucem proferre, vt ſpectatoris cuiusque perinde mentem, atque oculos veluti captos teneret. In quo conficiundo, ipſum hoc modo verſatum probabile eſt.

Inuento apud eos, qui hoc mercium genus aut effodiebant, aut impenſis ſuis effoſſum aduectumque vendebant, marmoris fragmento tali et tanto, quale et quantum proplasmatis maioris ratio poſtulabat; vtrumque, nimirum proplasma et marmor, in officinae ſuae machinamento, tignis et tabulis bene compacto, alterum prope alterum collocari oportuit, vt in hoc figurae totius facies, et partium ſingularum dimenſiones, recte, et protypo conuenienter, deſignari, lineisque circumſcribi poſſent. Quod dum fiebat, per lineas ſimul tam ad perpendiculum, quam transuerſim ducendas, in trunco marmoreo quaſi rete aliquod fingebatur, quod plurimis quadratis conſtans, hunc fere totum obducebat. Quo facto,

 artifex

artifex opus destinatum, itaque delineatum, per homines operarios, aut tirones, exasciari sinebat, ita tamen, vt numquam non adstaret, videretque, ne quid detrimenti ex eorum socordia, imprudentia, vel improbitate, caperet cum marmor ipsum, tum figura in eo delineata. In recidenda eius ora superflua, labor illi potissimum solebat feliciter cedere, qui ipsius naturam et quasi texturam e primis statim ictibus et quasi caedibus diuinare poterat. Qua dexteritate, quo ingenii acumine in primis valuisse memoratur *Michael Angelus Buonarottus*, celeberrimus aetatis recentioris statuarius, et architectus, ita quidem, vt ipse, homo sexagenarius, marmoris redundantis multo plus tribus horulis, quam tres iuuenes robusti, tribus integris diebus, praecideret. Quod *Vigenerium* oculis suis vidisse, et in notis ad Philostrati versionem Gallicam memorasse scribit *Iannon di Laurent* in Dissertatione de Antiquorum lapidibus pretiosis, et eorum modo artificia ex illis formandi et elaborandi. (vid. Li Saggi di Dissertazioni Accademiche, lette nell' Accademia di Cortona, Tom. V. Dissert. I. §. XXXI. p. 34). Quae *Buonarotti* facultas dexteritasque plane singularis, duo, quos dixi, viros eruditos adduxit, vt Graecos artifices crederent, animo valde fidenti manuque longe certiori, firmiori atque securiori versari potuisse in tractando scalpendoque marmore Pario; quippe cuius ratio, natura et textura ipsos, propter vsum varium et multiplicem, haudquaquam latere potuisset. Quae eorum sententia mihi quoque a vero quam proxime abesse videtur. Verum eo, vnde digressus sum, redeundum est. Opere satis exasciato, et singulis figurae membris caelo terebraque leuiter indicatis, et a reliqua massa nonnihil separatis, manum tandem admouit ipse artifex, atque instrumentis ferreis chalybeiisque, omnis generis, diuersaque ratione tempe-

temperatis, craſſis, ſubtilibus, obtuſis, peracutis, teretibus, cet. leuiſſime caedendo, terebrando et radendo, ſimulque nunquam non adhibitis et applicatis perpendiculis, regula, norma, circino, ea omnia et ſingula pedetentim ita formauit manu ſua longe exercitatiſſima, vt tam ad proplasmatis, quam ipſius naturae pulcritudinem, quam proxime accederent, et iuſtiſſimas, exactiſſimasque dimenſiones, rationes, geſtus, cet. prae ſe ferrent, adeo, vt nihil exactius, nihil eruditius, nihil naturae conuenientius, ne cogitando quidem aſſequi poſſes. Tum vero totum opus radula limisque variis atterendo, pumice et Naxio tandem lapide poliendo, ac cera et aliis laeuigando perfecit, eique nitorem conciliauit, oculos fere perſtringentem. Ceterum in huiusmodi ſtatuis perpoliendis hoc diſcriminis obſeruatum eſſe ferunt, vt eas, quae mares quaſi ſiſtebant, ferreisque inſtrumentis ſatis finitae erant, minus, contra, quae feminas, multo plus expolire atque laeuigare ſolerent. Quo ipſo ipſam naturam, veluti ducem, ſecuuti videntur. Atque haec fere habui, quae de marmorum parandorum, et ſtatuarum ex iis ſculpendarum ratione dicere poſſem. Quod reliquum eſt, de his adhuc memorandum puto, quod nec laude dignum videtur, nec imitatione. Nimirum fuere artifices priſci, in primis Aegyptii, qui huiusmodi ſtatuas et opera anaglyptica, colore aliquo illinerent. Quod vt rei naturae aduerſatur et repugnat, ita impedit etiam, quo minus imponatur oculo ſpectantium. Alii vel ſua ſponte, vel aliorum iuſſu, ſtatuas marmoreas deaurarunt: cuius inepti et ridiculi, nec tam laude, quam vituperio, digni moris veſtigia in ſtatuis nonnullis hodieque ſuperſtitibus reperiuntur. Vetus autem inaurandi ratio diſcrepabat a recentiori: illam deſcripſit *Plinius* (H. N. l. XXXIII. ſect. 20. p. 616. vol. 2. opp.) his

 verbis:

verbis: *Marmori, et iis, quae candefieri non poſſunt, oui candido illinitur, gypſo ſimul inducto:* hanc *Winkelmannus* (Geſchichte der Kunſt, Th. I. Kap. 4. p. 261. edit. Dresd.). Denique hoc etiam praetermittere non poſſum, vetuſtiſſimorum Graeciae artificum non paucos, teſte Pauſania, fabricatos eſſe complures ſtatuas ἀκϱολίθους, i. e. quarum capita, manus et pedes tantum e marmore, reliqua omnia e ligno erant ſculpta, et veſtibus nonnunquam operta. Quam rationem, a multis vituperatam, excuſare poteſt nihil, niſi cognita Graeciae vetuſtae paupertas, et marmoris raritas, qua artifices omnium primos laboraſſe credibile eſt. Iam quoque de operibus ἀναγλυπ7ικοῖς e marmore caelandis et conficiundis diſputandum foret. Sed quae hoc de negotio dicere poſſem, ea hoc loco ſciens et de induſtria non attingo, propterea quod alio, eoque magis opportuno, paucis tangi et explicari poſſunt. Adeoque haec hactenus.

EX-

EXCVRSVS XVII
AD IDEM ILLVD CAPVT PERTINENS
DE
GLYPTICE
SIVE
SCALPENDIS CAELANDISQVE GEMMIS.

De gemmis iam ſupra generatim et vniuerſe loquutus ſum, idque duce et auctore incluto, et harum rerum intelligentiſſimo: qui, praeterquam quod de ſingularum natura, colore, et diſcrepantia docte ſcripſit, ſcienter etiam et copioſe de recentiorum gemmariorum via et ratione, praeſidiisque eas poliendi, et hac politura nitorem illarum ſcintillantem augendi diſputauit. Quae qui ignorare nolunt, eis auctor ſuaſorque ſum, huius libros adeundi, et cum iis comparandi, quae *Mariettus*, *Natterus*, *Lippertus*, *Klotzius*, *Büſchingius*, alii, minus clari, ſuper hoc argumento ſcripſerunt. Priſci artifices iam peruidere, ſurdum gemmarum colorem, niſi angulorum repercuſſu excitetur, plane hebeſcere; ideoque nonnullas, vt, beryllos, ſexangula figura polire coeperunt, quoniam hi aliter politi eundem non haberent fulgorem. Hoc ex eo apparet, quod *Plinius* (H. N. l. XXXVII. ſect. 20. p. 776. vol. 2. opp.) memoriae prodidit. Vnde, reor, coniectura perquam probabili effici cogique poteſt, ipſos in aliis

 etiam,

etiam, quod in Beryllis, vidiſſe ac tentaſſe; idque tritu pulueris tenuiſſimi ex adamante, vel Smyride lapide, liquore quodam humectati, perfeciſſe. Verum quamuis hoc ita ſeſe habeat, vel certe habere videatur; id tamen de omnibus ac ſingulis, atque adeo de adamante etiam, pro certo affirmare nolim ſine luculentis ſcriptorum antiquorum teſtimoniis. Prudentius me facturum reor, ſi haec dubia viris, me longe prudentioribus, indaganda et decernenda relinquam, et ad certiora progrediar, quae de gemmulis, quas aut ſcalpere, aut caelare viſum erat artificibus, ex earum reliquiis recte concludere licet. Nimirum ad huiusmodi negotium deſtinabant gemmas non maiuſculas, et pondere tantum ſuo eximias, ſed minuſculas, fabae vel ciceris ambitum vix aequantes, easdemque coloris claritate, nitore et praeſtantia excellentes, ad intuendum iucundiſſimas, oculoque gratiſſimas, et ſuauiſſimas, quas tantum non omnes poliendo praeparabant ita, vt clypeo ſimiles, i. e. ellipſeos fere forma, et conuexae eſſent. Quo quidem hoc ſequebantur, vt ſingulas cuiusque figurae partes peraeque excauare, et nihiloſecius brachia ac crura, a corpore nonnihil diſtantia, dextre ſcienterque exprimere poſſent, nec ea, peranguſtis areolae finibus coacti, in arctum contrahere deberent: quod facto opus fuiſſet in planae et aequae areae lapillis. Tum vero, in exſequendo negotio ſuſcepto, eadem via et ratione, qua hodie ſolent ſcalptores, verſati videntur. Credibile enim eſt, priſcam illam quaſi formulam et legem nullo vnquam tempore prorſus interiiſſe, ſed per homines, huius artificii peritos, vna cum imperio Rom. delatam eſſe Conſtantinopolin, ibique ſeruatam, exercitatam atque propagatam per eorum ſucceſſores, ſiue diſcipulos, qui tamen maiorum immortalium veſtigia, complures ob cauſſas, premere

premere haudquaquam potuere, ideoque ab ipſorum elegantia atque intelligentia, mirum, quantum, deſciuere. Id quod gemmae, ab ipſis ſcalptae, luculenter demonſtrant. His nihilo ſecius ſcalptores recentiores accepta referant, neceſſe eſt, tam inſtrumenta ad rem neceſſaria, quam ipſam gemmas ſcalpendi caelandique viam et rationem: ſiquidem eorum nonnulli in Italiam abierunt, quum Muhammedis adſeclas, imperio orientali potitos, artes optimas et ingenioſas odiſſe viderent; ibi contra eſſe audirent, qui homines, harum bene peritos, amarent, fouerent, remunerarentur. Ex quo tempore inter Italos, Franco-gallos, Germanos, alios, exſtitere non pauci, qui gemmis egregie ſcalptis vel caelatis, immortalem meruere laudem. Sed haec in praeſenti ad viuum reſecare non licet: adeoque ad explicandam veterum ſcalptorum μέθοδον ſeu formulam reuertor. Nimirum ſiquis eorum lapillum, qualem dixi, adeptus erat, aut ipſe ſibi poliendo parauerat, ante omnia Dei, Deae, herois, facti, fabulae, verbo, eius argumenti, quod ſcalpro aut caelo in ipſa effingere cupiebat, vel debebat, graphide picturam linearem in buxo, ſeu tabula alia, et poſthac proplasma tantum, quantum gemmulae area capere poterat, confecit, et ad artis ſuae leges tum ipſe exegit, tum alios exigere iuſſit. Vbi ſeſe id iudicibus, harum rerum intelligentibus, probaſſe videbat, in ipſam quaſi rei arcem inuadere coepit, inſtrumentis variis ac multiplicibus (quorum figuras in *Marietti* libro, Traité des Pierres gravées inſcripto, delineatas et aeri inciſas videre licet, Vol. I. p. 208.) et *terebra* potiſſimum, vulgo *rotam*, vel *orbem* appellant, quaſi armatus. Eorum ſingulorum, pro re nata adhibitorum, acie, illita vnguento eo, quod ex puluere adamantino, vel ſmyride ac πεἰρελαίῳ temperatum erat, primum extremas figu-

figurae vel figurarum lineas, summo studio iustaque ἀκριβείᾳ in lapilli area scalpsit, et cum pictura in buxo, ante delineata, solerter comparauit: quod effici cogique posse credidit LIPPERTVS ex eiusmodi lineis extremis (contours) in gemma non vna comparentibus, etiamsi partium reliquarum, vt, capitis, manuum, carnis, vestium, cet. confectio et quasi absolutio non nisi tironis cuiuspiam manum admodum rudem, nec satis exercitatam, prodere videatur. Huius discriminis caussa quae sit, coniectura valde probabili assequutus esse videtur vir, quem paullo ante dixi, celeberrimus (vid. Eius Praefatio, Dactyliothecae, lingua vernacula scriptae, praemissa, p. XXIX. s.). Scalptis huiusmodi lineamentis extremis, opus inchoatum continuauit reliquis instrumentis, pro negotii necessitate, et laboris efficiendi ratione, vsurpandis, ponendis, resumendis et terebrae applicandis, vt huius quam velocissime currentis feruore, quam volebat, figuram sensim sensimque excauatam, in gemmae areola conspicere posset. Quam, tandem aspectabilem, cerae aut argillae molliori, idemtidem imprimebat, vt de figurae ectypo, ibi expresso, iudicare posset, num illud per omnia simillimum sit protypo, seu proplasmati? nec ne? item, num satis? nec ne? in cera emineat: vt, quod minus conuenire, quod parum elegans, exactum et perfectum esse videret, in tempore mutare atque emendare posset. Quod quidem fieri et continuari oportuit, donec ipse, incredibili prorsus patientia et singulari pulcri venustique sensu exornatus, in gemmula scalpta absoluerat opus, quo exactius eruditiusque nemo facile vel mente fingere, vel manu efficere posset. Denique vbi figuram, vel figuras, quantum cupiebat et par erat, exstare atque eminere cernebat; totum opus instrumentis aliis, obtusis, acutis poliri oportuit atque laeuigari,

ita

ita, vt eiusmodi polituram solertissimam et nitorem, inde pendentem, mirificum non pauci pro certissimo manus Graecae, eiusdemque exercitatissimae, documento habere iubeant. Et tantum quidem de hoc gemmarum genere disputare per caussas multas mihi licet. Progredior ad alterum, in quo figura, vel figurae caelatae, adeoque in gemmae areola eminentes visuntur: *Camei* Italice vocantur, Gallice *des Camées*. De huius vocabuli notatione quid vtramque in partem disputatum sit a viris eruditis, et hoc litterarum genus amantibus, equidem perbene noui, sed prudens sciensque praetermitto rem nec necessariam, nec fructuosam. Ipsam potius caussam, de qua quaeritur, sine mora explicare adgredior. Nimirum scalptor, vbi id negotii suscepturus erat, itidem ante omnia figurae, vel figurarum, quam vel quas postulabat argumentum, siue sua sponte lectum, siue ab eo flagitatum, picturam in buxo, atque posthac proplasma, huic simillimum, e cera vel argilla conficere debuit, vt tum ipse, tum alii viri intelligentes atque ingeniosi, id satis contemplari, et recte, vere, artisque legibus conuenienter diiudicare possent, ac videre, num compositio membrorum, num conformatio lineamentorum, num figurae vel figurarum species, status, actio, gestus, reliqua, tam in argumentum caelandum quadrarent, quam inter sese conuenirent et quasi conspirarent? nec ne? Huiusmodi anquisitio, seuera quidem illa, et quasi censoria, sed ingeniosa simul, iusta, et maxime necessaria, scalptori non poterat esse non fructuosissima: in his enim, quae pulcra et recta visa erant et probata, caelo elaborandis, manu certiori et quasi confidentiori versari; in eis contra, quae minus, addendo vel demendo, mutare et emendare poterat, quod fieri non licuit in gemma iam caelata: idque omnium minime in gemmis

mis, quae constabant venis et stratis plurium colorum: quorum vnus si in caelando non adhibitus fuisset rei, cui per naturam suam conueniebat, indicandae atque exprimendae, vt, capillis, carni, vesti, laureae, cet. artifex opus suum, licet alioquin haud spernendum, nullo probasset modo iudicibus acutis, et harum rerum intelligentibus. Tum proplasmatis satis examinati emendatique picturam chrysocolla, instrumenti ad rem idonei ope, in gemma agglutinabat: agglutinatae lineas terebrando leuiter indicabat, et hoc modo extremis figurae vel figurarum lineamentis designabat earum quasi terminos, vt, quousque caelando, et ex gemmae ora demendo, progrediendum, vel non progrediendum, quo loco vnaquaeque figurae vel figurarum pars collocanda, quo ambitu, qua magnitudine formanda caelo esset, et elaboranda, ipsum haud lateret. Hoc facto, proplasma tam seuere et quasi adamussim examinatum emendatumque immittebat in vasculum satis capax, repletumque aqua, lacte alioue colore quasi tincta, ita vt summa illius superficies huic innare videretur. Huius ex aqua emergentis quantum eminere vidit, tantum in gemma exscalpebat, demto per instrumenta varia ex ipsius margine, quidquid superficiem illam cingebat. Hac ratione effingebat *ἀνάγλυφον*, sed altitudine tam exigua, vt in gemmae areola vix eminere videretur. Tum emisso per emboli extracti foramen, aquae, quam paullo ante dixi, aliquantulo, maiorem proplasmatis superficiem iam conspiciendam, eadem via et ratione imitatus, in gemma caelauit, ita vt paullo maior *τοῦ ἀναγλύφου* altitudo oculos feriret. Itaque opus prudenter inchoatum, summa industria, patientia incredibili, et stupenda intelligentia continuauit, donec, aqua pedetentim emissa, protypi superficiem magis comparentem, ac denique totam imitando, tam

omnes

omnes omnino figurae vel figurarum partes, quam dimenſiones, ei conuenienter, recte atque exactiſſime praecidendo, iuſta oculorum acie, manusque ſatis exercitatae firmitate ac dexteritate praeditus, exigeret ingenii artisque ſuae monimentum omnibus numeris abſolutum, adeoque aere perennius, et auro ipſo fere pretioſius. Huiusmodi via et ratione priſcos artifices credibile eſt verſatos eſſe in gemmis caelandis, et ita perficiendis poliendisque, vt eas vel hodie maximi faciant et demirentur viri eruditi, harumque rerum intelligentes: et maxime quidem gemmarum ſimilium genus id, quod colorum plurium venis aut ſtratis, altero alteri quaſi ſuperinducto, conſtans, tam ſcienter poliebant ac caelabant, vt, colore alio ad capillos, alio ad carnem, alio ad veſtes figurae, vel figurarum effingendos adhibito, in eis veluti tabulam pictam conficere et ſuppeditare ſolerent (v. Büſching's Geſchichte und Grundſätze der ſchönen Künſte und Wiſſenſchaften im Grundriſs. Zweytes Stück, S. 133). Gemmas ſic caelatas hodieque ſupereſſe norunt omnes, qui vnius LIPPERTI, viri eximii, dactyliothecam perlegerunt: quam lectitaſſe poenitebit neminem. Immortalis, quam priſci illi artifices gemmis adeo ſcienter et ingenioſe caelandis adepti ſunt, gloria recentiores quoque ſcalptores adduxit, vt rem non intentatam ſinerent. Prae reliquis tamen, niſi vehementer fallor, excelluit NATTERVS praeſtantiſſimus, qui e gemma, quinque diuerſorum colorum ſtratis coagmentata, longe ingenioſiſſime atque exactiſſime caelauit *Britanniam victricem,* ita vt ſpectator quisque, harum rerum intelligens, tam inſigne opus demiretur, laudibus extollat, paene veneretur, quoniam id veluti

Suſpendit picta vultum mentemque tabella.

Vnde

Vnde THOMAS HOLLIS, Eques Britannus, gemmam cenſuit dignam, cuius picturam aeneae tabulae inciſam, promulgaret in libello anglice ſcripto, qui *Memoirs of Thomas Hollis* inſcriptus, anno MDCCLXXX. in lucem exiit. Indicare poſſem complures alias, huic fere ſimiles: ſed qui eiusmodi indicem pleniorem hoc loco deſideret, reor, fore neminem. Adeat, qui deſiderat, KLOTZII libellum, ſuper gemmarum ſcalptarum emolumentis et fructibus, rectoque vſu, germanice ſcriptum, vbi (p. 53.) nonnullae aliae memorantur. Duo alia ſubiungam, quae magis ad rem pertinere opinor. Nimirum quamquam ſupra, virorum intelligentium auctoritate et argumentis adductus, priſcos Graeciae artifices non minus, quam recentiores, terebram et puluerem adamantinum ad gemmas ſcalpendas caelandasue adhibuiſſe contendi: tamen eos, veriſimile eſt, adamantem quoque acuminatum, ſiue natura, ſiue arte, ſiue forte, dum pulveris cauſſa tundebatur, ita factum, quod poſterius Plinii verba (H. N. lib. XXXVII. c. 4. p. 773.) indicare videntur, inſtrumentis quibusdam incluſiſſe; incluſum vſurpaſſe ad finiendas particulas et lineas tenuiſſimas, quae terebrarum feruore, nondum filo ſatis tenero et ſubtili, ſed quaſi craſſiori ductae, nec ſatis adamuſſim praeciſae et elaboratae erant: qua in haereſi quoque fuit KLOTZIVS, dum in viuis eſſet, celeberrimus (l. c. p. 48). Quid? quod non minus fieri potuit, vt eiusmodi adamante acuminato, idoneisque manubriolis incluſo, extrema figurae, vel figurarum lineamenta in gemmis ducerent, et partium ſingularum dimenſiones, iuſtumque locum deſignarent, antequam eas terebrando tentarent. Manus enim firmior et exercitatior ſimile quaſi telum facilius et rectius gerere, ſine vllo errandi metu dirigere, eodemque lineas extremas in gemma ſidentius ducere,

quam

quam illas terebra, quae minus in ipsius erat potestate, leuissime designare potuisse, mihi certe videtur. Quin probabile est, quas pluribus in gemmis extremas figurarum lineas, easdemque artis legibus conuenientissime exactissimeque ductas, sese animaduertisse testatur LIPPERTVS, (Praefat. Dactylioth. p. XXIX. ss.), eas non terebrae feruore, sed eiusmodi adamante acuminato scalptas fuisse. Quam coniecturam meam diiudicent, ac vel probandam, vel improbandam statuant lectores me prudentiores. — Alterum, quod hoc loco tangendum existimaui, ad vasculi, quod supra dixi, rationem et vsum pertinet: quem multi aetatis nostrae artifices deserunt, despiciunt, ac velut ridiculum cauillantur. In quo quam recte, quam prudenter agant, ipsi videant. Nobis perinde esse potest, siue hanc gemmas caelandi viam et rationem sequantur, siue relinquant, modo artis suae monimenta exigant talia, qualia aetatem ferre possunt, et Graecorum artificum opera si non superant, certe quidem aequant. Habent, qui vasculi similis vsum non aspernantur, inter aetatis recentioris scalptores ducem, eumque non postremum, nec contemnendum, qui hanc ipsam rationem, nullo non tempore, et successu prosperrimo, sequutus est vel in ἀναγλύφοις e marmore caelandis: nimirum *Michaelem Angelum Buonarottum*, vti in eius vita memorauit VASARIVS (Vite de' più eccellenti Pittori, Scultori ed Architetti, 1586. Part. 3. p. 27). Huius e libro repetiit narrationem, et Germanice versam Dactyliothecae praefationi inseruit (p. XXI. ss.) LIPPERTVS, qui rem adeo non improbauit, vt potius maximo opere commendarit. Talium virorum, alterius quidem mos et institutum, alterius iudicium et encomium, omnino dignum est, quod lectitent, animoque recte expendant tum artificii tirones, tum viri docti, harum

rerum amantes. Atque iam satis, pro meo consilio, de priscorum artificum formula vel ratione marmora et gemmas tractandi, exposuisse mihi videor. Quo facto, lector quisque per se intelligat, necesse est, prorsus superuacaneam fore narrationem copiosam, qua eorumdem μέθοδον opera anaglyptica e marmore caelandi, explicare adgrediar. Quam *Buonarotius* tenuit et sequutus est, eadem, vel certe perquam simili, simile negotium eos adgressos esse, valde probabile videtur. Iam vero quoniam alteram satis, vt reor, explicaui, alteram simul expofuisse, et de eadem fidelia, quod in prouerbio est, duos dealbasse puto parietes.

EX-

✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣✣

EXCVRSVS XVIII.

DE

ARTIFICVM GRAECORVM

CAVSSIS DEORVM DEARVMQVE SIMVLACRA TALIA, QVALIA OMNIVM CELEBRATISSIMA FVERVNT, ELABORANDI.

Legenti mihi descriptionem Graeciae, eximium PAVSANIAE opus, quo, praeter alia memoratu digna, vetustiores Deorum Dearumque figuras, non nisi lapides deformes, palos ligneos, βαιτύλια, βρέτη, fuisse, sed nihilo secius cultu diuino affectos testatur (v. c. p. 132; 253; 228; 300; 302, alibi) et cogitanti posthac, quam artificiosa, quam exquisitae stupendaeque pulcritudinis et maiestatis plena fuerint eorum simulacra, recentioribus artificibus fabricata, et in templis collocata; mirum profecto visum est, qua tandem ratione adducti, eiusmodi simulacra, humanae figurae simillima, licet arte exquisitissima et paene diuina, tum animo fingere et destinare, tum manu elaborare coeperint. Βαιτύλια enim ac βρέτη, et ξόανα illa, i. e. lapides vel palos deformes, quod honore diuino prosequuti sint homines adhuc rudes, nec philosophia aliisque artibus exculti, id equidem non magnopere miror, propterea quod ipsis persuasissimum erat, ea antiquissimis iam temporibus caelo delapsa, adeoque Deorum dona esse, et veluti signa, sub quibus ipsi coli vellent, et honore

mactari diuino. Cuiusmodi opinio, a primis maioribus credita, et ipsorum posteris tradita, instillata, itaque propagata, facile permouit homines philosophiae ignaros, tantum non stupidos, ideoque ad superstitionem procliuiores, vt in rebus adeo brutis, adeo deformibus, sancti et diuini quid inesse temere censerent, easque hoc nomine venerarentur. Quin earum cultus, plura per saecula continuatus, ne tum quidem prorsus desiit, quum artes liberales omnes, et philosophiae studium apud singulos fere Graeciae populos maximo in honore essent, omnesque ingenui homines eas primoribus certe, quod aiunt, labris gustare solerent. Quod quamuis ita esset, opinio tamen ipsis, adhuc puerulis, instillata et inculcata, variis hominum aetate prouectiorum narratiunculis nutrita et aucta, et tandem in superstitionem absurdam et ridiculam degenerans, vim in eorum animos tantam habuit, et tam efficacem, vt plerique errorem, quam verum, sequi, cum plebecula absonam, foedam, turpemque superstitionem, quam certissima philosophiae placita amplecti, et exsequi mallent. Atque hanc ob caussam in non paucis Graecorum templis, similia βαιτύλια et βρέτη exstare, diuinoque affici honore vidit *Pausanias*, eius aetatis scriptor, qua artes liberales, et philosophia potissimum, trecentos iam annos, amplius, per Graecos homines excultae, et, quantum fieri poterat, propagatae erant. Interim hoc ipso temporis spatio exstitere artifices, qui prisca Deorum signa, quae antiquissimis temporibus et hominibus veneranda erant visa, mutare, eisdemque humanam faciem attribuere auderent. Qui quibus caussis ad id audendum impulsi videantur, iam indagare, quantum fieri potest, atque explicare placet, eo quod huiusmodi quaestionem ad artium historiam pertinere, mihi persuasissimum est. Tantum autem abest,

abeſt, vt, ſignificato hoc meo conſilio, me rem luculenter declarare, itaque demonſtrare poſſe credam, vt in ea dubitationis plane nihil ſuperſit, vt potius non niſi coniecturam qualemcunque a me prolatum iri largiar. Vnde in ſententia mea nec perſtabo ipſe, nec quemquam alium perſtare iubebo, ſi quis veriora et rectiora ſuper hoc loco diſſerere, certisque argumentis confirmare potuerit. Nimirum quum homines philoſophiae probabilis praeceptionibus et placitis nondum imbuti, Deum eſſe crederent quidem, ſed de Deo, eiusque natura et proprietatibus, notionem iuſtam, perfectam, diſtinctam, illiusque maieſtati conuenientem, animo ſibi ſingere nequirent; et quum humanam ſpeciem quacunque alia longe praeſtantiorem eſſe viderent; quin ab ipſis philoſophis pulcerrimam eſſe eam nunquam non audirent (v. Cic. de Nat. Deor. l. I. c. 47): homines perquam rudes et ignari facile induxerunt animum, vt Deum itidem humana ſpecie, vtpote reliquarum omnium, quas norant, praeſtantiſſima atque pulcerrima, eſſe exiſtimarent *). In quo opinionis errore ipſos magis etiam confirmarunt poetae fabulis illis, quas de Deo, vel potius de Diis, et horum originibus, temere et inconſi-

*) Hoc nomine Graecos inſaniae accuſarunt Perſae, qui neque ſtatuas, neque templa, neque aras ponere et conſecrare fas putarunt, auctore Herodoto (l. I. ſect. 131. p. 66.): qui, hoc ſcripto, ſubiungit, ὡς μὲν ἐμοὶ δοκέει, ὅτι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς, κατάπερ οἱ Ἕλληνες εἶναι. conf. Weſſeling. not. ad h. l. it. *Warburtoni* Divine legation of Moſes, l. II. Sect. I. not. *p.* p. m. 150. ſſ. ac *Gillies* Hiſtory of ancient Greece, Cap. II. p. 51. ſs. vol. I. qui ex hac Deorum mythologia et fingendi ratione non parum vtilitatis redundaſſe contendit ad Graecos mitigandos, colendos atque expoliendos.

derate ſpargebant, et tenellis puerorum, carmina ipſorum lectitantium, animis mature et ſenſim inſtillabant. Qua in opinione alios etiam populos plerosque fuiſſe veriſimile eſt. Aegyptiorum Dii quidam, Deaeque prae ſe ferebant figuram fere humanam *): et quo quidem ab hac diſcrepabant, eo ſingularem cuiusque proprietatem, vel egregium aliquod eius facinus, ſignificatum ibant. Ipſorum Iſis, Serapis, Harpocrates, Anubis cet. rem demonſtrant. Nec minus Philiſtaeorum *Dagon* (1. Sam. V. 3. 4.) Ammonitarum Molochus (2. Reg. XVI. 3.), aliorum alii (l. c. c. XVII. 29—32). Eos admodum graphice depingit auctor hymnorum ſacrorum (Ps. CXV. 4—7; CXXXV. 15—18.), item libelli eius, qui vulgo *Solomonis Sapientia* dicitur (Cap. XV. 15). Exſtant et aliorum Deorum ſigna, a populis ignotioribus et obſcuris cultu diuino mactari ſueta, quae figuram prae ſe ferunt humanam. Eorum diuerſa protulit *d'Hancaruillius*, eques et ſcriptor Franco-gallus, cum rebus aliis, tum dictis factisque *παραδόξοις* perquam famoſus, (Supplément aux Recherches ſur l'origine, l'eſprit et les progrès des Arts de la Grece; ſur leur connexion avec les arts et la religion des plus anciens peuples connus; ſur les monumens antiques de l'Inde, de la Perſe, du reſte de l'Aſie, de l'Europe et de l'Egypte. A' Londres 1785, forma quadripertita. vid. tabb. 1. 2. 3. 4. 11. n. 2. alibi). Ex his, quae auctor ille Franco-gallus efficiat cogatque, equidem in praeſenti nec curo, nec hic adferre volo, quippe quae prorſus *ἀπροσδιονύσως* forent dicta: hoc autem praetermittere nequeo, eſſe in his etiam, quae ab

*) Sed antiquiſſimi eorum maiores, Herodoto teſte (l. II. ſect. 142. p. 173.) aeque ac Perſae, ἔλεγον Θεὸν ἀνθρωποειδέα οὐδένα γενέσθαι.

ab humana, qua ceteroqui ſunt, figura nonnihil diſcedant. Aliud enim ſimulacrum plura habet capita, aliud brachia complura, pluresque manus, quibus res tenet diuerſas, alia inſtrumentis geſtuque ſingulari diſcrepant. Quae, me iudice, non temere, nec inconſiderate ſic fabricata videntur. Nimirum mihi ſuper his mecum meditanti, haec tandem nata eſt ſuſpicio, priſcos talium idolorum auctores, ſuaſores et fabros, quum in Deo viderent non poſſe plura attributa, plures facultates atque proprietates non ineſſe, vt ad hoc vniuerſum creandum, conſeruandum, prudenter gubernandum aptiſſimus eſſet; haec autem omnia in figura humana, eaque ſola et veluti ſolitaria, ſimul ſignificari nequaquam poſſe; non male ſeſe facturos exiſtimaſſe, ſi id, quod in Deo ſingulare, praecipuum et eximium eſt, pluribus artubus, eius corpori vel ſimulacro appoſitis, ſignificarent: vt, maximam intelligendi facultatem pluribus capitibus, quoniam eius ſedem in cerebro eſſe rebantur; maximam poteſtatem pluribus lacertis, brachiis et manibus, propterea quod his, quidquid volumus, efficimus; inſigne iuſtitiae ſtudium gladiis, quos manibus gerunt; attributa alia aliis quaſi inſtrumentis, ſiue ſignis. Quae quamquam nobis, philoſophiae ſanioris et litterarum diuinitus patefactarum luce colluſtratis, recte et vere inepta et ridicula, oculisque noſtris, ob formam nec venuſtam, nec naturalem, monſtra potius, quam Deorum ſimulacra videntur: tamen haud ſcio, an Graeci homines in vniuerſum, et, praeter poetas, artifices ſigillatim, magis laudandi ſint, quod, polytheismo dediti, Deos Deasque, et talia eorum facinora commenti ſint et tradiderint, qualium accuſari et conuinci vir quisque καλὸς κἀγαθὸς erubeſcat. Foeda, qualia dixi, Deorum ſimulacra oculos offendant, neceſſe eſt: ſed magis offendunt mentem inte-

 gram

gram castamque detestanda Deorum atque Dearum flagitia, quos Graeci, populos, cui alioqui tot et tam vtiles artes, philosophiam, et omnem in vniuersum pulcri venustique sensum debemus, deuenerati sunt. Interim haec eorum superstitio, hic error aeque vulgaris ac detestabilis, tantum abest, vt artibus ingeniosis, de quibus quaeritur, vllo modo obfuerit, vt eis potius quam maxime profuisse, eas adiuuisse, multumque momenti ad eas magis excolendas perpoliendasque habuisse videatur. Poetae quantum vtilitatis inde ceperint, in praesenti non tango: id haud ignorant ingeniosi et prudentes scriptorum poeticorum lectores. Contra quem fructum insignem artificibus, et artibus ipsis attulerit idem ille error, hoc loco praetermittere vetor et consilii mei ratione, et, quo teneor, promisso supra dato. Nimirum peruulgato, quem paullo ante dixi errorem, oppidorum fere singulorum ciues Deos Deasue singulares, quos tamquam praesides tutelares a primis conditoribus, aut aliis maioribus acceperant, et satis diu in lapidibus et palis deformibus coluerant, venustiora, praestantiora, atque splendidiora simulacra, circa quae ipsorum cultus religiosus versaretur, et quae tum materiae pretiosioris, tum eximiae pulcritudinis nomine, templorum suorum ornamenta forent, poscere inchoarunt: maxime quidem, posteaquam sculptores et statuarii progressus opinione omni maiores in arte excolenda fecerant, nec dubia ingenii manusque suae documenta, hic, illic, exstabant. Singulorum fere oppidorum paullo locupletiorum ciues, specie quidem, pietatis erga Deos studio, reapse famae et gloriae cupiditate ducebantur ad ea poscenda, et in templis collocanda. Quod commune et peruagatum studium, velut contagio quaedam, pertinuit etiam ad artifices, et hos perpu-

perpulit, vt fimili laudis gloriaeque defiderio acti, itidem omni animi contentione in fimulacris, quae pofcebantur, fabricandis laborarent, ea maxima, qua fieri poterat, arte fingerent ac perficerent, eoque modo non tantum ciuitatum, quae ea defiderabant, fed etiam fuae, famae et gloriae confulerent. Namque per eiusmodi opera longe fplendidiffima, quibus, quid ipforum ingenium paene diuinum, et manus longe exercitatiffima poffit efficere, docuiffent, et vna cum ipfis, immortales fefe futuros rati, nihil ftudii, nihil laboris, nihil operae non adhibuerunt, vt, quod fequebantur, affequerentur. Quod vehementius vtrorumque, tam popularium, qui eiusmodi figna requirebant, quam artificum, qui ea formabant, famae ftudium, quae valde probabilis aemulatio, plurimum certe momenti habuit ad praeftantiffima quaeque artis opera conficiunda, fiue hodieque fuperfint, fiue iniquo rerum humanarum fato iamdudum interierint: opera, omnibus numeris adeo perfecta, venufta, et fimul gratiarum plena, vt vniuerfa natura nihil fimile commonftrare, fed mens fola, non fine contentione aliqua, fingere, ipforumque tum exemplar, fiue ideam et imaginem concipere, tum eius tamquam effectrix et opifex effe poffit. Quae mentis agitatio, quae feruidior concitatio, difficillima non minus, quam inufitatiffima atque fimul ingeniofiffima, quafi peperit foetus illos, forma et pulcritudine fua excellentes, quos fuperftites, vt quondam Graeci, ita nos hodie, cum ftupore aliquo demiramur: eosque confpicientes, tam polytheismi errorem ineptum atque perabfurdum, quam foeda Deorum Dearumque, quorum fimulacra ob oculos ponunt noftros, facinora aliquamdiu obliuioni dare folemus. In quo negotio exfequendo ita verfati funt artifices ingenio, intelligentia manuque praeftantes, vt in fingulis Diis,

 Deabus,

Deabus, heroibus, aliis personis illustribus, proprias et singulares vniuscuiusque facultates, proprietates, et interiores sensus per oris et vultus lineamenta, et habitum designarent ita, vt de singulorum ingenio, indole, mentisque statu recte et vere iudicari posset. Sed quae generatim et vniuerse dicta sunt, ea iam nominatim, non quidem de singulis (quod nec necessarium, nec consilio meo conueniens foret) sed de nonnullis tantummodo docere placet. Qualem Phidias, quod inter omnes constat, Iouem illum Olympium fabricauit, talem quidem non inter homines, et in rerum natura conspexerat, sed phantasiae tantum vi et concitatione, lectis tribus Homeri versibus (Il. I. 528. ss.), animo confictum vidisse sibi visus erat: vnde ipsum eiusmodi oris vultusque lineamentis, et ea expressit maiestate, vt immensam terrae ac ponti mouendi potestatem, solo capitis et capillorum nutu, significasse et expressisse putaretur. Artifex alius formauit Iunonem, et in huius oris et vultus lineamentis, ac reliquo habitu et ornatu expressit feminam, pulcritudine tanta, quanta ne in pulcerrimis quidem mulieribus cernitur, quantamque mentis tantummodo et phantasiae vi et concitatione, cogitando assequutus, ingenii manusque dexteritate finxerat, ita tamen, vt in eius vultu matronam maiestate et dignitate plurimum pollentem videre crederes. Alia sunt Veneris, alia Mineruae lineamenta faciei, in earum signis, quae artifices ingeniosissimi atque exercitatissimi formarunt, expressa et conspicienda: in vtroque cernis feminam adeo pulcram atque formosam, vt in omnibus, quotquot tellus nutrit, mulieribus tam eximia, tam venusta, et numeris omnibus absoluta non reperiatur, sed tanta pulcritudine praeditam et excellentem, quanta non nisi animo fingi et concipi potest. At enim vero quamquam vnaquaeque longe formosissima est;

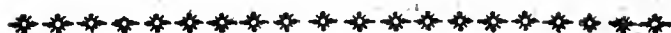
vtrius-

vtriusque tamen pulcritudo est diuersa, et multum discrepat. Oris et vultus lineamenta Deae posterioris produnt quasi animi magnitudinem, consilium, robur et fortitudinem; in prioris lineamentis obseruando examinandoque animaduertis puellam vixdum puberem atque modestam. In Apollinis, Mercurii et Bacchi signis contemplari existimas non nisi adolescentes longe pulcerrime, et arte exquisitissima formatos: verum si ea singula propius et attentius consideras, in vultus lineamentis et corpore primi denuo conspicaris et os et integrum corpus, qualia vniuersa natura haudquaquam, sed sola mentis et phantasiae vis ac concitatio tibi sistit, idemque iuuenta adhuc florentissima, animo magno, auctoritate diuina, et interdum superbiae gestu praeditum: in alterius habitu, et forma pulcerrima atque nitidissima, itidem adolescentem, pulcritudine et venustate plus quam naturali vel mortali excellentem, sed cuius e corpore, mirum, quantum agili et veloci, qualia sunt eorum, qui exercitiis gymnasticis et palaestricis omnem dedere operam, animus elucet actuosus, astutus et tortuosus: in tertii tandem simulacro cernis itidem adolescentis pulcerrimi, florentissimi et gratiarum omnium plenissimi corpus, idque tam eleganter, venuste et affabre factum, vt mera solius naturae vis ei, qua omnia, par et simile haudquaquam producere possit; quod tamen ab antegressorum corporibus et habitu differt, eo quod est solito carnosius, succi plenum et tactu tenellum, ita vt mollescere et effeminari videatur. Possem de Marte, Diana, Vulcano, Cerere, aliis, pari modo et ratione disputare atque demonstrare, quo pacto artifices illi ingeniosissimi in horum simulacris fabricandis eo peruenerint, vt humana quidem sint figura, sed ea, quae omni humano, incredibile, quantum, nobilior sit atque excellentior.

lentior. Possem de heroibus, vt, Hercule, Castore, Polluce, Meleagro, cet. de hominibus illustribus, vt, Laocoonte, Niobe et huius familia, Leda, Helena, cet. itidem similia, obseruatione digna, scribere, ac docere, artifices in eorum statuis fabricandis non simplicem meramque naturam imitatos esse, sed phantasiae suae vi, concitatione, et quasi oestro agitatos, tales eorum omnium species et formas, mente primum concepisse, et deinceps manu exercitatissima finxisse et elaborasse, quales natura solitaria, et solis vnisque eius viribus efficientibus nullo nec loco, nec tempore gignere possit. Quod idem non solum statuarios, sed etiam pictores, vt eorum quisque erat ingeniosissimus atque solertissimus, fecisse constat. Parrhasii Hercules, Rhodi, insulae et vrbis monimentum et ornamentum spectatu dignissimum (Plin. H. N. l. XXXV. sect. 35.) et Zeuxis Helena, Crotoniatarum rogatu picta (Cic. de Inuent. l. II. c. 1), opinionem qualemcunque meam satis confirmant. Verbo, exempla, quae memoraui, omnia luculentissimo sunt argumento, antiquitatis artifici cuique prudentissimo atque praestantissimo persuasissimum fuisse, quod nihil in simplici genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliat, ideoque ars requirat, vt ingenium legendis scriptorum et poetarum maxime descriptionibus praestantissimis veluti nutriatur, eoque modo phantasiae vis excitetur et inflammetur ad eiusmodi ideas et imagines rerum fingendas et componendas, quas natura quidem per se sola haud subministrat, pulcritudinis tamen exquisitae et perfectae leges postulant; hisque adeo conuenienter cogitare, coniungere, et opera sua formare debeat ingeniosus et probabilis artifex. Atque haec quidem hoc de loco, vel potius hac de coniectura sufficiant: plura addere nolo, partim metu, ne excursus fines temere migrare videar,

et

et Apellis de Protogene dictum (Plin. H. N. l. XXXV. c. 10. p. 695. vol. 2. opp.) in me magis etiam quadret; partim quod alio forsan loco et tempore haec rectius ac plenius dicendo persequi potero.

EXCVRSVS XVIIII
AD PART. II. CAP. VI
DE
PLASTICE.

Capitis huius initio ὁ πάνυ ERNESTIVS recte et vere exposuisse videtur de Plastices origine perquam rudi et simplici, de prima, in qua tractanda versabatur, materia, de eius progressu et perfectione, item transitu a molliori materia ad duriorem, i. e. metalla, quae tam ad vasa diuersa, et alia opera caelanda et scalpenda, quam ad signa, statuas, ac protomas conficiendas, priscos artifices frequentissime adhibuisse constat. Verum quamquam plura hoc de loco ingeniose et vere dicta esse largior; res tamen breuius, quam eius ratio postulat, explicata videtur. Vnde est, quod, praeter me, multo plures rerum similium arbitri in ea exsequenda censeant varia omissa, quae si non docte et copiose enarrata, certe quidem breuiter strictimque indicata velint. Nimirum lectores plerique in simili commentatione putant sese relatum lecturos, qua via et ratione artifices illi in duriori, (de molliori enim iam non quaeritur,) materia tractanda versati sint, vt ex ea tam perfecta, tam eximia, et, quod ex paucis illis, quae hodie superant, luculen-

luculenter apparet, artis tam ſtupendae opera formare poſſent. Quam eorum exſpectationem quum decipiat libellus; operae pretium me facturum arbitror, ſi hac de via et ratione, quantum quidem poſſum, et par eſt, dicere, idque in qualicunque hoc excurſu cum lectoribus, res ſimiles ſciendi cupidis, communicare adgrediar.

Ad credendum facile, ne dicam neceſſarium, eſt, antiquitatis artifices, quotquot operibus ex metallo quocunque liquefacto ingenioſe, affabre et venuſte formandis, operam ſtudiumque impendere, et iſta viris, pulcri venuſtique ſenſu, et certa intelligentia praeditis, probare voluere; eiusmodi formis, quas Franco-galli *des moules* appellant, haudquaquam ſuperſedere, nec ſine eis, quod ſequebantur, aſſequi potuiſſe. Capto igitur tale quid formandi conſilio, ante omnia de iuſta aptaque forma, ad id recte conficiendum maxime neceſſaria, cogitare oportuit; ideoque in hoc negotio, ea fere ratione, qua hodie figuli, *κασσιτερȣργοὶ*, *σιδηρȣργοὶ*, in officinis, quique ſuis, verſari. Nimirum quoniam tornum, ſcalprum, caelum, vel inſtrumentum id, quod rota ſeu orbis figularis dicitur, in metallo, quale dixi, tractando vſurpare nequaquam licebat; non potuere ex argilla, creta, gypſo, alia terra et materia, aqua humectata et bene ſubacta, formam ſiue exemplar rei eius, quam meditabantur, non parare, in qua metallum liquefactum, fluens et infuſum iſthoc acciperet ectypum, quod in forma adhuc humida, ſiue protypo ligneo impreſſum, ſiue radio et rudi tantum manu deſcriptum et excauatum erat. Tum forma, ſic facta et praeparata, vt duabus, minimum, partibus conſtaret inter ſe iunctis atque ita cohaerentibus et aptatis, vt commiſſura pelluceret nulla, nec metallum infuſum

per

per eam, veluti rimam, effluere posset, solis aut ignis calori exponenda fuit, vt satis recteque durefceret. Quo facto, si artifices huiusmodi formam, et quasi protypon, consilio suo adamussim conuenire videbant, eam maximi aestimarunt, itaque adseruarunt, vt ectypa longe plurima eius praesidio perficerent. In quo negotio quemadmodum porro versati sint, iam paucis explicatum ibo. Quod antequam facio, hoc vnum reor adhuc monendum, in parandis ac conficiundis formis, ad statuas equestres fundendas necessariis, multo plus ingenii, studii, laboris ac temporis requiri, vt tandem massae aeris seu metalli liquefacti, excipiendae capaces fiant. Quin facta aeris fusura, et successu quidem (quod non semper contingit) felicissimo peracta, statuae, ex forma isthac exemtae, purgatio, politio, laeuigatio rursus plurimum et operae, et temporis exigit, antequam perfecta et omnibus numeris absoluta dicatur. Possem totam hanc rationem, ex libris variis desumtam, hic inserere: sed talis descriptio vt iusto longior, ita etiam plerisque minus iucunda foret. Hinc eam de industria omitto. Adeat, qui illam scire percupit, libros eos, quibus statuarum equestrium Lutetiae Parisiorum, Hauniae, Petropoli, alibi, aetate fere nostra, positarum confectio, et omnis apparatus necessarius graphice descriptus legitur. Quae mihi, per caussas varias, hoc loco tangere licet, ad vniuersum, non ad singulare hoc negotium pertinent. Ac primum quidem nonnihil dicam de huius generis vasis: tum differam de operibus in metallo quocunque vel scalpendis, vel caelandis: et tandem de ipsis signis, statuis et protomis fabricandis. Aes Cyprium, Aegineticum, Deliacum siquando liquefaciundum erat, artifices huic lapidis aerosi, siue cadmiae, stanni alibi, plumbi, ferri, quin argenti et auri, plus, minus, diuersa ratione

ratione et proportione, admiſcuiſſe conſtat: quae eſt cauſſa, cur hodieque reperiantur numi, vaſa, idola, albicantia, ſubfuſca, rubicunda, flaua, alia. Aurum tamen et argentum credibile eſt, non niſi artifices Corinthios, qui huiusmodi vaſis fabricandis potiſſimum vacabant, aeri addidiſſe: et per hanc admiſtionem valde ingenioſam, non vero in Corinthi per Romanos, L. Mummio imperatore, expugnatae incendio, quod vulgo quidem, ſed falſo dicitur, natum eſt celebratum illud aes Corinthium, quod tanto maioris vel minoris eſſe oportuit pretii, quanto plus, minusue auri, ſiue argenti, ipſi erat admiſtum. Metallum, prout viſum erat, comminiſtum et liquefactum infundebat artifex per aptum foramen in formam, in qua excauatum erat protypum vaſis, cuius ectypon formare decreuerat, ſimulque inſertus quidam quaſi embolus, (populares noſtri ***den Kern*** appellant) quo interior ipſius cauitas naſceretur. Vas in forma ſatis frigefactum, et ex ea, cautiſſime ſeparata, exemtum, ſi totum laeue eſſe oportuit, torno intrinſecus et extrinſecus fricando, terendo et poliendo laeuigabat; ſin aſperum, i. e. figuris ſiue ſcalptis, ſiue caelatis ſplendidum et ſpectatu dignum, inſtrumentis ad vtrumque neceſſariis vtebatur, horumque adiumento figuras quascunque, rudi tantum manu in protypo delineatas vel impreſſas, plane perficiebat et effingebat ita, vt manupretium non raro pluris aeſtimatum ſit, quam ipſa metalla, e quibus vas erat conflatum atque fuſum. In quo genere Corinthii potiſſimum artifices excelluere: qui cogitando et feliciter audendo, eo perfectionis rem deduxerant, vt natae ex admiſto auro vel argento venae, ſtriae, ſuaues maculae, floſculi, figurae aliae, in reliqua aeris maſſa, adeoque in ipſo vaſe laeuigato et polito, ineſſe viderentur. Et quanto ſpecioſior, hanc ob cauſſam, erat eius adſpectus, tanto

tanto magis placuit, tantoque carius et aeſtimatum, et emtum fuit. Tum ſiqua id genus opera in columnis, faſtigiis vel ianuis templorum, aedium, clypeis, aliis exornandis neceſſaria, erant conficienda; artifices eadem, qua dixi, via et ratione rem adgredi oportuit. Opus erat forma tali, qualem deſcripſi, in eademque totius argumenti, et ſingularum figurarum, ad id pertinentium, protypon, rudi certe manu e ligno factum, imprimendum, aut radio quodam delineandum, et poſt excauandum. In illam, bene ſiccatam, infundebatur metallum liquefactum: quod refrigeratum, inde exemtum, et oculis acutis ingenioſisque examinatum, manus ipſius exercitatiſſima ſcalpro vel caelo, ſi quo loco neceſſe erat, effinxit et perpoliuit ita, vt artifici quidem laudi et gloriae, aedificio vel inſtrumento, cui affigebatur, ornamento eſſet ſingulari. Denique ſiquod Dei Deaeue ſignum, hominis ſtatuam, vel protomen aeneam conficere ſua ſponte volebat, vel quodammodo iuſſus erat artifex celeber et ingenioſus; hic ante omnia fecerit, neceſſe eſt, Dei, vel hominis eius, cuius os et vultum exprimere debuit ipſius ectypum, protypon, ſiue proplasma, idque adamuſſim ei ſimili, eaque magnitudine et altitudine, quam ipſius formandi cauſſae et rationes poſtulabant. Tum ex maſſa bene praeparata, qualem ſupra dixi, vel huic ſimili, negotioque prorſus apta, conficiunda fuit forma paullo altior et latior, quam qua eſſet ipſum protypon, ſiue exemplar lignevm, et hoc ei, adhuc humidae et molli, recte et prudenter imprimendum, vt in ea Dei, vel hominis figuram et faciem quodammodo agnoſcere poſſes. Ac ſiqua eius lineamenta ex protypo, ſeu exemplari impreſſo, non ſatis conuenire videbantur figurae formandae; artifex radio, ſcalpro, vel inſtrumento alio, in forma adhuc molli et humida, emendare, addere,

demere, poterat et ſolebat, quae a vero aberrare, et tam Dei, vel hominis ori et vultui, quam artis legibus, aduerſari cenſebat: in quibus emendandis tanto plus ſtudii et ſolertiae adhibebat artifex, quanto ingenioſior atque eruditior erat, et laudis ſimul appetentior. Qualis fuiſſe videtur Lyſippus, a quo ſolo fingi voluit Alexander Magnus (Plin. H. N. l. XXXV. c. 7. Cicero ad Diu. l. V. ep. 2. Horat. Epp. l. II. ep. 1. v. 239): cuius mirum in hoc rege fingendo ingenium et artificium celebrauit Archelaus, hoc epigrammate (Antholog. l. IV. c. 8. p. m. 314):

Τόλμαν Ἀλεξάνδρου καὶ ὅλαν ἀπεμάξατο μορφὰν
Λύσιππος· τίν' ὅδε χαλκὸς ἔχει δύναμιν;
Αὐδάσοντι δ' ἔοικεν ὁ χάλκεος ἐς Δία λεύσσων,
Γᾶν ὑπ' ἐμοὶ τίθεμαι· Ζεῦ, σὺ δ' Ὄλυμπον ἔχε.

Nec minus elegans eſt in eiusdem Alexandri ſtatuam, a Lyſippo factam, epigramma Poſidippi (Antholog. l. c.):

Λύσιππε, πλάστα σικυώνιε, θαρσαλέη χεὶρ,
Δάϊε τεχνῖτα, πῦρ τοι ὁ χαλκὸς ὁρῇ
Ον κατ' Ἀλεξάνδρου μορφᾶς χέες. οὐκ ἔτι μεμπτοὶ
Πέρσαι· συγγνώμη βουσὶ λέοντα φυγεῖν.

Forma igitur recte et ſolerter parata ſiccataque, aes neceſſarium vna cum terra Cadmia et aliis admiſcendis liquefactum eſt, et, quo ſupra dixi, modo in formam fuſum. Signi, ſtatuae vel protomes figuram, intrinſecus plerumque inanem, refrigeratam et e forma extractam ſtatuarius deinceps accuratiſſime examinabat, errores leuiuſculos ſcalpro, vel caelo emendabat et tollebat, lineamentorum ductus non ſatis profundos vel latos, inſtrumentis idoneis imprimendo, tere-

terebrando, praecidendo, adamussim formabat ita, vt ne acutissimi quidem et seuerissimi censoris oculus quidquam in opere suo recte et vere vituperare posset. Quo facto id haud dubie politum et laeuigatum est, nec raro etiam vernice illitum, et aduersus rubiginem quasi munitum. Huiusmodi statuas quasdam inauratas esse, obseruauit ERNESTIVS longe celeberrimus. Possem, si opus esset, exemplis ab eo indicatis addere multo plura: sed non nisi hoc vnum memorare placet, Illustrissimum Caylum (Récueil d'Antiquités, Tom. V. p. 63.) descripsisse caput hominis Aegyptii, cuius os inauratum fuerit. Quae ratio profecto sic comparata est, vt probabilem pulcri et venusti sensum et intelligentiam haudquaquam demonstret, adeoque non laude vel imitatione, sed reprehensione dignissima videatur. Id quod declarauit hominum peritissimorum iudicium, quum Alexandri Magni statuam, a Lysippo fictam, inaurari iussisset Nero, imperator, ea admodum delectatus: iudicarunt enim, etsi auro addito statua facta esset pretiosior, eius tamen hoc ipso periisse artis gratiam (Plin. H. N. l. XXXIV. c. 8. p. 652). Quibus, de toto hoc negotio disputatis, duo reor adiici et posse, et debere. Nimirum Lysippum, Phidiam, alios Graeciae artifices celeberrimos, si legis statuas ex aere finxisse, caue, existimes, eos ipsos aeris liquefaciendi, miscendi atque fundendi negotium in se suscepisse, et curasse. Hic labor ad ipsos haudquaquam pertinuit, sed ad operas inferiores; ipsi potius, quod longe difficillimum erat, perficiebant: scilicet proplasma, vel exemplar, et formam, in quam metallum erat infundendum, recte et exacte conficiendi curam gerebant, ac reliquo tandem negotio praeerant, videbantque, vt singula recte, ordine, et artis legibus conuenienter administrarent operae rudiores, vel tirones. Alterum, quod adhuc

monendum esse opinor, spectat singularem artificum nonnullorum rationem, qua operis suscepti partes non omnes simul fundere, sed quasdam sigillatim fictas et elaboratas, ferruminando reliquis tandem addere solebant. Quod vti in statuis colossalibus fieri oportuit, vt in Apollinis Rhodii colosso, quem *Chares*, Lysippi discipulus, et *Laches*, vterque Lindius, ille inchoasse, hic tandem perfecisse memoratur (v. Büsching's Entwurf einer Geschichte der zeichnenden schönen Künste, S. 96): ita hoc idem in variis, quae ex oppidi, eructatis a Vesuuio cineribus et scoriis liquefactis, siue *Lava* (sic vocant Itali), velut obducti et obruti, nimirum Herculani, tanquam sepulcro, in lucem prolata sunt, operibus factum esse plane apparet (v. Pitture di Ercolano, Tom. V. tab. 27. 28; tab. 61. 62; tab. 71. 72); siquidem in eorum capitibus capillorum atque cincinnorum ferruminatio prorsus aspectabilis est, adeoque id, quod dixi, in dubium reuocari nequit. Quibus breuiter expositis, qualicunque huic excursui terminos constituere visum est.

EX-

EXCVRSVS XX
AD
PART. II. CAP. V. ET VI
DE
VASIS ANTIQVIS.

Thericleorum vasorum mentionem duobus quidem libelli sui locis (p. 82. et 90. pr. sed p. 67. et 74. post. ed.) iniecisse video ERNESTIVM immortalem; sed neutro de eorum ratione, elegantia, praestantia, ac multo minus de vasorum priscorum varietate, formis ingeniosissimis, rei naturae aptissimis, et ad adspiciendum iucundissimis, generatim atque vniverse quidquam exposuisse. At enim quum in eorum tantum non omnium fabrica, plurimum ingenii, intelligentiae, et pulcri venustique sensus eluceat: consilii sane, quo excursus qualescunque meos, iterando libello Ernestiano subiiciendos duxi, ratio postulat, quin flagitat, vt singulares eorum proprietates paucissimis tangam, et quod de iis in vniuersum est tenendum, cum lectoribus communicatum eam. Ac primum quidem, quoniam supra *Thericlea vasa* nominaui, de horum cognomento nonnihil differendum erit. Hoc eis impositum est ex auctore, siue artifice, qui vasa similia primus cogitauit atque finxit. Plinius haec de eo memoriae prodidit (H. N. l. XVI. c. 40. p. 35. vol. 2. opp.): *Celebratur et Thericles nomine, calices ex terebintho solitus facere torno*, cet. Sed caue, ne eius auctoritate permotus, hominem

credas gyratorem, τορνευτὴν, fuiſſe. Namque non tantum *Harduinus* in nota ad h. l. obſeruauit, *Thericlem* ab aliis ſcriptoribus *figulum* vocari, ſed etiam *Richardus Bentleius*, philologus et criticus Britannus doctiſſimus, teſtimoniis allatis compluribus hoc idem teſtatum fecit (v. Diſſertation upon the Epiſtles of Phalaris: with an Anſwer to the objections of the Honourable Charles Boyle, Lond. 1699. p. 109. ſſ.). Quin hic erroris Pliniani fontem ſimul animaduertit, ipſumque oſtendit manaſſe ex eo, quod *Theophraſti*, ducis ſui, verba, et verum eorum ſenſum, non recte intellexerit: ſiquidem hic generatim et vniuerſe affirmauit (Hiſt. Plant. l. V. c. 4.) τορνεύεσθαι ἐξ αὐτῆς (ſcil. Τερμίνθου) κύλικας Θηρικλείους, ὥςε μηδ᾽ ἂν ἕνα διαγνῶναι πρὸς τὰς κεραμέας, i. e. *torno fabricari ex illa* (terebintho) *ſolere calices Thericleos, quos nemo dignoſcere poſſit ab eis, quos figuli finxiſſent.* Quae Theophraſti verba ab interpretatione Pliniana quam maxime diſcrepant. Poſthaec teſtimonia adfert clariſſima, ex Heſychii Lexico, ex Etymologico M. ex Eubuli reliquiis apud Athenaeum, et huius ipſius verbis, quae *Thericlem figulum Corinthium*, et Ariſtophani, comico, aequalem fuiſſe, plane demonſtrant. Ex his omnibus efficit cogitque Bentleius, idque rectiſſime atque veriſſime, ſiquid intelligo, effici cogique poteſt, *Thericlem*, figulum, eiusmodi vaſa, et horum formam elegantiſſimam, partes et dimenſiones, ornatum, cet. primum excogitaſſe, atque ex argilla quam pulcerrime finxiſſe, ideoque *Thericlea* nominata eſſe vaſa: alios vero artifices, quum haec cernerent hominibus tantopere placere, ab eisque cupidiſſime emi; eorum rationem et formam ingenioſe imitantes, e ligno, aere, aliis pretioſioribus metallis, confeciſſe et vendidiſſe. Quod idem vidit et affirmavit etiam ὁ πάνυ ERNESTIVS (l. c. p. 90. vel 74. ed.

ed. poſt.): quorum duumuirum longe eruditiſſimorum in ſententiam abire nec ego dubito, nec quisquam alius, opinor, dubitabit. His ſuper vaſis diſputaſſe quoque *Larcherum*, Franco-gallum perquam celebrem, et ipſius diſſertationem in Academiae Reg. Pariſinae Inſcriptionum et Bellarum Litterarum commentariis exſtare, noui quidem, ſed mihi nondum contigit, vt eam legere, et quae viri eruditiſſimi de ipſis ſententia ſit, inde perſpicere poſſem. Quare de hoc vaſorum genere nihil amplius addam: contra vero ad ea progrediar, quae de vaſis in vniuerſum dicenda eſſe arbitror. Nimirum priſci homines, Graeci potiſſimum, qui Gratiis nunquam non egregie litaſſe dicuntur, quum abundare coepiſſent diuitiarum copia, non tantum aedificia et alia monimenta publica, ſed etiam vaſa et vtenſilia, ſacra, profana, domeſtica, omnia, tanta arte, tanta elegantia, tanto ornatu exſtructa et confecta voluerunt, vt vel his in rebus, per ſe minutis ac fere ſpernendis, multa ineſſe videas, quae diſcere et imitari, et ex quibus pulcri venuſtique ſenſum et intelligentiam probabilem deriuare poſſis. Quare huiusmodi reliquiae non minus, quam maiora illa artis ſtupendae opera, ad τοῦ *Antiqui* claſſem, iure quodam ſuo, referri poſſunt ac debent; et hoc nomine dignae ſunt, quas, quibus fortuna fauet, colligant, in muſeis ſuis vel publicis adſeruent, dataque occaſione interpretentur, aut viros, harum rerum peritos, interpretari iubeant. Quod *Borgiam*, purpuratum curiae Romanae patrem eminentiſſimum cum maxime facere conſtat, qui exteros adeo viros eruditos, Germanos, Danos, alios, adducit, vt ſimilia theſauri ſui, rerum exquiſitarum locupletiſſimi, κειμήλια interpretentur, interpretata in lucem exire, ac diuulgari ſinant. Cuius generis commentarios pleroſque mihi per viros celeberrimos meique amantiſſimos,

mos, Morellium et Marinium, ex Italia missos esse, gratus agnosco et praedico, eoque nomine non sine caussa mihi plaudo. Plurima igitur hominum priscorum vasa, quae aetatem tulerunt, et integra ad nos peruenerunt, tum forma et structura, qua laborata sunt, elegantissima, tum figurarum, arte singulari in eisdem siue pictarum, siue caelo ita, vt emineant, quasi praecisarum, praestantia, iustaque collocatione, dimensione, actione et gestu, non solum artificem, sed etiam virum quemque eruditum, delicias similes haud spernentem, delectare possunt, et ad res non paucas prodesse. Vt enim ab eorum forma et structura longe suauissima discedas, figurae, ornatus caussa, in eis pictae, vel caelatae, subministrant multa, quae ad Graecorum *μύθους* et historiam, Winkelmanno certe iudice, quin ad multa poetarum et aliorum scriptorum loca rectius intelligenda atque interpretanda conducunt. Forma tamen et structura vasorum et vtensilium, de quibus quaeritur, in primis digna est, quam omni, qua fieri potest, animi contentione identidem contemplemur; vtpote cuius caussa et origo non tam ex casu et euentu inopinato, vel artificis phantasia temere concitata, quam ex ipsa rei natura, repetenda est. Etenim singularis veterum artificum pulcri et venusti sensus, haudquaquam vituperandus, atque limata et subtilis intelligentia ipsos eo ferebant, vt vel in illis formandis, quantum et quo modo fieri poterat, naturam imitarentur. Ex quo solo pendet omnis eorum elegantia et venustas, quam aetatis nostrae artifices nimiis argutiis, saepenumero satis operosis, sed e natura haud petitis, nullo modo adsequuntur; quamque in eis vel maxime spectare et considerare decet eum, cui contingit, vt aliquam eorum copiam videndi, contemplandi et examinandi opportunitatem adipiscatur. Id quod facere iusserunt

Christi-

Chriftius, *Winkelmannus*, *Lippertus*, triumuiri nequaquam fpernendi, quorum auctoritatem in hoc loco explicando, recte, opinor, fequi licet. Nimirum fingulae vaforum prifcorum formae, quin partium fingularum, ea efficientium, vt, pedis, corporis, marginis, operculi, anfarum, cet. rationes, ornamentorum denique, non minus ingeniöforum, quam aptiffimorum proportiones atque dimenfiones, quibus vel furgere et accrefcere, vel decrefcere et confidere videntur, omnes luculentis, iuftis certisque probabilis et exquifite boni guftatus (liceat mihi hoc vti vocabulo) praeceptis nituntur ac legibus: quo fit, vt adolefcentulo pulcro et venufto affimiles fint, cuius nec fcientis, nec cupientis e geftu vel habitu quocunque, gratiofiffimi quid elucet, ac fpectantes mirifice delectat. Vaforum illorum partes, quas dixi, omnes et fingulas conformat linea non nifi vna, quae nec circulus eft, nec ellipfis, nec hyperbola, fed parabola, quam geometrae vocant, quamque vel in minutiffimis ipforum particulis animaduertere poteft oculus a natura bene informatus. Qua quidem linea cogitari et reperiri poteft nulla magis idonea et accommodata ad defignandum et exprimendum id, quod oculos molliffime et leniffime ferire, ac veluti vndae, aura placidiffima concitatae, fenfim, fine fenfu fere, iam affurgere, iam defidere videtur. Huiusmodi parabolae, maiores, minores, et fingulae earum particulae, ingeniofe, apte, et pulcri venuftique fenfui conuenienter coniunctae ac confociatae, efficiunt omnes talium vaforum partes, vti pulcriora adolefcentulorum corpora, et fingulos horum artus, ita vt potius pedetentim adhuc fuccrefcere, quam reapfe perfecta et abfoluta effe videantur; neque oculi, eiusmodi corpora et vafa contemplantis, infpectio femicirculis plene ductis quafi concludatur, aut per angulos

minus iucundos coarctata, in horum apicibus velut haerens et affixa perstare debeat. Quare vasorum, eiusmodi arte, ratione et intelligentia fabricatorum, spectator in eis animaduertat, necesse est, tam simplicitatem, non humilem et paene seruilem, sed ingenuam et grauem aeque, ac nobilem, quam vicissitudinem et varietatem oculis iucundam, neque tamen a naturae veritate,. exquisitaque elegantia aberrantem: siquidem singulae eorum partes, haec omnia efficientes, quam optime, et ipsorum naturae consilioque, quam fieri potest, conuenienter et accommodate copulatae ac consociatae, spectatoris oculos specie, praeterquam rei spectandae pulcritudine atque elegantia, afficiunt nulla. Hinc longe iucundissimus oculorum, eiusmodi formas elegantiores intuentium sensus, admodum affinis est sensui voluptatis eius, qua, cutem molliusculam et tenellam mulcendo, frui, et suauiter perfundi solemus: atque ideae nostrae, quoniam ex vno simplicique corpore velut emanant, fiunt tam faciles et explicatae, vt eas illico et sine multo labore comprehendamus. Quum autem omne id, quod facile et explicatum est, hoc ipso sese, et quod comprehensibile est, commendet ac placeat; contra quod arduam, operosam, affectatamque difficultatem sapit, haud secus, ac iusto maiores alterius laudes, quibus nos ei vnquam pares futuros desperamus, maximopere displiceat, eo quod priori aduersum et prorsus oppositum est; quin, quum ipsa natura, impensarum etiam ratione habita, viam ad prius appetendum veluti pandat et muniat, quandoquidem id, quod natura suppeditat, plerumque vilioris esse solet pretii, quam quod non sine multo difficilique labore vel arte paratum est: is, quem dixi, oculorum sensus iucundissimus, iusta rei inuestigatio, ac sumtuum non leuis, non exigua discrepantia, caussae quam effica-

efficaciſſimae eſſe debeant ad animos noſtros permovendos, vt tandem in eiusmodi vaſis conficiendis ad priſcorum ſimplicitatem pulcram, elegantem, reique naturae aptam reuerti ne dedignemur. At vero hoc vix ſperare licet. Graeci enim iſti, homines arte atque ingenio plurimum pollentes, in eo, quod pulcrum, quod elegans eſſe peruiderant, propterea quod vere pulcrum non niſi vnum eſt, perſiſtere volebant, nec in eo, vti in corporis veſtiendi more et ratione, quidquam mutare: nos contra, vt aliis in inſtitutis, ritibus atque moribus, ita in hoc quoque vaſorum formandorum negotio, mentem noſtram figere nec poſſumus, nec volumus, ſed inepto alios imitandi ſtudio occaecati et abrepti, temere oberrare, ac puerulorum more, quod hoc temporis momento quaſi aedificamus, proximo rurſus diruere ſolemus. Qua mentis mutabilitate quum nos praeditos eſſe inter omnes conſtet, qui vnquam fiat, vt in vaſorum conficiendorum ratione ſimplici et eleganti perſtare velimus? Verum vtcunque haec vel exiſtimentur, vel accipiantur tam ab artificibus, quam ab hominibus vaſorum copia delectari ſuetis, mihi perinde erit: ego, quam exorſus ſum, rem dicendo perſequar, et quid, praeter dicta, hoc de loco ſciendum reor, paucis exponam. Nimirum ad credendum facile eſt, priſcos artifices, vbi vas adeo pulcrum, venuſtum et eximium, non tantum ex argilla, et Samia potiſſimum terra, ſed etiam e metallis variis, marmoribus, gemmis, formare adgrediebantur, non ſine proplasmate aliquo rem inchoaſſe; quin hoc idem, vt recte politum ac laeue foret, tandem tornaſſe. Quod in aliis LIPPERTVS noſter affirmauit: qui ſeſe, Henrico, Principi atque heroi Boruſſorum immortali, vendidiſſe memorat duas amphoras, ex Alabaſtro duriore, ſiue Alabaſtrite, fabricatas: easdemque non ſolum linearum,

rum, parabolae quae vocantur a geometris, more modoque curuatas et sinuatas, sed etiam tornatas; siquidem ipse, vti et alii, in eis accuratius consideratis, hic, illic, leuia torni vestigia, vsque ad ansas pertinentia, animaduertisse sibi visi sunt. Talia etiam apparere dicuntur in vase vitreo, singulari arte et ratione sic fabricato, vt vasculum extrinsecus, tamquam reti quodam cinctum, muniatur. Cuius figuram auctor inclutus, qui Winkelmanni Historiam Artium prior Italice vertit, et Mediolani in lucem exire iussit, omnium primus, quod quidem sciam, descripsit, et tabulae aeneae incisam simul diuulgauit (vol. I. p. 31). Simili certe proplasmate, siue protypo, posthac opus fuisse credo, quum argumenti cuiuspiam figuras, siue ornamenta alia, scalpello, scalpro, vel caelo, in eis formare atque penitus elaborare vellet, aut deberet artifex; vt ante oculos haberet exemplar, quod ipsius manus firma et exercitata scalpendo vel caelando imitaretur. Eiusmodi exemplar, vel certe pictura in buxo, non minus requirebatur, siquod vasculum in gemmis scalpendum erat, vel caelandum. Exstare enim lapillos, in quibus vascula, ingeniose et arte exquisita, incisa et formata reperiantur, demonstrat *Lippertus* compluribus Dactyliothecae locis. Eorum autem, quibus sigilla περιφανῆ, emblemata vocari sueta, extrinsecus illigari solebant ita, vt etiam reuelli possent, alia erat ratio: huiusmodi enim sigilla, antequam illigarentur, protypis singularibus, quodque suo, conuenienter formari oportuit. Atque haec quidem de eleganti vasorum priscorum forma, eademque formandi ratione.

Varia et diuersa erat, quam eorum artifices vsurparunt, materia. Omnium prima haud dubie fuit argilla, aut terra alia, ab ipso *Thericle,* qui κεραμεὺς a scri-

a ſcriptore non vno vocatur, recte praeparata et ſubacta, atque huiusmodi vaſis elegantioribus formandis deſtinata. In quo ipſum imitatores non paucos habuiſſe, ecquis eſt, qui dubitare poſſit? Satis celebrata ſunt vaſa e terra Samia, Campana, cet. eleganter ficta. Verum vbi operum figlinorum ratio et vſus, breui tempore, homines condocefecerat, ea, quamquam ſummo ingenio, artificioque mirifico formata, facile frangi ſolere, adeoque artificis monimentum vna cum ipſis interire: alii aes, argentum et aurum, tam vnumquodque purum et ſimplex, quam haec tria varia ratione et proportione miſta (vnde aes, quod Corinthium vocabatur, fuit conflatum) huic conſilio adhibere, et ex his fabricari coeperunt vaſa, quae non perinde frangerentur, ac figlina. Artifices alii, ſiqua eorum ex marmore, alabaſtrite, vel gemma alia formabant, hoc tantum ſequuti videntur, vt in eis artis ſuae ſingularis documentum exſtaret, et ſimul foret, quod homines lautiores in deliciis habere poſſent. Eis quotidie et inconſiderate vſum eſſe, credo neminem. Ditiorum et elegantiorum in abacis, vna cum deliciis aliis, non niſi ornatus et munditiei, quin vanae gloriae cauſſa, appoſita videntur: ſiquidem ſatis inter omnes conſtat, et vel ex vnius Trimalchionis deſcriptione Petroniana (p. m. 48. ſſ.) apparet, luxum Romanorum, ſi non omnium, certe locupletiorum, eo progreſſum eſſe, vt vel matulas, lances, lares argenteos haberent. Sed plura de hac re, quoniam Romanorum luxum non de induſtria dicendo perſequor, hic addere non eſt neceſſe.

Vaſorum illorum vſus varius erat et multiplex. Alia omnis generis liquoribus adſeruandis erant deſtinata, vt, dolia, amphorae; alia frugibus aliisue nutrimentis ſiccaneis; alia horum menſuras efficiebant.

Porro

Porro alia vſurpabantur in ſacris faciundis, vt, tripodes, praefericula, paterae, aquaminaria, acerrae, thuribula, cet. alia accommodata erant negotiis domeſticis curandis, vt, coquendis et apponendis cibis, potui adferendo et porrigendo, cet. eademque vel tironibus notiſſima: alia noctu inſeruiebant aedibus vel cubiculis luce neceſſaria illuſtrandis et complendis, vt candelabra, lampades; alia ad veſtimentorum ornatum; alia ad mundum muliebrem; alia ad luſum, muſicam, cet. pertinebant: alia mortuorum oſſibus cinerique condendis apta, in ſepulcris et columbariis deponebantur: alia denique, quod iam dixi, non niſi mundi pompaeque cauſſa in abacis collocanda, hominum ditiorum lautiorumque vanam inanis gloriae ac ſplendoris cupiditatem palam faciebant. Eorum nonnulla de tempore, in tempore, hic, illic, effoſſa ſunt, et a viris, harum rerum amantibus, ſtudioſe adſeruata, vel in muſea publica illata: copiam tamen tantam et tam eximiam, vno loco hodie non facile invenies, quantam et quam eximiam continet muſeum longe ditiſſimum, quod duo vtriusque Siciliae reges potentiſſimi, pater et filius, inſtruere et locupletare coeperunt ſtatuis, protomis, tabulis pictis ex aedificiorum parietibus, hic, illic, reſectis, operibus muſiuis, et omnis generis vaſis, quae omnia per duodeviginti fere Secula in oppidis, Herculano et Pompeiis, fato prorſus ſingulari et deplorando obrutis, latuerunt, et tandem demum ex eorum quaſi ſepulcro in lucem prolata ſunt. Et optabile profecto eſt, vt vaſorum (quorum nonnulla iam indicauit Winkelmannus) aeque, ac tabularum pictarum, protomarum, aliorumqne monimentorum aeneorum picturae, tabulis aeneis inciſae, diuulgentur, eaque via et ratione opus ſplendidiſſimum, ante complures annos inchoatum perficiatur, et tam viri eruditi, quam artifices, quod

quod et delectare, et prodesse quam maxime possit, adipiscantur.

Superest, vt de officinis, quae propter eiusmodi vasa ingeniosa et affabre facta, potissimum celebratae sunt, nonnihil dicam. In eis haud dubie excelluit *Corinthia*, quae Thericlem, figulum, auctorem, et praestantissimos posthac artifices habuit, qui e varii generis metallis eodem ingenio, eadem arte formarunt, quod ille ex argilla primum fingere inchoarat. Hinc *vasa Thericlea* et *Corinthia*, longe celeberrima fuisse, et summa cupiditate conquisita esse, nemo facile est, qui ignoret (v. Sueton. Aug. c. 70. et Tiber. c. 34). *Delus*, insula, Apollinis templo celebris, ideoque a Graecis tam singulis annis, quam quarto quoque anno adiri sueta, vt ludis solennibus ibi statis interessent, itidem nutriuit artifices ingeniosos, qui vasa exquisitioris artis et venustatis, ex varia materia fabricarent, propterea quod illa, quam dixi, solennitas, vndiquaque homines peregrinos, ludorum visendorum gratia, allexit; qui, vt merces alias, ita vasa coemere solebant, et domum secum reportare (v. *Barthelemy* Voyage du jeune Anacharsis, Tom. VI. p. 354. 363. ed. formae octopertitae). Quae res fecit, vt Delos emporium esset non contemnendum, atque *Deliaca vasa* et *supellex* ab hominibus lautioribus conquirerentur (v. Cic. pro Roscio, c. 46; Verrin. II. 34. 72. it. Plin. H. N. l. XXXIV. c. 2). Alios praeterea Graeciae artifices, vt, *Athenienses, Sicyonios, Aegineticos, Thebanos*, itidem vasa elegantiora finxisse, licet ex eo suspicari, quod Corinthios et Deliacos hoc nomine in primis celebrari viderent: quorum gloria homines laudis studiosissimos appetentissimosque haud dubie perpulit, vt eandem rem intentatam ne linquerent. Sed quaestionem copiosius dicendo persequi iam non placet.

In

In Italia reperiuntur etiam vasa formae non spernendae, quae pondere sunt leuissimo, et pictura, non excellenti quidem illa, sed tamen ad discendas res quam plurimas fructuosa. Reperiuntur alia in Etruriae agro, alia in Campano: et aetate nostra viri quidam eruditi controuersiam de eo, num vtraque, an priora tantum, recte et vere *vasa Etrusca* appellare possis et debeas, habere coeperunt. Qui posteriora negant recte Etrusca dici, ea Graecis artificibus, propter Magnae Graeciae vicinitatem, tribuere malunt: qui vtraque contendunt Etrusca esse, figurarum in eis pictarum similitudinem, veluti documentum luculentissimum in primis vrgent. Verum enim vero meum, qui eiusmodi vasa nec contemplari et tractare, nec inter sese, et altera cum alteris contendere possum, non est, hanc litem componere: nec res mihi tanti videtur, vt multum temporis et operae in ea indaganda et dirimenda consumatur. Atque haec quidem de vasis antiquis, quorum ERNESTIVS immortalis mentionem solummodo fecit; iustam vero et doctam loci inuestigationem instituere Viro Summo aut non libuit, aut per negotia plura et grauiora non licuit.

EX-

EXCVRSVS XXI
AD PART. II. CAP. VII
DE
PICTVRA.

Quod IOANNES GILLIES, Britannus eruditissimus, in Graeciae antiquae historia, lingua ipsius vernacula descripta (The history of Ancient Greece, its colonies and conquests, from the earliest accounts till the division of the Macedonian Empire in the East. Including the history of Litterature, Philosophy and the fine Arts) primis statim verbis, de hominibus, alicuius societatis ac reipublicae conditoribus pronuntiat, hos tum quidem non nisi de eo, quod praesens sit, cogitare, quod iam praeteritum, obliuisci, quod futurum, nihil pensi habere, quin res a semet ipsis, et magis etiam a maioribus gestas, prorsus negligere, atque obliuioni dare: hoc idem recte et vere potes etiam dicere de artis qualiscunque inuentoribus, primisque cultoribus; quippe qui nec ipsi memoriae produnt, nec alios memorare iubent, num forte quadam (quod saepenumero accidisse constat) an caussa qualicunque necessaria in eam inciderint; quae prima illius initia et quasi elementa fuerint, quae posthac incrementa, et per quos viros, quibus praesidiis, ac quo tempore ad altissimum perfectionis gradum ea denique peruenerit. Id quod, vt artium aliarum, ita picturae, historia plane demonstrat: cuius origo vera tam densis premitur tenebris, vt ne populum quidem, nedum hominem omnium primum,

cui eius debeatur inuentio, indiciis certis, nec addubitatis, ostendere, et velut digito monstrare possis. Sunt quidem, qui, quoniam artium omnino omnium principia solent ab Aegyptiis repetere, picturam quoque ab eis inuentam, et aliis cum populis posthac communicatam, a Graecis vero ita excultam perfectamque esse contendant, vt hi non temere, sed iure quodam suo, exclamare potuerint:

Venimus ad summum.

Qua in haeresi fuit Caylus Illustrissimus, vna cum plerisque popularibus: quorum quidam sunt, qui Graecis adeo ingrati animi notam inurere haud vereantur, propterea quod sese illam ex Aegyptiis didicisse, non quouis loco, non quauis opportunitate fateantur. Quae reprehensio cui iusta videtur; is Aegyptios non minus vituperet, necesse est, si RIEMII, viri eruditissimi et ingeniosissimi sententiae, paucis abhinc annis in commentatione *super pictura veterum* (v. Excurs. XV. p. 205.) pronuntiatae adstipulandum esse censeat. Hic enim Aegyptios, quos negat esse αὐτόχθονας, suas non tantum origines, sed etiam architecturae et picturae exemplar, rationem, atque praeceptiones ab Indis, stirpis suae parentibus, accepisse contendit. Vnde inanis gloriae, vanaeque iactantiae studium, quo populus Aegyptiacus nunquam non laborauit, hic, illic, insectatus est, atque superbos Isidis cultores non nisi Indorum imitatores, eosque parum ingenuos et ingeniosos, sed non nisi *seruum pecus* (liceat mihi hac in caussa Horatianum illud adhibere) fuisse, argumentis nonnullis comprobatum iuit. Quorum vim et robur fateor mihi non tantum videri, quantum ea habeant, necesse est, quae assensum qualemcunque meum efficere, et quasi cogere possint ac debeant. Sed nouae huius coniecturae caussam et argumenta nolo

nolo in praesenti accuratius aestimare: satius, reor, est, fateri, rem mihi nondum liquere, eamque integram lectori cognoscendam esse, quam multis verbis vtramque in partem disputare, neque tamen sententiam iustam, veroque conuenientem dicere posse. In quaestione super euento tam vetusto et tam dubio, quisque per se videat, examinet, decernat, necesse est: ne cui veluti praeiudicio aliquo meo effecisse videar, vt a vero sit aberratum. Ceterum hanc viri eruditissimi sententiam, quae hac opportunitate tangi tantummodo potest, leuique agi brachio, dignissimam esse censeo, quam quispiam vir eruditus, et rerum antiquitus gestarum amans, curiosius et seuerius indagando persequatur, nec, quid in ea vel verum sit, vel falsum, docere alios grauetur. Hoc equidem facile largior, parum, vel nihil fere inter Indicae et Aegyptiacae architecturae picturaeque priscae viam et rationem interesse: sed exempla, ab auctore ingenioso allata, tum pauciora sunt, tum ita comparata, vt mihi certe rem nullo modo conficere videantur. Res similis meris conclusiunculis philosophicis, quantumvis acutis, effici ac demonstrari nequit. Verum ego nihil decerno: neque etiam per instituti mei rationem debeo.

Praeter hanc nouam et ingeniosam, quam dixi, sententiam, eodem commentario inquirit RIEMIVS celeberrimus in opinionem eorum, qui plasticen artium reliquarum omnium aetate primam fuisse, quin vel ipsum rerum figuras lineis describendi inuentum antegressam esse contendunt. Hanc olim iam *Pasiteles*, teste Plinio (H. N. l. XXXV. c. 12.) hanc nostra aetate *Winkelmannus* immortalis, hanc alii, ducem illum sequuti, affirmarunt. At enim vero ipsam addubitat, quin probabilem esse negat, idem ille scriptor

 recen-

recentior, ratus, neminem quidquam bene, recte et artis naturaeque legibus conuenienter fingere e materia molliori posse, adeoque in plastice exercenda prudenter ac feliciter versari, nisi antea rei, quam fingere adgrediatur, figuram et formam lineis descripserit; adeoque velut exemplar habeat, quod intueri, et imitando, iusta partium singularum magnitudine et proportione, iustisque dimensionibus, formare possit. Id si de probabili opere plastico, eodemque perfecto et omnibus numeris absoluto, accipiendum est, nemo, reor, erit, qui ipsius in sententiam abire dubitet. Contra vero si ad plastices origines, et quasi infantiam, retro descendimus, et opera plastica tum ficta (quorum haud dubie superest nullum) mente tantummodo fingimus: admodum credibile est, eorum omnium prima homines rudes, sine exemplari, lineamentis extremis designato, ac forte magis et phantasiae vi, quam intelligentia exquisita ductos, formasse. Ita hodieque infantes agere videt, qui ipsorum lusibus adesse, eosque ludentes obseruare, persona sua non indignum existimat. Quorum vt quisque ingeniosissimus est, et natura sua ad fingendam e materia quacunque molliori, hominis, equi, vituli, aliorum, figuram aptissimus; ita maxime pulcram, et naturali speciei conuenientem, vel absque eiusmodi exemplari, vtpote quod lineis depingere nec curat, nec potest, e materia, circa quam versatur, producet. Quod multo magis existimandum de homine, rudi quidem illo et artis imperito, sed tamen adulto, viuidiori phantasiae impetu, et acrioris iudicii vi praedito. Qui si casu, seu forte, ferebatur ad rem quamcunque adspectabilem e molliori materia fingendam, haud dubie magis adhuc, quam puerulus, qualem dixi, rei, quae ipsius animo et phantasiae obuersabatur, faciem fingendo assequutus est, eamque formae naturali

rali propiorem et conuenientiorem effecit. Sed quum plaſtice ſenſim ſenſimque ad altiorem perfectionis gradum eueheretur per viros ingenioſos, pulcri venuſtique ſenſu ornatos: haud dubie perſpectum eſt, hanc artem ſine exemplari, lineamentis extremis iuſtisque deſcripto, nihil perfecti, nihil omnibus numeris ac dimenſionibus abſoluti, efficere poſſe; ſimulque coeptum, huiusmodi exemplaria ante accurate delineare, quam negotium, e molli materia quidquam fingendi, reapſe inchoaretur, ne eius iam confecti vitia emendare neceſſe eſſet. Ex quo ſatis apparere arbitror, plaſtices negotium hodie rectius ac prudentius ab exemplari, quale ſaepius iam dixi, quam absque eo, inchoari. Sed vt hanc aetatis noſtrae artificum viam et rationem maxime probabilem, quin neceſſariam, eſſe ſtatuam; tamen non video, qui ex ea effici cogique poſſit, plaſtices auctorem omnium primum, ne primum quidem laboris ſui periculum ſine exemplari tentaſſe. Vt aliis in rebus efficiendis, ita in plaſtices quoque negotio, inuentorem aliter, ac hodie ſolent artifices, verſatum eſſe, longe veriſimillimum videtur. Neque alia ratione rem adgredi poterat, cui omnia et inſtrumenta, et praeſidia quaecunque neceſſaria, non niſi per diuturnum vſum pedetentim inuenta, penitus defuiſſe oportet. Multi, quos his de rebus diſputare videmus, eiusmodi penuriam animo non expendunt, ac temere exiſtimant, ea omnia homini, rem primum periclitanti, in promtu fuiſſe, adeoque operum ſimilium omnium primum, facile, et qua hodie via et ratione ſolet, perficere potuiſſe. Rem multo aliter accidiſſe, Daedali, Athenienſis, hiſtoria (ſi quidem vera, non merum commentum ſit, quod Gallis, duumuiris celeberrimis, qui Ducis Aurelianenſis gemmas ſcalptas caelatasque commentario perquam erudito et eximio

 illuſtra-

illuſtrarunt, viſum eſt, Tom. I. p. 287. ſſ.) luculenter comprobat: quippe qui demum, et ipſius ex ſorore nepos, Calus, ſerram, aſciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam; contra normam et libellam, et tornum et clauem, Theodorus, Samius; figlinas Coroebus, Athenienſis; in eis orbem, Anacharſis, Scythes, vt alii, Hyperbius, Corinthius, inueniſſe dicuntur, (Plin. H. N. l. VII. c. 56). Quae inſtrumenta ad conficiendas res vtiliſſimas maxime neceſſaria, quum non niſi pedetentim ac ſero demum inuenta ſint: qui exiſtimare poteris, ea, quae plaſtices facile, recte et ordine exercendae negotium poſtulat, in promtu iam habuiſſe, aut extemplo cogitaſſe principem ipſius inuentorem? idque hanc potisſimum ob cauſſam, quod ad luxum potius et ſplendorem, quam ad neceſſaria vitae tuendae praeſidia, pertinerent fictorum opera ingenioſe et affabre facta? Sed nolo cum quoquam contendere ſuper loco, nec admodum graui, et maxime dubio: merae coniecturae, quin concluſiunculae vel argutiſſimae, quod ſupra iam dixi, nihil efficiunt in cauſſa, quae priſcorum auctorum teſtimonia clara et luculenta requirit. Igitur ad alia progredi placet. Idem auctor eruditiſſimus, quem ſaepe iam dixi, eadem commentatione diſputat etiam de *pictura et lineari, et encauſtica:* cuius vtriusque rationem paullo aliter, ac ſcriptores quidam antegreſſi cenſuere, ipſi explicare viſum eſt. De illa primum breuiter ſtrictimque diſſerendum. Omnis picturae initium haud dubie effecere lineamenta rerum extrema, quae hominibus ſubminiſtrabant lineae, quibus rei qualiscunque vmbram in pariete, in arena, in aliis conſpectam circumſcribebant (v. Quinctil. Inſt. Or. l. IV. c. 2). Ex quo hoc genus σκιαγραφίας nomen duxit, quod vſurpauit Athenagoras, ſcriptor non temere ſpernendus, qui Sauriam, Samium, hanc deline-

delineandi rationem inueniſſe et introduxiſſe teſtatur (Legat. pro Chriſtian. p. 130. ed. Rechenberg). Quo viſo, longius, eodem auctore, (l. c.) progreſſus eſt Crato, Sicyonius, qui in tabula dealbata, viri et mulieris vmbram colore, neſcio quo, delineauit; quique hoc ipſo primam picturae μονογράμμου tabulam feciſſe putandus eſt. Haec ratio quum hominibus ignaris et valde rudibus mirifice placeret, nec pauci exacta facierum ſimilitudine delectarentur: artifices ingenioſi exſtitere, qui eiusmodi picturas in tabulis, quisque ſua, meris lineis extremis circumſcriberent, rerum delineandarum vmbram in puluere, pariete, aqua, aliis obſeruatam, non amplius imitantes. Inde factum, vt Nonius Marcellus (Cap. I. num. 168. ed. Gothofred.) ſcriberet: *monogrammi dicti ſunt homines macie pertenues ac decolores: tractum a pictura, quae prius, quam coloribus corporatur, vmbra fingitur;* et vt Tullius Epicuri Deos ingenioſe ac lepide appellaret *monogrammos* (Nat. Deor. l. II. c. 23. conf. Lucretius de Rer. Nat. l. V. v. 149. ſ.): quos etiam, niſi me omnia fallunt, reſpexit Lucilius, his verbis: *Quae pietas? monogrammi quinque adducti pietatem vocant;* quae Nonius (loc. cit.) ſeruauit. Quibus ex figuris monogrammis poſthaec natum eſt picturae genus id, quod monochromaton appellarunt ſcriptores. Cuiusmodi picturae μονοχρώματοι ſingulis tantum coloribus fuere pictae, quod recte et vere affirmat ERNESTIVS ὁ πάνυ· eas vero etiam *lineares* vocari poſſe, ac debere, qui hoc exiſtimauerit, praeter RIEMIVM eruditiſſimum, equidem ſcio neminem, ſi ab *Harduino* diſcedam, quem ille contendit in nota ad haec Plinii verba: *iam tum ſpargentes lineas intus* (H. N. l. XXXV. c. 3. p. 682.) veram, vel certe veriſimilem huius picturae rationem quodammodo vidiſſe atque deſcripſiſſe. Auctorum, qui de artium ingenioſarum originibus, progreſſu, incrementis, ra-

 tionibus

tionibus ſcripſerunt, plerique, et in his immortalis ERNESTIVS (Part. II. c. 5. §. 1.), *picturam linearem* exiſtimant nihil amplius fuiſſe, quam *artem rerum ſingularum lineas extremas recte et intelligenter circumſcribendi (l'art à deſſiner).* Contra STEPHANVS FALCONETVS, ſtatuarius eo nomine celeber, quod Petropolin vocatus, Petri I. ſeu Magni, imperatoris Ruſſici, ſtatuam equeſtrem ex aere fundere iuſſus erat, et quod Plinianos Hiſtoriae Nat. libros XXXIV. XXXV. et XXXVI. gallice factos, notisque illuſtratos, vna cum aliis commentationibus, ad Artium, quas vulgo *fingentes* appellant, rationem pertinentibus, vulgauit, in eo, quem paullo ante dixi, Pliniano loco vertendo, vſurpat *la peinture lineaire;* verba ſequentia, per Harduini notam illuſtrata, ſic reddit: *mais pourtant ils répandoient dejà quelques traits en dedans* (l. c. Tom. I. p. 125): ſed in obſeruationibus nihil, ſententiae ſuae explicandae cauſſa, addit. Vnde ad ipſum *Harduinum* atque RIEMIVM celeberr. abeundum eſt, ſi, quid ipſi per hoc picturae genus intelligendum cenſeant, diſcere velimus. Alter in nota ad verba ſupra indicata, haec ſcripſit: „Altera haec „pictura linearis eſt, rudiore illa perfectior, quae „primo loco explicata eſt: nam illa lineis tantum „fiebat comprehendentibus exteriorem pingendae rei „ambitum:" (quas lineas Franco-galli *les contours,* Itali, *li contorni,* nos vernacula noſtra, *die Umriſſe,* appellamus): „haec plurimas addebat alias, intus pro „vmbrae ratione ſparſas. Nominatur haec alias etiam „graphis, Graeca imitatione. Vitruuius l. I. c. 1. vbi „loquitur de architecto, Debere ait, graphidos ſcien„tiam habere, quo facilius exemplaribus pictis, quam „velit operis ſpeciem, deformare valeat." Haec *Harduinus:* quae plerisque, arbitror, non multo clariora, quam ipſa Plinii verba, videbuntur. *Falconeti* vocabulum, quod *lineas* reddit, *quelques traits,*

ſcripto-

ſcriptoris latini mentem, me iudice, et ſignificantius, et ſimul apertius indicat: hoc enim lineas non meras, nec qualeſcunque denotat, ſed eas, quibus rei exprimendae proprietates, oculos illico ferientes, vt, in pingendo aliquo homine ſingularia illa, quae faciunt, vt hic a quibuscunque aliis diſcrepet, indicare decet pictorem probabilem artisque bene peritum. Haec interpretatio non admodum diuerſa eſt a notione, quam *de pictura lineari* animo ſibi formauit *Riemius* Celeber. quamque ex ipſius commentatione huc transſcribere placet, expoſito, quam τῶ *graphidis* vocabulo vim et poteſtatem ſubiiciat. Nimirum *graphida* fuiſſe, ait, non ſtilum, ex metallo factum et ſcribendo aptum, qualem vulgo intelligere ſolemus, ſed inſtrumentum pictoribus, antequam penicillum parare et vſurpare norant, vſitatum: ſtilo quidem admodum ſimile, ſed e ligno quodam molliori ita ſectum et temperatum, vt ex altera parte per obliquam ligni ſectionem, latitudinem et aciem quandam, neque tamen fiſſuram haberet; ex altera vero acuminatum, vel obtuſum, vel prorſus teres eſſet. Nonnullorum (plura enim ſemper in promtu eſſe oportuit) extremum latius, vel dentibus, vel malleolo macerari ſolebat, quo vel colores, veluti penicillo quodam, facilius inducere, vel, ſicubi erratum erat, delendo ſine mora emendare poſſent. Huiusmodi graphide picturas tam *μονογράμμους*, quam *μονοχρωμάτους*, pingi oportuit, penicillo nondum inuento. Vnde *graphidos ſcientiam* Vitruuius pro ipſa bene pingendi dexteritate, dixiſſe videtur loco, quem ſupra transſcripſi. Quin eadem potiſſimum opus fuit in *pictura lineari*, RIEMIO certe iudice, cuius mens et notio de eius conficiendae via et ratione, iam lectoribus aperte et, quantum fieri poteſt, latine exponenda eſt. Nimirum tabula, plerumque lignea, colore tantum vno, albo, atro, alio, bene illita, ſiccata et laeuiga-

ta, latiore graphidos ſimilis extremo in colorem, ab eo, quo illita erat tabula, diuerſum tincto, fingebant in hac rei pingendae figuram integram, cuius lineas extremas vtroque eius extremo quam exactiſſime, reique naturae conuenientiſſime, circumquaque ducere, eoque ipſo errorem vel leuiſſimum emendare poterant. Quo facto, ea in figurae loca, quae obſcuriora eſſe decebat, eiusdem inſtrumenti praeſidio, colorem, quo quidem pinxere, inducebant toties, quoties artis ratio, et rei pingendae ſimilitudo poſtularet; vel ex illis, quae lucidiora fieri neceſſe erat, colorem iuſto denſiorem, deterendo exigebant in obſcuriora; ſeu denique digito, vola, ſpongia premendo mitigabant, demebantue ita, vt in pictura finita et abſoluta, lumen et vmbram quaſi cerneres. Verbo, hac via et ratione pingebant vnis tantum coloribus opera, qualia Franco-galli hodie *en camayeau*, populares noſtri, *roth in roth*, *grau in grau*, cet. vocare ſolent. Quin illam non inepte comparare poſſis cum horum inſtituto et labore, qui figuras rerum integras tabulis aeneis primum incidunt, tum vero in locis, quibus opus eſt, plus, minus, malleando quod adeſſe non debet, ita quaſi exigunt et delent, vt figurarum, in charta impreſſarum, lumen et vmbra plane appareant. Quam rationem populares noſtri *die ſchwarze Kunſt* vſurpant. Idem illud efficiendi viam et rationem, praeter hanc, aliam proponit RIEMIVS, quam non tango, metu, ne multis iuſto copioſior eſſe, adeoque reprehendendus videar. Adeat, qui haec ſcire percupit, viri doctiſſimi librum, mole non adeo magnum, ſed variae eruditionis, et bonae frugis plenum, atque ingenioſe ſcriptum. Igitur ad *picturam encauſticam* progredi, et pauca, quae ad hunc locum pertinent, eadem ex commentatione repetita, hic adferre lubet. De quibus antequam expono, monendum eſt, omnia fere, quae rem, de qua quaeritur, illuſtrant, auctori

ſup-

ſuppeditata eſſe a pictore iam mortuo, cui cognomentum *Calau* fuit, et quem quondam Lipſiae vixiſſe ſciunt noſtrates non pauci, vel potius a quodam mortui amico. Nimirum is, quem dixi, pictor, Illuſtriſſimi Cayli, Generoſiſſimi Taubenhemii, aliorum ſtudio et periculis, hoc picturae genus non ſolum explicandi, ſed etiam inſtaurandi, excitatus, ad eandem rem ac negotium animum applicuit, et per pericula multiplicia et varia, ſaepiſſime inſtituta et repetita, tandem eo peruenit, vt, quod ſequebatur, reapſe aſſequutus, atque aemulis multum ſuperior eſſe iudicaretur a viris nec cupidis, et harum rerum bene peritis. Hic ante omnia de coloribus, ſimili picturae generi aptis atque idoneis cogitauit, et ſaepe multumque periclitatus, intellexit tandem, requiri in primis ceram aliquam ſingularem, quam *punicam*, item *eleodoricam* appellare fuerat. Quam quo pacto, et quibus ex materiis temperauerit, velut arcanum aliquod myſterium occultauit: exſtat tamen eiusmodi cera, et diuerſorum quidem colorum, apud ipſius heredes, vt, qui quidquam eius, et quantum deſiderant, ab his emere poſſint. His dictis, exponitur eius, quem iam ex vita diſceſſiſſe dixi, pictoris via et ratio, ceram inuentam et temperatam recte et prudenter vſurpandi; et variae enumerantur tabulae, ab ipſo, vel ab aliis, eo ſiue ſimili modo depictae. Quae quidem luculenter demonſtrant, vana eſſe, et certo fundamento deſtituta, quae *Harduinus*, Plinii commentator, *Caylus* Illuſtriſſimus, ipſe *Winkelmannus*, de pictura encauſtica, ceſtro, vericulo, et reliquo apparatu ad eam conficiendam neceſſario, tradiderunt. Quin ex eis tandem liquere dicitur, τὸ ἐγκαίειν, vel ἐγκαίεσθαι, in hoc picturae genere, non vi et poteſtate propria eſſe accipiendum; ſed translata, de materiis tantum, per τὸ ἐγκαίειν, vel ἐγκαίεσθαι, quaſi decoquendo, bene et recte temperandis, et ad pingendum

dum accommodandis. Deſcribitur poſthac totum negotium, et quid in ſingulis eius quaſi gradibus, ſcilicet in iaciendo tabulae pingendae quaſi fundamento, in figura artis legibus conuenienter delineanda, in coloribus inducendis, ſociandis, eorum tranſitu ex hoc in alium, proxime cognatum conficiendo, cet. agi oporteat. In quibus omnibus quid verum, quid falſum, quid factu facile, quid difficile ſit, nos quidem philoſophando et ratiocinando decernere haudquaquam poſſumus: non niſi artificum eſt, periclitando videre, et alios docere, ſi quam viam et rationem recte et tuto ſequi poſſint. Eis, quae *Winkelmannus* ſuper hoc loco diſputauit, et ex compluribus tabulis pictis Herculanenſibus, vel Etruſcis vaſis, effici cogique poſſe contendit, opponuntur varia, nec tralaticia, quae virum alioquin ingenioſum et acutum τοῦ *Antiqui* exiſtimatorem, ſed ſaepenumero ἐνθουσιαστικότερον, iuſtoque celerius decernentem, hic, illic, allucinatum eſſe demonſtrant. Haec ipſa vel cupidiſſimum *Winkelmanni* adſeclam aequo animo, nec ſine inſigni fructu lecturum, opinor: ſiquidem vnumquemque τοῦ *Antiqui* ſpectatorem et iudicem admonere poſſunt, quanta cautione, quanta prouiſione in eo explorando, diiudicando, aeſtimando opus ſit, ne intempeſtiuo phantaſiae impetu abreptus et occaecatus, laudet, vituperet, quod laude vel vituperio indignum eſt; neque ex vnius, duarum, trium rerum ratione concluſiunculis, ſpecie ingenioſis, id efficiat cogatque, quod longe aliter, ſi non ſeſe habet, certe quidem habere poteſt. Huiusmodi temeraria et inconſiderata concludendi ratio vt aliis in diſciplinis valde noxia et fugienda eſt, ita in τοῦ *Antiqui* inueſtigatione et aeſtimatione tanto magis vitanda, quanto facilius in ea labi et errare vel acutiſſimus homo poteſt; et quanto plus damni ex vno leuiore errore, ad ipſas liberales artes redundet, neceſſe eſt.

EXCVRSVS XXII
AD PART. II. CAP. VIII
DE
ARCHITECTVRA.

Admodum pauca, quae hoc de loco moneam, habeo: eademque non tam ad ipsam architecturae naturam et indolem, quam potius ad eius historiam pertinent. Vnde illa breuiter, pro instituti mei ratione, hic exponere placet. Eam scriptores plerique contendunt ab Aegyptiis inchoatam et satis excultam esse; per colonos deinceps in regiones alias missos, propagatam: Graecos summo, quo erant, ingenio et pulcri, venusti, elegantisque studio eam perfecisse ita, vt aedificia maiora, templa, theatra, fora, odea, cet. ab ipsis exstructa, singulari venustate, eleganti grauique simplicitate et maiestate antecelluerint omnibus, per aliorum populorum architectos fabricatis. Verum non ita pridem duo exstiterunt scriptores perquam eruditi et ingeniosi, qui sententiam, quam adhuc regnasse dixi, impugnarent: quorum alter architecturam negat ab Aegyptiis primum vsurpari coeptam, et per hos propagatam; alter architecturam Aegyptiacam contendit longe praestantissimam fuisse, et Graecam soliditate, magnitudine, grauitate et maiestate, mirum, quantum, superasse. Priorem sententiam proponere, tueri et argumentis confirmare visum est RIEMIO eruditissimo, cuius commentationem compluribus locis iam laudaui: posteriorem Italo ἀνωνύμῳ, eidemque inter populares certe admodum celebri, complurium societatum literatarum, atque academiarum, quas vocant, sodali et pastori Arcadico, in Disserta-

ſertatione ſuper Architectura Aegyptiaca (Dell' Architettura Egiziana diſſertazione d'un Corriſpondente dell' Accademia delle Scienze di Parigi, membro dell' Iſtituto di Bologna, dell' Accademie di Padova, di Siena, di Cortona, di Ravenna, d'Udine, e Paſtor Arcadico. Parma, dalla Stamperia Reale MDCCLXXXVI. forma quadripertita) qua id, quod demonſtrare adgreſſus eſt, copioſe et rhetorico fere more, lectis et illuſtribus verbis exornat. De vtriusque auctoris ſententia et argumentis nonnihil cum lectoribus communicare placet, propterea quod eorum placita, paene contraria et repugnantia ad artis hiſtoriam pertinent, commentarios vero ipſos paucorum in manibus eſſe, mihi perſuaſum eſt. Duarum, quas dixi, ſententiarum priorem credo in primis dignam eſſe, quam paucis exponam. Ipſius auctor, praeterquam quod Abb. *Mignoti* auctoritate, et *Philoſtrati* teſtimonio perpulſus, Indos, populum omnium, quotquot ſunt, reliquorum antiquiſſimum eſſe, adeoque in eorum ciuitatibus vetuſtiſſima artium, quas *bellas, pulcras, fingentes* vulgo appellant, monimenta exſtare ſumit; hoc aliud velut lemma, ſeu aſſumtum, vna cum Illuſtriſſimo *Caylo* et aliis ſciſcit, omnia ingenioſe quidem, ſed iuſto operoſius facta opera, minutiarum plena, absque iuſtis rationibus, dimenſionibus, et partium ſingularum congruentia (συμμετρίαν appellant Graeci) elaborata, et quibuscunque ornamentis minus neceſſariis operta, et tantum non obruta, manum prorſus infantem prodere, quae illa in ipſis artis quaſi incunabulis formarit: contra vero artificium ſimplicitatis verae, grauis et generoſae, cum dignitate atque maieſtate ſingulari et admiranda conſociatae, callidiſſimum vocat *Cicero* (Qu. Tuſc. l. I. c. 20), indicare eiusmodi manum, quae artis perfectiſſimae, et ad ſummum praeſtantiae gradum euectae legibus atque

prae-

praeceptionibus conuenienter laborare et formare didicerit. Quod eius scitum, reor, nemo harum rerum peritus in dubium reuocabit. Comparat scriptor eruditissimus posthac aedificia quaedam Aegyptiaca, et praecipuas horum partes, cum Indicis quibusdam, et in illis eadem fere, quae in his, cerni et animaduerti ornamenta minutiora, et anxie quaesita, demonstrat. Templi Thebaici quondam celeberrimi rudera, hodieque argumento esse ait, ipsius ianuas et portas pyramidatas fuisse, quales poposcerit aedificandi lex et formula Indorum, qui similem formam, quod cultus sui religiosi symbolum sit, declarare credidissent. Eiusdem templi Thebaici portas et ianuas animalium figuris fere giganteis, et hieroglyphis iusto plus opertas et paene obductas esse, praeterquam vnam, quae aut non prorsus absoluta sit et elaborata, aut a rege aliquo posteriori tandem apposita; cuiusmodi ornamenta minutiora, fere innumera, nec nisi absona phantasiae effrenae simulacra, et aegrotorum somnia, in Indorum aedificiis, quae *Pagodas* nuncupant, itidem conspiciantur. Aegyptiorum reges aedificasse pyramides, moles paene immanes, easdemque, quod verum sit, sine eiusmodi ornamentis anxie quaesitis et plane superuacaneis: caussam vero, cur haec desint, positam esse vel in marmoris durissimi, quo opertae sint, natura, vel in vehementiori regis cuiusque, molis inchoatae perfectionem cernere auentis, cupiditate, et alterutram impedimento fuisse, quo minus scalpi potuerint: ipsas interea pyramides non tantum breuiori temporis spatio absolutas, sed etiam monimenta perexigua et minutula esse, si cum Indorum Pagodis, prope Salsettam et Illuronem, (*Salsette* et *Illuro*) aedificatis, comparentur; vtpote quae, ex *Sonnerati* celeberrimi sententia, intra mille annorum spatium, ad tantam altitudinem euchi, et

tot

tot ornamentis minutiſſimis velut operiri haudquaquam potuiſſent. Ex hac comparatione longius continuata, et verbis exquiſitioribus ornata, quid efficiat cogatque auctor eruditiſſimus, iam videbimus. Nimirum ex eis, quae dicta ſunt, inquit, luculenter apparet, aedificia Aegyptiorum non minus, quam Indorum, antiquiſſima, eo quod operta et velut oppreſſa ſunt ornamentis ſuperuacaneis, abſonis et naturae repugnantibus, produnt manum ſenſumque maxime et ſimilem, et prorſus puerilem; ex eisque architecturae apud vtrosque naſcentis ratio plane elucet. Quum autem Aegyptii non niſi Indorum coloni, adeoque his recentiores fuerint: credibile, quin longe veriſſimum eſt, Aegyptios ex Indis, non Indos ex Aegyptiis, aedificandi leges didiciſſe, et prima aedificiorum exemplaria ab Indi ora, ad Nili littora delata eſſe. Architecturae igitur origines Indis potius, quam Aegyptiis, debentur. Talis fere eſt RIEMII celeberr. argumentatio, quam cum lectoribus communicandam duxi: ita tamen, vt de eius vel veritate, vel falſitate, haud decernam. Lector quisque per ſe hanc nouam ſententiam anquirat, et, prout ipſi videbitur, decernat. Quantum vero hunc auctorem videmus priſcam Aegyptiorum architecturam deſpicere; tantum eam contra ſuſpicit et laudibus extollit Italus ἀνώνυμος in diſſertatione, quam ſupra dixi. Quoniam vero ſingula, quae in ea, admodum diſerte, ac tantum non verboſius dicta, late diſperſa atque infinita videntur eſſe, ratione ac diſtributione ſub vno adſpectu poni poſſe dubito: eorum praecipua tantummodo capita paucis indicabo, vt, quae auctor copioſe et ornate dixit, lector quisque facili coniectura aſſequi poſſit. Primo igitur capite, *articulum* vocauit, dicendo perſequitur bona illa varia et multiplicia, quibus natura ipſa, vel verius diuina prouidentia, Aegyptum beauit; quaeque

quaeque nunquam non bene, recte et laudabiliter vſurpaſſe contendit regni iſtius ciues. Quo ex capite tres auctoris enuntiationes primas et praecipuas transſcribere placet, easdemque, certis de cauſſis, lingua ipſius vernacula, vt ex his, tanquam ex vngue leonem, eius dicendi genus cognoſcere poſſint lectores. *Il cielo*, inquit, *l' atmosfera, la terra, e gli elementi tutti della natura s' accordarono inſieme a favorire l' Egitto, e a diſtinguerlo con privilegi negati ad altri climi del mondo: eccovi la prima propoſizione. L' Egitto, riconoſcente, e grato ad una natura così benefica e ſplendida, impiegò tutti i talenti a far buon uſo di tali doni, e coſtituirlo, come era il prodigio della natura, così il maeſtro d' ogni arte e dottrina: ſeconda propoſizione. Finalmente il mondo convinto da mille pruove accorda all' Egitto e i privilegi della natura, e l' invenzione delle ſcienze e delle arti, titoli amendue, che lo rendono l' uno ammirabile, perchè ſingolare, l' altro ſommamente utile, perchè benemerito del mondo, prima rozzo e barbaro, poſcia pulito e colto: terza propoſizione.* Quae pauca auctoris anonymi tam affectatum dicendi genus, quam praeiudicatam de Aegypti et Aegyptiorum praeſtantia, ſingularibus meritis et virtutibus, opinionem, haud dubie iam ſatis declarant, ita vt plura vtriusque documenta adferre haud oporteat. Capite ſecundo Architecturam Aegyptiacam, veramque et certam huius rationem et formulam generatim et vniuerſe contemplatur; vt conſequenti, i. e. tertio, eius proprietates ſingulares ac meritum, vel virtutem indiuiduam, nec cum aliis communicandam, ſigillatim exponit; ex quo panegyriſtam diſertum (ita dicere liceat) non vulgari, ſed accurata Architecturae ſcientia imbutum eſſe, apparet. Quartum diſſertationis caput Architecturae Aegyptiacae cum Graeca comparationem complecti-

 tur:

tur: cuius poſterioris venuſtatem, elegantiam et praeſtantiam negare quidem nec vult, nec poteſt etiam, ſed quam tamen in Aegypto natam, et poſthac in Graeciam quaſi translatam, et ibi ad ſummum perfectionis gradum euectam eſſe idemtidem contendit. Quintum et poſtremum caput verſatur in cognoſcenda et diiudicanda quaeſtione: num Architectura, in Aegypto nata, et ſatis exculta fuerit? nec ne? antequam Solomon templum Hieroſolymitanum longe celeberrimum aedificaret. Quae quaeſtio vt haud dubie ad rem non pertinet, ſed recte *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος* poteſt vocari; ita in ea ſoluenda occurrunt multa *ἀπροσδιονύσως* dicta, quae lectoribus aliis inopinata, aliis prorſus moleſta et taedii plena videantur, oportet. Ceterum haec diſſertatio, docte et ingenioſe ſcripta, non parum bonae frugis continet, et digna eſt omnino, quam is lectitet, atque idemtidem ſeuerius examinet, qui artis architectonicae hiſtoriam indagare et perſcribere apud animum conſtituit. Cuiusmodi conſilium quoniam in ſcribendis ad Erneſtianum libellum excurſibus haudquaquam cepi, nec capere per multas cauſſas poteram et debebam: hoc vnum de Auctoris *ἀνωνύμου* libello hic addam, eo reuera orationem panegyricam in Architecturae Aegyptiacae praeſtantiam et virtutes ſingulares, ſcriptam et promulgatam contineri; eodemque Aegypti ciuibus tantum ingenii, ſtudii et dexteritatis in artibus inueniendis atque perpoliendis tribui, quantum alii ipſis tribuere vehementer dubitant. Fieri poteſt, vt perinde fallatur et delinquat vehementior ipſorum laudator, ac vituperator. Quamobrem nihil hac ſuper concertatione decerno, ne alterutri inferre videar iniuriam: decernant, qui me ſunt prudentiores, et harum rerum intelligentiores.

EPI-

EPIMETRVM.

Accepi, dum excurſus qualescunque mei, typis deſcribendi, operas aliquamdiu iam exercebant, et prela plagulis premendis ſudabant, librum eximium, quo FRIDERICVS MVINTERVS, Plur. Reu. atque Eruditiſſimus diſciplinae ſanctioris in litterarum vniverſitate Havnienſi Profeſſor P. ſcienter non minus, quam eleganter, quidquid in itinere, decennii ſuperioris anno quinto et ſexto, per agrum Neapolitanum Siculumque facto, memoria dignum viderat, et in pugillaribus ſuis breuiter ſtrictimque notarat, lingua vernacula expoſuit, et qui, ex Danico germanice conuerſus, hoc ipſo anno in lucem exiit. Quem, quam cupidiſſime perlectum, quoniam plura contine-re vidi, quae ad *Artium*, quas non pauci *fingentium* cognomento ornant, hiſtoriam, in primisque ad argumenta a me tractata, pertinent, quaeque cum Lectoribus optimis et harum rerum ſtudioſis, qui librum illico euoluere vel nolunt, vel nequeunt, communicanda cenſeo: nonnulla ex eo, velut *Addenda*, libro iam excuſo ſubiicere placuit, vt vel inde videant iudices aequi verique amantes, quanto opere de legentium commodis et ſtudiis promereri, ad eorumque ſcientiam augendam, quantum in me eſt, conferre aueam. Quibus in *Addendis* vnum eſt, hoc e fonte non hauſtum, ſed non prorſus omittendum, eo quod ſententiam meam, ſupra aliquo loco ſcriptam, magis confirmare videbatur: reliqua omnia ex praeſtantiſſimo, quem dixi, libro depromta ſunt, ipſisque Aucto-

X 2 ris

ris Celeberr. verbis, plures iustasque ob caussas, huc transscripta.

Excursu VI. ad Part. I. Cap. IV. (sic emendandus est leuis operarum error p. 171) memoraui complura Deorum signa, diu ante, quam Imperatores rem R. administrabant, ex auro fabricata, quibus alia sunt adnumeranda. Vnde, (p. 172) post verba: *καὶ πολυτιμήτους describit* (v. Iup. Tragoed. T. III. p. m. 420) velim, L. O. et B. legat: Quibus addendum est praegrande *Iouis* simulacrum aureum, idque sedens, quod in Babylonis sacello quodam inferiori fuisse tradit Herodotus (l. I. sect. 188. p. 86. ed. Wesseling). Aureum etiam fuit signum *Matris Dindymenae*, teste Pausania (Arcad. s. l. VIII. c. 44. p. 694); vti et duo *Apollinis:* quorum alterum Spartiatae, fabricatum ex auro eo, quo ipsos Croesi, regis, liberalitas donarat, in Thornace Laconicae dedicarunt (Herodot. l. c. sect. 69. p. 34), alterum, quod in operto, siue recessu templi Delphici collocatum fuisse perhibet idem Pausanias (Phoc. s. l. X. c. 24. p. 858): qui praeterea, cet.

Excursu XV. (p. 247. sqq) super prisca rerum figuras lineis circumscribendi ratione disputaui, nec sine caussa, quod mihi videtur, perquam credibile esse contendi, mortalium primos varia artificia sine iusta et perfecta horum delineatione inchoasse, et satis scienter venusteque perfecisse. Cuius sententiae (p. 252) argumento esse potest, quod Celeberr. MVINTERVS (l. c. p. 227) narrat: nimirum in Siciliae oppido, olim *Drepanum*, hodie *Trapani* vocari sueto, existere multos, qui ex *Curalio* aliisque materiis res varias, ad vsum domesticum et varia instrumenta

ſtrumenta idoneas, in primis *Sanctorum*, qui dicuntur, *ſigilla minutiora* fabricare ſoleant, eademque non raro perquam bene, eleganter et venuſte facta. Tum haec ſubiungit: Man braucht zu dergleichen Arbeiten, auſser den Corallen, auch Elfenbein, Bernſtein, der auf der Küſte gefunden wird, und geſprenkelten Sicilianiſchen Marmor, oder ſehr ſchönen und weiſsen Alabaſter: und es würde gewiſs von groſsem Nutzen ſeyn, wenn die Regierung den Wunſch der Trapaneſer erfüllte, und eine Zeichenſchule anlegte, wodurch die Fabricanten gewöhnt werden könnten, ihre Arbeit mehr kunſtmäſsig zu verfertigen. Aber bis ietzt hat man nicht darauf geachtet, obgleich dieſe Arbeiten 3000 Menſchen ernähren. — Alio loco (p. 256), quo de Selinunte, Agathoclis, ſaeuiſſimi Siculorum tyranni, patria, quae creditur, plura diſſeruit, in aliis haec animaduertit: Wenigſtens wird viel Töpferarbeit dort gemacht, und zwar von einer Form und Zierlichkeit, die der alten griechiſchen Schönheit ſehr nahe kommt, obgleich keiner von dieſen Handwerkern jemals zeichnen gelernt, viel weniger eine Idee von alt-griechiſcher Kunſt hat. — Cuiusmodi exempla vt ſententiam qualemcunque meam confirmant, ita eam, quam RIEMIVS Celeberr. tuetur (p. 307. ſqq.), valde infirmant, et tantum non refellunt.

Quemadmodum ὁ πάνυ ERNESTIVS (Part. II. c. V. p. 67. ſqq.) admodum pauca de ἀναγλύφοις, ëisque ex marmore potiſſimum factis, admodum pauca dixit; ita ego rem, excurſu XVIII. p. 274. itidem tantummodo ὡς ἐν παρέδῳ tetigi, et breuiter ſtrictimque de veriſimili pariter, ac probabili eorum conficiundorum via et ratione diſſerui. Ipſorum in-

ſignem ad res quam plurimas, et in primis ad cuiusque viri, *Antiquitatum*, et τȣ *Antiqui* potiſſimum, amantis ſcientiam augendam prouehendamque vim et vtilitatem exponere nolui, propterea quod de hac dubitare nullo modo poteſt, qu WINKELMANNI immortalis Monimenta antiqua inedita, Muſei Capitolini tomum quartum, Muſei Pio-Clementini tomum eum, qui ordine quidem itidem quartus eſt, ſed varias ob cauſſas tertio prior promulgatus, recte et, quo decet, ſtudio examinauit, vel, minimum Monimentorum Antiquorum Syllogen priorem, tertio decennii ſuperioris anno, a me curatam, euoluere haud dedignatus eſt, cuius commentatione prima id, quod affirmo, luculento ſarcophagi Agrigentini exemplo demonſtratur. Sed quoniam auctoritatem meam ſcio non eſſe eam, quae virorum eruditorum aſſenſionem quaſi imperare et cogere poſſit; MVINTERI Celeberrimi, iudicis ſane quam intelligentis et circumſpecti, ſententia meam de illorum vſu quam latiſſime patenti opinionem tueri placet, eoque lubentius, quo frequentiorem ea cum artificiis aliis comparandi opportunitatem habuit, et ἀνάγλυφα nonnulla minus nota ſimul commemorat et paucis explicat. Is, de copioſa rerum et naturalium, et artificioſarum Collectione, quae Catanae in Benedictinorum ad *D. Nicolai in Arena* κοινοβίῳ inſtituta ſeruatur, diſſerens, haec obſeruat: Wichtiger ſind die Basreliefs: dieſe Werke ſind überhaupt für den, der als Gelehrter die Denkmale des Alterthums ſtudirt, eben ſo wichtig, und vielleicht in gewiſſer Rückſicht wichtiger, als die Statuen. Die Urſache iſt leicht zu begreifen. Die Statuen ſtellen nemlich mehrentheils nur eine einzige Perſon in einer Handlung vor: ſelten findet man Gruppen mit zwei, faſt niemals mit mehr Perſonen, Laocoons und des

berühm-

berühmten Dircaeischen Stieres Gruppe in Neapel vielleicht allein ausgenommen. In Basreliefs hingegen werden so viele Personen vorgestellt, als die Handlung selbst und der ganze Gegenstand erfordert. Der Künstler brauchte also seinem Gegenstande keine Gewalt anzuthun, sondern konnte dem Original folgen, das Süjet mochte nun aus einem alten Dichter, oder aus der alten Mythologie genommen seyn. Daher kommt es denn, dass die alten, besonders griechischen Basreliefs für die Interpretation der Dichter so wichtig werden, und dass sie selbst mehrentheils am sichersten und besten zu erklären sind, wenn sie mit diesen verglichen werden, wenn nemlich ihr Süjet aus Stükken genommen ist, die wir noch haben; denn oft stellen sie auch Begebenheiten aus der ältesten und unbekanntesten ägyptisch-griechischen Fabel vor, von der wir nur im Apollodorus, und in den Scholiasten Spuren finden. Folgende Basreliefs in dem Museum der Benedictiner zogen besonders meine Aufmerksamkeit auf sich — — 1) Herkules auf dem Berge Oeta. Er liegt in einer schmerzhaften Stellung, mit der Löwenhaut um den Hals, auf dem Felsen ausgestreckt. Um ihn stehen vier andre Personen, worunter sich eine durch den Bart und die phrygische Mütze auszeichnet, und die linke Hand betrübt auf denselben Felsen legt. Neben seinem Haupte steht eine andre junge und bekleidete Figur: zwei nakte junge Leute stehen zu seinen Füsen; der eine trägt etwas einer Keule ähnliches zu dem Lager des Hercules hinauf. Vielleicht hat der Künstler die Anstalten ausdrükken wollen, welche Herkules zu seinem Tode machte, wobei nur Philoktetes, sein Waffenträger, und vielleicht ein oder andrer von seinen Bedienten zugegen war. Die Arbeit schien mir gut ausgeführt, ob sie gleich bei

weitem nicht von ſo hoher Schönheit und Vollkommenheit iſt, wie der Taufſtein in Girgenti. (Qui hoc loco Fons baptismalis in aede Agrigentinorum cathedrali vocatur ab Auctore Eruditiſſimo, eſt idem ille ſarcophagus marmoreus, cuius et picturam aeri inciſam, et interpretationem in Sylloge, quam ſupra dixi, Lector O. et B. offendit) — „2) Eine Proceſſion von 4 Figuren, die ein junges Mädchen führen, vermuthlich um in die Orgien des Bacchus eingeweihet zu werden. — 3. und 4. Amphion auf dem Delphin, und Europa auf dem Stier ſchwimmend. Zwei ſehr niedliche Seeſtücke von rothem Iaſpis, oder dem ſogenannten *Roſſo antico.* Sie ſind ſchon der Materie wegen merkwürdig, aus der ſie gemacht ſind, da man ſehr ſelten Basreliefs von einer ſo harten Steinart findet, wie der Iaſpis iſt. In nota, hoc loco ſubiecta (p. 411) deſcribit atque interpretatur MVINTERVS Eruditiſſimus ἀνάγλυφα nonnulla, quae in Muſeo Pio-Clementino adſeruari quidem, ſed non magnopere aeſtimari ait, ideoque vel plane non, vel ſero demum, promulgatum iri ſuſpicatur. Muſei huius volumen quartum, non niſi ἀνάγλυφα complectens, mihi, ſaepius iam flagitanti, nondum transmiſſum eſt; vnde in praeſenti dicere non poſſum, num in reliquis edita ſint? nec ne? quae Danus ille longe doctiſſimus indicauit.

Excurſu XX. (p. 293. ſqq.) quo de vaſis antiquis in vniuerſum diſſerui, *Campanorum* quoque et *Etruſcorum* mentionem fieri oportuit, quoniam (p. 304) haec a viris, rerum ſimilium prudentibus, iure quodam ſuo, adnumerantur rebus affabre factis, et τȣ *Antiqui* claſſem augentibus. Eis accenſeamus; neceſſe eſt, *Nolana,* ab oppido, in quo longe praeſtantiſſima fingebantur, id

id cognominis adepta. Quorum copiam insignem iam collegisse, collectam indies augere *D. Nicolaum Viuentium*, virum et stemmatis nobilitate, et eruditione excellentem, Nolaeque decus eximium, testificatur idem, quem saepe iam laudaui, MVNTERVS longe eruditissimus. Qui spectatum viri, quem dixi, summi apparatum describens, vasa quoque similia commemorauit, et de iis nonnulla, minus vel vulgata, vel obseruata ab aliis, litteris consignauit. Unter 200 Stükken (schreibet er S. 60. ff) waren gewiss 20 von ausserordentlicher Schönheit. Die Erde, woraus diese Vasen gebrannt sind, ist sehr fein, von schöner, meist schwarzer Farbe, und ungemeiner Leichtigkeit, in Verhältniss der Grösse der Vasen und Schalen. Dabei ist ihre Form und Bildung sehr elegant. Viele haben Zeichnungen mit sehr gut erhaltenen Farben. Alle Zeichnungen sind gut, und mehrentheils sehr scharf und correct. Ich fand besonders einige ausserordentlich schöne, die in Rücksicht auf Zeichnung sowohl als Composition, nach meinem Urtheil, Meisterstükke waren. Darunter zogen zwei grosse, über einen Fuss hohe Vasen am meisten meine Aufmerksamkeit auf sich. Auf der einen ist Apollo, mit seiner Leier auf einem Felsen sitzend, vorgestellt; Cassandra steht vor ihm, mit einer Lanze in der Hand, und mit sehr ernsthafter Miene. Hinter ihr steht Merkur mit allen seinen Attributen, mit aufgehobener Hand, und in einer Stellung, die grosse Verwunderung über das Gespräch ausdrückt, das er anhört. Die Vase ist besonders merkwürdig, weil man deutlich sieht, dass der Künstler alles mit grossem Fleiss gezeichnet, *und selbst den Contour corrigirt hat*, nachdem er ihn schon einmal gezeichnet hatte, welches man auf andern alten Vasen nicht bemerkt hat. Sowohl Zeichnung, als

Compoſition, ſind bewundernswürdig ſchön, und Raphael würde ſich ihrer gewiſs nicht geſchämt haben. — Auf der andern Vaſe iſt Apollo wieder mit einem phrygiſchen Hut und dem Lorbeerkranz auf dem Haupte. Er ſitzt und ſpielt auf einer Leier. Vor ihm ſtehen zwei Muſen im Geſpräch begriffen, wovon die eine auch eine Leier in der Hand hat. Hinter dem Apollo kommt eine Figur in männlicher Kleidung gelaufen, die einen Lorbeerzweig in der linken Hand hält, und mit der rechten nach dem Lorbeerkranz greift, womit Apollo's Haupt umwunden iſt. Auſser dieſen beiden groſsen Vaſen ſah ich in der Sammlung eine Menge kleiner von groſser Schönheit: beſonders waren einzelne Figuren darauf mit aller möglichen Eleganz gezeichnet. Auf einigen ſtunden Buchſtaben und Worte: aber dieſe waren ſo klein, daſs es faſt unmöglich war, ſie zu leſen, und ich konnte nicht zur Gewiſsheit kommen, ob es Griechiſche Buchſtaben wären. Dies iſt indeſſen ſehr möglich, da alle Vorſtellungen auf den Vaſen aus der Griechiſchen Mythologie entlehnt ſind, und die Schönheit der Arbeit ein Alter verräth, wo die Künſte ſchon zu einer hohen Stufe der Vollkommenheit gebracht waren. — In dieſer ausgeſuchten Sammlung befinden ſich auch andre Vaſen, deren Materie und Zeichnung ganz von den vorigen unterſchieden iſt. Die Zeichnung insbeſondre iſt roh, von Anfängern gemacht, und ſtellt oft ausländiſche Thiere, unter andern das Rhinoceros, vor. Don Nicola Viuenzio vermuthete, daſs es ägyptiſche wären, und daſs die älteſten Völker in Italien nach Aſien und Aegypten Handel getrieben, und bey der Gelegenheit die Vaſen nach Italien gebracht hätten. Dagegen muſs ich indeſſen einwenden, daſs die Zeichnung, ſo roh ſie

auch

auch ist, doch gar nicht ägyptisch, und bis ietzt noch keine gefunden ist, die würkliche ägyptische Hieroglyphen vorstellte. Ein einziger Canopus stehet auf einer von den Vasen, aber die Zeichnung desselben ist ächt griechisch, so daſs er aus einem Zeitalter seyn muſs, wo schon ägyptische Ideen bey andern Nationen in Umlauf waren. Von allen antiken Vasen sind die Nolanischen die schönsten und kostbarsten. Sie waren schon in der alten Welt selten. — Die, welche man in andern Gegenden Italiens, in Toscana und Apulien findet, sind lange nicht von so vollendet schöner Arbeit. Ich sah einige Avellanische, deren Zeichnung zwar griechisch war, aber durchaus nicht so delicat und correct, die Erde nicht so fein und leicht, und die Farben viel weniger harmonisch. — Don Nicola Viuenzio ist Willens, noch einige Iahre nachgraben zu lassen, und dann eine Beschreibung seiner ganzen Sammlung herauszugeben, die gewiſs einer der wichtigsten Beiträge zur alten Kunstgeschichte werden wird. Es könnte sehr interessant werden nachzuforschen, wo die Fabricanten, die diese Vasen verfertigten, den Reichthum von Ideen, und die vollkommen schönen Compositionen und Zeichnungen, die man auf ihren Arbeiten findet, hergenommen haben: und vielleicht würde es möglich seyn, die Vermuthung zu einer Gewiſsheit zu bringen, daſs sie berühmte Gemälde groſser Meister copiret haben. Dieſs wird besonders dadurch wahrscheinlich, daſs viele Vorstellungen so oft wiederholt werden, und die Süjets auf den griechischen Vasen mehrentheils aus der ältesten griechischen Fabel genommen sind, die die Quelle war, aus welcher die ältesten Dichter und Mahler schöpften. — Die Schönheit der Zeichnungen auf den alten Vasen, dringt uns fast den Gedanken auf,

auf, daſs ihre Verfertiger groſse Muſter gehabt haben, wornach ſie ſich bilden konnten. Um in dieſer Vermuthung zu einiger Gewiſsheit zu kommen, würde es nothwendig ſeyn, alle Nachrichten zu ſammeln, die wir von den Werken der alten Mahler haben, und ſie mit den Beſchreibungen der bis ietzt entdeckten griechiſchen Vaſen zu vergleichen. — Es wäre ſehr zu wünſchen, daſs einer unſrer Gelehrten die Idee des ſel. Prof. Hwiid, der alles ſammelte, was die Alten vom Protogenes und Zeuxis erzählt haben, fortſetzen, und auf eben die Art das Leben andrer berühmten Mahler bearbeiten wollte. — Sunt praeter Etruſca, Campana et Nolana, de quibus diſputatum eſt, vaſa etiam *Sicula,* eademque perquam venuſta. Alio enim loco, quo de rebus antiquitus affabre factis, et Panormi adhuc ſuperſtitibus differit idem ille, quem dixi, auctor Celeberr. haec habet (p. 195. ſq). Das wichtigſte iſt ietzt eine Sammlung Sicilianiſcher Vaſen, von eben dem feinen und leichten Thon, woraus die campaniſchen und hetruriſchen gemacht ſind. Die gröſste Fabrik von dieſen Vaſen war in Camerina, auf der ſüdlichen Küſte der Inſel, und man findet noch beſtändig, unter den Ruinen dieſer Stadt, eine groſse Menge derſelben von verſchiedener Arbeit, und mehr- oder minderem Werth. Die, welche in Palermo ſind, hat man auf einer Stelle, nahe bei Palermo ſelbſt — — — beiſammen gefunden. — — Die Materie iſt gröſstentheils eine auſserordentlich feine ſchwarze Thonerde, worauf die Umriſſe, zuweilen auch die Schatten der Figuren, mit rother oder gelber Farbe gezeichnet ſind. Der Styl der Zeichnungen iſt verſchieden, bald hetruriſch, bald griechiſch, und dann iſt er oft mit einem hohen Grade von Vollkommenheit ausgeführt.

führt. Die ficilianifchen Vafen find völlig fo gut, und haben eben fo fchöne Zeichnungen, wie die campanifchen; und ich würde ihnen nach dem, was ich in Palermo und Catania davon fah, den Vorzug vor diefen einräumen, wenn ich nicht D. Nicola Vivenzo's Sammlung in Nola gefehen hätte, die alles, was man von alten Zeichnungen fehen kann, übertrift. Der Innhalt der Zeichnungen ift allezeit aus der älteren Mythologie genommen. Oft ift er griechifch, und dann nicht fchwer zu entdekken; aber defto fchwerer, wenn er die italiänifche Nationalmythologie, befonders die hetrurifche, ofcifche und campanifche Fabel, und ältefte Gefchichte betrift, wovon wir fo wenig Kenntnifs haben. Man meint, dafs die alten Künftler auf den Vafen gezeichnet haben, wenn diefe heifs aus dem Ofen kamen, und beinahe fertig waren: allein ich halte das nicht für möglich; befonders da der gröfste Zeichner fich fchwerlich verbinden würde, in fo kurzer Zeit vollkommen correcte Zeichnungen zu machen, bei denen man fo felten Correcturen bemerkt. Die Hitze felbft würde den Künftler gehindert haben, frei und ficher genug zu zeichnen. — — Quo loco de *Catanae* rebus, et antiquitatum reliquiis, in Siculo hoc oppido conquifitis et adferuatis, differit item MVINTERVS longe praeftantiffimus, in Benedictinorum monafterio, *D. Nicolai in arena* quod vocari fupra iam dixi, vafa quoque complura fpectata digniffima reperiri teftatur (p. 408) his quidem verbis: Der wichtigfte und feltenfte Theil ift eine Sammlung von mehr als 300 alten ficilianifchen Vafen, aus gebrannten Thon, die alle von einer höchft eleganten Form, und intereffanten Zeichnungen geziert find. — In defcribenda Celfiffimi Principis *Bisca-*

rii supellectile antiquaria, eademque ditissima et rerum exquisitarum plena, quam a Patre immortali celeberrimoque instituì coeptam, locupletare et augere pergit, et cuius descriptionem ingeniosam doctamque cum viris eruditis communicare pollicetur Filius, stemmatis aeque ac doctrinae singularis nobilitate clarissimus, sese in ea reperisse testatur idem scriptor ac testis grauissimus (p. 418) octingenta, amplius, vasa Etrusca et Sicula, ac breui post (p. 425) haec obseruat: Die gemahlten Vasen, die unter den Ruinen von Camerina entdeckt sind, haben die schönsten Formen, sind ungemein leicht, und haben oft Zeichnungen mit äusserst interessanten Gegenständen. Ich sah viele, die offenbar auf die alten eleusinischen Mysterien und den geheimen Dienst der Ceres anspielten. Man darf sich auch darüber nicht wundern, da sie in Sicilien gemahlt sind, wo Ceres mehr, als in irgend einem andern Lande, verehrt wurde. Viele Vasen sind sehr klein, aber kleine und grosse, bemahlte und nicht bemahlte sind von einer Sauberkeit und Eleganz, die sich nicht mit Worten beschreiben, und schwer genug durch Zeichnungen darstellen läſst. — Denique ex Centuriparum ruderibus, eodem auctore ac teste, subinde effodiuntur tum vasa sicula, maxime intelligenter sciteque formata et picta, tum gemmae et scalptae et caelatae, alia opera aurea et argentea (p. 452), quae luculento sunt argumento, huius oppidi ciues olim maxima opum et diuitiarum copia floruisse.

Excursu XXI. p. 314. sqq. dixi nonnulla, quae ad locum de *pictura encaustica* pertinent. Nonnulla alia, quae ad idem picturae genus instaurandum et perficiendum in

in Italia ſunt tentata, commemorat MVINTERVS, V. Celeberr. eademque huc transſcribere placet, quoniam eius librum in lectoris vniuscuiusque manibus eſſe vehementer dubito. Cuius verba (p. 69) haec ſunt: Die in dieſen mit Aſche bedeckten Städten (Herculanum, Pompeii, u. ſ. w.) geſundene Mahlereien werden in einigen beſondern Zimmern aufbewahrt, und ſind alle enkauſtiſch mit Wachsfarben gemahlt. Dieſe verloren geweſene Kunſt iſt in den letztern Iahren aufs neue erfunden worden. Es iſt bekannt, daſs ſchon Graf Caylus, und Prinz S. Severo in Neapel viele ziemlich glückliche Verſuche machten. Ein noch in Bologna lebender Spaniſcher Exjeſuit fuhr mit dem Verſuche fort, die er in der kleinen Schrift: *Saggi ſul riſtabilmento dell' antica arte de' Greci e de' Romani pittori, del Sig^{re} Abbate D. Vincenzo Requeno, Venezia*, 1784. 8. beſchrieb, und der Hofrath Reiffenſtein in Rom hat die Sache zu einem noch höhern Grade der Vollkommenheit gebracht. Die Kunſt beſteht in der Zubereitung des feinen weiſsen puniſchen Wachſes, das, wie Zucker oder Mehl im Waſſer aufgelöſet werden kann. Mit dieſem Wachſe werden die meiſtens mineraliſchen Farben gerieben, und hernach wie Farben in der Gouache-Mahlerei behandelt. Wenn das Gemählde fertig iſt, wird geſchmolzen Wachs über das ganze Stück gegoſſen, und dieſes ſo nahe an das Feuer geſetzt, daſs das Wachs ganz wieder wegſchmilzt. Darauf wird das Stück polirt und iſt fertig. Die römiſchen Mahler, die an dieſen Verſuchen Theil genommen haben, ſind ſehr damit zufrieden geweſen, und glauben, daſs dieſe Mahlerei die Vortheile der Gouache- und Oel-Mahlerei vereinigen, und dauerhafter, als beide, ſeyn werde.

Man

Man hat verſucht auf Materien aller Art zu mahlen: auf Papier, Leinwand, Holz und Stein, und überall mit gleicher Wirkung. Vorzüglich gelingen die Landſchaften, wo ſelbſt der Hintergrund meiſtens ſeine Harmonie mit dem Vorgrunde behält. Dies iſt indeſſen alles noch Verſuch. Die Zeit und mehrere Erfahrungen werden zeigen, ob die Mahlerei dauert, nicht die Farbe verliert, und nicht von den Materien, worauf ſie gemahlt iſt, abſpringt. Hält ſie alle dieſe Proben aus, ſo dürfte ſie vielleicht die Oelmahlerei verdrängen, oder ſich wenigſtens neben dieſer ſtellen.

INDEX.

 κέτοι

Cangius,

Choro-

Colori-

D.

ſcri-

I.

P.

 sint,

Villae

